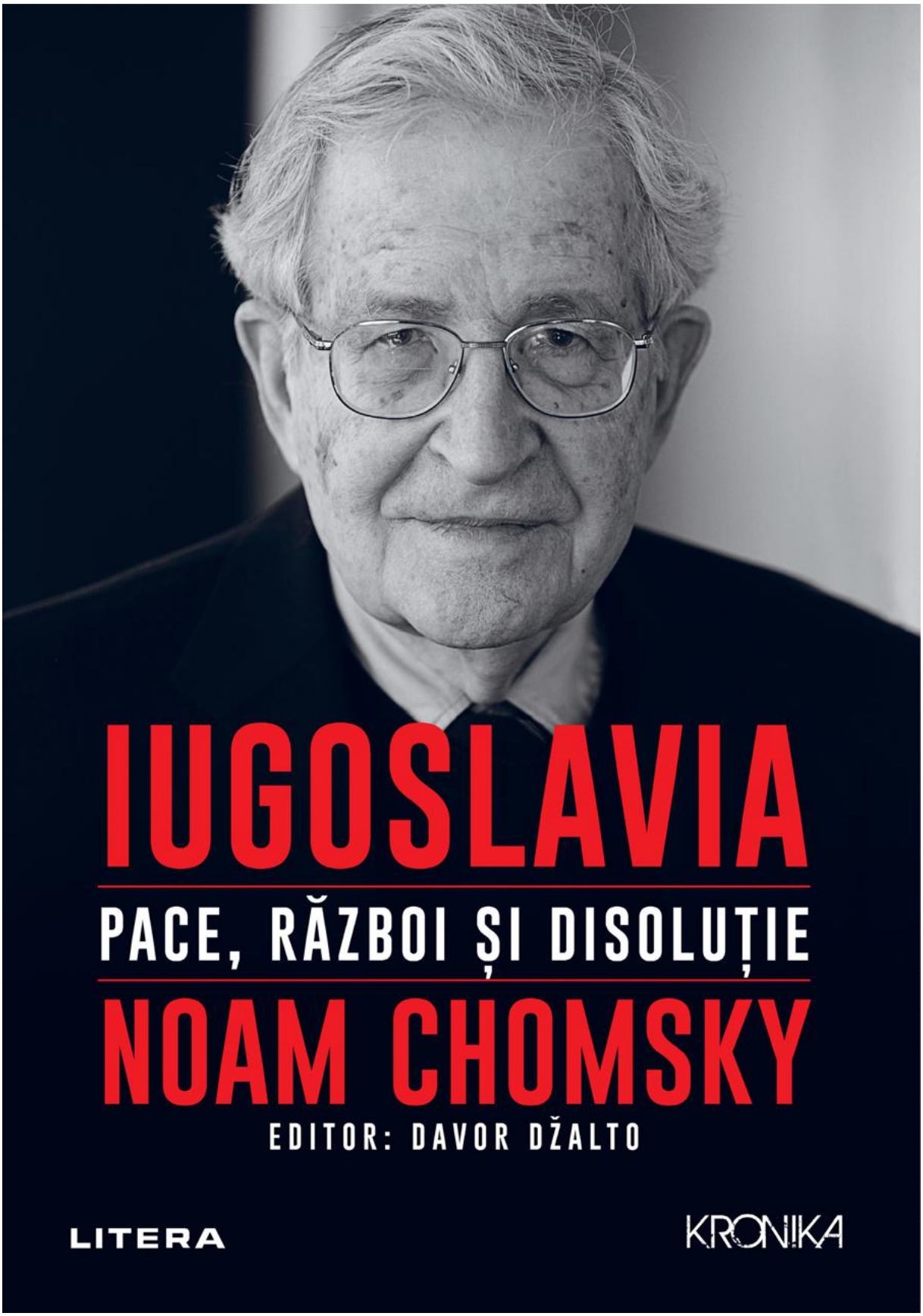
IUGOSLAVIA
PACE, RĂZBOI ȘI DISOLUȚIE
NOAM CHOMSKY
EDITOR: DAVOR DŽALTO
LITERA
KRONIKA

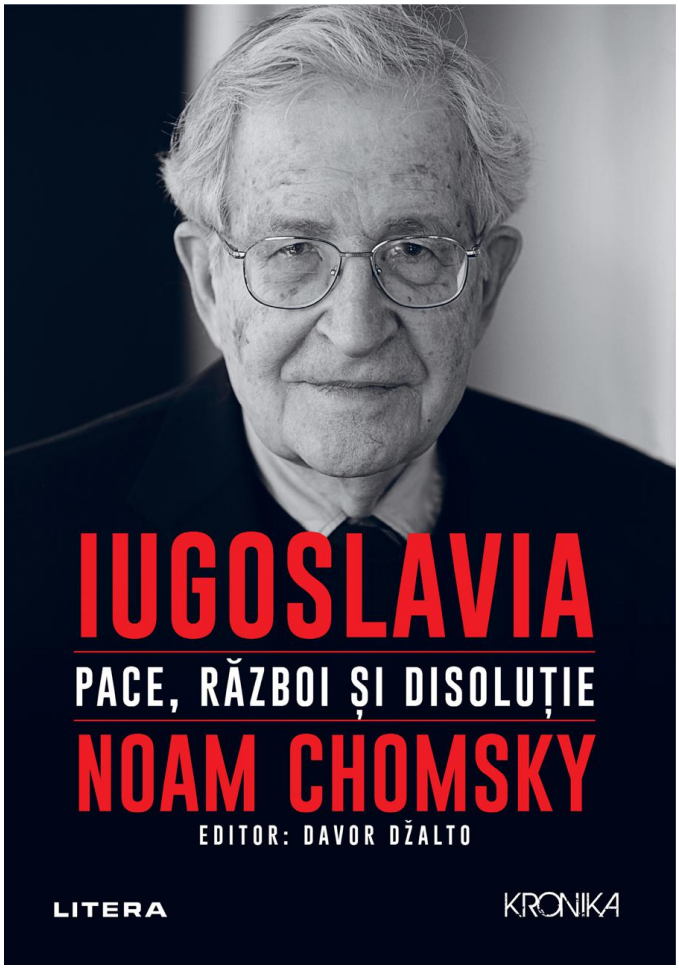
IUGOSLAVIA
PACE, RĂZBOI ȘI DISOLUȚIE
NOAM CHOMSKY
EDITOR: DAVOR DŽALTO
LITERA
KRONIKA

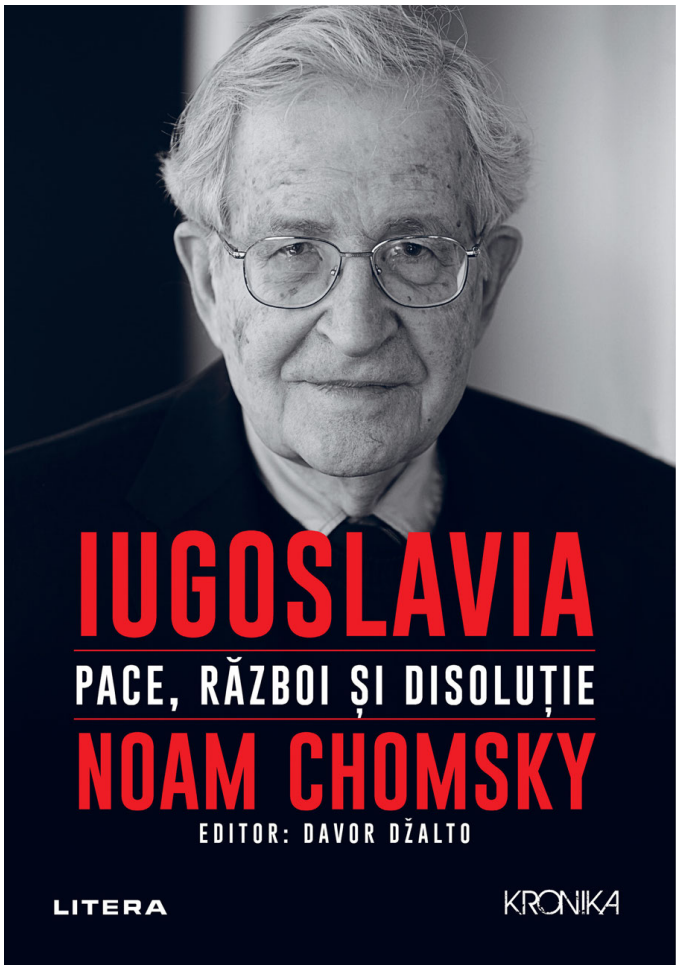
IUGOSLAVIA
PACE, RĂZBOI ȘI DISOLUȚIE
NOAM CHOMSKY
EDITOR: DAVOR DŽALTO
LITERA
KRONIKA

KRONIKA

Colecția în care umanitatea este reconstruită prin cărți
care ne ajută să pătrundem în culisele celor mai interesante
evenimente politice, sociale sau financiare de ieri și de astăzi.

IUGOSLAVIA

PACE, RĂZBOI ȘI DISOLUȚIE

NOAM CHOMSKY

EDITOR: DAVOR DŽALTO

Traducere din limba engleză de
GABRIEL TUDOR

LITERA
București

Yugoslavia: Peace, War and Dissolution

Noam Chomsky

Editor: Davor Džalto

Copyright © 2018 Valeria Chomsky

Capitole introductive © 2018 Davor Džalto

Toate drepturile rezervate

Editura Litera

tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19

e-mail: contact@litera.ro

www.litera.ro

Iugoslavia. Pace, război și disoluție

Noam Chomsky

Copyright © 2021 Grup Media Litera

pentru versiunea în limba română

Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză:

Gabriel Tudor

Editor: Vidrașcu și fiii

Redactori: Mirela Petrescu, Carmen Vasile

Corectori: Olimpia Băloi, Rodica Crețu

Copertă: Flori Zahiu

Tehnoredactare și prepress: Bogdan Coscaru

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Chomsky, Noam

Iugoslavia. Pace, război și disoluție / Noam Chomsky;

trad. din lb. engleză de Gabriel Tudor. –

București: Litera, 2021

ISBN 978-606-33-6113-5

ISBN EPUB 978-606-33-7417-3

I. Tudor, Gabriel (trad.)

Mulțumiri

Această carte n-ar fi fost niciodată finalizată fără entuziasmul, energia și susținerea pe care Mamia Sovilj, draga mea colegă și prietenă, Marina Sovilj, le-a investit în acest proiect, timp de câțiva ani. Îi sunt profund recunoscător pentru asta.

Datorez recunoștință și dragilor mei colegi și prieteni Irene Caratelli, Borut Zidar, Vladimir Veljković și Emil Djudjević. Ei mi-au oferit importante sugestii și comentarii, care au îmbunătățit semnificativ manuscrisul. De asemenea, gratitudinea mea se îndreaptă către Milenko Srećković, care mi-a furnizat materiale importante pentru a documenta și a înțelege unele dintre evoluțiile recente din regiune.

Sunt recunoscător asistentei mele, Ella May Sumner; nu-mi pot imagina completarea acestui proiect fără tot timpul și eforturile pe care ea le-a investit în rezolvarea multor aspecte practice ale procesului.

Un mare „Mulțumesc“ i se cuvine și lui Anthony Arnove, care a susținut în mod continuu, timp de mulți ani, acest proiect.

Și, nu în ultimul rând, aș vrea să-i mulțumesc lui Noam Chomsky, unul dintre cei mai mari intelectuali și umaniști ai epocii noastre, pentru implicarea lui neobosită în problemele lumii și pentru lupta lui împotriva nedreptății, opresiunii și ambițiilor imperiale de pretutindeni – și nu în cele din urmă, în Balcani.

Editorul

Introducere

Davor Džalto

În 2017 am comemorat 25 de ani de la începerea războiului din Bosnia-Herțegovina, cândva republica situată în centrul Iugoslaviei. A fost o oportunitate de a reflecta asupra politicilor dezastruoase ale „comunității internaționale“ și ale elitelor politice locale – politici care au dus la destrămarea Iugoslaviei și la cel mai sângeros conflict de după al Doilea Război Mondial. De asemenea, este o oportunitate de a revedea povestea iugoslavă, evenimentele din jurul formării Iugoslaviei, precum și cele legate de ascensiunea și dispariția ei.

Dată fiind poziția specifică și rolul său în lumea Războiului Rece, semnificația Iugoslaviei depășește granițele locale. Confruntată cu Războiul Rece, Iugoslavia a răspuns activ și creativ. Prin acel „Nu“ hotărât spus Uniunii Sovietice a lui Stalin, experimentul ei privind „autoconducerea socialistă“ și rolul jucat în Mișcarea de Nealiniere, Iugoslavia a fost locul unde au fost reflectate unele dintre cele mai importante procese și idei politice din lumea postbelică.

Așa cum contextul internațional a avut un impact semnificativ asupra formării și caracterului Iugoslaviei postbelice, contextul internațional schimbat radical după căderea Zidului Berlinului a influențat – în mod decisiv, ar spune unii – destinul Iugoslaviei în anii 1990 și destinul regiunii în primele decenii ale noului mileniu.

Această carte își propune să prezinte complexitatea acestor procese. De asemenea, ea aspiră să prezinte interpretarea lor din punctul de vedere al

filosofiei politice a lui Noam Chomsky. Cartea prezintă pentru prima oară într-un singur volum studiile realizate de Chomsky asupra regiunii iugoslave – studii care se întind pe o perioadă de peste 40 de ani. Abordarea lui Chomsky față de numeroasele probleme privind criza balcanică clarifică interacțiunea complexă dintre politica internațională și forțele interne din cadrul societății iugoslave, interacțiune care a dus în cele din urmă la destrămarea Iugoslaviei și la deznodământul său tragic.

Fiind un subiect important în sfera afacerilor internaționale în ultimele decenii, Iugoslavia nu putea scăpa atenției lui Chomsky. Implicarea lui în problemele regionale iugoslave datează din epoca lui Tito. El a urmărit atent evenimentele din jurul măsurilor represive luate de regimul iugoslav împotriva gânditorilor disidenți. Criza iugoslavă, destrămarea acestui stat și războaiele din anii 1990 au făcut din Iugoslavia unul dintre elementele centrale ale reflecțiilor lui Chomsky privind afacerile internaționale din anii 1990 și începutul anilor 2000. Articolele, interviurile, discuțiile și scrisorile sale concentrate asupra teritoriilor (ex-)iugoslave reprezintă un important volum de muncă pentru înțelegerea intereselor internaționale în regiune, a dinamicilor interne și a felului cum majoritatea presei a informat asupra acestor chestiuni care, nu doar că distorsionează realitatea, dar adesea contravine realității.

Această carte conține lecții din istoria iugoslavă, însă importanța ei depășește acest domeniu. Ea este, totodată, un ghid de înțelegere a proceselor și intereselor politice mai ample, care continuă să aibă un impact decisiv asupra afacerilor internaționale din multe părți ale lumii. Probleme precum ostilități nerezolvate, retorică naționalistă, deteriorarea perpetuă a potențialelor democratice, conduceri politice de tip mafiot, corupție extinsă, politici neoliberale, economii distruse și o clasă muncitoare umilită nu sunt, în nici un caz, proprietatea exclusivă a majorității societăților ex-iugoslave. Aceste „binecuvântări“ pot fi întâlnite în multe alte părți ale lumii și devin, într-o măsură tot mai mare, caracteristici ale țărilor dezvoltate din emisfera vestică.

Lecțiile Iugoslaviei pot fi, așadar, instructive pentru toți care aspiră să poată înțelege procesele complexe care au definit soarta Balcanilor în ultimele

două decenii, cât și pentru cei care doresc să le schimbe.

Structură

Cartea este împărțită în trei capitole, urmând cronologia implicării lui Noam Chomsky în afacerile din regiune.

Primul capitol acoperă perioada Iugoslaviei sub conducerea lui Iosip Broz Tito. El include textele lui Chomsky privitoare la o varietate de subiecte, de la autoconducerea socialistă la activitățile disidenților iugoslavi.

Al doilea capitol este legat de criza de la sfârșitul anilor 1980 și începutul anilor 1990 și destrămarea Iugoslaviei. În textele din acest capitol, Chomsky tratează cadrul mai larg, european și internațional, al crizei iugoslave, procesul destrămării Iugoslaviei și războaiele din Croația și Bosnia-Herțegovina.

Al treilea capitol se concentrează asupra problemei Kosovo, începând cu evenimentele care au dus la bombardamentele NATO din 1999, desfășurarea bombardamentelor și urmările acestora.

Cartea se încheie cu scurtele reflecții ale lui Chomsky asupra viitorului regiunii, pe fondul schimbării contextului internațional.

Fiecare capitol începe cu un text introductiv din partea editorului, text al cărui scop este să plaseze conceptele, evenimentele și personalitățile abordate în fiecare capitol într-un context social și istoric mai larg, să ofere complexului mozaic iugoslav un fundal mai solid, cu ajutorul căruia cititorul nefamiliarizat cu problemele regiunii să poată înțelege chestiunile specifice abordate în capitolul respectiv. Cum analizele lui Chomsky se concentrează în primul rând pe factorii internaționali și pe contextul internațional al crizei iugoslave, introducerile explorează, în special, factorii interni ai tragediei iugoslave, completând astfel corpul principal al textului.

Toate textele, inclusiv articolele și interviurile publicate anterior, au fost editate, pentru a fi mai clare și mai consistente. Toate denumirile, conceptele și toponimele locale sunt date în forma lor originală, cu excepția cazurilor când sunt citate din alte surse. Cu excepția denumirilor albaneze, alte denumiri și concepte din regiune respectă forma lor sârbo-croată standard, fiind transpuse cu litere latine.

Glosar de acronime

CAENI Consiliul Antifascist pentru Eliberarea Națională a Iugoslaviei (Antifašističko V[ij]eće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije)

FMPK Forța de Menținere a Păcii în Kosovo (condusă de NATO)

RPFI Republica Populară Federativă Iugoslavia (Federativna Narodna Republika Jugoslavija)

RFI Republica Federală Iugoslavia (Savezna Republika Jugoslavija)

TPII Tribunalul Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie

API Armata Populară Iugoslavă (Jugoslovenska Narodna Armija)

AEK Armata de Eliberare din Kosovo (sau Ushtria Çlirimtare e Kosovës, UÇK)

MVK Misiunea OSCE de Verificare în Kosovo

SIC Statul Independent Croația (Nezavisna Država Hrvatska)

OSCE Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa

RSFI Republica Socialistă Federativă Iugoslavia (Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija)

FATI Forțele de Apărare Teritorială a Iugoslaviei

ÎCNUR Înaltul Comisariat ONU pentru Refugiați

AI Armata Iugoslaviei (Vojska Jugoslavije)

Partea I. Iugoslavia

Iugoslavia: Visuri și realități

Davor Džalto

„Iugoslavia“ („Jugoslavia“) se referă la statul slavilor sudici. Termenul derivă din cuvântul care descrie populația slavică din sud[1]. În realitate, au existat mai multe state iugoslave.

„Prima“ Iugoslavie s-a născut din Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, format în 1918.[2] Înainte de Primul Război Mondial, pe teritoriul care avea să devină statul iugoslav, doar Serbia și Muntenegru existau ca regate independente. Războiul a provocat prăbușirea monarhiei austro-ungare, creând astfel oportunitatea pentru „eliberarea populației slave“, după secole de dominare a regiunii de către diferite imperii. Teritoriile proaspăt eliberate aveau să se alăture Serbiei și Muntenegrului, formând primul stat multinațional al slavilor sudici. Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor a fost redenumit, în 1929, Regatul Iugoslaviei, fiind condus de dinastia regală sârbă Karageorgevici.

„A doua“ Iugoslavie a fost un copil al celui de-al Doilea Război Mondial. După ce Germania hitleristă a invadat Regatul Iugoslaviei (pe 6 aprilie 1941), s-au format două mișcări antifasciste – „Cetnicii“ colonelului (ulterior general) Dragoljub (poreclit Draja) Mihailović, loiali guvernului iugoslav din exil, și partizanii iugoslavi, conduși de secretarul general al Partidului Comunist din Iugoslavia, Iosip Broz, poreclit „Tito“. Invazia lui Hitler a dus la împărțirea imediată a Iugoslaviei în unități mai mici, controlate fie direct de către germani, fie de către aliații acestora. De asemenea, a dus la formarea Statului Independent fascist al Croației („Nezavisna Država Hrvatska“, de aici înainte SIC), subordonat Germaniei

hitleriste. Regimul fascist „ustaș“ al SIC avea să extindă și să radicalizeze atrocitățile din regiune, vizând în special populațiile sârbă, evreiască și romă.[3]

Acest complex peisaj de război al anilor 1940 a făcut ca al Doilea Război Mondial să fie, pe teritoriile iugoslave, nu doar un conflict între populația locală, predominant sârbă, și Germania nazistă și aliații săi (și, cu grade diferite de cooperare), între mișcările slave de rezistență și coaliția antinazistă globală), ci și un război civil între două tabere diferite, una regalistă (cetnicii) și una a partizanilor conduși de comuniști, pentru controlul asupra viitorului stat, a sistemului și a organizării sale interne.

Noua Iugoslavie, democrată și federală, a fost proclamată în toiul războiului, în cadrul celei de-a doua sesiuni a Consiliului Antifascist pentru Eliberarea Națională a Iugoslaviei (CAENI) din 1943.[4] Această întrunire și deciziile luate în timpul ei vor constitui bazele formării statului iugoslav postbelic, care va cuprinde, într-o mai mică sau mai mare măsură, teritoriile ocupate anterior de Regatul Iugoslaviei (cu adăugarea ulterioară a Istriei). Întrunirea a fost, de asemenea, importantă, întrucât a constituit Iugoslavia ca federație și a pus bazele viitoarelor linii de demarcație între republicile iugoslave. Granițele interne ale Iugoslaviei, trasate în 1946[5], vor fi criticate ulterior, mai ales în Serbia, ca arbitrare, lipsite de legitimitate și îndreptate împotriva intereselor sârbilor. Unul dintre motivele acestor afirmații a fost acela că noile granițe interne făceau ca sârbii să trăiască în patru republici diferite – în afară de Serbia, o numeroasă populație sârbă trăia în Croația, în Bosnia-Herțegovina și în Muntenegru. Un alt motiv a fost că, dintre toate republicile iugoslave, doar Serbia era divizată mai mult, cuprinzând și Regiunea Autonomă Kosovo-Metohia (după 1946, Provincia Autonomă Kosovo și Metohia), potrivit Constituției iugoslave din 1946. Probabil că motivația acestei divizării rezidă în încercările noii conduceri iugoslave de a echilibra numărul dominant al sârbilor între națiunile iugoslave și de a împiedica Serbia să ocupe o poziție dominantă, ca fiind cea mai mare dintre republici.[6]

Primele alegeri au avut loc imediat după război, pe 11 noiembrie 1945. Deși alegerile au fost, nominal, libere, la ele a participat doar Frontul

Național, comunist, ceea ce a dus la triumful acestuia și la înființarea sistemului monopartid. Adunarea Constituțională, formată după alegeri, a abolit, oficial, monarhia și a proclamat Republica Populară Federativă Iugoslavia („Federativna Narodna Republika Jugoslavija“, de aici înainte RPFI), pe 29 noiembrie 1945.

Prima constituție a RPFI a fost aprobată pe 31 ianuarie 1946. Această constituție este importantă nu doar pentru că a definit organizarea politică și economică internă, ci și pentru felul cum trata etniile care trăiau în statul nou format.

În acest document, găsim o distincție terminologică subtilă (și încă neconsistentă) între „națiuni“ („narodi“) și „naționalități“ („narodnosti“). Voi aborda pe scurt chestiunea complexă a peisajului național, etnic și religios al Iugoslaviei comuniste. Înțelegerea acestui peisaj, cel puțin la nivelul trăsăturilor sale principale, este importantă, deoarece această diversitate și numeroasele tensiuni etnice existente înainte de al Doilea Război Mondial și pe parcursul acestuia au jucat un rol important în istoria ulterioară a Iugoslaviei și în destrămarea ei, în anii 1990.

Republica Socialistă Federativă Iugoslavia (cu granițele interne ale republicilor iugoslave și țările vecine).

Statul iugoslav avea să-și mai schimbe denumirea de încă două ori. Odată cu amendamentele constituționale din 1963, numele țării a fost schimbat în Republica Socialistă Federativă Iugoslavia („Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija“, de aici înainte RSFI). Acest stat va continua să existe până la războaiele iugoslave din ultimul deceniu al secolului XX. Noua și ultima Iugoslavie a fost proclamată în 1992, sub denumirea de Republica Federală Iugoslavia („Savezna Republika Jugoslavija“, de aici înainte RFI), constând, în acel moment, doar din Serbia și Muntenegru.[7]

„Unitatea frățească“ a popoarelor iugoslave

Din descrierea de mai sus a istoriei iugoslave de până la 1946, ne putem face o idee despre complexitatea peisajului etnic, național și religios al Iugoslaviei. Regatul Iugoslaviei a fost multientic, fiind compus din trei grupuri etnice/naționale principale de slavi sudici – sârbii, croații și slovenii. Pe lângă ele, guvernul comunist iugoslav va recunoaște ca „națiuni“[8] și pe macedoneni și pe muntenegreni. Aceasta înseamnă că, în primii săi ani de existență, Iugoslavia postbelică a fost compusă din cinci „națiuni constitutive“.

Vocabularul politic al Iugoslaviei comuniste necesită, în acest moment, să fie puțin decodat. Prin „națiuni“ (constitutive) se înțelegea că aceste populații erau entități politice, egale în drepturi – drepturi printre care se număra și cel la autodeterminare.[9] Interpretarea comună a drepturilor politice ale națiunilor constitutive și a dreptului la autodeterminare a fost aceea că toate aceste națiuni au decis în mod liber să se unească și să formeze statul iugoslav, în cursul luptei lor comune contra fascismului.[10] Acest fapt va avea consecințe importante în privința felului cum autodeterminarea va fi interpretată ulterior în Iugoslavia.[11] Trasarea granițelor republicilor iugoslave și specificarea conceptului de „națiuni“ iugoslave a fost, probabil, o încercare de a găsi un echilibru între recunoașterea existenței anumitor identități naționale (de exemplu sârbi, croați, musulmani etc), o încercare de a face aceste națiuni „libere“ în noua Iugoslavie comunistă[12], și un efort de a păstra unitatea Iugoslaviei.

Constituția din 1946 a Iugoslaviei menționează, totodată, existența „naționalităților“ („narodnosti“)[13] și a „minorităților naționale“ („nacionalne manjine“).[14] Aceste concepte necesită, de asemenea, să fie explicate, datorită modului în care au fost folosite mai târziu în vocabularul politic iugoslav. Conceptul de „naționalități“ se referea la grupurile etnice/naționale care locuiau în Iugoslavia, dar al căror stat de origine (stat unde ele erau o națiune constitutivă) se afla în afara Iugoslaviei.[15] De pildă, naționalitățile iugoslave erau, potrivit acestui criteriu, albanezii, maghiarii, românii, bulgarii etc. În fine, „minoritățile etnice“ (ulterior încorporate în conceptul de „naționalități“) erau toate acele grupuri minoritare care nu se

încadrau în nici una dintre categoriile de mai sus, însemnând cele care nu erau naţiuni constitutive şi care nu aveau nici propria „ţară-mamă“ în afara Iugoslaviei (cum era, de pildă, populaţia romă).[16]

O complicaţie suplimentară a reprezentat-o religia. Iugoslavia era patria a trei mari grupări religioase – creştinii ortodocşi (cum erau, în principal, sârbii, muntenegrenii şi macedonienii), creştinii romano-catolici (majoritatea croaţilor şi slovenilor) şi musulmanii (locuind mai ales în regiunile Bosnia-Herţegovina, sud-vestul Serbiei şi Provincia Autonomă Kosovo şi Metohia [din punct de vedere etnic, majoritar albanezi]).[17] Cazul populaţiei musulmane este deosebit de interesant.

Înainte de al Doilea Război Mondial, ca şi în primele decenii ale noii Iugoslavii postbelice, populaţia musulmană din Bosnia-Herţegovina a fost, în general, considerată, în materie de apartenenţă naţională, fie sârbă, fie croată. Acest lucru s-a bazat pe înţelegerea faptului că segmente ale populaţiei slave sudice (de obicei, interpretate ca sârbi şi/sau croaţi pre-moderni) s-au convertit la islam în secolele când regiunea s-a aflat sub dominaţie otomană. Astfel, în vreme ce o parte din populaţia slavă sudică a rămas ortodoxă sau romano-catolică, o alta s-a convertit la islam. Asta înseamnă că a existat un sentiment de diferenţiere între identităţile naţionale şi religioase, deşi, cu toate acestea, a fost recunoscută şi o identitate etnică specifică, în cazul populaţiei musulmane din Bosnia.[18] Această stare de fapt se va schimba însă lent în Iugoslavia comunistă.

În 1968, într-o sesiune a Comitetului Central al Ligii Comuniştilor din Bosnia-Herţegovina, comitetul i-a recunoscut pe musulmanii din această republică iugoslavă ca pe o naţiune musulmană separată. Măsura a fost oficializată la nivel federal în 1971, când recensământul desfăşurat atunci a permis membrilor populaţiei musulmane să aleagă opţiunea „musulman, în sens de naţionalitate“. Aceasta a însemnat recunoaşterea populaţiei musulmane bosniace ca naţiune constitutivă a Bosniei-Herţegovina. De asemenea, faptul a creat o situaţie stranie, în care termenul „musulman“ însemna simultan două lucruri diferite: o naţiune, în cazul musulmanilor slavi din sud (trăind mai ales în Bosnia-Herţegovina); şi un grup religios, care nu era nicidecum limitat la populaţia slavilor sudici bosniaci, ci

includea, de pildă, și segmente din populațiile albaneză sau romă.[19] Acest concept potrivit căruia musulmanii bosniaci aveau o identitate națională distinctă avea să devină mai târziu fundamentul conceptului ulterior de „bosniaci“ („bošnjaci“), care a ajuns să fie, la sfârșitul secolului XX, termenul standard pentru descrierea etnicității/naționalității populației musulmane bosniace.[20]

Concluzia la care se poate ajunge, pe baza acestei imagini de ansamblu, este că, Iugoslavia de după al Doilea Război Mondial era o țară extrem de diversificată din punct de vedere etnic și religios. Ea era compusă din șase republici federale, două provincii autonome, șase națiuni, trei grupuri religioase majore și mai multe naționalități și grupuri etnice. În plus, cu excepția Sloveniei, care era populată aproape exclusiv de sloveni (ei reprezentau circa 90% din populația totală), toate celelalte republici iugoslave aveau peisaje naționale și religioase mult mai diverse. Aceste lucruri vor avea, de asemenea, repercusiuni importante asupra evenimentelor ulterioare din RSFI și vor juca un rol important în destrămarea ei.

În ciuda doctrinei oficiale a „frăției și unității“ („bratstvojedinstvo“) între „națiunile și naționalitățile“ iugoslave, pledată de liderii iugoslavi și promovată de propaganda de stat oficială, tensiunile naționale nu au încetat să existe. Și astfel întâlnim unul dintre numeroasele elemente contradictorii ale complexului puzzle iugoslav.

Pe de o parte, Iugoslavia a fost încarnarea „visului slavilor sudici“ de a forma un stat unificat care să adune laolaltă slavii sudici și să le permită să reziste diverselor aspirații imperiale.[21] Pe de altă parte, încă de la început a existat (în special în rândurile unor segmente din populația croată) o percepție a Iugoslaviei ca un stat opresiv, în care populația majoritară, sârbii, domina celelalte națiuni.[22] Tendința către independență în Slovenia și Croația avea să continue să fie unul dintre elementele majore ale poveștii iugoslave, iar unele interpretări susțin chiar că dorința inițială a unora dintre sloveni și croați de a se alătura Iugoslaviei ar fi fost, înainte de toate, o inițiativă oportunistă – menită să preîntâmpine integrarea lor în alte țări vecine (în special Austria, Ungaria și Italia).[23] În această privință, situația a

fost diferită pentru sârbi, ei fiind cea mai „risipită“ dintre națiunile iugoslave, între granițele republicilor. În cadrul a diferite programe naționale sârbe a existat o tendință către crearea unui stat mai unificat și mai centralizat – un stat în care „toți sârbii“ urmau să trăiască.[24]

Aceste două tendințe opuse vor contribui în mod semnificativ la destinul Iugoslaviei, către sfârșitul secolului XX.

Popoarele iugoslave și tensiunile naționale

Tensiunile naționale din Iugoslavia postbelică au câteva surse.

Prima are de-a face cu amintirile celui de-al Doilea Război Mondial, dar și cu percepțiile diferite asupra caracterului și sensului Regatului Iugoslaviei pentru diferitele etnii iugoslave și pentru elitele lor intelectuale. Percepția istoriei antebelice și a celei din cursul celui de-al Doilea Război Mondial a definit într-o măsură semnificativă modul în care segmentele corpului politic național din fiecare republică iugoslavă aveau să-și interpreteze propria poziție, propriului sens și propriile obiective în cadrul Iugoslaviei comuniste.

În afara tensiunilor sârbo-croate cauzate de genocidul comis împotriva sârbilor (dar și asupra evreilor și romilor) din SIC, în al Doilea Război Mondial, au existat și alte conflicte pe criterii naționale sau etnice, care au contribuit la tensiunile cauzate sau amplificate de război.

De pildă, formațiunile cetnicilor au masacrat musulmani bosniaci, mai ales în primii ani ai celui de-al Doilea Război Mondial, acțiunile lor fiind văzute de obicei ca o răzbunare a atrocităților comise împotriva sârbilor bosniaci.[25] Spre deosebire de populația sârbă, musulmanii din Bosnia-Herțegovina erau percepuți de regimul ustași drept „nobilime croată“ și „rasa cea mai pură“[26], astfel că nu au fost supuși opresiunii trăite de mulți non-croați și

non-romano-catolici.[27] Mai mult, în Bosnia a fost creată o divizie SS distinctă, infama divizie „Handar“, care a luptat în special împotriva populației ortodoxe sârbe din Bosnia.[28]

Cum și Albania era aliată cu puterile Axei, liderii fasciști albanezi și forțele militare din această țară au aplicat în Kosovo o politică de purificare etnică împotriva sârbilor și a muntenegrenilor. O divizie specială a Wehrmachtului, unitatea albaneză SS Waffengebirgs Skenderbeg, a luptat împotriva partizanilor și a cetnicilor, în 1944.[29] Dar tensiunile au existat și în raport cu diferitele identități etnice și religioase – albanezii nu aparțineau slavilor sudici, iar majoritatea populației albaneze din Kosovo și Metohia este musulmană, spre deosebire de sârbi, care sunt ortodocși. Aceste tensiuni au existat în perioada antebelică și vor continua și după al Doilea Război Mondial. Locuitorii din Kosovo și din Metohia au cunoscut opresiunea sârbă imediat după ce Imperiul Otoman a fost înfrânt (în Războaiele Balcanice din 1912 și 1913), iar regiunea a fost încorporată în statul sârb modern. În Iugoslavia postbelică au continuat să se manifeste violențe ocazionale între kosovarii albanezi și cei sârbi[30], fapt ce a provocat oprimarea albanezilor de către poliția iugoslavă. Situația s-a complicat și mai mult din cauza aspirațiilor unor kosovari albanezi, avansate foarte de timpuriu, de a-și proclama independența și a se uni cu Albania Mare.[31]

Acești factori au jucat un rol important în evoluțiile ulterioare din Balcani. Așa cum am remarcat deja, amintirile războiului îi făceau pe mulți sârbi să se teamă de un potențial stat independent croat, date fiind dimensiunile și caracterul exterminării populației sârbe din Croația, în al Doilea Război Mondial. Ținând seama de masacrele comise în Bosnia, a existat, totodată, și un anumit nivel de neîncredere reciprocă între populațiile musulmană și sârbă. Mulți musulmani au perceput regimul partizanilor (și mai târziu regimul comunist) drept protector al lor; s-a afirmat că, de îndată ce comuniștii au început să se prăbușească, mulți musulmani s-au temut de o posibilă răzbunare a sârbilor.[32] În final, așa cum am observat mai sus, ideile secesioniste din rândurile albanezilor din Kosovo au precedat criza iugoslavă din anii 1990 și conflictele acestora cu localnicii sârbi și poliția de stat n-au făcut decât să ducă la escaladarea ostilităților și a neîncrederii.

A doua sursă de tensiuni naționale din perioada postbelică a vizat emigrația postbelică croată și sârbă. Către finele războiului, mulți croați și sârbi asociați cu ustașii și cu cetnicii (predominant sârbi) au părăsit regiunea, fugind de răzbunarea partizanilor comuniști.[33] În ultimii ani ai războiului și în perioada postbelică, mulți naționaliști croați au emigrat în Europa Occidentală, în America de Nord și de Sud și în Australia, și același lucru a fost valabil și pentru mulți regaliști și naționaliști sârbi, care simpatizau mișcarea cetnicilor. Radicalii din ambele grupări aveau să-și asume, în anii 1960 și 1970, responsabilitatea organizării de numeroase atacuri teroriste împotriva oficialilor iugoslavi, atât în străinătate, cât și pe teritoriul Iugoslaviei.[34] Segmente ale acestei diaspore vor reprezenta, totodată, o sursă majoră de sprijin pentru naționaliștii croați și sârbi, în anii 1980 și 1990.

A treia sursă de tensiuni vizează tensiunile naționale dintre comuniștii iugoslavi. Turbulențele care au cuprins elitele politice și intelectuale croate la sfârșitul anilor 1960 și începutul anilor 1970, perioadă cunoscută ca „Primăvara Croată“[35], au constituit o manifestare a acestor tensiuni care a atras puternic atenția opiniei publice și a provocat îngrijorare în Iugoslavia, determinându-l chiar pe mareșalul Tito să reacționeze și să avertizeze împotriva ascensiunii naționalismului care „o luase razna“.[36]

Dată fiind complexitatea ei națională, etnică și religioasă, Iugoslavia comunistă poate fi văzută ca o încercare de a relaxa aceste tensiuni prin apelul făcut la: 1) lupta antifascistă comună (partizani) la care au luat parte reprezentanți din toate etniile/națiunile majore, 2) ideologia comunistă supranațională și unitatea clasei muncitoare și 3) decizia luată, aparent, de reprezentanții tuturor națiunilor iugoslave de a trăi laolaltă, exprimată în cursul celei de-a doua sesiuni a CAENI.

Cei mai vocali susținători ai unității iugoslave au putut fi găsiți în rândurile sârbilor și musulmanilor bosniaci, deși ambele categorii aveau motive diferite. Totuși, unele dintre evenimentele din anii 1960 și 1970 îi vor determina pe mulți comuniști sârbi să se îndoiască de onestitatea și motivația proiectului iugoslav. Pentru mulți dintre ei, punctul de cotitură l-a

reprezentat îndepărtarea lui Aleksandar Ranković, prietenul și colaboratorul apropiat al lui Tito.

Sârb din punct de vedere etnic, Ranković a fost, probabil, a doua cea mai influentă personalitate din Iugoslavia postbelică. El a fost perceput de mulți comuniști sârbi conservatori drept apărătorul și reprezentantul lor la vârful ierarhiei federale și de partid (deși naționaliștii sârbi aveau să-l acuze că era profund anti-sârb, după ce el își afirmase poziția de lider în partidul comunist iugoslav, poziție implicând lipsa de atașament față de o națiune anume). După controversatul caz din 1966, când Ranković fusese acuzat că ar fi supravegheat în secret reședința lui Tito, liderul sârb a demisionat și a fost exclus din Liga Comuniștilor din Iugoslavia. Această măsură i-a dezamăgit pe mulți comuniști sârbi, adepți ai „liniei dure“, și i-a făcut pe unii dintre ei bănuitori în privința poziției lui Tito (care era croato-sloven), față de sârbi.

O problemă suplimentară a fost că după criza din anii 1970 (mai întâi în Croația, apoi în Serbia, în conflictul cu așa-numiții liberali), regimul fie îi va marginaliza, fie îi va exlude pe majoritatea progresiștilor din rândurile comuniștilor sârbi, stopând astfel efectiv tendințele democratice și, în unele cazuri, clar pro-occidentale din sânul Partidului Comunist (tendințe întruchipate de personaje precum Koca Popović și, dintre „liberali“, de Marko Nikezić și Latinka Perović). Eliminarea sau marginalizarea acestei facțiuni din cadrul protipendadei Partidului Comunist a însemnat, totodată, și marginalizarea, în general, a intelectualilor progresiști, cu viziuni deschise. Măsura a dus la promovarea în Serbia a multor birocrați conservatori, de nivel intelectual inferior, care vor ajunge să ocupe poziții de conducere. Acest curs al evenimentelor avea să devină una dintre problemele majore pentru Serbia, în deceniul următor.

S-a subliniat, și nu doar o dată, că unul dintre factorii cruciali ai unității Iugoslaviei a fost președintele său, mareșalul Tito. În contextul interesului manifestat de Noam Chomsky pentru regiunea iugoslavă, figura lui Tito este relevantă mai ales din două motive. Chomsky a fost interesat foarte mult de activitatea disidenților iugoslavi în anii 1960–1970 (vezi mai jos), de opoziția lor față de unele politici ale lui Tito și de critica lor față de

aspectele dogmatice ale ideologiei iugoslave. Prin textele și scrisorile sale (publicate în acest capitol), Chomsky a susținut, în dese rânduri, studenții și savanții disidenți în dreptul lor de a-și exprima liber gândurile și dezacordul față de politica oficială. Astfel, în scrisoarea pe care Chomsky a semnat-o alături de alți nouă intelectuali proeminenți, lui Tito i s-a solicitat să înceteze opresiunile la adresa savanților și intelectualilor iugoslavi și să nu aboleascăautoconducerea și autonomia universităților iugoslave, care deveniseră „mândria unei națiuni și un model pentru lumea largă".

În rândurile care urmează, voi aborda, pe scurt, președinția lui Tito ca pe o piesă importantă din acest puzzle iugoslav și ca o introducere la alte două aspecte semnificative ale politicilor iugoslave postbelice: Mișcarea de Nealiniere și sistemul iugoslav de autoconducere, ambele atrăgând atenția lui Chomsky.

Tito

Iosip Broz Tito (1892–1980) a deținut multe funcții oficiale în Iugoslavia, de la cea de secretar al Partidului Comunist din Iugoslavia, în perioada antebelică, lider al partizanilor iugoslavi și mareșal al armatei iugoslave în timpul războiului, la cea de președinte al Iugoslaviei postbelice și președinte al Ligii Comuniștilor din Iugoslavia.

Așa cum caracterul federației iugoslave a fost disputat și zugrăvit în literatura academică, dar și în discursul popular, cu o varietate de culori, de la alb pur la negru pur, la fel s-a întâmplat și cu personalitatea lui Tito și cu rolul jucat de el în mișcarea de rezistență din al Doilea Război Mondial și în statul iugoslav postbelic. Evaluarea totală a rolurilor istorice jucate de Tito depășește însă perspectiva acestei introduceri – sau a acestei cărți, per ansamblu. În acest context, Tito este interesant în primul rând ca principală autoritate iugoslavă, care a avut puterea de a influența, adesea decisiv, cursul multor procese politice, economice și culturale ale societății

iugoslave, și de a influența cursul evenimentelor legate de chestiunile internaționale importante ale acelei epoci.

Imaginea lui Tito ca una dintre personalitățile-cheie ale scenei internaționale postbelice și a Iugoslaviei, ca jucător internațional major, a fost promovată nu doar pe plan intern, prin propaganda iugoslavă de partid și de stat, ci și prin intermediul unor influente figuri politice internaționale (în special americane). Astfel, Zbigniew Brzezinski a afirmat că „Iugoslavia a fost, alături de SUA și de URSS, singura țară care a reușit să se poziționeze ea însăși ca factor în arena globală“.[37] Caracterizările făcute de președintele american Jimmy Carter lui Tito, ca „mare lider mondial“ și „un om remarcabil“, care merită „respect și admirație“[38], reflectă puternica susținere generală din partea SUA, de care Tito s-a bucurat de cele mai multe ori.

Tito a expus, în egală măsură, trăsăturile unui lider politic pragmatic și nemilos și ale unui idealist comunist iugoslav. Ca lider pragmatic, el a reușit să recunoască și să utilizeze oportunitățile de a acapara puterea și a-și extinde influența personală, dar și de a-și elimina adversarii care se opuneau ideilor percepute de el ca importante sau puterii sale personale. Însă, ca idealist comunist și iugoslav, se pare că el a crezut în posibilitatea creării unei societăți noi, diferite și mai juste, care să poată servi drept model pentru alte țări, din diferite părți ale lumii. De asemenea, el a fost recunoscut pe plan internațional ca unul dintre principalii promotori postbelici ai independenței națiunilor și țărilor (față de dominația colonială) și unul dintre cei mai vocali susținători ai antiimperialismului pe glob. Această atitudine i-a asigurat lui Tito, dar și Iugoslaviei, un prestigiu fără precedent în întreaga lume, mai mare decât ar fi permis, în mod normal, istoria anterioară, mărimea și poziția geostrategică a țării.[39]

Aceasta se traduce, de asemenea, în caracterul politicilor lui Tito. Pe de o parte, el a fost dogmatic în privința socialismului iugoslav și a necesității de a lupta contra tuturor „ereticilor“ din Partidul Comunist, ca și a tuturor celorlalți dușmani (reali sau imaginari) ai statului și ideologiei oficiale, pe plan extern și intern. Dar, pe de altă parte, el a dovedit în dese rânduri flexibilitate în privința modificării cursului politic, pentru a răspunde

situației politice și economice în continuă schimbare. A fost deschis la opinii diferite (câtă vreme acestea nu amenințau cadrul ideologic general sau puterea lui personală) și a acceptat să-și schimbe optica atunci când i se ofereau noi date sau viziuni pe care el le considera credibile.[40]

Acest caracter ambivalent al personalității și politicilor lui Tito reprezintă, probabil, motivul pentru care conducătorul iugoslav poate fi văzut ca unul dintre cei mai importanți factori ai unității țării sale, ai succeselor sale pe plan intern și internațional și, în același timp, ca una dintre problemele iugoslave majore. Sistemul loialităților personale, ideologia de partid și aparatul de stat peste care el a guvernat și care a devenit tot mai rigid, rezistând reformelor, ca și cultul personalității creat (nu neapărat din cauza propriilor lui decizii și intenții) au devenit obstacole în dezvoltarea de mecanisme funcționale, capabile să susțină prosperitatea statului iugoslav. Îmbinarea însăși a ideii de Iugoslavia și unitate iugoslavă cu personalitatea lui Tito s-a dovedit a fi o ecuație problematică, întrucât nu a fost clar cum un asemenea stat complex avea să continue să funcționeze după moartea lui Tito. În timpul vieții lui Tito exista deja preocuparea legată de viitorul Iugoslaviei după Tito[41], iar mulți și-au exprimat neîncrederea în capacitatea de supraviețuire a Iugoslaviei fără el.[42] La doar un deceniu de la moartea lui Tito, RSFI avea să dispară, în cel mai sângeros conflict văzut de Europa de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial.

Disidenții

Sistemul partidului unic din Iugoslavia (cu un lider de partid și de stat care expunea multe elemente ale regimului autoritar) nu a apreciat, de cele mai multe ori, diversitatea de opinii sau critica publică a conducerii superioare sau a ideologiei oficiale. Deși afirma nominal democrația, libertatea și socialismul, sistemul a încetat să dezvolte instrumente prin care să trateze constructiv pluralitatea de abordări vizând politicile publice și interpretările lor. Acest fapt i-a determinat pe mulți, inclusiv pe unii dintre cei mai

proeminenți disidenți iugoslavi, să acuze regimul lui Tito că nu s-a distanțat niciodată de rădăcinile lui staliniste.

Desigur, sistemul opresiv de stat a funcționat diferit, în perioade diferite. Cea mai brutală opresiune împotriva celor percepuți ca dușmani ai statului, partidului sau ideologiei a avut loc în primii ani de după război. Mulți dintre cei care nu simpatizau cu partizanii și cu noua ideologie comunistă sau care erau, pur și simplu, etichetați drept „dușmani de clasă“ au fost uciși fără judecată.

Lupta împotriva „dușmanilor interni“ a continuat și s-a intensificat după 1948, de astă dată fiind îndreptată chiar împotriva unora dintre comuniști. Punctul de cotitură l-a reprezentat faimoasa „Rezoluție Cominform“, din 1948, apărută ca rezultat al unei serii de confruntări între Stalin și Tito – în special din cauza refuzului lui Tito de a transforma Iugoslavia într-un alt stat-satelit al Uniunii Sovietice. Pledând pentru cursul independent al Iugoslaviei și al Partidului Comunist Iugoslav (cel puțin independent de Stalin), Tito a pus bazele propriului său rol ca lider incontestabil al Iugoslaviei. Rezoluția sovietică a acuzat conducerea Partidului Comunist Iugoslav[43] de „erori“ ideologice, de „ruperea de teoria marxistă“ și de „politică ostilă“ față de Uniunea Sovietică. Ea a condamnat conducerea comunistă iugoslavă și a excomunicat Partidul Comunist Iugoslav din „familia partidelor comuniste frățești“ și din Cominform.

Efectul imediat pe care rezoluția l-a avut în Iugoslavia a fost că Stalin a devenit, peste noapte, „tipul rău“, iar Uniunea Sovietică o amenințare externă majoră la adresa supraviețuirii Iugoslaviei. Tito era decis să-i reziste lui Stalin, chiar dacă această confruntare ar fi rezultat într-un conflict militar cu Uniunea Sovietică (mult mai puternică). Așa cum vom vedea, opoziția lui Tito față de Stalin va avea consecințe uriașe atât pentru caracterul comunismului iugoslav[44], cât și pentru poziția internațională a Iugoslaviei în deceniile ce vor urma.

După 1948, confruntat cu sancțiunile politice și economice impuse de Uniunea Sovietică și cu amenințarea unei posibile invazii a Armatei Roșii, regimul lui Tito a încercat să-și consolideze puterea și să lupte împotriva

tuturor dușmanilor reali, potențiali sau fictivi din Iugoslavia. Dar puternica poziție anti-Stalin și anti-URSS pe care Tito și tovarășii săi au adoptat-o a fost remarcabil de „stalinistă“ în felul cum a fost adoptată. Regimul a inițiat o serie de „epurări“ („čistke“) la nivel de partid și de stat împotriva „elementelor contrarevoluționare“. Una dintre primele instituții înființate în acest scop a fost închisoarea Goli Otok[45], unde în special deținuții politici acuzați de conspirație împotriva lui Tito și a Iugoslaviei au fost supuși unei torturi fizice și mentale atroce.[46] După moartea lui Stalin și vizita de „pocăință“ a lui Hrușciov în Iugoslavia, care a normalizat relațiile bilaterale, măsurile urmau să fie mai puțin brutale.

Acesta a fost începutul cruciadei întreprinse de guvernul și conducerea de partid iugoslavă împotriva „ereticilor“. În majoritatea cazurilor, rebelii erau comuniști și chiar foști colaboratori apropiați ai lui Tito care, la un moment dat, au început să critice cursul luat de partid sau care cereau schimbări menite să dezvolte și mai mult socialismul iugoslav. Mulți dintre ei criticau tendințele autoritare din cadrul societății iugoslave, pledând pentru un comunism/socialism autentic, împotriva „burgheziei roșii“ și a noilor structuri de putere („comuniste“) care erau construite.

Exemplul lui Milovan Đilas (1911–1995) a fost relevant, întrucât acesta a fost unul dintre cele mai proemeninte personaje ale partidului comunist și ale conducerii iugoslave, colaborator apropiat al lui Tito în timpul războiului și în primii ani postbelici. Ca „sfânt patron“ al disidenților iugoslavi, el a intrat în conflict cu conducerea partidului pentru că a criticat, la începutul anilor 1950, ceea ce el percepea drept variate anomalii ale societății și conducerii iugoslave, inclusiv „birocratizarea“ și „dogmatismul“, și pentru că se pronunța în favoarea „democrației socialiste“ și a concurenței de idei pe tărâm ideologic. Unii istorici afirmă că principala țintă a criticilor sale a fost însuși Tito și că adevăratul motiv al eliminării politice a lui Đilas a fost popularitatea lui tot mai crescută, care amenința segmentele mai conservatoare ale partidului.[47] Viziunile și acțiunile lui Đilas aveau să fie în curând criticate drept „împotriva partidului“, „contrarevoluționare“ sau catalogate chiar drept „anarhism“ și „liberalism burghez“.[48] El a fost exclus din Comitetul Central în faimoasa a Treia Plenară a Comitetului Central al Ligii Comuniștilor din Iugoslavia, în

1954. Când și-a continuat criticile și a caracterizat sistemul iugoslav sub Tito drept „totalitar“, a fost arestat. Ulterior, va fi condamnat în mai multe rânduri la închisoare.

Un alt disident faimos, care va deveni ulterior prietenul și colaboratorul lui Chomsky, a fost Vladimir Dedijer (1914–1990). Spre deosebire de mulți alți disidenți veniți în Occident din țări comuniste, Dedijer era, în opinia lui Chomsky, „un tip de disident serios“:

Dedijer era o persoană uimitoare. De la el am aflat enorm de multe despre Iugoslavia, doar vorbind cu el, dar apoi am fost, de asemenea, implicați împreună în tot felul de proiecte. El a fost foarte activ în mișcarea pacifistă mondială din anii 1960. A fost un tip de disident foarte serios. A înțeles complicațiile situației față de care protesta. El nu voia doar să-și facă prieteni puternici în Occident. Avea o analiză critică foarte sensibilă și a fost foarte implicat, până la sfârșitul vieții sale. El și soția lui au trecut prin multe greutăți. Au fost răniți grav în război. El a avut și multe alte probleme – unul dintre fiii lui a fost asasinat, probabil din ordinul lui Tito, dar nu cred că au reușit să dovedească implicarea acestuia. Dar el nu s-a abătut de la ideile sale până în ultimul moment.[49]

Dedijer a fost ofițer partizan în al Doilea Război Mondial și a devenit membru al Comitetului Central al Partidului Comunist Iugoslav în 1952. Dar, doi ani mai târziu, a fost exclus din partid pentru sprijinul acordat lui Milovan Đilas la a Treia Plenară. A părăsit Iugoslavia în 1959 și și-a dedicat cariera istoriei, activismului și predării.

Însă, unii disidenți au atacat regimul din pricina rupturii sale de Uniunea Sovietică și a eliminării Partidului Comunist Iugoslav din familia comunistă internațională (controlată de sovietici). Vladimir (Vlado) Dapcević (1917–2001) a fost un faimos disident iugoslav care l-a atacat pe Tito (dar și conducerea sovietică de după Stalin), acuzându-l că deviase de la adevăratul marxism și că ar fi cochetat cu capitalismul. El a fost arestat și întemnițat, executându-și o parte din sentință la Goli Otok, unde a fost supus unor torturi înfiorătoare.[50]

Nu doar indivizi izolați, ci și grupuri întregi de intelectuali au fost supuse la diverse tipuri de opresiune. Chomsky a urmărit atent cazul studenților și profesorilor disidenți de la Universitatea din Belgrad, majoritatea lor de la Facultatea de Filosofie. În articolul său din 1974 (al cărui coautor a fost Robert S. Cohen), intitulat „Represiunea de la Universitatea din Belgrad", Chomsky oferă o analiză detaliată a măsurilor represive luate de guvern contra studenților și profesorilor de la Universitatea din Belgrad, măsuri care au suprimat libertățile academice și civile.

De asemenea, Chomsky a luat atitudine față de cazul unuia dintre liderii protestelor studențești din anii 1960, un student la filosofie pe nume Vladimir Mijanović (supranumit „Vlada Revoluția"). Conflictele dintre studenți și poliție au început în 1966, când studenții de la Universitatea din Belgrad (asociați în special cu Facultatea de Filosofie) au organizat proteste împotriva Războiului din Vietnam. Poziția regimului față de acest conflict era ambivalentă, întrucât Tito sprijinea, în principiu, Vietnamul de Nord împotriva agresiunii americane, dar în același timp cultiva relații amicale cu guvernul de la Washington. Studenții au organizat, la Ambasada SUA din Belgrad, un marș de protest care a fost oprit de poliție. Conflictele dintre studenți și forțele de poliție au continuat în anii următori. Protestele studențești din 1968 împotriva „burgheziei roșii" (pe care, într-un final, le-a susținut însuși Tito) au fost urmate imediat de măsuri represive din partea regimului, care au dus la întemnițarea lui Mijanović. Arestările și opresiunile la care au fost supuși studenții și susținătorii lor au provocat alte serii de proteste, în diferite centre universitare din Iugoslavia, la începutul anilor 1970.[51]

Cazul suprimării de către guvernul iugoslav nu doar a protestelor care pledau pentru mai multă libertate și mai mult socialism, ci și a protestelor îndreptate direct împotriva intervențiilor militare americane, este deosebit de interesant. El relevă politica generală „intermediară" a conducerii iugoslave, dar și, într-o măsură chiar mai mare, politica externă a Iugoslaviei în epoca „doctrinei Brejnev" și a conflictului reînnoit dintre URSS și Iugoslavia (care a escaladat în perioada crizei din Cehoslovacia).

Atât din declarațiile oficiale ale administrației SUA, cât și din documentele interne declasificate se poate vedea că sprijinul american pentru Tito și Iugoslavia a fost mai mult sau mai puțin consistent după ruptura dintre Tito și Stalin[52] (deși relațiile dintre cele două state nu au fost lipsite, în multe rânduri, de serioase perturbări). Iugoslavia a fost una dintre cele două țări comuniste (cealaltă fiind Polonia) care s-a bucurat de clauza „națiunii celei mai favorizate“ în domeniul comercial, ca și de furnizarea de echipament militar american.[53] Au existat însă voci în protipendada politică americană (ca de pildă cea a lui George F. Kennan) care au avertizat împotriva „inamicilor puternici“ pe care Iugoslavia îi avea în rândul grupărilor americane de dreapta.[54]

În ciuda nivelului foarte ridicat al sprijinului american (atât militar, cât și economic, întărit de susținerile publice ale președinților SUA), două aspecte ale politicii Iugoslaviei nu au coincis, neapărat, cu interesele americane. Unul a fost implicarea lui Tito în Mișcarea de Nealiniere și critica lui consistentă a tuturor formelor de imperialism (inclusiv cel american) și a intervențiilor militare în țări suverane. Celălalt a fost experimentul economic iugoslav privind autoconducerea. Ideea autoconducerii era în contradicție directă cu capitalismul de stat cultivat de SUA și era ireconciliabilă, în special, cu ideologia „neoliberală“ care a înlocuit, treptat, mecanismele statale de reglementare din SUA, în anii 1970 și 1980. Voi discuta pe scurt aceste două aspecte ale politicii iugoslave.

Mișcarea de Nealiniere

Rolul Iugoslaviei și al lui Tito în cadrul Mișcării de Nealiniere ne spune multe despre poziția internațională a Iugoslaviei sub conducerea lui Tito și despre problemele interne pe care Tito le-a abordat indirect, promovând conducerea iugoslavă în cadrul mișcării.

Destinul națiunilor iugoslave și cel al Iugoslaviei per ansamblu au depins întotdeauna, într-o măsură semnificativă, de echilibrul dintre marile puteri europene și mondiale. Voința marilor puteri s-a manifestat în formarea primului stat iugoslav, care a coincis cu aspirațiile populației slave din sud la acea vreme și cu impunerea Serbiei ca învingătoare din Războaiele Balcanice și din Primul Război Mondial. Voința unei alte mari puteri europene – Germania hitleristă – a pus capăt Regatului Iugoslaviei. Așa cum am văzut, Iugoslavia lui Tito a apărut în urma luptei antifasciste a poporului iugoslav, dar formarea și supraviețuirea ei au depins, de asemenea, în foarte mare măsură, de sprijinul coaliției antihitleriste (URSS, Marea Britanie și SUA, deși nu întodeauna simultan) pentru Tito și partizanii lui, în timpul războiului.

Problema evidentă care a amenințat însăși existența statului iugoslav în primii ani postbelici a cunoscut două aspecte. Pe de o parte, puterile occidentale (și, în primul rând, SUA) aveau să adopte o puternică poziție antisovietică și, în general, anticomunistă. Cu alte cuvinte, principalul inamic al Occidentului în perioada postbelică aveau să devină Uniunea Sovietică, statele clientelare ale acesteia și întregul construct ideologic numit, pe larg (și vag), „comunism“. Pe de altă parte, despărțirea de Uniunea Sovietică a pus Iugoslavia într-o poziție extrem de fragilă, expunând-o la posibilitatea foarte reală a unei invazii sovietice în momentul în care Iugoslavia nu avea, în Occident, nici un aliat de încredere pe care să poată conta. În ciuda numeroaselor transformări, pe plan intern și extern, această poziție „intermediară“ între cele două lumi, comunistă și capitalistă, avea să definească, într-o măsură semnificativă, profilul ideologic oficial al Iugoslaviei și al politicilor ei pe tot parcursul regimului lui Tito.

Un mod de exprimare pentru „a treia cale“ îmbrățișată de Iugoslavia a fost Mișcarea de Nealiniere. Reunirea țărilor nealiniate („Lumea a Treia“ sau „al treilea bloc“) și conducerea Mișcării de Nealiniere a fost, pentru Tito și Iugoslavia, o modalitate de a evita izolarea și de a deschide noi dimensiuni pentru prosperitatea și prestigiul Iugoslaviei.[55]

„A treia cale“ iugoslavă avea să ajungă, astfel, să simbolizeze opoziția față de ambițiile imperiale – atât cele din Est (comunismul centralizat, în stil

sovietic), cât și cele din Vest (reprezentând burghezia, dominația colonială, exploatarea celor săraci etc.).

Un alt factor care a dus la constituirea Mișcării de Nealiniere a fost dorința lui Tito de a obține prestigiu personal, pe plan intern și internațional. Asumarea rolului de lider al Mișcării de Nealiniere a servit la atingerea ambelor obiective. Mișcarea de Nealiniere a reprezentat (și încă reprezintă) majoritatea populației planetei. Ea i-a ajutat pe Tito și Iugoslavia să devină foarte vizibili pe scena internațională, unde au pledat pentru principiile justiției, libertății (în special ale eliberării de sub dominația colonială și de sub noul imperialism nord-american) și autodeterminării, precum și pentru autoconducere.[56] Acest lucru, la rândul său, a întărit poziția Iugoslaviei în Occident.

Prima conferință a Mișcării de Nealiniere a avut loc la Belgrad, în septembrie 1961, după îndelungata vizită a lui Tito în Africa, la începutul aceluiași an. Sprijinul acordat de premierul indian Jawaharlal Nehru și de președintele egiptean Gamal Abdel Nassser a fost crucial în asigurarea consensului altor țări (asiatice și africane) și a succesului inițiativei. Tito a devenit primul secretar general al organizației, fapt care a oficializat rolul său de conducere în cadrul mișcării.

Rolul Iugoslaviei în cadrul Mișcării de Nealiniere a fost, totodată, perceput ca important și din perspectiva problemelor interne ale țării. Cum populația musulmană era dominantă în multe țări nealiniate, acest lucru a afectat politicile vizând musulmanii din Iugoslavia. Un aspect al acestei probleme poate fi remarcat în promovarea populației musulmane din Bosnia la rangul de națiune constitutivă a Iugoslaviei, ca și în nominalizarea unor musulmani bosniaci în poziții de ambasadori în țări islamice.[57] La rândul său, aplicarea pe plan intern de politici mai favorabile față de populația musulmană a avut un efect pozitiv pe plan extern – Tito și Iugoslavia au fost percepuți ca prieteni ai națiunilor musulmane în toată lumea și ca susținători ai drepturilor și pretențiilor politice ale acestora.

Mișcarea de Nealiniere avea să continue să existe și, ca un efort colectiv al primei sale generații de lideri – Tito, Nasser și Nehru –, va fi una dintre

cele mai durabile reușite ale epocii postcoloniale și ale Războiului Rece.

Se pare că SUA erau gata să sprijine Iugoslavia și chiar, într-o oarecare măsură, însăși Mișcarea de Nealiniere, câtă vreme această organizație menținea țările nealiniate în afara zonei de imediată influență sovietică. Dar valorile și ideile de bază pe care Tito și restul liderilor din țările nealiniate le susțineau erau în contradicție cu interesele și politicile pe termen lung ale Statelor Unite.

Autoconducerea socialistă

Multe dintre contradicțiile și incoerențele pe care le găsim în sferele politică și ideologică, luate în plan restrâns, se aplică, în mod natural, și la sfera economică. În primii ani postbelici, regimul iugoslav a început să implementeze politici economice în stil sovietic care au avansat proprietatea comună, naționalizarea, o economie planificată și centralizată și colectivizarea forțată a agriculturii.[58] Pe la 1950 a devenit însă clar că acest model economic era nefuncțional. Pe lângă ineficiența economiei planificate și centralizate, aplicarea (adesea inconsistentă și violentă) acestor politici a provocat multe resentimente în rândurile populației rurale. Pe lângă dificultățile generate de însuși modelul economic, un impact serios l-au avut și sancțiunile sovietice puse în aplicare imediat după Rezoluție, ca și enorma creștere a cheltuielilor pentru apărare, cauzată de amenințarea unei invazii sovietice iminente.[59]

Anii 1950 și 1952 aveau să devină cruciali pentru întemeierea noului model economic. Potrivit lui Milovan Đilas, el și Edvard Kardelj, principalul ideolog și înalt oficial al Partidului Comunist Iugoslav, au conceput ideea autoconducerii socialiste cu ajutorul lui Boris Kidrić. Đilas a descris introducerea autoconducerii socialiste în Iugoslavia în lucrarea sa Societatea imperfectă, după cum urmează:

Ideea autoconducerii a fost concepută de Kardelj și de mine, cu puţin ajutor din partea tovarășului Kidrić. Curând după izbucnirea conflictului cu Stalin, în 1949, din câte îmi amintesc, am început să recitesc Capitalul lui Marx, de această dată cu mult mai multă atenţie, pentru a vedea dacă pot găsi răspunsul la întrebarea de ce, ca să mă exprim simplist, stalinismul era rău, dar Iugoslavia era bună. Am descoperit multe idei noi și, cel mai interesant lucru dintre toate, am găsit idei despre o societate viitoare în care producătorii imediați, prin liberă asociere, aveau să ia ei înșiși deciziile legate de producţie și de distribuţie – practic, aveau să-și dirijeze singuri vieţile și viitorul. Ţara se afla prinsă în ghearele birocrației și liderii de partid erau cuprinși de groază și de furie din cauza naturii, incorigibil de arbitrară, a mașinăriei de partid pe care ei o puseseră în funcţiune și care îi menţinea la putere. Într-o zi – trebuie să fi fost prin primăvara lui 1950 – am avut revelaţia că noi, comuniștii iugoslavi, ne aflam în postura de a începe să creăm liberele asociaţii de producători imaginate de Marx. Fabricile urmau să fie lăsate în mâinile muncitorilor, cu singura condiţie ca ei să plătească o taxă pentru armată și alte necesităţi ale statului să rămână „esenţiale“. Cu toate astea, am simţit o oarecare rezervă: nu este acesta, m-am întrebat eu, un mod prin care noi, comuniștii, puneam responsabilitatea eșecurilor și a dificultăţilor din economie pe umerii clasei muncitoare sau prin care noi obligam clasa muncitoare să preia o parte din responsabilităţile care ne reveneau nouă? Curând, le-am explicat ideea mea lui Kardelj și Kidrić, pe când stăteam într-o mașină parcată în faţa vilei unde locuiam. Ei nu au manifestat rezerva mea și am reușit să-i conving foarte ușor de armonia indiscutabilă dintre ideile mele și învăţăturile lui Marx. Fără să ieșim din mașină, am discutat ideea mai mult de jumătate de oră. Kardelj considera că este o idee bună, dar că ar trebui pusă în practică peste cinci sau șase ani, iar Kidrić a fost de acord cu el. Câteva zile mai târziu însă, Kidrić mi-a telefonat să-mi spună că suntem gata să demarăm de îndată primii pași... Puţin mai târziu, a avut loc, în biroul lui Kardelj, o întâlnire cu liderii sindicatelor și aceștia au propus desfiinţarea consiliilor muncitorești, care până

atunci funcţionaseră ca organisme consultative pentru conducere... Tito, ocupat cu îndatoririle lui și absent din Belgrad, nu a luat parte la aceste discuţii și nu a știut nimic despre propunerea care avea să fie avansată ulterior de a introduce în Parlament o lege privind consiliile muncitorești, până când n-a fost informat de Kardelj și de mine în sala guvernului, în cursul unei sesiuni a Adunării Naţionale. Prima lui reacţie a fost: muncitorii noștri nu sunt încă gata pentru așa ceva! Dar Kardelj și cu mine, convinși că acesta era un pas important, am exercitat mari presiuni asupra lui și el a început să cedeze, pe măsură ce asculta tot mai atent explicațiile noastre. Cea mai importantă parte a pledoariei noastre susţinea că acţiunea avea să fie începutul unei democraţii autentice, ceva ce socialismul încă nu atinsese; mai mult, acţiunea putea fi văzută clar de către lumea întreagă și de către mișcarea muncitorească internaţională ca o delimitare radicală de stalinism. Tito a început să străbată sala în lung și-n lat, ca și cum ar fi fost adâncit în gânduri. Brusc, s-a oprit și a exclamat: „Fabrici care să aparţină muncitorilor – ceva ce încă nu s-a realizat niciodată!“... Câteva luni mai târziu, Tito a explicat în Adunarea Naţională legea privind autoconducerea muncitorească.[60]

Partidul și conducerea iugoslavă au recunoscut deschis erorile modelului anterior și au trecut de la promovarea acestui model, făcută de ei în anii precedenți, la criticarea lui fățișă.

Dar, în afara necesității foarte reale pentru politici economice diferite, noul model de „autoconducere“ avea și un sens ideologic și politic foarte clar: el permitea conducerii iugoslave să avanseze o abordare diferită de cea implementată în Uniunea Sovietică, și astfel punea în practică un element menit să întărească poziția Iugoslaviei, țară care respingea „vechiul“ sistem capitalist, dar și modelul sovietic. Noul sistem urma să fie expresia socialismului „autentic“ (iugoslav), care să se opună exploatării capitaliste a clasei muncitoare, din Vest, dar și comunismului de stat sovietic și centralizat, din Est. Autoconducerea socialistă avea să devină astfel expresia conceptuală a „celei de-a treia căi“ iugoslave și o consecință

ideologică practică a realității în care s-a găsit Iugoslavia după ruptura de comunismul sovietic.

Legea privind autoconducerea muncitorească a fost votată în același an (1950), fiind urmată în 1952 de alte legi similare, care au acordat drepturi și mai largi consiliilor muncitorești.[61] Acest lucru a dus la tipul iugoslav de „sistem (socialist) de autoconducere“ („samoupravni sistem“).

Au existat evaluări diferite ale experimentului iugoslav de autoconducere. Pentru Hans Dieter Seibel și Ukandi G. Damachi, Iugoslavia a constituit „unicul experiment la scară largă în domeniul autoconducerii.“[62] Ei erau de părere că doar grație sistemului de autoconducere „Iugoslavia a reușit să facă tranziția de la o țară subdezvoltată la una dezvoltată“.[63] Alții percepeau însă autoconducerea ca pe un sistem ineficient și capricios, care servea doar politicile excentrice și nesustenabile ale regimului comunist“.[64] O dimensiune a problemei evaluării (in)eficienței generale a autoconducerii iugoslave a fost că principiile proclamate ale autoconducerii care, potrivit ideologului șef Edvard Kardelj, ar fi trebuit aplicate tuturor segmentelor societății și statului, au fost aplicate doar parțial. O altă problemă o constituie faptul că nu este clar cât din succesul economic relativ din anii 1950–1960 ar trebui atribuit autoconducerii și cât altor factori, ca de pildă ajutorul extern.[65]

Aplicarea de către Iugoslavia a sistemului autoconducerii a fost un alt domeniu urmărit atent de Chomsky. El a recunoscut ambivalența sistemului iugoslav de autoconducere și tensiunile dintre aspectele sale teoretice și felul cum a fost adoptat în practică, în Iugoslavia lui Tito:

Am fost foarte interesat de autoconducerea iugoslavă. La acea vreme, am avut legături strânse cu un grup de intelectuali belgrădeni, grupul Praxis. Desigur, de atunci ei au schimbat multe. Am citit o mulțime de materiale despre experimente de autoconducere, care mi s-au părut foarte interesante. Aceste experimente au avut probleme. Ele se încadrau în structura autoritară, dar, dacă făceai abstracție de

structura care ar fi trebuit demontată, cred că în multe privințe acești oameni au făcut lucruri importante.[66]

Autoconducerea socialistă iugoslavă a început ca o tentativă de democratizare radicală a societății (nu doar a mijloacelor și condițiilor de producție) și de debirocratizare a statului.[67] Dar, în același timp, ea a coexistat cu un sistem de partid autoritar și piramidal (liderul partidului fiind sursa principală de putere), care a prevenit toate procesele care aveau potențialul de a-i smulge puterea. Afirmările verbale (și doar într-o măsură limitată reale) ale socialismului democratic au fost însoțite de dogmatism ideologic sau de opresiune.

În ciuda acestor lucruri, experimentul iugoslav de autoconducere rămâne un capitol important în istoria ideilor socialiste, democratice și anarhiste. De asemenea, el a fost un produs de „export“ al Iugoslaviei lui Tito. Sprijinul acordat de Iugoslavia țărilor care luptau împotriva dominației coloniale a fost folosit, de asemenea, pentru a răspândi ideile despre socialismul în stil iugoslav și a asigura astfel relații puternice (inclusiv relații de afaceri) între aceste țări și Iugoslavia. Acest lucru poate fi văzut în exemplul Algeriei. Tito a fost un puternic susținător al independenței Algeriei împotriva dominației coloniale franceze.[68] Războiul din Algeria a lăsat țara devastată și cuprinsă de o disperată nevoie de administratori educați, care să înceapă reconstruirea ei. Tito le-a oferit algerienilor consilieri juridici și economici, care au influențat formarea sistemului algerian de autoconducere, modelat după prototipul său iugoslav.[69]

Este important să reflectăm asupra autoconducerii iugoslave și din pricina politicilor economice radical diferite care vor fi implementate în Iugoslavia după moartea lui Tito. Așa-numitele politici neoliberale pe care Iugoslavia a început să le implementeze în anii 1980 au fost, în viziunea multora, una dintre cele mai semnificative cauze ale crizei iugoslave și ale destrămării acestui stat.

Faptul că autoconducerea nu pare să fi fost un obstacol important în relațiile americano-iugoslave, în timpul lui Tito, în ciuda unei contradicții

ideologice clare între autoconducerea în stil iugoslav și sistemul capitalist (și neoliberal) american ne poate spune, probabil, ceva despre felul cum administrația americană a perceput seriozitatea și impactul pe termen lung al întregului experiment. Se pare că acest aspect al ideologiei iugoslave ar fi putut fi tolerat ca o altă formă de exprimare a diferențelor (și distanțării) dintre Iugoslavia comunistă și Uniunea Sovietică și ca experiment cu o aplicare limitată. Probabil că singurul „pericol“ real al autoconducerii consta în posibilitatea ca acest sistem să se răspândească în țări care aparțineau Mișcării de Nealiniere, devenind astfel un fenomen global. Dar, aplicarea politicilor neoliberale în cursul deceniilor următoare va preveni, cu succes, asemenea evoluții.

Autoconducerea a fost, în general, defăimată și dezrădăcinată în teritoriile ex-iugoslave. Dar, ca ripostă la privatizarea (în mare parte) lipsită de succes a vechilor complexe industriale – care, alături de doctrina „investițiilor străine“ a fost promovată ca unică politică economică începând din anii 1990 –, au existat tentative izolate de a restabili anumite aspecte ale autoconducerii. De pildă, în multe fabrici muncitorii au protestat împotriva tipului dominant de privatizare, a condițiilor umilitoare de muncă și a politicilor manageriale care, în multe cazuri, au ruinat ceea ce rămăsese din potențialele productive ale acestor industrii. În unele companii, sindicatele muncitorești au încercat să se organizeze, să stabilească propriul management și chiar să cumpere fabricile în care lucrau (și care fuseseră privatizate) și să deruleze procesul de producție.[70] Astfel, muncitorii au încercat să exercite unele dintre principiile fundamentale ale autoconducerii.

Conștiința Iugoslaviei

Către editori:

Mi-ar plăcea să aduc în atenția cititorilor recentele proceduri judiciare împotriva unui student iugoslav, Vladimir Mijanović, președintele Consiliului Studenților de la Facultatea de Filosofie a Universității din Belgrad, care a fost condamnat la 20 de luni de închisoare. Sentința dată pe 23 octombrie (1970) a dus la declanșarea unei greve studențești de două săptămâni. Cazul a ajuns acum la Curtea de Apel din Serbia. De un interes deosebit este faptul că una dintre acuzațiile aduse studenților este că pe 7 mai 1970 au organizat demonstrații și au publicat manifeste prin care condamnau invazia SUA în Cambodgia.

Domnul Mijanović și cei asociați cu el reprezintă speranța și conștiința revoluției iugoslave. Organizând opoziția față de invazia americană în Cambodgia, ei s-au alăturat unui efort global de sprijinire a unui principiu care depășește cu mult această invazie: principiul potrivit căruia marile puteri trebuie să se abțină de la a interveni în forță în afacerile interne ale altor națiuni. Acest principiu este deosebit de important pentru Iugoslavia însăși, o țară aflată în umbra tenebroasă a „Doctrinei Brejnev“. Nu doar cererile vizând înfăptuirea justiției, ci și cele care țin de cel mai elementar și mai practic simț comun ar trebui să-i îndemne pe liderii iugoslavi să susțină acele forțe care se opun, în întreaga lume, intervenției marilor puteri.

Noam Chomsky

MIT, Cambridge, Mass.

*Publicat inițial ca: Noam Chomsky, „Scrisoare către editori“, New York Review of Books, 7 ianuarie 1971

Represiunea de la Universitatea din Belgrad

A. Cadru

1949–1950. O nouă generație de tineri filosofi și teoreticieni sociali, dintre care mulți luaseră parte activ la războiul de eliberare (1941–1945), a absolvit facultatea, mulți dintre ei începând să predea, ca profesori, la universitățile din Belgrad și Zagreb. Ei au apărut pe scenă în cadrul mișcării de rezistență a Iugoslaviei față de tentativele lui Stalin de a domina țara. Majoritatea erau marxiști dar, încă de la început, ei s-au opus dogmatismului lui Stalin și au subliniat importanța libertății de cercetare, a umanismului și a deschiderii către toate realizările importante ale științei și culturii actuale.

1950–1960. Un deceniu de discuții asupra chestiunilor teoretice de bază, organizate de asociația filosofică iugoslavă. Dezbaterile erau destul de libere; mai multe grupuri discutau în contradictoriu, pe teme diferite. La finalul perioadei, aceste grupuri s-au realiniat de-a lungul a două linii fundamentale: cea ortodoxă, care se menținea în cadrul tradițional al materialismului dialectic și considera că teoria reprezintă, în mod esențial, o reflectare a împrejurărilor materiale și a situației sociale obiective, și cea umanistă, care sublinia caracterul anticipativ și critic al teoriei, unitatea ei cu practica și rolul său esențial în procesul umanizării unei societăți date.

1960. La o conferință desfășurată la Bled, curentul umanist, orientat către practică, s-a impus și ulterior a devenit dominant în universitățile, revistele și instituțiile iugoslave.

1962. Societatea iugoslavă a cunoscut prima ei stagnare postbelică, urmare a unei tentative eșuate de a face moneda națională convertibilă. La

întrunirea bianuală a asociației filosofice iugoslave de la Skopje, în noiembrie 1962, a fost exprimată pentru prima oară opinia că trebuie depășită urgent faza discuțiilor teoretice abstracte despre natura omului și cunoaștere, despre alienare și libertate, și despre relația dintre filosofie și știință – mergând către un studiu critic, mai concret, al societății iugoslave, studiu ghidat de introspecții umaniste generale.

1963. Au avut loc o serie de conferințe și discuții, în încercarea de a clarifica unele chestiuni sociale generale: sensul tehnologiei, al libertății și democrației, al progresului social și rolul culturii în edificarea unei societăți socialiste. În august a fost înființată Școala de Vară de la Korčula, de către filosofi și sociologi din Zagreb și Belgrad, cu obiectivul organizării de discuții estivale libere, cu participare internațională, asupra chestiunilor sociale de actualitate.

1964. A fost înființată revista Praxis, de către același grup de filosofi. Se desfășoară o nouă serie de discuții, de astă dată referitoare la problemele sensibile ale societății iugoslave: sensul și perspectivele socialismului, tendințele birocratice și autoritare în aparatul de partid și de stat, avantajele și slăbiciunile formelor existente de autoconducere și posibilitățile autoconducerii de a-și continua dezvoltarea, precum și dreptul unei minorități de a continua să-și apere viziunile, în loc să se conformeze viziunilor majorității. Majoritatea acestor viziuni și idei critice păreau compatibile cu liberalul Program al Ligii Comuniștilor din Iugoslavia (acceptat la cel de-al VII-lea Congres al acesteia, în 1958) dar, în realitate, ele au fost primite cu intoleranță de liderii partidului, alarmați. Tranziția de la criticile la adresa stalinismului la o analiză critică concretă a societății iugoslave a dus la o ruptură aproape totală a comunicării dintre oficialii de partid și principalii filosofi sociali-politici marxiști.

1965–1967. Deși a păstrat un sistem politic mult mai elitist și mai autoritar decât putea tolera un sistem dezvoltat al democrației participative, conducerea politică iugoslavă a introdus reforme economice care aveau să eșueze: revenirea la modelul economic laissez-faire, din secolul al XIX-lea, lăsarea economiei iugoslave la mila marilor companii străine, în „competiția liberă“ de pe piața internațională, provocarea unui șomaj de

masă și a unor datorii externe uriașe, permiterea speculațiilor imobiliare și o creștere rapidă a diferențelor sociale, ca și încurajarea dezvoltării tendințelor autarhice în cele șase republici ale federației iugoslave – care mai târziu vor constitui o bază materială pentru puternice mișcări naționaliste.

Exprimarea de opinii critice față de aceste evoluții (ele însele condamnate mai târziu, de către partid, ca manifestări ale „liberalismului“ și „naționalismului“) a fost întâmpinată cu o ostilitate tot mai mare de presa de partid. Filosofii și sociologii critici au fost etichetați drept „umaniști abstracți“, „utopici“, „revizioniști“, anarho-liberali“, „neo-stângiști“, „extremiști de stânga“ și, în final, ca „opoziție politică aspirând la puterea politică“.

1968. În iunie, studenții de la Universitatea din Belgrad au ocupat timp de șapte zile toate clădirile instituției. Ei cereau abolirea privilegiilor birocratice, o democratizare mai largă, soluționarea problemei șomajului de masă, reducerea diferențelor sociale, reforme universitare. Într-unul dintre discursurile ținute în timpul crizei, Tito i-a lăudat pe studenți, le-a susținut solicitările și a declarat că va demisiona dacă nu le va duce la îndeplinire.

Mai târziu, când această gravă criză politică a luat sfârșit, conducerea politică și Tito însuși au ajuns la concluzia că filosofii au fost responsabili pentru ea deoarece, prin prelegerile lor, ei „și-au corupt studenții“, „i-au otrăvit cu idei greșite“ și astfel au dus la declanșarea mișcării studențești. Organizația de partid din cadrul Departamentului de Filosofie și Sociologie din Belgrad a fost desființată. Pentru prima oară, Tito a exprimat părerea că „trebuie împiedicată, pe viitor, coruperea studenților de către profesorii lor“ și a pledat pentru eliminarea din universitate a profesorilor vinovați.

1969–1972. Presiuni crescânde au fost exercitate de conducerea centrală de partid asupra instituțiilor politice de nivel inferior, pentru a găsi o cale de eliminare a profesorilor. Însă această sarcină s-a dovedit dificilă. Iugoslavia a dezvoltat o organizare democratică a educației și culturii. Toată puterea de decizie în privința alegerii, realegerii și promovării profesorilor universitari se afla în mâinile consiliilor facultăților – organisme autonome,

care se autogestionau, compuse din profesori, asistenți și studenți. Legea învățământului universitar sublinia că singurul criteriu de alegere trebuia să fie calificarea profesională. Această lege nu dădea autorităților politice dreptul de a se amesteca în problemele interne ale facultăților.

În perioada anterioară, politica declarată oficial a Ligii Comuniștilor (LC) prevedea că toate controversele teoretice trebuiau clarificate prin discuții și liberul schimb de opinii. Prin urmare, conducerea, mai degrabă orientată spre democrație, a LC din Serbia s-a opus folosirii de măsuri represive împotriva unora dintre filosofii și sociologii de marcă ai țării. Acestora li s-a refuzat totuși accesul la mass-media și la adunările de masă, iar posibilitatea distribuirii ideilor lor a devenit mult mai limitată. Totuși, li s-a permis să predea în continuare, să călătorească în străinătate și să primească 300–400 de participanți din diferite țări la Școala de Vară de la Korčula, să publice revistele Praxis și Filozofija și, ocazional, o carte sau două. Această perioadă de timp a fost folosită pentru a dezvolta un mănunchi de teorii concrete și destul de sofisticate privind socialismul și revoluția socială, autoconducerea integrală, fenomenul birocrației, umanizarea tehnologiei, dirijarea democratică a economiei și culturii, problema naționalismului etc.

Toamna anului 1972. Tito i-a eliminat din partid pe liderul Ligii Comuniștilor din Serbia, Marko Nikezić, și pe alți suporteri ai acestuia. Aceștia au fost acuzați de practici „liberale“ și de opoziția față de noua linie a partidului. Principala trăsătură a noii linii a fost revenirea la partidul puternic, disciplinat, centralizat, „monolitic“, care avea dreptul și puterea de a controla și gestiona direct transpunerea în realitate a politicilor sale. Măsura pleda pentru o unitate ideologică totală și, ca atare, către o revenire la forma brută a îndoctrinării ideologice și către abandonarea tuturor ideilor sofisticate de până atunci, ce vizau crearea unei noi conștiințe socialiste, prin dialoguri sau confruntări de opinii și persuasiune tenace.

Facultatea de Filosofie a fost acum expusă unor presiuni intense. S-au lansat zvonuri potrivit cărora printre profesori se strecuraseră dușmani ai statului și spioni străini; au existat amenințări cu stoparea finanțării sau închiderea facultății. În clădirea facultății au fost instalate microfoane

ascunse, dintre care unele au fost descoperite. Comitetul Ligii Comuniștilor din Universitate a redactat o listă cu opt profesori care trebuiau concediați. La cinci dintre aceștia li s-a confiscat pașaportul. Pasaje întregi din cărțile lor, recent publicate, au fost interzise de cenzură. Unii colaboratori ai revistei Praxis au fost arestați și condamnați la închisoare.

În acel moment, zeci de renumiți filosofi și specialiști din sfera științelor sociale, din Scandinavia, SUA, Germania, Franța și alte țări au trimis scrisori lui Tito și rectorilor universităților din Belgrad și Zagreb, exprimându-și îngrijorarea în legătură cu aceste măsuri represive și speranța că ele aveau să fie întrerupte, în interesul dezvoltării libere, pe mai departe, a socialismului democratic iugoslav. Multe asociații filosofice, departamente de psihologie, academii și instituții internaționale dedicate drepturilor omului și libertăților civile au votat rezoluții în care își exprimau îngrijorarea și le-au trimis în Iugoslavia.

Această exprimare discretă a solidarității comunității intelectuale internaționale a avut un impact considerabil asupra autorităților iugoslave, care erau mândre de reputația lor pe plan internațional, din trecut, și care, în situația economică și de politică externă a țării din acel moment, nu-și puteau permite să desconsidere opinia publică mondială. Ele au decis să temporizeze și să dea represiunii un aspect mai democratic.

B. Evoluții recente

Zdrobirea lentă a rezistenței de la Facultatea de Filosofie, fără a provoca o prea mare publicitate internațională, a necesitat o serie de pași. Unii dintre aceștia au fost ușor de făcut, alții însă s-au confruntat cu dificultăți neașteptate sau chiar au eșuat total.

A fost relativ ușor de introdus anumite schimbări importante în legislația universitară existentă. Legea astfel modificată impunea ca un profesor

universitar nu doar să aibă calificări profesionale și morale, ci să fie și acceptabil din punct de vedere politic. Organizațiile politice dobândeau dreptul de a iniția proceduri menite să stabilească dacă un anumit profesor universitar întrunea criteriile politice impuse.

O a treia schimbare a constituit-o limitarea generală și vagă a principiului autoconducerii. Dacă până atunci fusese necesar ca marea majoritate a membrilor consiliilor facultăților să fie aleși de facultate și de studenții înșiși, acum legea prevedea că noua compoziție a consiliului trebuia determinată printr-un „acord de autoconducere“ încheiat între facultate și fondatorul ei – Consiliul Executiv Republican (adică guvernul respectivei republici federale).

Următorul pas a fost traducerea acestor modificări legale în solicitări mai specifice și practice. Planul viza, în primul rând, specificarea criteriilor politice pentru a fi profesor universitar, în așa fel încât ele se puteau aplica pentru eliminarea celor opt profesori din Belgrad, care anterior nu putuseră fi demiși; în al doilea rând, el urmărea să determine organizația de partid și organizația studenților să-și condamne colegii și profesorii; în al treilea rând, dorea să oblige Universitatea din Belgrad să accepte în consilii un număr de membri externi cu drept de vot suficient de mare pentru a permite autorităților politice să obțină controlul total asupra procesului de luare a deciziilor în Facultatea de Filosofie.

Aceste măsuri s-au confruntat cu o rezistență considerabilă. Când un text al Criteriilor de Alegere a Profesorilor Universitari a fost propus pentru prima oară, în Adunarea Universității, în iunie 1973, majoritatea vorbitorilor au ridicat obiecții serioase față de el. Ei considerau că anumite criterii erau prea rigide – de pildă obligația profesorilor universitari de a accepta marxismul și de a susține activ politica Ligii Comuniștilor în prelegerile lor și în toată activitatea lor profesională și publică. Dar mai târziu, rectorul Universității, majoritatea decanilor și, în cele din urmă, Adunarea Universității au cedat în fața presiunilor și în noiembrie au acceptat textul Criteriilor.

Doar Facultatea de Filosofie l-a respins, bazându-se, între altele, pe următoarele considerente: textul era neconstituțional, întrucât Constituția

existentă garanta libertatea activității științifice și a creației culturale și interzicea orice fel de presiune asupra indivizilor pentru ca aceștia să-și declare convingerile religioase; era inacceptabil deoarece marea majoritate a profesorilor de la Universitatea din Belgrad nu erau marxiști și erau apolitici; era discriminator, deoarece permitea, prin caracterul său vag, orice tip imaginabil de interpretări; și era discriminator și fiindcă aceste criterii erau impuse doar Universității din Belgrad și nu tuturor universităților iugoslave.

În mai 1973, Comitetul Ligii Comuniștilor din Universitatea din Belgrad a trimis o scrisoare deschisă organizației de partid din Facultatea de Filosofie, cerând demiterea a opt profesori: Mihailo Marković, Ljubomir Tadić, Svetozar Stojanović, Zaga Pešić (Golubović), Miladin Životić, Dragoljub Mićunović, Nebojša Popov și Trivo Inđić. După o serie de întâlniri, la care au asistat numeroși oficiali de partid cu rang înalt, care au exercitat presiuni uriașe asupra studenților și profesorilor pentru ca aceștia să se conformeze cererilor, organizația de partid din Facultatea de Filosofie a respins solicitările venite din exterior. Câțiva dintre cei mai activi oponenți au fost excluși din partid dar, când organizația de partid a facultății s-a reunit din nou, în noiembrie, ea a decis, din nou în unanimitate, rămânerea la catedră a celor opt profesori. A existat o convingere totală că un profesor universitar nu poate fi concediat pentru că exprima vederi critice în scrierile sale, mai ales ținând cont de faptul că partidul însuși repeta multe dintre criticile exprimate de aceiași intelectuali, cu câțiva ani în urmă.

În noiembrie 1973, un comitet al organizației studențești din Universitate a încercat să-i oblige pe studenții de la Facultatea de Filosofie să acționeze contra profesorilor lor, amenințându-i cu recurgerea la violență dacă facultatea continuă să reziste. Dar studenții au refuzat să se conformeze solicitărilor cerute, ba dimpotrivă, spre surpriza generală, au organizat o demonstrație în stradă (deși aceste manifestări erau strict interzise în ultimii ani, iar în trecut fuseseră dispersate în forță de poliție). De astă dată, studenții au protestat împotriva represiunii din Grecia și a masacrului comis la Universitatea din Atena. Mitingul nu a degenerat în violențe.

Chestiunea crucială din ultimele șase luni fusese componența consiliilor facultăților. Autoconducerea în universități însemna că până și în instituțiile de importanță socială specială, cum ar fi cele educaționale, doar un mic număr de membri din exterior erau nominalizați de autoritățile politice. Acum, consiliul executiv (guvernul) republicii sârbe solicita ca jumătate dintre membrii consiliilor facultăților să fie nominalizați din afara universității. Ținând cont că era necesar ca și studenții și administrația să fie reprezentați în consilii, măsura ar fi dat doar o șesime din voturi profesorilor și asistenților și ar fi înlocuit, în mod clar, autoconducerea, cu o conducere obligatorie, restrictivă.

În octombrie, după o rezistență inițială, rectorul universității și toate facultățile, cu excepția Facultății de Filosofie, au cedat presiunilor. Lor li s-a spus că această nouă structură fusese implementată prin legislația universitară și, ca atare, nu putea constitui subiect de dezbatere. De fapt, legea stipula doar că stabilirea componenței consiliilor facultăților trebuia făcută doar printr-un „acord de autoconducere“ între facultăți și fondatorul lor (consiliul executiv al republicii). Reprezentanții Facultății de Filosofie au refuzat să semneze acordul, pe motiv că acesta era neconstituțional și incompatibil cu principiile autoconducerii și fiindcă însuși conceptul de acord implică o negociere. Facultatea a solicitat Curții Constituționale să decidă asupra legitimității „acordului“ impus. În același timp, facultatea a venit cu o contrapropunere. Însă nu au existat nici un fel de negocieri și comunicarea s-a întrerupt.

O campanie extrem de abuzivă a fost lansată împotriva Facultății de Filosofie prin intermediul ziarului partidului, Komunist, ca și prin presă, radio și televiziune. Facultatea a fost acuzată că s-ar opune introducerii „autoconducerii“ în universitate și politicii Ligii Comuniștilor, că ar urmări menținerea unui monopol pe educație și că ar contesta orice influență din partea „societății“, că ar cere ajutorul intelectualilor străini etc. În același timp, facultatea a fost amenințată cu excluderea din Universitatea Belgrad, cu refuzul finanțării activității sale pe viitor sau a angajării absolvenților săi și cu eventuala închidere totală. Sub asemenea presiuni, tot mai intense, Consiliul Facultății a decis, pe 14 decembrie 1973, să-și autorizeze decanul să semneze „acordul de autoconducere“.

C. Situația actuală

Consiliul Facultății va avea acum jumătate dintre membri nominalizați de autoritățile politice. Cu siguranță, aceștia vor fi selectați cu atenție dintre principalii oficiali politici și dintre cei mai disciplinați membri ai Ligii Comuniștilor. Cu siguranță ei vor pune din nou pe tapet problema îndepărtării celor opt profesori din Departamentul de Filosofie și Sociologie, deoarece aceștia nu întrunesc recent acceptatele criterii politice. Evident, conducerea politică va face presiuni pentru rezolvarea situației înainte de Congresul Ligii Comuniștilor din Iugoslavia, din primăvara următoare.

Dar tot s-ar putea să nu fie o sarcină ușoară. Potrivit legii, asistenții sunt realeși din trei în trei ani, iar profesorii asociați și profesorii asistenți – o dată la cinci ani –, ceea ce înseamnă că, din punct de vedere legal, trebuie așteptat ca mandatul fiecărui candidat să expire. Profesorii cu normă întreagă nu sunt deloc supuși procesului de realegere (adică ei dețin catedra), ceea ce înseamnă că doi dintre cei opt (Marković și Tadić) nu pot fi îndepărtați legal.

O altă circumstanță importantă este și că organizația de partid din Facultatea de Filosofie – ale cărei opinii contează când vine vorba de evaluarea politică – nu a fost niciodată de acord să condamne profesorii din grup sau să sprijine eliminarea lor.

Un fapt relevant este că profesorii amenințați se bucură de o reputație considerabilă în universitate și în rândul altor intelectuali. Acțiunea întreprinsă împotriva lor nu este populară și, în ciuda marilor eforturi depuse, aparatul Ligii Comuniștilor nu a putut găsi nici un filosof, sociolog sau gânditor politic iugoslav renumit care să-i atace.

Întrebările cruciale care se pun acum sunt: (1) dacă membrii externi ai Consiliului vor fi suficient disciplinați de guvern pentru a asculta ordinele acestuia atunci când vor fi confruntați cu victimele lor, în Consiliu; și (2) dacă unii dintre membrii interni ai Consiliului, profesori din diferite alte departamente ale Facultății de Filosofie, vor ceda în fața presiunilor și vor vota, în cele din urmă, pentru concedierea colegilor lor.

Nici o evoluție nu este inevitabilă, ci ambele sunt posibile. Fără o puternică presiune politică, mulți membri exteriori nici măcar n-ar asista la întâlniri – cum au mai făcut în trecut – ori ar asista pasivi sau ar vota chiar alături de ceilalți. Astfel, totul va depinde acum de cât de brutal va fi efortul și de cât de departe vor merge autoritățile politice cu presiunile asupra membrilor Consiliului. Pe de altă parte, în ultimele șase luni, câțiva dintre cei opt filosofi atacați au fost din nou privați de pașapoartele lor.

D. Chemare la acțiune

Gradul de presiune va depinde de un fapt anume: dacă întreaga problemă va fi redusă la tăcere, ca un episod minor dintr-una din numeroasele universități ale lumii sau dacă ea va fi înțeleasă drept ceea ce este: una dintre ultimele bătălii pentru supraviețuirea gândirii libere, critice, progresiste, în lumea socialistă de azi, într-o țară care este încă deschisă dezvoltării democratice și unde până recent se părea că gândirea liberă are toate șansele să înflorească.

Aici, reacția comunității intelectuale internaționale ar putea juca din nou un rol decisiv. Întreaga poziție economică și politică a Iugoslaviei face această țară sensibilă la reacțiile opiniei publice mondiale. Dovedind interes față de ce se întâmplă acum în viața culturală iugoslavă, difuzând informațiile, ridicând problema în cadrul organizațiilor internaționale și exprimând preocuparea și indignarea în presă sau în scrisori adresate lui Tito (scrisori care, după recenta escaladare a situației, ar trebui să ia o formă mai acidă și

mai hotărâtă decât cele de până acum), savanții și intelectualii de pretutindeni ar putea contribui la relaxarea presiunii exercitate în prezent de conducerea Iugoslaviei și ar putea-o obliga pe aceasta să se ridice mai bine la înălțimea propriei sale ideologii – autoconducerea și democrația socialistă.

Toate măsurile represive de până acum nu au reușit să înăbușe și să izoleze complet comunitatea filosofică din Iugoslavia. Dar acest lucru s-ar putea întâmpla în săptămânile următoare, dacă intelectualitatea mondială va tolera escaladarea brutalității și a fricii într-o țară care până de curând a fost, pentru mulți, o insulă de speranță.

*Publicat inițial ca: Noam Chomsky și Robert S. Cohen, „The Repression at Belgrade University“, New York Review of Books, 7 februarie 1974. Articolul se bazează pe informații din câteva surse-cheie din regiune și a fost publicat alături de o notă indicând că „următoarea declarație a fost pregătită de experți asupra situației din Iugoslavia, pe care noi îi considerăm de încredere“.

Scrisoare către Tito

Dragă mareșale Tito,

Comunitatea internațională a învățaților și oamenilor de știință se simte tot mai îngrijorată de veștile privind măsurile represive luate împotriva intelectualilor iugoslavi și de tentativele de a restrânge libertățile academice din Iugoslavia. Deosebit de șocantă este recent introdusa lege pentru Republica Serbia, care reduce autoconducerea universităților și autorizează Parlamentul să suspende, pe temeiuri politice, profesorii universitari din funcțiile lor. Se înțelege că introducerea legii face parte dintr-un atac concertat asupra unui număr de filosofi marxiști cunoscuți și respectați și asupra studenților lor. Dacă legea este aplicată, ea amenință să distrugă întreaga organizare internă a universităților iugoslave, ale căror autonomie și autoconducere au fost mândria națiunii și un model pentru întreaga lume.

În lumina acestor evoluții, noi, în numele cărora este scrisă această scrisoare, am decis să formăm un Comitet Internațional pentru Libertatea Academică din Iugoslavia. Suntem prieteni ai acestei țări și admirăm succesele obținute de mareșalul Tito în eliberarea popoarelor iugoslave și în construirea unui socialism de tip nou, democratic și umanist. Ne-ar părea rău să vedem aceste succese anulate de o revenire la formele autoritare și reacționare de conducere politică.

Scopul Comitetului nostru este de a ridica problema libertății academice din Iugoslavia în toate instituțiile și organizațiile academice internaționale și de a menține presa informată de evoluția situației. Comitetul va exista câtă vreme represiunea continuă în Iugoslavia.

Considerăm că este dreptul și datoria noastră să protestăm împotriva oricăror altor încălcări ale libertății academice și a violărilor Cartei Națiunilor Unite în domeniul drepturilor omului din Iugoslavia. În special, protestăm față de noile amendamente la legislația universitară din Serbia și îi solicităm mareșalului Tito să-și folosească influența și capacitatea de om de stat pentru a

respinge această lege și a se asigura că ea nu este pusă în aplicare. Nutrim convingerea că, doar prin restabilirea autonomiei universităților și prin abținerea de la măsuri represive împotriva intelectualilor țării, Iugoslavia poate dăinui ca membru respectat al familiei națiunilor progresiste și iubitoare de pace.

Noi, cei care formăm Comitetul, suntem următorii savanți și oameni de știință:

Sir Alfred J. Ayer

Profesor de filosofie, Universitatea Oxford, fost președinte al Institutului Internațional de Filosofie (Paris)

Profesor Noam Chomsky

Profesor de lingvistică, Institutul de Tehnologie din Massachusetts, SUA

Profesor Robert S. Cohen

Profesor de fizică și filosofie, Universitatea Boston, SUA

Profesor Dagfinn Follesdal

Profesor de filosofie, Universitatea din Oslo, Norvegia, și Universitatea Stanford, SUA

Dr. Jürgen Habermas

Institutul Max-Planck, Starnberg, Republica Federală Germania

Profesor Jaakko Hintikka

Profesor de filosofie, Academia Finlandeză și Universitatea Stanford, SUA, vicepreședinte al Uniunii Internaționale de Istorie și Filosofie a Științei

Profesor Harald Ofstad

Profesor de filosofie, Universitatea din Stockholm, Suedia

Profesor Chaim Perelman

Profesor de filosofie, Universitatea Liberă din Bruxelles, Belgia, președinte al Institutului Internațional de Filosofie (Paris)

Profesor Paul Ricoeur

Profesor de filosofie, Universitatea din Paris

Profesor Georg Henrik von Wright

Profesor de filosofie, Academia Finlandeză și profesor vizitator la Universitatea Cornell, SUA, fost președinte al Uniunii Internaționale de Istorie și Filosofie a Științei

*Publicat inițial ca: Noam Chomsky et al., „Letter to Tito“, New York Review of Books, 6 februarie 1975. Scrisoarea, datată 23 decembrie 1974, a fost trimisă din partea Comitetului Internațional pentru Libertatea Academică din Iugoslavia.

.

În sârbo-croată, „sud“ se traduce ca „južni“ (de aici „iugo-“), iar „sloveni“ (sau „slaveni“) înseamnă „slavi“. „Jugoslovenski“ (slavii sudici) ca și concept politic provine din termenul german „Südslavisch“, consemnat pentru prima oară, potrivit lui Gilles Troude, în 1772. Termenul „Jugoslavija“ apare în 1835, în opera poetului Matija Ban. Vezi Žil Trud (Gilles Troude), Etnički sukobi u Titovoj Jugoslaviji (1960–1980) (Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2010), p. 14.

Ideea de a forma un stat unificat al slavilor sudici aparține sentimentelor naționale romantice tipice Europei secolului al XIX-lea. Ea își are originile în „Mișcarea Ilirică“ a lui Ljudevit Gaj. Alte personalități proeminente din secolul al XIX-lea, precum lingvistul sârb Vuk Stefanović Karadzić (care a reformat și standardizat limba sârbo-croată) și episcopul Josip Štrosmajer, au contribuit la dezvoltarea și mai amplă a ideii iugoslave. Înainte de Primul Război Mondial și în timpul acestuia, Comitetul Iugoslav, compus din membri de seamă ai diferitelor etnii din regiune, a pledat pentru formarea și recunoașterea internațională a unui nou stat al slavilor sudici,

care va fi creat după război, pe fundalul colapsului monarhiei austro-ungare.

În cursul celui de-al Doilea Război Mondial, într-o tentativă de a crea un stat etnic pur croat, regimul ustași și formațiunile sale militare (conduse de Ante Pavelici) aveau să tortureze, să ucidă și să expulzeze sute de mii de sârbi. Alături de sârbi, zeci de mii de evrei și romi au fost, de asemenea, uciși în SIC. Majoritatea surselor estimează că doar în lagărul de concentrare de la Jasenovac au fost uciși între 100 000 și 700 000 de oameni (deși ultima cifră este, probabil, mult exagerată). Vezi Jovan Mirković, „Jasenovac: istorija i istoriografija“, Israeli – Serbian Academic Exchange in Holocaust Research, Collection of Papers from the Academic Conference, Jerusalem – Yad Vashem, Iunie 2006, pp. 15–20 (Belgrad: Muzeul Victimelor Genocidului, 2008), pp. 317–323. Execuțiile s-au desfășurat cu o brutalitate care i-a șocat chiar și pe unii dintre generalii lui Hitler. Deja, în 1941, Edmund Glaise von Horstenau, un general german aflat la Zagreb, a raportat Berlinului că ustașii „au înnebunit de tot“. Raportul lui l-a determinat pe Hitler să intervină și să-l critice pe Pavelici pentru dimensiunile și caracterul masacrelor și torturilor. Vezi Jonathan Steinberg, All or Nothing: The Axis and the Holocaust, 1941–1943 (Londra: Routledge, 1990), p. 28; Trud, Etnički sukobi, pp. 26–35. Vezi și Vladimir Dedijer, Vatikan i Jasenovac (Belgrad: Rad, 1987), și Vatikan i Jasenovac – Dokumenti (Belgrad: Rad, 1987); o versiune în limba engleză (deși mai scurtă) a acestor lucrări a apărut sub titlul The Yugoslav Auschwitz and the Vatican: The Croatian Massacre of the Serbs during World War II (Buffalo, NY: Prometheus Books, 1992).

Sesiunea a avut loc la Jajce, în Bosnia-Herțegovina, pe 29-30 noiembrie 1943, și la ea au participat, teoretic, „reprezentanți“ ai tuturor etniilor iugoslave deși, în realitate, nu au avut loc alegeri, iar reprezentanții, deși aparțineau diferitelor grupări etnice și religioase, se aflau efectiv sub controlul Partidului Comunist din Iugoslavia și al conducerii acestuia.

Majoritatea (dacă nu chiar toate) acestor granițe se bazau pe granițele provinciilor austro-ungare sau pe granițe internaționale anterioare (cum ar fi granița dintre Bosnia-Herțegovina și Croația, care urma în mare granița

dintre imperiile otoman și austro-ungar). Vezi Aleksandar Pavković, The Fragmentation of Yugoslavia: Nationalism and War in the Balkans (Londra: Macmillan, 2000), pp. 48–52; Trud, Etnički sukobi, pp. 64–66.

Moša Pijade, vicepreședinte al CAENI, explica în 1944 cum Croația nu putea încorpora toți croații, așa cum nici Serbia nu putea încorpora toți sârbii; doar Iugoslavia ca întreg cuprindea „toți sârbii, precum și națiunea croată“. Vezi Milivoj Bešlin, „Josip Broz Tito i jugoslovenski federalizam (1963–1974)“, Tito – viđenja i tumačenja, p. 60.

RFI a încetat să existe în 2003, când statul a fost redenumit Uniunea Statală a Serbiei și Muntenegrului („Državna Zajednica Srbije i Crne Gore“). Ultimul pas în destrămarea a ceea ce rămăsese din Iugoslavia a avut loc în 2006, când Muntenegru și-a proclamat independența, apărând astfel pe harta regiunii alte două state independente – Muntenegru și Serbia (cu provincia autonomă Kosovo și Metohia, potrivit Rezoluției 1244 a ONU).

Vezi Pavković, Fragmentation, p. 47.

Vezi Articolul 1 al Constituției din 1946.

Vezi Pavković, Fragmentation, p. 47.

Conceptul de „națiune“ devine deosebit de important aici, deoarece se referă în primul rând la „popoare“ (de pildă sârbii, croații), nu la structura politică instituționalizată (stat sau, de exemplu, republică). Acesta este motivul pentru care Iugoslavia, ca și republicile din componența ei, a fost, de facto, un singur stat, fără să fi constituit vreodată o singură națiune (în ciuda încercărilor conducerii iugoslave de a promova „națiunea iugoslavă“,

pe lângă deja recunoscutele naţiuni sârbe, croate şi celelalte). Acelaşi lucru a fost adevărat şi pentru majoritatea republicilor (cu excepţia Sloveniei şi a Macedoniei, mult mai omogene din punct de vedere naţional) – ele erau entităţi politice care nu corespundeau unei identităţi naţionale unice, întrucât erau compuse, în mod normal, din mai mult de o naţiune (constitutivă). Diferitele interpretări ale suveranităţii naţionale şi dreptului la autodeterminare aveau să devină fundamentale în conflictele din anii 1990.

Aici este important de reţinut că una dintre acuzaţiile Partidului Comunist, avansată înainte de al Doilea Război Mondial împotriva a însăşi existenţei Iugoslaviei, în forma ei anterioară, monarhică, a fost că aceasta ar fi fost „o temniţă a naţiunilor“ („tamnica naroda“), în care naţiunile iugoslave erau subordonate „burgheziei sârbe“ şi dinastiei regale. Vezi Trud, Etnički sukobi, p. 59.

Aşa cum am menţionat mai sus, conceptele de „naţiune“ şi „naţionalitate“ încă nu erau folosite intens în acel moment (compară, de pildă, felul cum „naţiune“ şi „naţionalitate“ erau folosite în articolele 1, 6, 10 şi 21). Distincţia avea să devină mai clară odată cu amendamentele constituţionale din 1971 şi cu Constituţia din 1974, care promova conceptul de „naţionalităţi“, opunându-l sintagmei „minorităţi naţionale“. Vezi „Naţionalitate“ în Pravna Enciklopedija, vol. 1, ed. Borislav T. Blagojević (Belgrad: Savremena administracija, 1985), p. 873. Un aspect important, care trebuie subliniat aici, este că motivul introducerii conceptului de „naţionalităţi“ nu a fost acela de a face o diferenţiere între drepturile „naţiunilor“ şi cele ale minorităţilor etnice, ci tocmai de a sublinia egalitatea lor – egalitatea tuturor cetăţenilor iugoslavi, indiferent de identitatea lor etnică/naţională. Această măsură viza o diferenţiere clară între noua idee comunistă de egalitate şi vechea înţelegere, „burgheză“, a categoriilor etnice/naţionale.

Articolul 13.

Vezi Enciklopedija, p. 837.

Vezi Enciklopedija, p. 837.

Au existat și alte grupări religioase, ca de pildă evrei sau creștini protestanți (mai ales în provincia Voivodina), dar numărul lor era suficient de redus pentru ca acestea să nu joace un rol decisiv în determinarea identităților naționale.

De exemplu, la recensământul din 1948, în Bosnia, populația musulmană a putut opta între „sârb musulman“, „croat musulman“ sau „musulman, etnie neutră“. Vezi Trud, Etnički sukobi, p. 128.

Intelectualul și politicianul bosniac Muhamed Filipović (care este, de asemenea, creditat cu introducerea conceptului de „bosniaci“ [„Bošnjaci“] în sensul său contemporan) a sugerat la un moment dat ca „musulman“ (cu m mic) să fie utilizat atunci când se descrie identitatea religioasă și „Musulman“ (cu M mare) atunci când se referă la identitatea națională a populației musulmane din Bosnia. Vezi Trud, Etnički sukobi, p. 147.

Ca și alți termeni care descriu identitățile etnice/naționale ale popoarelor iugoslave, termenul „Bošnjak/Bošnjaci“ („Bosniac/Bosniaci“) precede utilizarea sa modernă. Se pare că el a avut un înțeles în primul rând geografic, descriind regiunea de apartenență și chiar identitatea regională a celor care trăiesc în Bosnia și din acest punct de vedere poate fi înțeles ca echivalent al termenului „Bosanci“ (Bosniaci – locuitori ai Bosniei, fără nici o altă conotație, mai precisă, în privința identității naționale sau religioase).

În momente diferite au existat propuneri diferite pentru organizarea acestei uniuni iugoslave. Ljudevit Gat vorbea despre întregii Balcani ca fiind regiunea unificată „Ilirija“ și chiar Tito a contemplat, la un moment dat, posibilitatea de a include Bulgaria și Albania în statul iugoslav unificat (vezi Trud, Etnički sukobi, p. 51).

Aceasta avea să fie folosită drept justificare a alianței croate și NHD cu Hitler, nu doar la începutul, ci chiar și către sfârșitul războiului. Așa cum explica un editorial din publicația croată (pro-ustașă) din Ohio, Naša nada, în 1944: „Patru milioane de croați... care anterior au trăit sub dominație maghiară au fost forțați să intre în Iugoslavia pentru a fi guvernați de sârbi, pe care nu-i prea aveau la inimă. Acest lucru explică de ce Croația nu a

urmat orientarea Iugoslaviei către un parteneriat cu Națiunile Unite [alianța antifascistă]. Opțiunea lor nu s-a datorat faptului că poporul croat l-ar fi iubit pe Hitler sau nazismul, ci fiindcă, asemenea maghiarilor și austriecilor, el își amintea prea bine ce au însemnat Tratatele de la Versailles.“ Naša nada, 3 octombrie 1944. Citat în „News Notes“, [U.S.] Office of Strategic Services, Foreign National Branch, N-59, 9 octombrie 1944.

Cf., „Unul dintre principalele motive pentru care croații și slovenii au dorit să se alăture Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor a fost conștientizarea faptului că respingerea acestei măsuri ar fi însemnat alipirea unor porțiuni semnificative din teritoriile lor la Italia, căreia Aliații îi promiseseră cea mai mare parte din Dalmația și Istria, în schimbul ajutorului dat în Primul Război Mondial. Dorința Ungariei, Italiei și Bulgariei de a anexa efectiv porțiuni din țară în al Doilea Război Mondial a contribuit, cu siguranță, la întărirea ideii că unitatea iugoslavă era necesară pentru a zădărnici planurile lacomilor ei vecini.“ Andrew Wachtel și Christopher Bennett, „The Dissolution of Yugoslavia“, în Confronting the Yugoslav Controversies, editori Charles Ingrao și Thomas A. Emmert (West Lafayette, IN: Purdue University Press, 2009), pp. 13–14.

Această idee nu implică neapărat o „Serbie Mare“ (pură din punct de vedere etnic), așa cum avea să se interpreteze de obicei în timpul și după războaiele din anii 1990. Ea ar putea fi înțeleasă (cum a făcut-o Moša Pijade) în termenii existenței în cadrul unei Iugoslavii multiculturale, în care „toți“ sârbii trăiau într-o singură țară (laolaltă cu alte națiuni).

Aceasta nu înseamnă că printre etnici nu existau și musulmani – unii istorici estimează că în 1943 circa 8% dintre etnici erau musulmani. Vezi Trud, Etnički sukobi, p. 124.

Această ideologie afirmă că populația bosniacă musulmană nu era de origine slavă, ci aparținea rasei ariene, din Orient. Vezi Trud, Etnički sukobi, pp. 36-37.

În formațiunile de ustași au existat și membri musulmani.

Divizia a Treisprezecea Waffen SS Handschar, înființată în 1943, a comis numeroase violuri, torturi și crime, în special în părțile estice și nord-estice ale Bosniei.

Pe de altă parte, comuniștii iugoslavi au avut legături strânse cu cei albanezi și aveau să rămână în relații prietenești cu Albania până la ruptura din 1948 dintre Stalin și Tito, în care albanezii s-au situat de partea sovieticilor.

După 1948, regimul albanez al lui Enver Hoxha a trimis în secret arme și grupări militante în Iugoslavia, încercând să destabilizeze țara. În ciuda numeroaselor încercări făcute de guvernul iugoslav de a îmbunătăți situația economică în regiunile Kosovo și Metohia (locuite preponderent de albanezi), conflictele au continuat. Protestele masive și violente ale albanezilor din Kosovo, în 1968, au avansat chiar ideea proclamării independenței provinciei Kosovo. Protestele și izbucnirile ocazionale de violență aveau să continue în anii 1970 și 1980.

Această intenție continuă să fie relevantă. Potrivit acestei idei, toate teritoriile în care populația albaneză reprezintă majoritatea (Kosovo și Metohia și unele părți din Macedonia și Muntenegru) ar trebui, în cele din urmă, să fie alipite Albaniei.

Vezi, Pavković, The Fragmentation, p. 43.

Mulți membri ai formațiunilor militare fasciste, ca și civili, au fost uciși în urma tentativelor lor de evadare (ca de pildă în cazul execuțiilor de la Bleiburg și Kocevski Rog). Mulți au fost uciși mai târziu, de îndată ce noul regim și-a consolidat puterea, adesea pe baza unor acuzații fragile de colaborare cu inamicul sau (în cazul naționaliștilor sârbi) de susținere a vechiului regim.

Cele mai cunoscute cazuri includ atacul terorist comis la un cinematograf din Belgrad pe 13 iulie 1968, de către Mișcarea Croată de Eliberare, asasinarea ambasadorului iugoslav în Suedia, pe 7 aprilie 1971, de către Rezistența Populară Croată și tentativa a 19 membri ai Frăției Revoluționare Croate de a organiza, în 1972, un conflict armat în Bosnia și

Herțegovina. Pentru o analiză mai cuprinzătoare a activităților teroriste ale emigrației croate asociată cu ideologia ustașă, vezi Trud, Etnički sukobi, pp. 245–258. În paralel, imigranți sârbi din SUA au plănuit asasinarea lui Tito în timpul vizitelor oficiale ale acestuia în Mexic (în 1965) și SUA (în 1963 și 1971).

Numită și MASPOK (de la „masovni pokret“, însemnând „mișcare de masă“ sau „Primăvara de la Zagreb“, ca o trimitere la „Primăvara de la Praga“, din 1968).

Tito a avertizat și că, din cauza naționalismului sârb și croat, supraviețuirea Iugoslaviei ar putea fi periclitată – în 1971 el a pus întrebarea retorică „Vreți un nou 1941? Asta ar fi un dezastru!“ Trud, Etnički sukobi, p. 299.

În Tvrtko Jakovina, „Tito's Yugoslavia as the Pivotal State of the Non-aligned“, Tito – viđenja i tumačenja (Belgrad: Institut za noviju istoriju Srbije, Arhiv Jugoslavije, 2011), p. 398.

Vezi discursul de întâmpinare al lui Carter, din timpul vizitei oficiale a lui Tito, în 1978: „În această dimineață, poporul Statelor Unite este onorat de prezența unui mare lider mondial, președintele Iugoslaviei, Tito... Una dintre primele acțiuni întreprinse de mine după ce am devenit președinte a fost să-i cer vicepreședintelui Mondale să meargă în Iugoslavia și să-i transmită președintelui Tito respectul și admirația mea. El este, într-adevăr, un om remarcabil, care a dovedit un curaj personal extraordinar în luptă, în vremuri când tăria sa, ca ființă umană și ca patriot, a fost supusă unor grele încercări. El este un contemporan al marilor lideri mondiali care au supraviețuit crizei războiului mondial, un prieten și un asociat al premierului Churchill, al președintelui Roosevelt, al generalului de Gaulle... Președintele Tito este un lider care se bucură de un asemenea respect încât poate umple prăpastia de comunicare și de înțelegere dintre națiuni și lideri care adesea au dificultăți în a discuta unii cu alții... El personifică în Iugoslavia, poate mai mult ca oricine, dorința de independență și de libertate care există în Europa de Est și, de fapt, în întreaga lume. El și poporul iugoslav sunt recunoscuți de țara noastră ca fiind demni de admirație. El înțelege că independența și integritatea teritorială a Iugoslaviei este una dintre fundațiile principale ale păcii mondiale, acum și

în viitor. El a fost o insipirație pentru poporul din țara lui și din alte țări, prin năzuința lui constantă către libertate și independență. Poporul iugoslav a recunoscut, într-o formă unică, dorința de a se sacrifica până la capăt pentru libertatea țării sale... Așadar, domnule președinte Tito, în numele națiunii americane, vă urez bun venit pe țărmurile noastre, în țara noastră, ca un adevărat prieten.“ Președintele Jimmy Carter (cu prilejul ultimei vizite a lui Tito în SUA), „Vizita președintelui Iugoslaviei, Iosif Broz Tito, Remarci la ceremonia de întâmpinare, 7 martie 1978“, Public papers of the Presidents of the United States: Jimmy Carter (1 ianuarie – 30 iunie 1978), pp. 473–474.

Un indiciu relevant privind prestigiul de care s-a bucurat Tito l-au constituit funeraliile lui. Când a murit, în 1980, la vârsta de 88 de ani, delegații din aproape toate țările lumii au venit la Belgrad, în ceea ce avea să fie cea mai amplă ceremonie funerară din istoria înregistrată. Printre cele 200 de delegații din peste 120 de state ale lumii s-au numărat și Margaret Thatcher, Helmut Schmidt, Sandro Pertini, Leonid Brejnev, Yasser Arafat, Muammar Gaddafi, Saddam Hussein, Indira Gandhi, Kim il-Sung, etc. Delegația americană a fost condusă de vicepreședintele Walter Mondale și de reprezentanta personală a președintelui Carter, mama acestuia, Lillian Gordy Carter.

Acesta pare să fie cazul în sfera economică, dar și în probleme extrem de sensibile din sfera politicii, precum schimbarea Constituției sau sprijinul acordat diferitelor facțiuni din cadrul Partidului Comunist. Pentru mai multe despre evaluarea rolului politic al lui Tito, vezi Tvrtko Jakovina, Tito – viđenja i tumačenja.

Deja în 1961, un document NSC acum declasificat, prezicea: „Stabilitatea regimului va fi amenințată când Tito va muri, deoarece 1. Nici un potențial succesor nu este capabil să se ridice la înălțimea lui Tito. 2. Problema naționalităților, deocamdată stagnantă, s-ar putea ridica în cazul unui inter-regnum.“ NSC Background Paper, 12 octombrie 1961, p. 2, disponibilă la https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80S00003A000100100004-5.pdf.

Generalul Charles de Gaulle, de exemplu, susținea această viziune (potrivit lui A. Peyerefitte), afirmând că, de fapt, națiunea iugoslavă era precum „niște bucăți de lemn“, ținute laolaltă de „o funie“ și că acea funie era Tito; de îndată ce Tito avea să dispară, bucățile de lemn, simțea de Gaulle, aveau să se risipească (vezi Trud, Etnički konflikti, p. 142).

Rezoluția îi denumește explicit pe Tito, (Edvard) Kardelj, (Milovan) Đilas și (Aleksandar) Ranković.

După ruptura de Stalin, sistemul ideologic iugoslav avea să fie denumit, de obicei, „autoconducere socialistă iugoslavă“.

Goli Otok este o insulă din Marea Adriatică, al cărei nume înseamnă, literal, „insula goală (stearpă)“, din cauza lipsei faunei și a florei.

Deținuții erau trimiși la Goli Otok fără vreun proces legal, fără posibilitatea de a se apăra și fără pronunțarea vreunei sentințe. Durata întemnițării lor era, de asemenea, arbitrară – de la câteva luni, la foarte mulți ani. Mulți deținuți au pierit acolo, fiind torturați până la moarte, uciși de alți deținuți (adesea colaboratori ai poliției secrete) sau sinucigându-se. Închisoarea a fost desființată în 1988, deși după anii 1950 rata aplicării torturii avea să înceapă să scadă. Se estimează că zeci de mii de deținuți au trecut prin această închisoare, sute de oameni murind pe insulă.

Vezi Goran Miloradović, „Ljudi na strateškim mestima. Uzroci, posledice i smisao sukoba Josipa Broza Tita i Milovana Đilasa na Trećem (vanrednom) plenumu CK SKJ 1954. godine“, Tito – viđenja i tumačenja, pp. 211–228.

Miloradović, „Ljudi na strateškim mestima“, p. 216.

Noam Chomsky, conversație cu Davor Dzalto, 6 ianuarie 2012, Cambridge, MA.

Dapcević a fugit din Iugoslavia în 1958. El a fost arestat la București în 1975 și extrădat către autoritățile iugoslave. A fost condamnat la moarte, dar verdictul avea să fie schimbat în 20 de ani de închisoare. El a fost eliberat în 1988.

Pentru mai multe detalii despre protestele din anii 1960 și rolul lui Mijanović, vezi Ralph Pervan, Tito and the Students: The University and the University Students in Self-Managing Yugoslavia (Nedlands: University of Western Australia Press, 1978); Nebojša Popov, „Belgrade, June 1968," în 1968 Revisited: 40 Years of Protest Movements, ed. Nora Farik (Bruxelles: Heinrich Böll Foundation, 2008), pp. 49–55; Nebojša Popov, Društveni sukobi–izazov sociologiji. Beogradski jun 1968 (Belgrad: Službeni glasnik, 2008); Boris Kanzleiter, „1968 in Yugoslavia: Student Revolt between East and West," în Between Prague Spring and French May: Opposition and Revolt in Europe, 1960–1980, editori Martin Klimke, Jacco Pekelder și Joachim Scharloth (New York: Berghahn, 2013), pp. 84–100.

Din informările prezidențiale zilnice, declasificate, din perioada relevantă, aflăm că Tito și Iugoslavia au constituit unul dintre cele mai importante subiecte ale afacerilor internaționale, urmărit și analizat cu regularitate.

Cooperarea militară începută imediat după declanșarea crizei între Tito și Stalin a continuat în deceniile următoare. Vezi Memorandumul de Acțiune privind Securitatea Națională nr. 212, 14 decembrie 1962 („Politica SUA față de Iugoslavia").

„Kennan declară că politica SUA față de Iugoslavia nu s-a bucurat niciodată de o bună înțelegere sau de implicare, cu excepția aparatului de lucru de la Departamentul de Stat. Dar această politică are adversari puternici la nivelul dreptei americane și al grupărilor de refugiați, cu diferiții lor susținători și purtători de cuvânt religioși sau din Congres. În plus, presa nu a reușit o acoperire adecvată a subiectului Iugoslavia... În afară de asta, crede Kennan, ar fi fost mai bine ca SUA «să nu se mai implice în relațiile cu Iugoslavia», înainte ca «iugoslavii să ia ei decizia asta pentru noi.»" Sumarul opiniilor ambasadorului Kennan în privința politicii SUA față de Iugoslavia, 19 decembrie 1962 (pe baza telegramei A-543 transmisă de Ambasada SUA la Belgrad pe 28 noiembrie 1962).

Încă de la început au existat numeroase îndoieli privind Mișcarea de Nealiniere și multe critici la adresa rolului jucat de Tito și de Iugoslavia în cadrul acesteia. „Iugoslavia a fost adeseori privită ca o țară incapabilă să

înțeleagă nevoile urgente ale Lumii a Treia, întrucât, așa cum o critica presa indoneziană în 1964, era «socialistă» și, «ca voi toți, cei din Europa», nu era la curent cu problemele presante ale Lumii a Treia.“ Jakovina, „Tito’s Yugoslavia“, p. 390. În plus, mulți diplomați și politicieni occidentali respingeau ideea. Pentru mai multe detalii legate de felul cum Mișcarea de Nealiniere a fost receptată în Occident, vezi Jakovina, „Tito’s Yugoslavia“ , pp. 392–401.

„Așa cum se exprima Budumir Lončar, ambasadorul iugoslav în Statele Unite, în 1983, în fața membrilor Consiliului pentru relații externe din Chicago, politica externă a Iugoslaviei era dedicată coexistenței pașnice, egalității între toate națiunile și statele lumii, neamestecului în dezvoltarea internă a altor state. Doctrina politică a Mișcării de Nealiniere era recunoașterea libertății și dreptului la autodeterminare pentru toate națiunile lumii. Mișcarea urmărea să pună capăt tuturor formelor de dominație economică și culturală.“ Jakovina, „Tito’s Yugoslavia“, p. 389.

Vezi Trud, Etnički sukobi, p. 134. Încă înainte de înființarea Mișcării de Nealiniere, Tito pare să fi pus bazele unor relații speciale între Iugoslavia și lumea islamică. De pildă, în timpul vizitelor lui Nasser și Sukarno în Iugoslavia, în 1957, ambii lideri s-au întâlnit cu Marele Muftiu (Reis-ul-ulema) al comunității musulmane din Sarajevo.

Potrivit lui Ljubo Sirc, „Proprietatea de stat asupra capitalului și planificarea centralizată urmau să fie principalii stâlpi de rezistență ai noii ordini, așa cum a subliniat mareșalul Tito când a prezentat primul Plan Cincinal, la Adunarea Federală din 26 aprilie 1947“, Ljubo Sirc, The Yugoslav Economy under Self-Management (Londra: Macmillan, 1979), p. 1.

Cheltuielile pentru apărare au ajuns de la 6,4% din produsul intern brut, în 1948, la 21,4% în 1952. Vezi Sirc, The Yugoslav Economy, p. 3.

Milovan Đilas, The Unperfect Society (Beyond the New Class), trad. Dorian Cooke (New York: Harcourt, Brace and World, 1969), pp. 220–223.

În realitate, autoconducerea precede această legislație – deja în 1949 a fost realizat un experiment de introducere a consiliilor muncitorești, la un anumit număr de mari întreprinderi, posibil pentru a testa eficiența metodei. În centrul experimentului s-a aflat încercarea (coordonată de Boris Kidrić și Duro Salaj) de „a transforma dreptul consultativ al muncitorilor în dreptul de a lua decizii“. Hans Dieter Seibel și Ukandi G. Damachi, Self-Management in Yugoslavia and the Developing World (Londra: Macmillan, 1982), p. 28. Autoconducerea iugoslavă postbelică se bazează pe tradiția mai îndelungată a ideilor socialiste din Balcani, precum cele ale lui Svetozar Marković (1846–1875).

Siebel și Damachi, Self-Management, p. 1.

Siebel și Damachi, p. 2.

Vezi Miroljub Labus, „Uloga ekonomije u raspadu Jugoslavije,“ Sociološki pregled 28 (1994): pp. 225–236; Miodrag Zec, Ognjen Radonjici, „Ekonomski model socijalističke Jugoslavije: saga o autodestrukciji“, Sociologija 54 (2012): p. 702.

Printre alți factori care au avut un impact important asupra economiei iugoslave, începând cu anii 1950, s-au numărat ajutorul american, atât financiar, cât și comercial, dar și reducerea ratei șomajului, grație emigrației forței de muncă în țările Europei Occidentale, în special Germania, începând cu anii 1960. Vezi Susan L. Woodward, Socialist Unemployment: The Political Economy of Yugoslavia, 1945–1990 (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1995).

Noam Chomsky, conversație cu Davor Džalto, 6 ianuarie 2012, Cambridge, MA.

Siebel și Damachi recunosc trei faze în dezvoltarea autoconducerii iugoslave: 1) Autoconducerea paternalistă (cca 1949–1953), apărută în cadrul sistemului socialismului de stat și în care consiliile muncitorești nu aveau, de obicei, puterea de a lua decizii; 2) Autoconducerea reprezentativă (cca 1953–1963), demarată prin amendamentele constituționale din 1953, prin care autoconducerea a devenit „un drept inalienabil“ al clasei

muncitoare și care a fost caracterizată prin alegerea consiliilor muncitorești; 3) Autoconducerea directă, cu originea în noua Constituție din 1963, prin care autoconducerea devine „dreptul democratic direct de a gestiona producția și toate afacerile publice“, considerată de autori ca fiind „un nou adaos la drepturile civile tradiționale, proclamate în timpul Revoluției Franceze“. Seibel și Damachi, Self-Management, pp. 43–59.

Aceasta a fost principala cauză a relațiilor adesea încordate dintre Franța și Iugoslavia, la momentul respectiv.

Deși Siebel și Damachi consideră dezvoltarea autoconducerii algeriene ca fiind spontană și singura „metodă de a menține economia funcțională“, în situații de „dezastru total sau aproape total“ (Siebel și Damachi, Self-Management, p. 7), alte analize indică o contribuție semnificativă a Iugoslaviei și a experților iugoslavi în instaurarea autoconducerii ca o categorie constituțională în Algeria independentă și în cadrul întemeierii economiei algeriene. Vezi Trud, Etnički sukobi, pp. 136–139.

Unele dintre aceste proteste din Serbia au atras o largă atenție mediatică internațională, precum cele de la companiile Jugoremedija și invoz, din Zranjanin. Mișcarea Lupta pentru libertate a jucat un rol important în documentarea cazurilor dezindustrializării și opresiunii contra muncitorilor. Vezi Deindustrijalizacija i radnički otpor: borbe i inicijative za očuvanje radnih mesta u periodu tranzicije, Vladislav Bailović et al., editori (Belgrad: Pokret za slobodu, 2011).

Partea a II-a. Războaiele iugoslave

Soluții și disoluții

Davor Džalto

Destrămarea Iugoslaviei și războaiele civile din anii 1990 au atras puternic atenția comunității internaționale și s-au bucurat de o largă acoperire mediatică. Războaiele iugoslave au inspirat, de asemenea, atât în Europa, cât și în SUA, o mulțime de opinii academice, care au aspirat să explice și să contextualizeze criza.

O serie de factori au făcut din conflictele iugoslave de la sfârșitul secolului XX una dintre problemele centrale ale politicii externe din SUA și UE, ca și ale mass-media și mediilor academice.

Destrămarea Iugoslaviei s-a produs după căderea Zidului Berlinului, în 1989, și colapsul Uniunii Sovietice, în 1991. Totodată, a fost primul conflict major din Europa după al Doilea Război Mondial și a corespuns unei noi faze a integrării europene. Uniunea Europeană s-a format în 1993, înlocuind, efectiv, Comunitatea Economică Europeană, cu perspectiva includerii printre membrii săi și a țărilor europene ex-sovietice. Acest proces s-a desfășurat în paralel cu cel al integrării în NATO (pentru ele a fost creat conceptul integrării „euro-atlantice“, pentru a descrie simultan ambele procese).

S-a manifestat, de asemenea, un sentiment dominant de optimism, apărut ca urmare a așa-numitei „căderi a comunismului“. Unii strategi și teoreticieni politici (de exemplu Francis Fukuyama) au profețit chiar „sfârșitul istoriei“, care semnifica triumful universal al „democrației liberale“ în toate formele de organizare socio-politică și economică.

Într-o asemenea situație, războaiele iugoslave au reprezentat pentru mulți un șoc și au creat impresia unei stafii venite din cele mai întunecate coșmaruri (europene). Povestea conflictelor brutale, desfășurate pe pământ european la sfârșitul secolului XX, nu se încadra în imaginea optimistă și idealizată a lumii post-Războiul Rece și a viitorului (strălucit) la care se spera. Conflictele nu puteau fi reconciliate – cel puțin nu cu ușurință – cu „povestea de succes“ a Europei postbelice, care ar fi trebuit, pur și simplu, să fie extinsă și întărită și în lumea de după 1989. În condițiile în care „democrațiile liberale“ (adică „Occidentul“) erau văzute ca un fel de paradis escatologic spre care năzuia întreaga planetă (în special lumea ex-comunistă), conflictele imediat următoare „căderii comunismului“ au devenit dificil de reconciliat cu o asemenea imagine idealizată a lumii postsovietice. Această imagine a unei izbucniri de barbarie, lipsă de rațiune, uciderii în masă și distrugere a unor orașe și regiuni întregi a contrastat flagrant cu imaginea prosperității postsovietice.

*

Dată fiind poziția unică a Iugoslaviei în contextul Războiului Rece și faptul că ea însăși a fost modelată, într-o măsură semnificativă, de acel context, această țară nu putea să nu fie afectată de situația schimbată din lumea post 1989. Însă ce a dus la dezintegrarea ei și la război a fost sinergia unor multipli factori interni și externi.

La baza destrămării Iugoslaviei stau cel puțin trei factori interni principali, pe care aș vrea să-i abordez pe scurt: criza autorității federale centrale, ascensiunea naționalismului și instabilitatea economică.

Descentralizarea Iugoslaviei, care a avut loc în anii 1960 și 1970, a oferit poziții mai importante guvernelor locale din fiecare republică și din provinciile autonome, slăbind guvernul central iugoslav. Acest lucru nu a fost însă atât de relevant câtă vreme Tito s-a aflat la putere, ca autoritate supremă, și câtă vreme Liga Comuniștilor din Iugoslavia a rămas mai mult

sau mai puțin unită, sub conducerea lui. Dar factorul integrator care a fost Tito a dispărut în 1980, iar autoritățile statele centrale, slăbite, confruntate cu tot mai multe probleme, au fost lăsate cu un spațiu de acțiune mult mai restrâns.

Țara era guvernată de o președinție colectivă (compusă din membrii fiecăreia dintre republicile iugoslave și provinciile autonome) și de un guvern federal („Savezno izvršno v[ij]eće“), care își coordona activitățile cu președinția și cu parlamentul federal. Această structură complexă a autorităților federale, combinată cu descentralizarea prin care republicile au dobândit o autonomie sporită, s-a dovedit a fi un mod foarte ineficient de a trata problemele tot mai acute ale statului iugoslav. Rezultatul a fost că, spre mijlocul și sfârșitul anilor 1980, centrele de putere aveau să se deplaseze, efectiv, către conducerile politice și de partid din fiecare republică iugoslavă.

Așa cum am arătat deja, tensiunile naționale au fost notabile chiar și în timpul epocii lui Tito. Ele s-au intensificat după moartea acestuia, fapt care a coincis cu deteriorarea autorității federale. Elitele politice din fiecare republică iugoslavă s-au raportat la filonul epic național(ist) ca o modalitate eficientă de a obține sprijin popular și ca mijloc de a rămâne la putere sau de a cuceri puterea.[71] S-a observat deja că, „pe măsură ce presiunile pentru democratizare au crescut, în cursul anilor 1980, figuri politice abile au ajuns să recunoască faptul că, pentru a se menține la putere, aveau nevoie de susținere populară. Baza evidentă pentru susținerea unor asemenea politicieni a fost naționalismul și în fiecare dintre republici cele mai puternice partide politice formate pe baza afilierii etnice.“[72]

În fiecare republică iugoslavă și printre toate națiunile iugoslave, eposul despre opresiune, exploatare și dominația din partea altor grupări etnice (sau a altor republici) împotriva „noastră“ sau a „ființei noastre naționale“ aveau să se intensifice în anii 1980 și 1990. Eposul sloven, de pildă, s-a referit la exploatarea financiară venită din partea republicilor sudice, slab dezvoltate (fiind combinat cu stereotipuri culturale și naționale derivate despre „sudiști“). Eposul croat s-a referit în special la dominația și exploatarea de către sârbi, combinat cu năzuința „seculară“ către

independență a Croației, a cărei împlinire a fost împiedicată atât de regatul iugoslav (dominat de sârbi), cât și de Iugoslavia „sârbo-comunistă“. Eposul sârb nu s-a referit doar la genocidul comis în al Doilea Război Mondial împotriva sârbilor, ci și la o poveste atemporală de autovictimizare, în care suferințele din ambele conflagrații mondiale au constituit doar un episod dintr-un lung șir de invazii străine și de lupte împotriva „sârbilor nevinovați“, începând cu bătălia de la Kosovo, din 1389.

Așa cum se întâmplă adesea, eposurile naționale și radical naționaliste s-au împletit cu aspirațiile democratice (reale sau doar declarative) ale națiunilor iugoslave și republicilor lor, dar și cu dorința de libertate și de eliminare a birocrației, adesea împotriva „opresiunii comuniste“.[73]

La sfârșitul anilor 1980 și începutul anilor 1990, aceste tensiuni interne aveau să fie exprimate prin pretenții mai articulate de către Slovenia și Croația, vizând un guvern tot mai puțin centralizat și un model confederal, ca un prim pas către independență. Cererile pentru democratizare – care au devenit și în alte republici iugoslave fundamentul platformelor politice – aveau să devină un epos menit să legitimizeze pretențiile secesioniste. Conducerea din ambele republici a căutat sprijin în Occident.

Se pare că opinia dominantă în Serbia și în rândurile populației sârbe din celelalte republici iugoslave era pentru menținerea Iugoslaviei. Acesta era un impuls logic, ținând cont că un număr semnificativ de sârbi trăiau în afara Serbiei. Dar, când a devenit clar că RSFI nu va supraviețui și că perspectivele de independență ale slovenilor și croaților deveneau tot mai clare, conducerea sârbă și-a redefinit poziția, de la una pentru menținerea Iugoslaviei (în care statutul Serbiei și al sârbilor urma să fie, de facto, dominant) la una vizând menținerea teritoriilor în care trăiau sârbii în cadrul a ceea ce avea să rămână din Iugoslavia. Și unii lideri musulmani bosniaci par să fi adoptat, inițial, o poziție care favoriza rămânerea în Iugoslavia, chiar și într-o Iugoslavie „mai mică“.[74]

Dificultatea situației a fost corect receptată de analiștii CIA care, în 1990, deja raportau că

problema-cheie pentru Serbia este „soarta“ sârbilor care locuiesc în afara graniţelor Serbiei. Aceasta este chestiunea de cea mai mare importanţă psihologică pentru sârbi şi nici o conducere de la Belgrad nu poate accepta cu uşurinţă responsabilitatea pentru destrămarea unităţii poporului sârb, scopul pentru care sârbii percep că au purtat – şi câştigat – patru războaie sângeroase în acest secol.[75]

Absența unei populații sârbe semnificative în Slovenia și Macedonia este una dintre explicațiile faptului că secesiunea Sloveniei (în iunie 1991) a implicat doar un conflict minor („Războiul de Zece Zile“), iar secesiunea Macedoniei a decurs pașnic (în vreme ce Muntenegru a decis să rămână în Iugoslavia „mică“).

Dar adevărata problemă a fost poziția sârbilor din Croația și Bosnia-Herțegovina independente. Raționamentul dominant în rândurile elitelor politice sârbe, ca și între numeroși intelectuali, a fost că, dacă republicile individuale (dominate de una dintre națiunile constitutive – adică croați sau musulmani) se despărțeau de Iugoslavia, și sârbii trebuiau să aibă aceleași drepturi de a-și alege viitorul, inclusiv dreptul de a rămâne în Iugoslavia mică“. Acest lucru însemna, efectiv, separarea de acele republici care ieșiseră din componența Iugoslaviei.

Situația a fost complicată și mai mult de aspirațiile teritoriale venite atât din partea Serbiei, cât și a Croației, față de Bosnia-Herțegovina. În 1990, președintele croat Franjo Tuđman a pledat public pentru împărțirea Bosniei-Herțegovina, ca soluție la criza iugoslavă.[76] Aceasta a dat naștere la teoria „războiului aranjat“ („dogovoreni rat“), care pretinde că războiul din Iugoslavia, mai ales cel din Bosnia, a fost, cel puțin inițial, produsul acțiunilor coordonate dintre Franjo Tuđman și Slobodan Milošević.[77]

Celălalt factor principal al tragediei iugoslave a fost acela că nici „comunitatea internațională“ (adică țările Europei Occidentale și SUA) nu au contribuit la detensionarea situației. Așa cum Chomsky evidențiază în

textele sale, recunoașterea prematură a independenței Croației (în decembrie 1991) a fost „o rețetă pentru război.“

Pe lângă spațiul politic deja foarte încărcat, a existat și un flux de arme venit din exterior către Iugoslavia. Acest subiect (niciodată investigat în mod corespunzător și în totalitate) a fost discutat încă din 1991. Dintr-un document CIA astăzi declasificat aflăm că:

În republicile iugoslave a fost introdus, începând din urmă cu câteva luni, armament străin – produs al contrabandei, al tranzacţiilor de pe piaţa neagră și al cel puţin unei vânzări confirmate între guvern și republici. Achiziţia de armament străin este un subiect extrem de sensibil în atmosfera politică superîncărcată din Iugoslavia, iar Belgradul a reacţionat vehement faţă de autorizarea, de către guvernul Ungariei, a vânzării de arme de asalt guvernului croat... Este destul de probabil că dealeri de arme din Israel, Europa și Orientul Mijlociu au abordat oficiali ai republicilor din Iugoslavia și au încheiat acorduri cu unii dintre ei... Fluxul de armament străin s-a intensificat la sfârșitul anului trecut, pe măsură ce Slovenia și Croaţia au început să vadă o amenințare tot mai clară a intervenţiei armatei. Grupări private din Slovenia au achiziţionat, sub acoperire, armament în toamna trecută (redactat) și considerăm că guvernul republicii a cumpărat arme de pe piaţa neagră. Reprezentanţi croaţi au solicitat direct, la sfârșitul anului trecut, susţinere militară din partea SUA și a Europei Occidentale, iar demnitari de rang înalt ai republicii au recunoscut public eforturile depuse de ei pentru achiziţionarea de armament de pe pieţele internaţionale. Croaţii au fost refuzaţi de guvernele occidentale, dar guvernul maghiar a răspuns, autorizând controversata vânzare a câtorva mii de puști de asalt. Oficialii maghiari și presa iugoslavă pretind că ar fi posibil ca și arme din Cehia să le fi parvenit croaţilor. Cel puţin un raport relevă că forţele paramilitare croate au fost văzute purtând arme provenite din Germania și din Singapore... Mai mult, dacă va izbucni conflictul, grupuri de emigranţi din alte părţi ale

Europei vor depune, cu siguranţă, eforturi pentru a oferi sprijin militar compatrioţilor lor din Iugoslavia.[78]

Pe lângă obținerea de armament din străinătate, formarea forțelor armate independente din cadrul republicilor iugoslave a fost posibilă datorită structurii sistemului defensiv intern al RSFI. Forțele de Apărare Teritorială Iugoslave (FATI), organizate și antrenate pentru războaie de gherilă, în cazul unei invazii externe, se aflau sub comanda republicilor iugoslave și, ca atare, nu erau subordonate direct comandamentului Armatei Populare Iugoslave („Jugoslovenska Narodna Armija“ – API). API a realizat că aceasta reprezenta o potențială amenințare, fapt care a dus la dezarmarea FATI (care probabil doar simulase achiziția de armament din străinătate).[79]

Și, nu în ultimul rând, au existat și probleme economice care au afectat RSFI în toată perioada post-Tito. Aceste probleme nu au început imediat după moartea lui Tito, dar cu siguranță s-au înrăutățit în primul deceniu după dispariția sa. Au existat numeroși factori care au contribuit la dificultățile economice.

Mai întâi de toate, exista chestiunea datoriilor provocate de împrumuturile externe contractate sub Tito. Efectul șocului provocat de creșterea prețului petrolului în 1973 a dus la creșterea acestor împrumuturi. O altă problemă a fost deja menționata descentralizare a Iugoslaviei, care a dat republicilor o autonomie considerabilă și în sfera economică. Acest lucru a generat multe investiții majore necoordonate, inutile și ineficiente, care ar fi putut fi evitate dacă ar fi existat o coordonare federală mai substanțială. În plus, industria iugoslavă a început să nu mai țină pasul cu cele mai noi progrese tehnologice. Acest lucru s-a împletit cu ineficiența administrației profund birocratice și a amestecului politic redistributiv în economie, prin care profiturile companiilor de succes erau folosite pentru a menține afaceri și instituții inutile și ineficiente doar pentru că exista un interes politic în păstrarea acestora.

Dificultățile economice au dus la încheierea unor acorduri cu FMI. Deja în 1981 RSFI devenise subiectul unui test vizând implementarea noilor politici

neoliberale care continuă să fie implementate și susținute și astăzi în regiune. Reformele au început cu măsurile de austeritate, care constituiau un standard. Așa cum sublinia activista și specialista Kate Hudson, „condițiile solicitate de FMI erau menite să asigure privatizarea și dezmembrarea sectorului public din Iugoslavia“.[80] Răspunsul la criza economică a fost „continuarea implementării programului de austeritate al FMI“[81], care a încetat însă să conducă la efectele dorite.

Criza economică a avut două consecințe politice importante (și nefericite). Ea a devenit un argument pentru naționaliști (în special în cele mai dezvoltate republici iugoslave) împotriva păstrării unui stat unificat și pentru abandonarea chiar și a realizărilor pozitive ale societății iugoslave și a modelelor economice din trecut, sub pretextul că ar fi demodate și „comuniste“. Pe de altă parte, țările occidentale au susținut puternic (mai ales către finele anilor 1980) „procesele democratice“ care ar fi trebuit combinate cu „economia de piață“ ca mod de transformare a Iugoslaviei (sau țările ex-iugoslave) într-o societate postcomunistă de tip occidental. În mod previzibil, așteptările multora dintre aceia care au sprijinit unele dintre noile politici economice nu s-au fructificat, rămânând viabile doar în teoria neoliberală.

În ciuda tuturor frământărilor naționaliste și a propagandei mediatice care le-a însoțit a existat, totodată, în perioada relevantă și un semnificativ suport popular proiugoslav, mai ales în Bosnia-Herțegovina și Serbia. Ultimul premier federal, Ante Marković (1989–1991), de pildă, a cărui orientare a fost explicit proiugoslavă, s-a bucurat de un puternic sprijin popular în 1990.[82] Dar această popularitate personală nu s-a materializat niciodată în vreo forță politică organizată, care ar fi putut învinge partidele naționaliste.

Au existat, de asemenea, demonstrații antirăzboinice și proiugoslave, cum ar fi protestele de la Sarajevo, din 1992.[83] Dar aceste demonstrații au fost atacate atât de partidele naționaliste sârbe, cât și de cele musulmane, din Bosnia, și aveau să fie zdrobite, în final. Este doar un exemplu – printre multele care vor urma – de cooperare politică, economică și militară între naționaliștii croați, sârbi și musulmani și forțele lor armate.[84]

Și în Serbia s-a manifestat un semnificativ sprijin antirăzboi, anti-Milošević și proiugoslav, care avea să fie curând reprimat. Ridicându-se pe valul naționalismului, prezentându-se ca un apărător al Iugoslaviei și al sârbilor, Milošević avea să continue să-și consolideze puterea, transformând țara într-o dictatură soft și blocând evoluțiile democratice până pe 5 octombrie 2000, când revoltele și protestele populare au pus capăt regimului său.[85]

*

În ciuda acestei complexități și a îndelungatei istorii din spatele războaielor care au însoțit destrămarea Iugoslaviei, explicațiile dominante pe care atât media internațională, cât și specialiștii le-au oferit în timpul și imediat după conflictele iugoslave din anii 1990 au urmat două modele principale.

Potrivit primului dintre ele, conflictele au fost citite prin prisma caracterului aparte (revitalizat) al Balcanilor. Acesta a fost un mod de a contextualiza conflictul dintr-o țară „postcomunistă" fără a sacrifica discursul dominant al optimismului postsovietic. Motivul „caracterului aparte" al Balcanilor a oferit, în acest context, un instrument conceptual util pentru a explica lumii că războaiele și purificările etnice au avut loc din cauză că teritoriul unde se desfășura conflictul nu era chiar Europa (civilizată). Acest model a prezentat războiul ca pe un conflict etnic și religios al unor populații din Balcani, care se măcelăriseră între ele în tot cursul istoriei lor. Istoria complexă aflată în spatele acestei caracterizări făcute zonei balcanice la sfârșitul secolului XX – ca fiind (eternul) caracter aparte al Europei – a fost analizată în detaliu de Maria Todorova, în studiul ei clasic, Imagining the Balkans.

A doua abordare dominantă a conflictelor (care uneori coincide cu prima) a urmat modelul „băieți buni" contra „băieți răi". Pentru a salva imaginea unui paradis escatologic care ar fi trebuit aproape automat să ia ființă de îndată ce regimurile autoritare („comuniste") erau dezmembrate și pentru a face consumatorul occidental obișnuit de media să dea mai ușor un sens acestui conflict de pe pământ european, modelul „băieți buni" contra „băieți răi" a fost creat rapid și avea să rămână modalitatea dominantă de descriere și interpretare a conflictelor. Conform acestui model, una dintre părțile implicate în conflict era predominant, dacă nu chiar exclusiv, responsabilă

pentru războaie și pentru deznodământul acestora, în vreme ce partea adversă era predominant, dacă nu chiar exclusiv, victima nevinovată. Acest cadru teoretic avea curând să devină dominant atât în prezentarea mediatică a evenimentelor, cât și pe agendele politice ale epocii, ca și în articolele academice. Rezultatul acestei sinergii poate fi văzut și în modul în care până și Tribunalul Penal Internațional pentru Fosta Iugoslavie (TPII) de la Haga a formulat acuzațiile și a gestionat procesele împotriva celor acuzați de crime de război și de crime împotriva umanității.

Potrivit ambelor aceste modele, cauzele conflictelor se regăsesc în cadrul contextului iugoslav/balcanic, fie în caracterul „aparte“ și sui-generis, fie în conjunctura specifică a factorilor interni (mult mai tangibili). Avantajul celor două modele a fost că ele puteau oferi o explicație pentru ce se întâmplase fără să ridice și problema importanței factorilor externi și a rolului și responsabilității acestora în declanșarea și desfășurarea conflictului.

În contrast cu aceste viziuni dominante, create și promovate în media și în mediul academic, Noam Chomsky a oferit, chiar în timpul în care tragedia iugoslavă avea loc, o citire într-o cheie diferită a cauzelor care au dus la destrămarea Iugoslaviei și la războaiele ulterioare. Aceasta a făcut ca interpretarea dată de el conflictelor și atrocităților ce le-au urmat să difere, în unele privințe importante, de cadrele conceptuale deja adoptate.

Fără a nega semnificația dificultăților interne cu care s-a confruntat federația iugoslavă, Chomsky se concentrează asupra contextului internațional și a rolului „comunității internaționale“ (SUA și marile puteri europene) în destrămarea federației și în războaiele care au urmat. În articolele, prelegerile și interviurile sale, publicate în acest capitol, Chomsky explică interesele economice și politice mai largi, care au influențat felul cum anumite țări și-au formulat politicile față de regiune. Chomsky subliniază în mod deosebit rolul guvernului german în primele stadii ale destrămării Iugoslaviei și evidențiază percepția tradițională a Balcanilor, ca regiune aflată în sfera de influență germană. De pildă, în interviul acordat lui Matic Primić, răspunzând la întrebarea privind rolul jucat de SUA și de UE în destrămarea Iugoslaviei și, mai precis, la

întrebarea dacă această destrămare a fost „plănuită“ sau doar „ajutată pe parcurs“, Chomsky arată unele aspecte importante ale destrămării Iugoslaviei care sunt, în general, neglijate sau complet ignorate:

„Lăsând deoparte Slovenia, care reprezintă un caz special, opinia publică din Iugoslavia a părut să fie în favoarea menținerii federației. Inițial, SUA au adoptat aceeași poziție. La inițiativa Germaniei, UE a recunoscut rapid Croația, fără să ia în considerare drepturile numeroasei minorități sârbe de aici. Aceasta a fost rețeta pentru războiul civil care a urmat curând. Pe măsură ce Iugoslavia se descompunea, SUA au venit în sprijinul musulmanilor bosniaci, în primul rând din motive specifice unei mari puteri. Clinton l-a convins pe Izetbegović să respingă planul Vance-Owen, subminând astfel speranțele pentru o reglementare pașnică și punând bazele unui conflict nociv, care s-a încheiat cu acorduri nu foarte diferite de acel plan, cu excepția faptului că speranțele unei reconstrucții pașnice sunt mult mai îndepărtate acum. O mare parte a mitologiei egoiste a acestei abordări a țărilor vestice, imposibil de expus aici, a fost concepută de intelectualii occidentali.“[86]

Chomsky a luat, de asemenea, atitudine publică și în privința modului în care anumite evenimente au fost raportate de presă, sau, mai grav, au fost trecute sub tăcere de mass-media. Un exemplu îl reprezintă purificarea etnică desfășurată în 1995 în Croația. Deși aceasta a fost cea mai amplă purificare etnică din cadrul războaielor iugoslave, ea a fost în general ignorată și adesea calificată drept o operațiune militară legitimă.

Dar unul dintre cele mai controversate cazuri este cel de la Srebrenica. Masacrul comis aici a fost calificat drept „genocid“, până la punctul în care TPII folosește acest calificativ în câteva dintre deciziile sale, oferind astfel o nouă interpretare a definiției genocidului, avansată de Convenția pentru Prevenirea și Pedepsirea Infracțiunii de Genocid (1948). În articolele și interviurile prezentate în acest capitol, Chomsky avertizează, totodată, asupra importantelor implicații istorice pe care le-ar putea avea menținerea calificării ca „genocid“ a atrocităților comise în fostele teritorii iugoslave, în timpul conflictului din anii 1990.

În ambele cazuri, ca și în cazul bombardării de către forțele NATO a teritoriilor sârbilor bosniaci, Chomsky a încercat să înțeleagă și să interpreteze evenimentele atât în contextul întregului lanț de evenimente din războaiele iugoslave, cât și în contextul mai larg al politicilor americane și europene din perioada respectivă. Această metodă i-a permis lui Chomsky să tragă concluzii care diferă semnificativ de discursul mass-media. Chomsky explică:

Masacrul, indiferent de dimensiunile lui, cu greu poate fi folosit drept justificare pentru intervenția NATO, deși cineva ar putea, presupun, să-l justifice ca o condamnare a nonintervenției NATO și, în particular, a refuzului SUA de a trimite trupe terestre, alături de alte puteri din cadrul NATO. Srebrenica a fost slab apărată, doar de un mic contingent militar olandez, și a fost considerată drept o locație neviabilă de către comandamentul NATO. Guvernul olandez a întreprins o anchetă atentă. Investigatorii au ajuns la concluzia că Milošević nu a știut nimic despre masacru și a fost șocat când a aflat faptele, ceea ce subminează acuzația de „genocid“ a Tribunalului; de asemenea, olandezii au raportat că și administrația Clinton fusese implicată, împreună cu Iranul, în aducerea de mujahedini islamiști radicali pentru a susține tabăra musulmanilor bosniaci în războiul civil, încălcând astfel embargoul oficial. La puțin timp după masacrul de la Srebrenica și după expulzarea în masă a sârbilor din Krajina, curând după ce SUA au sprijinit forțele croate, administrația Clinton a supervizat acordurile de pace de la Dayton, întâmpinându-i cordial pe Milošević și pe Tuđman (omologul său croat, absolut comparabil cu el), ca participanți. De îndată s-au pus întrebări serioase legate de refuzul SUA de a susține propunerile (mai degrabă similare) făcute prin planul Vance-Owen în 1991 și 1992 și de încurajarea, de către americani, a bosniacilor în a respinge aceste propuneri, în așteptarea unui sprijin militar american direct, care nu a venit niciodată; de asemenea, s-a pus întrebarea dacă nu doar atrocitățile de la Srebrenica, Krajina, și alte atrocități, ci și masacrele comise în toți acei ani ar fi putut fi evitate.[87]

Războaiele iugoslave de la începutul anilor 1990 au marcat începutul a decenii de instabilitate, de crize politice și economice care continuă să tulbure regiunea. Trauma anilor 1990 avea să exercite un impact permanent

în fiecare dintre fostele republici iugoslave asupra modului în care întreaga moștenire iugoslavă este interpretată.

SUA, Germania și credința Iugoslaviei

Davor Džalto: Există încă multe dezbateri și controverse legate de adevăratele cauze ale destrămării Iugoslaviei. Cu siguranţă, cineva ar putea da vina pe factorii interni și externi. Unii susţin că responsabile de această destrămare sunt, în primul rând, elitele politice din republicile iugoslave care, alături de numeroși intelectuali, au îmbrăţișat naţionalismul ca pe un nou combustibil ideologic către sfârșitul Războiului Rece, pentru a-și susţine poziţiile și a-și extinde puterea. Alţii acuză rolul comunităţii internaţionale. Care este opinia dumneavoastră?

Noam Chomsky: Pentru mine, lucrurile au arătat într-un mod diferit faţă de cum le-a descris Susan Woodward.[88] Mai întâi de toate, am putea vorbi despre efectul dispariţiei lui Tito și apoi de efectele politicilor neoliberale instituite în toată lumea, inclusiv în ţările occidentale, de triumviratul obișnuit: FMI, Banca Mondială și Departamentul Trezoreriei SUA. Aceste politici au avut, în mare, aceleași efecte în diferite ţări, deci, dacă ajungem la manifestările de tipul Occupy Wall Street din zilele noastre, ne dăm seama că acei oameni protestează împotriva impactului avut de aceste programe asupra SUA. Dacă ajungem în Piaţa Tahrir din Cairo, ne dăm seama că protestele sunt îndreptate contra impactului avut în Egipt. Ceva similar s-a întâmplat și în alte părţi ale lumii. Ţările care au respectat cel mai strict regulile, în America de Sud sau Africa subsahariană, de pildă, sunt cele care au suferit și cel mai mult din cauza deceniilor pierdute de dezvoltare și creștere economică așteptată. America de Sud a renunţat, în cele din urmă, la aceste politici. Ţările de acolo au respins politicile neoliberale și acum progresează. Programe de austeritate similare (pe care, întâmplător, FMI nu le mai aprobă) sunt acum impuse în Europa, de către Banca Mondială, Banca Centrală

Europeană și băncile germane. Ele reprezintă o formă a războiului de clasă care subminează statele sociale. Scopul lor este să se asigure că băncile sunt suficient de bogate, subminând rolul forţei de muncă – efecte, în general, standard.

Cu Iugoslavia s-a întâmplat la fel. Se poate spune fie că politicile neoliberale au fost acceptate aici, fie că Iugoslavia a fost supusă acestor politici – depinde de direcția din care privești. În anii 1980 au existat programe-tip de ajustări structurale care au subminat o mulțime de realizări ale societății iugoslave. Aceste programe au avut efectele obișnuite ale centralizării prosperității și puterii, afectând populația de rând, eliminând structurile de stat, dintre care multe erau benefice, dar multe – nu. Simbolul acestei transformări, persoana pe care Occidentul l-a îndrăgit mai mult ca pe oricine altcineva, a fost Slobodan Milošević. Până în 1990, el a fost, probabil, un adevărat favorit al Occidentului, datorită politicilor pe care le-a urmat. Desigur, a existat și chestiunea naționalismului, dar și acesta reprezintă un fenomen interesant. Dacă examinezi sondajele efectuate în toată Iugoslavia, pe la 1990, vei observa, cred, că majoritatea populației sprijinea încă menținerea Federației unite.

DDž: Slovenia și Croaţia au fost primele republici care și-au proclamat independența faţă de Iugoslavia. Cum vedeţi această succesiune de evenimente în contextul mai larg, european și internaţional, de la acea vreme?

NC: Da, Slovenia și-a proclamat independența, dar nimeni nu a făcut mare caz de asta. Oricum, această republică era o parte a Europei Centrale. Conflictul a durat doar câteva zile și apoi lucrurile s-au așezat lin. Însă, marea mișcare s-a produs în Croaţia.

Mai întâi de toate, în Iugoslavia existau o mulțime de amintiri din al Doilea Război Mondial, în special în rândul populației sârbe. Proclamarea independenței Croației a fost imediat susținută de Germania, fapt care, de asemenea, a trezit amintiri dureroase – naziștii și fasciștii croați au fost foarte strâns legați în timpul războiului. Iar Germania pur și simplu încerca să-și extindă influența asupra regiunilor pe care în mod tradițional le dominase în trecut. Sprijinul german pentru independența Croației nu a

acordat atenție drepturilor minorității sârbe din Croația, care era destul de semnificativă. Ca atare, destul de firesc, armata iugoslavă a intervenit și acest lucru a provocat primele conflicte. De fapt, unele dintre primele atrocități au fost comise de croați și, așa cum am spus, din acest punct de vedere exista o povară considerabilă de amintiri istorice.

O întrebare fundamentală a fost cum avea să reacționeze Europa. Desigur, Europa s-a alăturat, ca de obicei, Germaniei – la urma urmei, această țară este motorul continentului –, ceea ce a însemnat că țările vest-europene au sprijinit destrămarea Iugoslaviei și iminentul conflict. Apoi, conflictul intern a izbucnit.

La început, Statele Unite au stat deoparte și de fapt chiar au întreprins o serie de pași către unificare. Au fost acele propuneri din 1993, planul Vance-Owen, care probabil că ar fi rezolvat conflictul într-un mod mai mult sau mai puțin pașnic, fără atrocitățile care au urmat. Însă, în acel moment, SUA s-au implicat în conflict și au subminat eforturile de pace. Aparent, Washingtonul a dorit să aibă un rol în această piesă, nu să lase lucrurile în seama Europei, astfel încât s-a implicat și a trebuit să susțină pe cineva – așa că i-a susținut pe bosniaci. Pur și simplu, Clinton l-a îndemnat pe Alija Izetbegović să nu accepte acordurile propuse – care, întâmplător, nu au fost foarte diferite de cele încheiate la sfârșitul conflictului. Crimele și barbariile comise ar fi putut fi stopate în acel moment, dar apoi a urmat ceea ce cu toții știm – violențe din ce în ce mai mari. Estimările actuale dau, cred eu, cifra de 100 000 de victime, poate 60 000 de bosniaci, deci o mulțime de crime, de atrocități.

De exemplu, toată lumea știe despre Srebrenica, dar nimeni nu știe despre expulzările din Krajina[89], care au avut loc aproximativ în același timp, fiind cea mai amplă purificare etnică din cursul căderii Iugoslaviei. Însă în spatele ei s-au aflat Statele Unite. S-au aflat croații, deci n-a fost o problemă să se aștearnă uitarea peste ea. În fine, din punct de vedere militar liniile au fost trasate, mai mult sau mai puțin, după Srebrenica și Krajina și, astfel, SUA s-au implicat și au monitorizat acordurile, care, în esență, au ratificat situația din teren. Așa cum am spus, probabil acordurile ar fi putut fi încheiate încă din 1992.

DDž: Să ne concentrăm pentru un moment pe acest rol jucat de Germania în destrămarea Iugoslaviei, pe care l-aţi menţionat. V-aţi exprimat părerea că Germania ar fi fost principalul promotor al independenţei Croaţiei și apoi restul Europei Occidentale n-a făcut altceva decât să meargă pe această cale. Nu este un lucru pe care cineva îl poate auzi prea des în media sau în mediul academic despre fosta Iugoslavie. Vreau să vă întreb: care a fost principalul motiv pentru care Germania a susţinut independenţa Croaţiei, punând astfel bazele pentru destrămarea Iugoslaviei și conflictele ce au urmat?

NC: Germania are un interes istoric în Balcani. Când Hitler a pătruns aici, nu a fost nimic surprinzător. Germania fusese influentă în regiune. Cred că Germania doar a încercat să-și restabilească influenţa asupra acestei părţi a Europei, așa cum tot ea este astăzi forţa motrice în programele de austeritate care distrug sudul Europei.

DDž: Cum vedeţi actualele evoluţii? Cum vedeţi situaţia economică și politică din Europa? Recent, un membru britanic al Parlamentului European a acuzat Germania că aspiră să domine și să controleze întreaga Europă.

NC: Acesta nu este un secret și nici un lucru nou – datează de secole. Europenii nu mai merg la război unii contra altora. În literatura de ştiinţe politice acest lucru este numit „pace democratică“. Un concept potrivit căruia democraţiile nu se mai luptă între ele. Ei bine, este adevărat că democraţiile nu mai luptă între ele dacă înţeleg că data viitoare când vor juca jocul lor favorit, de a se măcelări reciproc, vor distruge lumea. Așadar, în 1945 o lumină a răsărit în Europa. Europenii au realizat: „Vreme de secole, am fost cel mai sălbatic și mai brutal loc, dar nu mai putem face asta“, deoarece capacitatea de distrugere a atins un asemenea nivel încât data viitoare când se va produce un război între Franţa, Germania și Italia, el va urma răspunsul lui Einstein, atunci când acesta a fost întrebat: „Care vor fi armele folosite în următorul război?“ Einstein a spus: „Nu știu care vor fi acele arme, dar știu care vor fi armele folosite în războiul de după asta – topoarele de piatră“. Și când au realizat acest lucru,

europenii au încetat să se mai lupte între ei. Acum, ei comit atrocităţi în alte părţi.

Noam Chomsky, intervievat de Davor Džalto, 6 ianuarie 2012, Cambridge, MA

Mai multe arme, mai multe atrocități

Nu cred că actualul conflict din Bosnia-Herțegovina a fost în primul rând responsabilitatea SUA. Situația a atins, probabil, un punct unde o soluție constructivă nu mai este ușor de imaginat. Acum câțiva ani existau câteva opțiuni. Dar felul cum destrămarea Iugoslaviei a fost gestionată avea să ducă aproape garantat la un conflict extrem.

Cred că, în acest caz, responsabilitatea le revine în mod deosebit europenilor. Germania a insistat pe o destrămare foarte rapidă a Iugoslaviei, fără nici o pregătire. De fapt, Germania a insistat că se va angaja și singură pe această cale, dacă va fi necesar, ceea ce înseamnă că Europa a trebuit să o urmeze. Insistența cu care s-a pledat pentru independența Croației, fără recunoașterea faptului că acolo trăia o substanțială minoritate sârbă, a reprezentat o garanție pentru război. Și Bosnia a fost recunoscută fără vreo pregătire, aici trăind, de asemenea, importante minorități sârbă și croată. Lucrurile s-au făcut într-o asemenea manieră încât să crească la maximum posibilitatea ca totul să meargă prost și, într-adevăr, totul a mers prost. Iar în acest moment, când oamenii cer o propunere constructivă, este destul de greu să se mai sugereze una. Problema nu este ușor de tratat într-o manieră cu adevărat constructivă.

De asemenea, nu sunt de acord cu viziunea dominantă pe care o auzim din mass-media – că doar sârbii sunt „ucigași“, „violatori“ și așa mai departe. În asemenea conflicte, cei care comit cele mai multe atrocități sunt cei care au cele mai multe arme. Și, de fapt, în acest conflict sârbii au cele mai multe arme, deci ei comit cele mai multe atrocități.

Au existat câteva opțiuni militare propuse pentru a stopa violențele, inclusiv asigurarea de armament de către Occident și o potențială intervenție militară occidentală. Amplificarea violenței, de pildă, prin

trimiterea în zonă de avioane de bombardament ar putea avea consecințe imprevizibile. Să examinăm doar posibila reacție a Rusiei într-un asemenea caz. Nu este un secret că în Rusia există o tradiție îndelungată a salvării sârbilor de amenințarea turcească, de pildă, și o mulțime de istorii similare. Există o puternică îngrijorare, mai ales în cercurile naționaliste și militare din Rusia, legată de destrămarea Uniunii Sovietice, umilirea Rusiei și așa mai departe. Este pe deplin posibil ca deja așa-numiți voluntari ruși să lupte alături de sârbi. Presupunând că ei vor veni în regiune înarmați cu arme nucleare tactice, te poți gândi la o mulțime de posibilități sumbre. Sau se poate presupune că o intervenție internațională de un anume fel ar determina sârbii să desfășoare genul de acte disperate și violente care nu sunt neobișnuite. Ei ar putea decide să se îndrepte spre Kosovo, ceea ce ar putea să implice și Turcia în ecuație și astfel se va ajunge, probabil, la un război balcanic. Toate acestea sunt consecințe posibile ale unei intervenții directe și nu trebuie tratate cu lejeritate.

*Material bazat pe răspunsurile date de Noam Chomsky la întrebările lui Phil Donahue și Vladimir Pozner despre războiul din Bosnia-Herțegovina, în programul de televiziune Pozner&Donahue, CNBC, aprilie 1993

Scrisoare deschisă către The Guardian

Aceasta este o scrisoare deschisă către câțiva dintre oamenii cu care am discutat în cursul interviului acordat pe 31 octombrie ziarului The Guardian, pe baza versiunii electronice, singura pe care o văzusem. Cineva tocmai mi-a trimis o copie a versiunii tipărite și acum înțeleg de ce prietenii din Anglia care mi-au scris erau atât de indignați.

Nu-mi place, ba chiar mă plictisește, să insist asupra subiectului și întotdeauna mă țin departe de atacurile verbale la adresa mea, dacă nu mi se cere părerea, dar în acest caz chestiunea este de un interes mai amplu, așa că poate merită trecut în revistă ceea ce majoritatea cititorilor s-ar putea să nu știe. Interesul general este că versiunea tipărită relevă un efort impresionant, care evident că a necesitat multă muncă și o planificare atentă, pentru a construi un exercițiu de defăimare ce constituie un model al genului. Este de interes general doar pentru acest motiv.

O problemă secundară este aceea că el ar putea servi drept avertisment oricărei persoane căreia The Guardian îi solicită un interviu și care se întâmplă să se încadreze în zona critică a gamei de opinii acceptate de editori. Avertismentul este următorul: dacă accepți invitația, fii prudent și asigură-te că ai un reportofon plasat foarte vizibil, chiar în fața ta. Aceasta ar putea inhiba tentația unei înșelătorii și, chiar dacă nu o va face, cel puțin vei avea o înregistrare clară a celor discutate. Ar trebui să adaug că în cele poate 1 000 de interviuri pe care le-am acordat în toate colțurile lumii, fiecărei părți a spectrului politic, vreme de decenii, această idee nu mi-a trecut niciodată prin cap. Dar acum îmi trece.

A fost evident din versiunea electronică faptul că acesta a fost un exemplu de jurnalism abuziv. Este clar chiar din evidența internă. În mod cert, jurnalista a avut o agendă bine definită: să concentreze exercițiul de

defăimare asupra negării de către mine a masacrului de la Srebrenica. Judecând după interviul apărut, nu este ușor să te îndoiești că ei i-a fost încredințată această sarcină. Atunci când eu nu am continuat discuția, ea pur și simplu a inventat refuzul, în mod repetat, împreună cu toate celelalte lucruri. Partea centrală a interviului a fost aceasta, descriind pretinsele mele opinii, în particular cea potrivit căreia „în timpul războiul bosniac, masacrul de la Srebrenica a fost, probabil, exagerat. (Chomsky subliniază cuvintele pentru a submina lucrurile cu care nu este de acord și, cel puțin în ediția tipărită, poate părea mai puțin academic și mai mult un adolescent afectat; ca și cum ar spune: la Srebrenica nu a fost chiar un masacru.)“

În mod transparent, nici eu, nici altcineva, nu vorbim cu ghilimele, deci referirea la afirmația mea că „la Srebrenica nu a fost chiar un masacru“, prezentată prin folosirea de către mine a termenului subliniat de „masacru“ trebuie să fie în versiunea tipărită – de aici „adolescent afectat“, la fel de dizgrațioasă. Aceasta ridică întrebarea evidentă: unde este citarea, în ediția tipărită sau în altă parte? Știu din scrisorile care mi-au fost trimise că mulți mari jurnaliști și alții au solicitat autorului interviului și editorilor relevanți să precizeze sursa și au fost întâmpinați cu o tăcere împietrită – dintr-un motiv simplu: sursa nu există și ei știu asta. Mai mult, așa cum a relevat Media Lens, cu o cercetare de doar cinci minute pe internet, orice jurnalist ar putea găsi multe locuri unde am descris masacrul ca fiind un masacru și niciodată nu am folosit ghilimele. Acest fapt este suficient să pună capăt poveștii. Voi trece peste restul eșafodajului care, de asemenea, se prăbușește rapid.

Însă, și mai interesantă este contribuția editorială. De fapt, o ilustrație apare în ediția electronică. Am trimis, în replică, o scrisoare foarte scurtă care, din motive necunoscute mie, a ajuns la ombudsman, care m-a informat că termenul „fabricație“ ar trebui eliminat. Scrisoarea mea trunchiată, afirmând că nu port nici o responsabilitate pentru tot ce mi-a fost atribuit în articolul publicat, a apărut alături de scrisoarea mișcătoare a unei victime, care-și exprima, pe bună dreptate, indignarea că eu sau oricine altcineva am fi putut avea pozițiile inventate în articolul din The Guardian. Lăsând deoparte această alăturare, titlul dat de editori a fost „Controverse privind

Srebrenica“. Editorii știu prea bine că, dacă înlături fabricațiile din articolul lor, nu există nici o dezbatere și nici un dezacord în legătură cu Srebrenica.

Versiunea tipărită relevă cu câtă atenție și preocupare a fost plănuit exercițiul și de ce el ar putea servi drept un model pentru gen. Anunțul făcut interviului, pe prima pagină, afirmă: „Noam Chomsky, cel mai mare intelectual?“ Întrebării i se răspunde prin următoarea pereche „întrebare-răspuns“, plasată deasupra interviului:

Î: Regretați că îi susțineți pe cei care spun că masacrul de la Srebrenica a fost exagerat?

R: Singurul meu regret este că nu i-am susținut suficient de puternic.

Fragmentul este evidențiat cu caractere mari, astfel încât nici un cititor să nu-l rateze, și va fi citat separat (așa cum deja a fost). De asemenea, el captează esența agendei. Singura problemă este că aceste cuvinte n-au fost niciodată rostite astfel. Este adevărat că am spus – și am explicat asta pe larg – că regret că nu m-am opus suficient de puternic deciziei editorului suedez de a retrage o carte scrisă de Diana (și nu „Diane“, așa cum avea să scrie Guardian) Johnstone, după ce aceasta a fost atacată vehement de presa suedeză. Așa cum probabil Brockes știa, deși oricum eu am explicat cu grijă, există o singură sursă pentru implicarea mea în această afacere: o scrisoare deschisă pe care am trimis-o editorului, după ce redactorii care s-au opus deciziei și prietenii jurnaliști mi-au trimis acuzațiile din presa suedeză care au stat la baza respingerii. În scrisoarea deschisă, ușor de găsit pe internet (și singura sursă), am parcurs acuzațiile, una câte una, le-am confruntat cu cartea și am descoperit că ele mergeau de la interpretări cu totul greșite până la fabricații, pur și simplu. Apoi am adoptat poziția – pe care mi-o mențin și azi – că este complet greșită retragerea unei cărți din cauza unor acuzații jurnalistice (false), potrivit cărora ea nu este în conformitate cu doctrina aprobată. Și regret că „nu i-am susținut suficient de puternic“ – sunt cuvintele pe care Brockes a reușit să le citeze corect. În

interviu, orice ar fi putut spune Johnstone despre Srebrenica n-a ieșit la suprafață și, în orice caz, este cu totul irelevant, mai ales pentru oricine are o minimă apreciere pentru libertatea cuvântului.

Articolul este apoi încadrat de o serie de fotografii. Să lăsăm deoparte fotografiile din copilărie și cele reprezentând acordarea unui titlu onorific – incluse poate doar pentru a reîntări imaginea pe care jurnalista a căutat să o transmită, aceea a unui bogat elitist ipocrit care le spune oamenilor cum să trăiască (citând un comentariu al ei, care s-a vrut inteligent, dar care, sunt absolut convins, nu se regăsește și în înregistrare). În afara acestor fotografii, articolul mai este ilustrat cu alte trei imagini, înfățișând viața mea actuală. Este o alegere interesantă, iar imaginile alese sunt chiar și mai interesante.

Una este o fotografie a mea „discutând cu jurnalistul John Pilger“ (care nu se vede, dar să acordăm ziarului prezumția de nevinovăție și să presupunem că este chiar Pilger în fotografia originală). A doua este o fotografie a mea „de la întâlnirea cu Fidel Castro“. A treia și cea mai interesantă este o fotografie a mea „în Laos, în drum spre Hanoi, pentru a ține un discurs nord-vietnamezilor“.

Aceasta este viața mea: un șobolan comunist onorat și un renegat ce reprezintă sursa verbului „a pilgeriza“, inventat de jurnaliștii înfuriați de afirmațiile lui incisive și curajoase și știind că singurul răspuns de care ei sunt capabili este să încerce să mă ridiculizeze.

De vreme ce voi evita speculațiile, vă invit să judecați singuri rolul pe care Pilger îl joacă în viața fantezistă a birourilor editoriale de la The Guardian. Iar alegerea este interesantă sub mai multe aspecte. Este adevărat că m-am întâlnit cu John de câteva ori – mult mai puține decât mi-ar fi plăcut, deoarece aveam amândoi vieți foarte ocupate. Și e posibil ca la una dintre întâlniri să se fi făcut o fotografie. A trebuit depus însă ceva efort pentru a găsi acea fotografie anume, presupunând că e autentică, printre nenumăratele imagini cu mine discutând cu nenumărați alți oameni. Iar mesajul care s-a vrut astfel transmis este foarte clar.

Să ne îndreptăm atenția către fotografia cu Castro. În acest caz, imaginea, deși decupată, este reală. Așa cum editorii știu cu certitudine, dacă aceia care au găsit fotografia ar fi realizat o cercetare de măcar două minute, ar fi descoperit că restul persoanelor din fotografie (în afară de soția mea) participau, ca și mine, la întrunirea anuală a unei societăți internaționale a savanților latino-americani și a câtorva invitați din străinătate. S-a întâmplat ca această întrunire să se desfășoare la Havana. Ca toți ceilalți, mă aflam într-un grup care s-a întâlnit cu Castro. Acesta e finalul celei de-a doua povești.

Acum, să studiem a treia fotografie, din 1970. Elementul de adevăr este că m-am aflat într-adevăr în Laos, în drum spre Hanoi. Faptele legate de aceste călătorii sunt foarte ușor de descoperit. Am scris despre ambele, în detaliu, în două articole publicate în New York Reviews of Books și retipărite în cartea mea, At War with Asia, din 1970. Editorii de la Guardian și-ar fi putut procura cu ușurință cartea, deoarece ea a fost recent retipărită. Dacă vor să fie primii care să pună sub semnul întrebării relatarea (spre deosebire de cronicarii de publicații atât de „radicale“ precum revista Institutului Regal, International Affairs), le-ar fi foarte ușor să verifice povestea: e suficient să-i contacteze pe cei doi oameni care m-au însoțit pe parcursul întregii călătorii, unul fiind, pe atunci, profesor de economie la Universitatea Cornell, celălalt predicator al Bisericii Unite a lui Hristos. Amândoi sunt ușor de găsit și dispuși la dialog. Din singura relatare care există, editorul va afla că în Laos am fost implicat în activități extrem de „subversive“: am petrecut multe ore în taberele de refugiați, stând de vorbă cu oameni sărmani, care tocmai fuseseră alungați de „armata clandestină“ a CIA din Câmpia Ulcioarelor, după ce înduraseră poate cele mai intense bombardamente din istorie vreme de doi ani, aproape fără nici o legătură cu Războiul din Vietnam. Iar în Vietnamul de Nord, mi-am petrecut cea mai mare parte din timp făcând ceea ce fusesem invitat să fac: am ținut prelegeri și am discutat ore în șir despre toate subiectele despre care știam ceva, în ruinele bombardate ale Politehnicii din Hanoi, în folosul celor care reușiseră să se întoarcă în oraș din zonele rurale învecinate, în cursul unei întreruperi a bombardamentelor și care erau foarte dornici să afle despre cele mai recente descoperiri din domeniile lor de activitate, la care nu mai aveau acces de ani întregi.

Cât despre călătoria „la Hanoi pentru a ține un discurs nord-vietnamezilor“, aceasta este o invenție a ziarului The Guardian. Cei care frecventează site-uri defăimătoare de extremă dreapta pot localiza sursa probabilă a acestei ingenioase găselnițe, dar chiar și această poveste ridicolă nu duce atât de departe cât au plănuit editorii de la The Guardian, care au încercat să adauge pagini noi la vasta literatură de demonizare a celor care îndrăznesc să treacă de granițele aprobate.

Așadar, aceasta este viața mea: să venerez șobolani comuniști și asemenea personaje teribile, ca John Pilger. În afară de înșelătoria din citate, remarcați, pur și simplu, cât de mult efort și câtă grijă trebuie să se fi depus pentru ca aceste imagini să se încadreze în răspunsul la întrebarea de pe prima pagină.

Este o treabă impresionantă și, așa cum am spus, oferă un model util pentru studiul exercițiilor de defăimare sau pentru cei care practică acest meșteșug. Și, poate, oferă o lecție utilă celor care ar putea fi abordați de această publicație, solicitându-li-se un interviu.

Acesta este, întâmplător, doar un fragment. Restul este, în mare, ceea ce v-ați putea aștepta să găsiți în fițuicile de scandal despre staruri de cinema, familiare din asemenea surse și lipsite de alt interes.

*Publicată inițial ca: Noam Chomsky, „Open Letter to The Guardian“, ZNet, 13 noiembrie 2005

Despre masacrul de la Srebrenica

Teoretic, Srebrenica era o bază protejată, așadar nimeni nu putea pătrunde acolo. Forțele musulmane o foloseau ca bază pentru a ataca satele sârbe din jur și ele recunoșteau deschis acest lucru. Un ofițer care conducea milițiile musulmane s-a lăudat în fața presei că și-a trimis trupele în satele sârbe, unde luptătorii săi au torturat oameni, i-au decapitat, după care s-au întors înapoi, în zona de siguranță.[90] Situația a fost raportată în SUA.[91] Ei bine, era destul de clar că mai devreme sau mai târziu această acțiune avea să primească o ripostă. Acum, ce a făcut comandantul a fost să-și scoată milițiile din Srebrenica și, când sârbii au pătruns aici, dornici de răzbunare, au fost surprinși că n-au găsit nici o defensivă militară și apoi s-au dedat la o mulțime de atrocități.

Astăzi, aceste atrocități sunt adesea numite genocid. Eu nu folosesc des termenul „genocid“ și nu cred că este folosit corespunzător în această situație. Felul cum este folosit mă izbește ca un fel de negare a Holocaustului. Vreau să spun că, dacă apelezi la termenul „genocid“ când ucizi o mulțime de oameni pe care nu-i suporți, înjosești memoria victimelor Holocaustului. Dacă ucizi, să zicem, 2 000 de bărbați într-un sat, după ce ai permis femeilor și copiilor să fugă – de fapt i-ai scos de acolo cu camioanele – acea situație nu mai poate fi catalogată drept genocid. Este o poveste îngrozitoare, dar nu este un genocid.

În cazul Srebrenica, cifrele sunt controversate. Cele mai mari cifre care sunt date se situează cam la 80 000 de victime. Dar, când dușmanii au comis o atrocitate acolo, va exista un efort uriaș care merge până la descoperirea fiecărui fragment de os, la analiza ADN, la încercarea de a obține un număr cât mai mare de victime. Când noi comitem însă atrocități comparabile, nimeni nu le mai investighează. Cred că ar trebui să spunem adevărul

despre asta și adevărul este că a fost o atrocitate, dar nimic din ce s-a pretins, de pildă, în presa britanică.

Acest lucru este valabil și pentru lagărele de concentrare.[92] Aici este o altă poveste interesantă. Au existat câteva lagăre de concentrare. Primul a fost investigat de un reporter de la The Guardian, [Ed] Vulliamy și de o echipă de la postul de televiziune ITN[93], iar ei au raportat despre acest lagăr, pe care l-au descris drept un lagăr de detenție.[94] Dacă citești unul dintre primele lor reportaje, vei vedea totuși că ei subliniază că oamenii nu erau forțați să stea acolo, ci puteau ieși dacă voiau. Era raportul unui martor ocular. Mai târziu, povestea s-a schimbat. Lagărul a devenit un Auschwitz. Întâmplător, același jurnalist avea să scrie că era un fel de Auschwitz în Europa modernă. Povestea s-a schimbat, dar nu pe baza unor noi dovezi, ci doar fiindcă starea de spirit se schimbase.

La acea vreme, exista o publicație modestă, numită LM.[95] Un fotoreporter de la această publicație a fost trimis în lagăre pentru a face fotografii și a confirmat, în mare, povestea originală.[96] Dar ce s-a întâmplat apoi este interesant. ITN și, întâmplător, The Guardian, au atacat LM. S-au bazat pe de-a dreptul scandaloasele legi britanice privind defăimarea și calomnia, care făceau posibil ca o mare corporație să poată scoate de pe piață un ziar mărunt, întrucât acesta nu-și permitea să plătească costurile implicate de pierderea unui proces. Reușita lor a declanșat o reacție euforică, cei de la ITN și The Guardian spunându-și că era grozav că eliminaseră un ziar care îndrăznise să publice articole nu tocmai pe placul lor.

Și apoi s-a mai întâmplat ceva. Phillip Knightley, cel mai respectat fotojurnalist, poate oriunde în lume și cu siguranță aici, a investigat chestiunea.[97] El are o carieră foarte respectată, mergând până la Războiul Civil din Spania. Knightley a studiat cazul și a ajuns la concluzia că analiza făcută de cei de la LM fusese, probabil, corectă. El nu a acuzat pe nimeni de distorsionarea adevărului, ci doar a spus că, dacă privești situația, relatarea LM a fost, probabil, corectă. De asemenea, a scris un foarte interesant articol adresat jurnaliștilor britanici, susținând că aceștia ar trebui să înțeleagă ceva despre libertatea presei. Nu cred că vreuna dintre opiniile lui a fost publicată.

*Pe baza răspunsurilor date de Noam Chomsky în cursul unei discuții avute cu Jonathan Freedland, privind politica externă a SUA. British Library, Londra, 19 martie 2013

Acest proces multifațetat poate fi ilustrat de exemplul ascensiunii la putere a lui Slobodan Milošević (1941–2006), Franjo Tuđman (1922–1999) și Alija Izetbegović (1925–2003), trei figuri politice cruciale în Balcanii anilor 1990. Ca lider al Ligii Comuniștilor din Serbia (1986–1990) și apoi președinte al Serbiei (1989–1991 și 1991–1997), Milošević va deveni un lider incontestabil al politicii sârbe pe la 1989. Abolind efectiv statutul autonom al provinciilor Voivodina și Kosovo-Metohia în cadrul federației iugoslave (prin amendamentele constituționale din 1989 și noua Constituție a Republicii Serbia din 1990) și beneficiind de sprijinul conducerii muntenegrene, Milošević avea să-și consolideze și să-și extindă puterea. Ascensiunea lui la putere va fi percepută în multe republici iugoslave ca o încercare de a controla majoritatea vocilor din cadrul președinției iugoslave și, astfel, de a prelua controlul asupra federației. Pe de altă parte, spre deosebire de Milošević, care a continuat să pretindă că apără socialismul și Iugoslavia, Franjo Tuđman (președinte al Croației, 1990–1999) a avansat fățiș un program naționalist. În Iugoslavia postbelică, Tuđman fusese general al Armatei Populare Iugoslave; tranziția de la ideologia comunistă la naționalism a fost, în cazul lui, un proces treptat. La momentul începerii destrămării Iugoslaviei, Tuđman avea să caracterizeze SIC drept o expresie a „aspirațiilor istorice ale poporului croat“, minimalizând, în același timp, victimele regimului ustaș. Spre deosebire de Tuđman, care fusese loial ideilor comunismului iugoslav înainte de a se orienta către naționalism, Alija Izetbegović (liderul musulmanilor bosniaci între 1990 și 2000) a apărut pe scena politică iugoslavă ca adversar al ideologiei oficiale, în numele viziunii sale privind societatea islamică. El a fost arestat în 1946 pentru opoziția la noul regim și pentru activitățile din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Mulți au recunoscut elemente ale fundamentalismului islamic în cartea Declarația islamică, scrisă de Izetbegović în 1970. În 1983, el a fost arestat din nou și condamnat la 14 ani de închisoare pentru ceea ce a fost perceput ca „naționalism musulman“ și activități antistatale. Aceasta va fi platforma de pe care Izetbegović a intrat în viața politică a Iugoslaviei și Bosniei-Herțegovina în anii 1990.

Andrew Wachtel și Christopher Bennett, „The Dissolution of Yugoslavia“, în Confronting the Yugoslav Controversies, editori Charles Ingrao și Thomas A. Emmert (West Lafayette, IN: Purdue University Press, 2009), p. 28.

Aceasta avea să rezulte, așa cum a arătat Xavier Bougarel, în formarea partidelor politice de orientare naționalistă în toate republicile iugoslave, partide care au fost fie „neocomuniste“ (reunind ex-comuniștii reformați, ca în Slovenia, Serbia, Muntenegru și Macedonia), fie „anticomuniste“ (în Croația și Bosnia-Herțegovina). Partide și mișcări politice mai mici au ocupat un spectru larg, de la grupări mai naționaliste la cele pro-iugoslave și pro-societatea civilă. Vezi Ksavije Bugarel, Bosna: anatomija rata (Belgrad: Fabrika knjiga, 2004), p. 80.

Muhamed Filipović, un important politician și intelectual musulman bosniac, s-a opus, inițial, secesiunii Bosniei. El a fost și membru al delegației musulmanilor bosniaci (alături de Adil Zulfikarpaić) care în 1991 a negociat cu liderii sârbilor bosniaci și apoi și cu Milošević, ajungând la un prim acord. Ca semn al bunăvoinței sale, Milošević a propus chiar ca Alija Izetbegović să fie primul președinte al viitorului stat. Vezi Muhamed Filipović, „Historijski sporazum“, Nezavisne novine, 15 octombrie 2008, disponibil la http://www.nezavisne.com/index/kolumne/Historijski-sporazum/30644; vezi și Noel Malcolm, Bosnia: A Short History (Londra: Macmillan, 1996), p. 227. Cu toate acestea, Alija Izetbegović s-a retras de la alte negocieri și acordul a căzut. Potrivit lui Filipović, acordul a fost respins de conducerea musulmanilor bosniaci sub presiunea elementelor radicale din cadrul partidului musulman SDA. În opinia lui Filipović, și președintele croat, Franjo Tuđman, s-a opus acestui acord, întrucât i-ar fi slăbit propria poziție. În unele interviuri în media, Filipović relevă că elemente externe (în principal SUA) ar fi putut fi, de asemenea, implicate în exercitarea de presiuni asupra lui Izetbegović, pentru a respinge acordul. Acest lucru corespunde cu afirmațiile făcute de Izetbegović în 1991, potrivit cărora „ar sacrifica pacea pentru Bosnia suverană (adică independentă), dar „nu va sacrifica niciodată Bosnia suverană pentru pace“. Vezi Bugarel, Bosna, p. 85.

Documentul declasificat Yugoslavia Transformed, 18 octombrie 1990, p. 5. Același document a făcut o predicție precisă, estimând că „Serbia poate salva unitatea poporului sârb doar cu riscul unui război civil. Chiar dacă Serbia se impune ca învingător, ea va fi discreditată pe plan internațional, falită, lăsată să-și impună voința asupra mai multor populații ostile și izolată în fața problemelor din Kosovo și Metohia.“

Vezi Bugarel, Bosna, p. 89. Aceasta corespunde și altor mărturii, cum ar fi cea a lui Hrvoje šarinić – fost consilier și emisar al președintelui Tuđman (mai târziu și premier al Croației) – depusă în fața Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie (TPII). šarinić a declarat că Tuđman considera Bosnia „o absurditate istorică, rezultată în urma cuceririlor turcești din secolul al XV-lea“. Mărturia lui šarinić, 22 ianuarie 2004, disponibilă la http://www.TPII.org/en/content/hrvoje-%C5%A1arini%C4%87.

Această teorie a fost deja avansată de numeroși jurnaliști și analiști din Iugoslavia, în cursul războiului. Documentarul Tuđman, Milošević: Dogovoreni rat? (Tuđman, Milošević: Război aranjat?), produs în 2011 de Televiziunea Sârbă (RTS) abordează această chestiune. În film, mulți actori ai evenimentelor din anii 1990 (inclusiv Stipe Mesić, membrul croat al președinției iugoslave și ulterior președinte al Croației) elaborează această chestiune.

Yugoslavia: Military Dynamics of a Potential Civil War: An Intelligence Assessment, din martie 1991, pp. iii și 3.

Vezi Yugoslavia: Assessment, pp. 1–2; Mile Bjelajać și Ozren Žuneć, „The War in Croatia, 1991–1995“, în Confronting, editori Ingrao și Emmert, pp. 239–241.

Kate Hudson, Breaking the South Slav Dream: The Rise and Fall of Yugoslavia (Londra: Pluto, 2003), p. 57.

Ibid.

„Datorită faptului că rata inflației a scăzut de la 3 000% la aproape zero la mijlocul anilor 1990, Marković a devenit cel mai popular politician din Iugoslavia.“ Pavković, The Fragmentation, p. 102

Demonstrații au avut loc pe 5 aprilie 1992, la Sarajevo, unde între 60 000 și 100 000 de oameni s-au adunat în fața clădirii Parlamentului. Vezi Bugarel, Bosna, p. 87.

Exemple foarte grăitoare în această privință sunt cele legate de cooperarea dintre toate formațiunile militare etnice în privința aprovizionării cu arme, care uneori au mers simultan către toate cele trei părți implicate în conflictul bosniac. Vezi, Bugarel, Bosna, p. 95.

De fapt, Milošević a fost perceput de mulți ca având opțiuni moderate, dat fiind faptul că existau naționaliștii extremiști, de la un capăt al spectrului politic, și opțiunile politice democratice, orientate spre Occident, la celălalt capăt. El s-a poziționat ca principala figură politică din Serbia în următorul deceniu, pe baza politicilor populiste, care au îmbinat imaginea lui de apărător al moștenirii iugoslave cu flirtul cu naționaliștii, dar și cu susținătorii politicilor prooccidentale, dacă și când i s-a părut necesar pentru a-și menține puterea personală.

„US-EU Relations: Noam Chomsky interviewed by Matic Primić“, Spekter, 10 septembrie 2008, disponibil la https://chomsky.info/20080910/.

Noam Chomsky, „Serb Massacres and NATO Intervention“, Zblogs, 16 februarie 2005, disponibil la https://zcomm.org/zblogs/serb-massacres-and-nato-interventionby-noam-chomsky/.

Susan L. Woodward, specialistă americană în științe politice, expertă în zona Balcanilor și a Iugoslaviei și autoare a cărții Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War (Washington, DC: Brookings Institution, 1995).

Chomsky se referă aici la acțiunile „Bljesak“ (Fulger) și „Oluja“ (Furtună) ale armatei croate (1995), care au pus capăt existenței Republicii Sârbe Krajina (Republika Srpska Krajina), soldată cu expulzarea a 200 000 și

uciderea a câtorva mii de sârbi din Croația. Republica Sârbă Krajina (1991–1995) a ocupat, în mare, teritoriile fostei „Frontiere militare“ sau Vojna Krajina (Krajina Militară) din Imperiul Austro-Ungar, unde sârbii erau majoritari.

Chomsky se referă aici la Naser Orić (n. 1967), comandant militar bosniac aflat la comanda regiunii Srebrenica între 1992 și 1995.

Chomsky se referă aici la un articol semnat de John Pomfret, „Weapons, Cash and Chaos Lend Clout to Srebrenica's Tough Guy“, Washington Post, 16 februarie 1994, disponibil la https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1994/02/16/weaponscash-and-chaos-lend-clout-to-srebrenicas-tough-guy/f15d65af-356b-423b-a6cd-9ef36cb5b557/?utm_term=.c66add3b906d.

Chomsky se referă aici la lagărele de concentrare din Bosnia și Herțegovina, unde oameni de diferite etnii și naționalități au fost reținuți și adesea torturați.

Independent Television News este un serviciu de știri din Marea Britanie.

Chomsky se referă aici la lagărul de concentrare Trnopolje.

Living Marxism a fost o publicație britanică înființată în 1988. Publicația (redenumită ulterior LM) a fost închisă în 2000, după un proces legal pe care ITN l-a lansat împotriva sa și la care Chomksy se referă mai târziu.

În 1997, LM a publicat un articol semnat de Thomas Deichmann („The Picture That Fooled the World“), atacând reportajele făcute de cei de la ITN și punându-le sub semnul întrebării autenticitatea.

Analiza fotografiei la care Chomsky se referă aici a fost întreprinsă în 1998.

Partea a III-a. Criza din Kosovo

Kosovo: O dramă în mai multe acte

Davor Džalto

Criza din Kosovo și bombardamentele NATO asupra RFI, din 1999, au constituit actele finale ale procesului de dezmembrare a Iugoslaviei, proces care a durat un deceniu. Războiul lansat de NATO împotriva RFI a fost o acțiune unilaterală, neautorizată de Consiliul de Securitate al ONU. Această acțiune a divizat comunitatea internațională pe marginea legitimității unei asemenea intervenții și a obiectivelor ei reale.

În contextul interesului manifestat de Noam Chomsky asupra regiunii, chestiunea Kosovo și evenimentele legate de războiul NATO contra RFI reprezintă cel mai atent analizat segment al puzzle-ului iugoslav. Chomsky a urmărit cu atenție evenimentele încă de la începutul bombardamentelor și a continuat să discute despre ele și consecințele lor timp de mai bine de un deceniu. În textele din acest capitol, Chomsky abordează o mulțime de probleme, cum ar fi cauzele intervenției, cursul real al evenimentelor, acoperirea lor mediatică, impactul bombardamentelor asupra viitorului regiunii, ca și paralelele între criza din Kosovo și problemele internaționale mai ample, precum doctrina „dreptului la apărare“, chestiunea justiției și moralității în relațiile internaționale, dreptul internațional etc.

Semnificația preocupării lui Chomsky pentru aceste probleme constă în faptul că el a fost capabil să formuleze, încă din timpul intervenției din 1999, interpretări alternative ale cauzelor crizei și să expună incoerențele existente în modul în care campania militară a fost prezentată și justificată în media convențională și în discursul academic. De asemenea, el a evidențiat erorile factuale (cum ar fi cronologia schimbată a evenimentelor)

care, prin intermediul media, au pătruns în conștiința opiniei publice, devenind fundamentul legitimării bombardamentelor.

Așa cum am subliniat în capitolele precedente, Kosovo și Metohia nu au fost un model de coexistență pașnică nici măcar înainte de criza din anii 1990. Tensiunile etnice au existat chiar înainte de al Doilea Război Mondial și au continuat să se manifeste sub regimul lui Tito, pe diferite frecvențe și niveluri de intensitate. Situația a devenit deosebit de complexă în anii 1980 și 1990, când problemele specifice regiunii Kosovo și Metohia au fost complicate de cele cu care se confrunta federația iugoslavă în ansamblul ei. Situația complexă din provincie a fost rezultatul a numeroși factori, precum condițiile economice precare, transformările demografice, tendințele separatiste existente între anumite segmente ale populației albaneze și opresiunea poliției, care a alimentat tensiunile etnice.

În ciuda fondurilor financiare masive investite în regiune sub guvernarea lui Tito (ca parte a unei politici iugoslave extinse de a ajuta regiunile sărace), Kosovo și Metohia au rămas cele mai subdezvoltate regiuni din federația iugoslavă.[98] O rată a șomajului extrem de ridicată (de cel puțin două ori și jumătate mai ridicată decât media federală)[99], datoriile personale ridicate și rezultatele economice slabe s-au numărat printre factorii care au contribuit la intensificarea tensiunilor etnice. Situația a fost complicată de măsurile de austeritate aplicate în RSFI în anii 1980, care au afectat în special cele mai sărace regiuni.

Un alt factor important a fost schimbarea tabloului demografic din Kosovo și Metohia. Având cea mai ridicată rată de nașteri din Iugoslavia și Europa, etnicii albanezi constituiau 77,4% din populația din Kosovo și Metohia în 1981 (și doar 68,5% în 1948), iar aceste cifre aveau să crească și mai mult.[100] Un alt factor care a contribuit la schimbarea tabloului demografic din Kosovo și Metohia a fost migrația sârbilor kosovari, din motive economice și de securitate. Înconjurată cu preponderență de etnici albanezi, minoritatea sârbă din Kosovo se simțea amenințată și au fost raportate manifestări ostile și chiar violențe îndreptate împotriva sârbilor kosovari.[101]

Prima manifestare pe scară largă a naționalismului în Iugoslavia post-Tito au constituit-o revoltele albaneze din 1981. Protestele au fost declanșate de

probleme eminamente economice, dar curând au dobândit caracterul unei revolte politice ce a avansat pretenții pentru schimbarea statutului provinciei Kosovo-Metohia, în cadrul federației iugoslave. Aceste pretenții au mers de la solicitarea statutului de republică federală pentru Kosovo până la cereri privind independența deplină și chiar perspectiva unirii cu Albania.[102] Când protestele s-au extins, guvernul federal a ripostat instituind starea de urgență și trimițând tancuri și unități de poliție pentru a înăbuși revolta prin forță. Drept rezultat, mulți membri de etnie albaneză ai Ligii Comuniștilor Iugoslavi din Kosovo și Metohia au fost excluși din partid, fiind luate, de asemenea, măsuri împotriva tuturor celor etichetați drept „separatiști". Această măsură nu a făcut altceva decât să escaladeze tensiunile.

În cursul următorilor ani, reprezentanții sârbilor kosovari au solicitat autorităților statului să acționeze pentru protejarea sârbilor, să oprească discriminarea acestora, să sporească drepturile sârbilor din provincie și să inverseze direcția emigrării. Așteptările sârbilor kosovari au coincis cu ascensiunea lui Slobodan Milošević în viața politică din Serbia, la mijlocul anilor 1980.

Un episod important l-a constituit vizita întreprinsă de Milošević în Kosovo în 1987, în calitatea lui de lider al comuniștilor din Serbia. Deși a făcut apel la frăție și unitate între toți „cetățenii" și s-a opus public divizării pe baze etnice/naționale, Milošević a câștigat simpatia sârbilor kosovari, exprimându-și sprijinul pentru doleanțele lor și criticând public violențele poliției împotriva protestatarilor sârbi.[103]

Milošević s-a întors în Kosovo în 1989, ca președinte al Serbiei. Pe 28 iunie, el s-a adresat mulțimii adunate la Gazimestan (mulțime estimată la circa un milion de oameni), ca parte a aniversării a 600 de ani de la Bătălia de la Kosovo Polje (1389), confruntare cu un sens simbolic deosebit în istoria Serbiei. Milošević s-a folosit de această oportunitate pentru a mobiliza masele, apelând la sentimentele lor patriotice. Deși el a subliniat importanța coexistenței pașnice, a depășirii tensiunilor etnice și a continuei dezvoltări și modernizări a Serbiei și Iugoslaviei, masele au întâmpinat cu cel mai mare entuziasm referirile sale la mândria națională sârbă, unitatea

națională și istoria națională. Nu doar conducerea politică, ci și elitele intelectuale și religioase au exploatat simbolismul Kosovo și cel al jubileului din 1989, pentru a mobiliza și omogeniza societatea sârbă.

Ca replică la aspirațiile secesioniste și ca modalitate de a întări și mai mult popularitatea lui Milošević, autoritățile sârbe au luat, în perioada 1989–1990, măsuri menite să limiteze și să revoce autonomia provinciei Kosovo. Statutul deteriorat al autonomiei regiunii și diferitele tipuri de presiuni exercitate asupra celor percepuți drept „cetățeni neloiali“ (incluzând concedierea de la locul de muncă, arestări și procese motivate politic etc.) au intensificat sentimentele naționaliste printre albanezii din Kosovo. Acest lucru avea să transforme solicitările inițiale de independență în cadrul Iugoslaviei în solicitări pentru independența față de Iugoslavia.

La începutul anilor 1990, albanezii din Kosovo aveau să-și dezvolte instituții paralele (atât în Kosovo, cât și peste granițe) menite a reduce cât mai mult dependența față de instituțiile de stat sârbe din provincie. Dar nu albanezii care trăiau în provincie, ci „cei din diaspora vor deveni partea cea mai radicalizată a comunității kosovare albaneze“[104], ei creând, în cele din urmă, și Armata de Eliberare din Kosovo (Ushtria Çlirimtare e Kosovës – UÇK, de aici înainte AEK).

Având bazele în Elveția, AEK a început să plănuiască și să execute activități teroriste, vizând în primul rând forțele de poliție sârbe, înainte de a-și extinde, într-o fază ulterioară, activitățile împotriva civililor sârbi, dar și a albanezilor considerați „neloiali“.[105] Conflictele armate cu poliția sârbă au escaladat în 1997 și 1998, după ce AEK a început să folosească nordul Albaniei ca bază.[106] Se pare că finanțarea activităților venea mai ales din traficul de droguri, ca și dintr-un fond special, numit „Chemarea Patriei“, înființat de AEK și susținut de diaspora albaneză.[107] Conflictul armat a provocat un alt val de migrație sârbă din Kosovo și Metohia, în centrul Serbiei, în perioada 1996–1999.

Intensificarea atacurilor AEK a dus la escaladarea violențelor comise de poliția sârbă. Autoritățile sârbe au lansat nu doar o campanie polițienească mai amplă împotriva membrilor și susținătorilor AEK, ci și diferite tipuri

de măsuri represive împotriva civililor albanezi, precum „arestări și detenții arbitrare, abuzuri fizice, percheziții ilegale și ucideri extra-judiciare“.[108] La rândul lor, aceste măsuri au adâncit neîncrederea și tensiunile interetnice.

Escaladarea conflictului în 1998 și respingerea de către reprezentanții guvernului sârb și iugoslav a ultimatumului prezentat la Rambouillet (în februarie 1999) și la Paris (în martie 1999) de Grupul de Contact au fost folosite ca motivare a lansării bombardamentelor, pe 24 martie 1999. Motivele atacului NATO au fost adesea portretizate ca „umanitare“, fiind întemeiate pe „responsabilitatea de a proteja“. Aceste pretexte sunt discutate pe larg în textele publicate în capitolul de față.

În paralel cu analizele lui Chomsky, unii experți au încercat să înțeleagă și să explice atacul NATO în cadrul contextului mai larg al politicii SUA în regiune, mergând dincolo de epica propagandistică imediată, servită de majoritatea surselor mediatice convenționale din Occident, spre a justifica bombardamentele. De pildă, Kate Hudson vedea războiul NATO împotriva RFI ca pe o etapă dintr-un proces început cu mult înainte: „De fapt, SUA deciseseră să-l învingă pe Milošević, care obstrucționa integrarea deplină a Iugoslaviei în cadrul instituțional occidental. Nemulțumirile legitime ale albanezilor din Kosovo au fost manipulate de Occident și folosite pentru a justifica tentativele de distrugere a părților rămase din economia socialistă a Iugoslaviei, pentru a deschide complet regiunea expansiunii capitaliste.“[109]

Consecința imediată a bombardamentelor NATO a fost că Milošević a reușit să-și consolideze poziția pe plan intern. Acest lucru a dus la măsuri și mai opresive și mai autoritare, atât împotriva albanezilor din Kosovo, cât și a mișcării democratice de opoziție, care se opunea regimului în restul Serbiei.[110] În condițiile proclamării stării de război pe întregul teritoriu al RFI, Milošević și-a întărit poziția, opoziția a fost redusă la tăcere, iar căderea lui a fost, probabil, întârziată.

Bombardamentele s-au încheiat prin așa-numitul „acord de la Kumanovo“ (semnat la Kumanovo, pe 9 iunie 1999), care a stabilit ca forțele armate din RFI și din Serbia să se retragă din Kosovo și ca forțele internaționale de securitate (Forța de Menținere a Păcii din Kosovo sau FMPK) să preia controlul asupra provinciei. Rezoluția 1244 a ONU (10 iunie 1999) a

specificat și mai clar pașii și principiile înființării în Kosovo a unei administrații monitorizate de ONU, garantând „autonomia substanțială“ a Kosovo „în cadrul Republicii Federale Iugoslavia.“

Dar încheierea bombardamentelor NATO n-avea să însemne și sfârșitul violențelor din Kosovo. După retragerea armatei iugoslave și a poliției sârbe și preluarea controlului de către trupele FMPK, conduse de NATO, mulți sârbi aveau să părăsească pentru totdeauna Kosovo. Majoritatea sârbilor rămași în provincie au fost expuși unor violențe continue, care au inclus migrarea forțată, bătăi, masacre și profanarea de morminte, precum și distrugerea bisericilor și a proprietăților private.[111] Incapabile sau prea puțin dornice să protejeze minoritățile din Kosovo, FMPK și noua conducere politică din Kosovo nu au întreprins măsuri serioase pentru a stopa violențele și a-i pedepsi pe vinovați. Ca urmare, violențele au continuat, escaladând în martie 2004, când mulți sârbi din Kosovo și Metohia au fost obligați să-și părăsească locuințele, zeci dintre ei fiind bătuți și uciși.[112] Pogromul din 2004 a dus și la distrugerea multor situri culturale sârbe de patrimoniu, inclusiv numeroase biserici medievale.

Unele dintre atrocitățile comise după perioada bombardamentelor NATO au devenit cunoscute public doar mai târziu. Așa este cazul traficului de organe umane prelevate de la oameni răpiți (majoritatea etnici sârbi, dar și albanezi) de către membrii AEK și vândute ulterior pe piața neagră. Raportul, intitulat „Tratamentul inuman aplicat oamenilor și traficarea ilicită de organe umane în Kosovo“, redactat de Comitetul pentru Afaceri Legale și Drepturile Omului al Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, a concluzionat:

Potrivit informațiilor colectate de Adunare și a anchetelor penale în desfășurare, numeroase indicii concrete și convergente confirmă că sârbii și albanezii din Kosovo au fost ținuți prizonieri în locuri secrete de detenție, sub control AEK, în nordul Albaniei, și au fost supuși unor tratamente inumane și degradante, înainte de a dispărea definitiv.

Numeroase indicii par să cofirme că, în perioada imediat următoare sfârșitului conflictului armat, înainte ca forțele internaționale să poată prelua cu adevărat controlul asupra regiunii și să poată restabili o aparență de lege și ordine, într-o clinică de pe teritoriul albanez de lângă Fushe-Kruje, au fost prelevate, de la unii prizonieri, organe care au fost transportate în străinătate, pentru transplanturi... Deși unele dovezi concrete ale unui asemenea trafic existau deja, la începutul deceniului, autoritățile internaționale aflate la conducerea regiunii nu au considerat necesar să desfășoare o investigație detaliată a acestor circumstanțe sau au făcut-o într-un mod incomplet și superficial.[113]

Încălcând flagrant Rezoluția 1244 a ONU și beneficiind de sprijinul diplomatic major al SUA, Kosovo și-a proclamat independența pe 17 februarie 2008. Potrivit Ministerului Afacerilor Externe din Kosovo, până în februarie 2017, 113 țări i-au recunoscut independența.[114] Dar, dat fiind faptul că multe țări încă nu recunosc această independență, inclusiv doi dintre membrii permanenți ai Consiliului de Securitate (Rusia și China), cinci țări din cadrul UE (Cipru, Grecia, România, Slovacia și Spania) și multe dintre țările nealiniate, independența Kosovo rămâne o problemă deschisă și controversată în sfera relațiilor internaționale.

Pentru a rezolva situația încă inflamată din Balcani, o altă rezoluție privind „modificarea granițelor“ a fost propusă recent, într-un număr al revistei Foreign Affairs. Recunoscând „realitatea mizerabilă“ din regiune (deși fără a recunoaște că această realitate este în mod semnificativ, dacă nu chiar crucial, rezultatul politicilor impuse de Occident în regiune, în ultimele decenii, combinat cu dominația elitelor politice corupte), articolul sugerează ajustări ale granițelor între Albania, Bosnia-Herțegovina, Croația, Kosovo, Muntenegru, Macedonia și Serbia, ca o modalitate de a asigura stabilitatea pe termen lung în regiune.[115]

Criză în Balcani

Pe 24 martie, forțele NATO, sub conducerea SUA, au lansat rachete de croazieră și bombe asupra unor ținte din Iugoslavia, „aruncând America într-un conflict militar despre care președintele Clinton spunea că era necesar pentru stoparea purificării etnice și instalarea stabilității în estul Europei“, raportau principalele canale media. Într-un discurs televizat, Clinton a explicat că, prin bombardarea Iugoslaviei, „ne respectăm valorile, ne protejăm interesele și susținem cauza păcii“.

În anul precedent, potrivit surselor occidentale, circa 2 000 de oameni fuseseră uciși în provincia iugoslavă Kosovo și mai multe sute de mii deveniseră refugiați, tot în Iugoslavia. Catastrofa umanitară era pusă, în mod copleșitor, în seama forțelor armate și de poliție iugoslave, principalele victime fiind etnicii albanezi din Kosovo, care constituiau, se spunea adesea, circa 90% din populația provinciei. După trei zile de bombardament, potrivit Înaltului Comisariat ONU pentru Refugiați, câteva mii de refugiați fuseseră alungați în Albania și Macedonia, cele două țări învecinate. Refugiații au raportat că teroarea ajunsese în capitala Priștina, în mare cruțată anterior de violențe, și au oferit mărturii credibile privind distrugerile la scară largă ale satelor, asasinatele și o creștere radicală a generării de refugiați, poate ca un efort de a alunga o bună parte a populației albaneze. În două săptămâni, numărul refugiaților ajunsese la aproape 350 000, majoritatea din regiunile sudice ale Kosovo, vecine cu Macedonia și Albania, în vreme ce un număr necunoscut de sârbi au fugit spre nord, în Serbia, pentru a scăpa de atacurile tot mai intense, venite de la sol și din aer.

Pe 27 martie, generalul Wesley Clark, aflat la comanda trupelor SUA-NATO, a declarat că era „pe deplin previzibil“ că teroarea și violențele sârbilor aveau să se intensifice după bombardamentele NATO. În aceeași

zi, purtătorul de cuvânt al Departamentului de Stat, James Rubin, spunea că „Statele Unite sunt extrem de alarmate de rapoartele privind o escaladare a atacurilor sârbe asupra civililor albanezi din Kosovo“, atribuite acum în principal forțelor paramilitare mobilizate după declanșarea bombardamentelor. Expresia folosită de generalul Clark, „pe deplin previzibil“, este o exagerare. Nimic nu este „pe deplin previzibil“ și cu siguranță nu sunt astfel efectele violenței extreme. Dar cu siguranță el avea dreptate în a presupune că era foarte posibil ca violențe deja întâmplate să se repete. Așa cum observa Carnes Lord, de la Școala de Drept și Diplomație Fletcher, fost consilier pentru Securitate Națională în administrația Bush, „inamicii reacționează adesea când sunt atacați“ și „deși oficialii occidentali continuă să nege, nu există aproape nici o îndoială că acea campanie de bombardament a oferit atât motivul, cât și oportunitatea pentru o operațiune sârbă mai amplă și mai sălbatică decât se anticipase inițial“.

În lunile următoare, amenințarea bombardamentelor NATO a fost urmată – la fel de previzibil – de o intensificare a atrocităților. Retragerea observatorilor internaționali, condamnată vehement de Parlamentul sârb, a avut, previzibil, aceeași consecință. Bombardamentele au fost, așadar, întreprinse cu așteptarea rațională că numărul uciderilor și al refugiaților va crește, așa cum de altfel s-a și întâmplat, chiar dacă amplitudinea lor i-a surprins pe unii, deși, aparent, nu și pe generalul comandant.

Sub Tito, kosovarii avuseseră un grad de autonomie deosebit de ridicat. Lucrurile au rămas astfel până în 1989, când autonomia provinciei Kosovo a fost anulată de Slobodan Milošević, care a impus guvernarea directă de către Serbia și „o versiune sârbă de apartheid“, după cum se exprima fostul specialist al guvernului SUA în zona Balcanilor, James Hooper, un personaj războinic, care pledează pentru o invazie directă a NATO în Kosovo. Kosovarii „au indus în eroare comunitatea internațională“, continuă Hooper, „evitând un război de eliberare națională și îmbrățișând abordarea susținută de reputatul intelectual kosovar Ibrahim Rugova și construind o societate civilă paralelă“, o realizare impresionantă, pentru care au fost răsplătiți cu „audiențe politicoase și încurajări retorice din partea guvernelor occidentale“. Strategia nonviolentă „și-a pierdut credibilitatea“

la Acordurile de la Dayton, din noiembrie 1995, remarcă Hooper. La Dayton, SUA au împărțit, efectiv, Bosnia-Herțegovina între ceea ce aveau să fie o Croație Mare și o Serbie Mare, după ce aproape au echilibrat balanța terorii, furnizând armament și oferind instruire forțelor dictatorului croat Tuđman și sprijinind alungarea violentă, de către acesta, a sârbilor din Krajina și din alte părți. Cum părțile combatante erau mai mult sau mai puțin echilibrate și epuizate, SUA au preluat controlul, înlocuind europenii cărora le fusese încredințată această sarcină neplăcută, spre indignarea lor. „Din respect pentru Milošević“, scrie Hooper, SUA „i-au exclus pe delegații albanezilor din Kosovo“ de la negocierile de la Dayton și „au evitat discutarea problemei Kosovo“. „Răsplata pentru nonviolență a fost neglijarea internațională“ – mai precis spus, neglijarea de către SUA.

Recunoașterea faptului că SUA înțeleg doar forța a dus la „ascensiunea mișcării de gherilă Armata de Eliberare din Kosovo (AEK) și la extinderea susținerii populare pentru o luptă armată pentru obținerea independenței“. În februarie 1998, atacurile AEK împotriva secțiilor de poliție sârbe au dus la „represiune sârbă“ și la represalii îndreptate contra civililor, un alt model standard: atrocitățile comise de israelieni în Liban, mai ales sub guvernarea laureatului Nobel pentru Pace, Shimon Peres, reprezintă sau ar trebui să reprezinte un exemplu familiar, deși unul care nu este pe de-a-ntregul adecvat. Aceste atrocități israeliene vin, în general, ca ripostă la atacurile asupra forțelor militare ale acestui stat, care ocupă teritorii străine, încălcând, de foarte mult timp, rezoluțiile Consiliului de Securitate care le solicită retragerea. Multe atacuri israeliene nu sunt deloc riposte, inclusiv invazia din 1982, care a distrus o mare parte a Libanului și a dus la uciderea a 20 000 de civili (o poveste diferită este preferată în comentariile SUA, deși adevărul este familiar în Israel). Nici nu ne putem imagina cum ar răspunde SUA dacă secțiile americane de poliție ar fi atacate de forțe de gherilă având baze străine și fiind aprovizionate din exterior.

Luptele din Kosovo s-au intensificat, scala atrocităților corespunzând, în mare, cu resursele de violență. Un acord de încetare a focului, semnat în octombrie 1998, a făcut posibilă desfășurarea a 2 000 de observatori europeni. Întreruperea negocierilor dintre SUA și Milošević a dus la reluarea luptelor, care au devenit și mai intense după amenințările NATO că

va recurge la bombardamente și după retragerea observatorilor, din nou așa cum se anticipase. Oficialii agenției ONU pentru refugiați și ai Serviciilor Catolice de Ajutor avertizaseră că amenințarea cu bombardamente „va pune în pericol viețile a mii de refugiați despre care se crede că s-ar ascunde în păduri“, anticipând consecințe „tragice“ dacă „NATO ne va pune în imposibilitatea de a fi aici“.

Apoi, atrocitățile s-au intensificat brusc, deoarece bombardamentele de la sfârșitul lui martie au asigurat „motivația și oportunitatea“, așa cum era cu siguranță „previzibil“, dacă nu chiar „pe deplin previzibil“.

Bombardamentele au fost întreprinse la inițiativa SUA, după ce Milošević refuzase să accepte un ultimatum american, Arcordul de la Rambouillet, încheiat în februarie de puterile NATO. În cadrul NATO au existat însă disensiuni, relevate de un titlu din New York Times, care anunța: „Dezacorduri majore între marile puteri la convorbirile privind Kosovo“. Una dintre probleme o constituia desfășurarea de forțe NATO de menținere a păcii. Puterile europene voiau să solicite Consiliului de Securitate al ONU să autorizeze această desfășurare, în acord cu obligațiile tratatului și cu dreptul internațional. Însă Washingtonul a refuzat să accepte „termenul nevralgic «autorizare», scria New York Times, deși în final a permis folosirea termenului „sprijinire“. Administrația Clinton „își menținea poziția, afirmând că NATO ar trebui să acționeze independent de Națiunile Unite“.

Dezacordurile cu ONU au continuat. În afară de Marea Britanie (deja un actor la fel de independent ca și Ucraina, în anii anteriori erei Gorbaciov), țările NATO erau sceptice în privința înclinației SUA către folosirea forței și furioase pe atitudinea de „răsucire a sabiei“, adoptată de secretarul american de Stat, Madeleine Albright, pe care ele o considerau ca fiind „deloc utilă într-un moment în care negocierile au ajuns la un stadiu atât de delicat“, deși „oficialii SUA nu regretau adoptarea liniei dure“.

Trecând de la fapte în general necontestate la speculații, ne-am putea întreba de ce evenimentele s-au derulat în acest fel, concentrându-ne asupra deciziilor planificatorilor americani – factorul care trebuie să reprezinte principala noastră preocupare din punctul de vedere al termenilor morali

elementari și care constituie elementul principal, dacă nu chiar decisiv, în privința considerațiilor, la fel de importante, legate de putere.

Am putea remarca, pentru început, că respingerea democraților albanezi din Kosovo „din respect pentru Milošević“ nu este aproape deloc surprinzătoare. Pentru a menționa un alt exemplu, după ce Saddam Hussein i-a gazat în mod repetat pe kurzi, în 1998, din respect pentru acest prieten și aliat al lor, SUA au interzis contactele oficiale cu liderii kurzi și disidenții democrați din Irak, care au fost, în mare parte, excluși și de canalele mediatice. Interdicția oficială a fost reînnoită imediat după Războiul din Golf, în martie 1991, când Saddam a autorizat, tacit, masacrarea rebelilor șiiți din sud, apoi a kurzilor din nord. Masacrul s-a derulat sub privirea oțelită a lui Norman „Stormin“ („Furtună“) Schwarzkopf, care a explicat că a fost „indus în eroare“ de Saddam și nu a putut anticipa că dictatorul irakian ar putea desfășura acțiuni de luptă cu elicopterele militare pe care Washingtonul îl autorizase să le folosească. Administrația Bush a explicat că sprijinul acordat lui Saddam a fost necesar pentru menținerea „stabilității“, iar preferința ei pentru o dictatură militară menită să conducă Irakul cu „un pumn de fier“, așa cum făcuse Saddam, a fost susținută intens de reputați comentatori americani.

Recunoscând tacit politica din trecut, secretarul de stat Albright a anunțat, în decembrie 1998, că „am ajuns la convingerea că poporul irakian ar avea de câștigat dacă în fruntea lui s-ar afla un guvern care să-l reprezinte cu adevărat“. Cu doar câteva luni în urmă, pe 20 mai, Albright îl informase pe președintele indonezian Suharto că nu mai era „genul nostru de tip“, după ce acesta pierduse controlul și refuzase să se supună ordinelor FMI, așadar trebuia să demisioneze și să asigure „o tranziție democratică“. Câteva ore mai târziu, Suharto a transferat autoritatea oficială vicepreședintelui său, ales cu grijă. Astăzi celebrăm alegerile din mai 1999 din Indonezia, salutate de Washington și de presa mondială ca fiind primul scrutin democratic din ultimii 40 de ani – fără însă să se reamintească și de puternica operațiune militară clandestină a SUA, care, acum patru decenii, a pus capăt democrației Indoneziei, operațiune întreprinsă în mare parte din cauză că sistemul democratic din această țară era, din punctul de vedere al

guvernului american, inacceptabil de deschis, permițând participarea la alegeri și a formațiunilor de stânga.

Nu e cazul să zăbovim asupra plauzabilității descoperirii meritelor democrației de către Washington în ultimele câteva luni; faptul că vorbele pot fi articulate fără a implica nici un comentariu, este suficient de informativ. În orice caz, nu avem motive să fim surprinși de disprețul manifestat față de forțele democratice nonviolente din Kosovo; sau de faptul că bombardamentele au fost întreprinse cu perspectiva foarte probabilă că vor submina o mișcare democratică temerară și în ascensiune, apărută la Belgrad și probabil distrusă acum, când sârbii sunt „uniți din cer – dar de către bombe, nu de Dumnezeu“, cum se exprima istoricul Aleksa Đilas, fiul disidentului iugoslav Milovan Đilas. „Bombardamentele au pus în pericol viețile a peste 10 milioane de oameni și au dat înapoi forțele democratice abia apărute în Kosovo și Serbia, aruncând în aer... micile lor semințe, abia germinate, și asigurându-se că acestea nu vor rodi multă vreme de acum înainte“, potrivit disidentului sârb Veran Matić, redactor-șef al postului independent de radio B-92 (acum interzis). Fostul editor de la Boston Globe Randolph Ryan, care a lucrat mulți ani în Balcani și a trăit la Belgrad, scrie că „acum, din cauza NATO, Serbia a devenit peste noapte un stat totalitar, cuprins de frenezia mobilizării de război“, așa cum NATO ar fi trebuit să se aștepte, tot așa cum „ar fi trebuit să știe că Milošević își va lua imediat revanșa, reluând cu și mai mare înverșunare atacurile în Kosovo“, pe care NATO n-avea cum să le oprească.

În privința a ceea ce planificatorii „și-au imaginat“, încrederea lui Carnes Lord este dificil de împărtășit. Dacă înregistrările documentare ale acțiunilor din trecut pot servi drept călăuză, planificatorii probabil au făcut ceea ce oamenilor cu atuuri puternice li se pare firesc să facă – în acest caz, să recurgă la violență. Mai precis, să acționeze violent și să vadă, apoi, ce se va întâmpla.

Având în minte aceste date de bază, cineva ar putea specula în privința modului în care au fost luate deciziile la Washington. Turbulențele din Balcani se califică drept o „criză umanitară“ în sens tehnic: ele ar putea afecta și interesele celor bogați și privilegiați, spre deosebire de măcelurile

din Sierra Leone și Angola sau de crimele pe care le sprijinim sau le săvârșim noi înșine. Așadar, întrebarea care se pune este cum să controlezi criza autentică. SUA nu vor tolera instituțiile ordinii mondiale, deci problemele vor trebui gestionate de NATO, organizație dominată, în mare măsură, de SUA. Diviziunile din interiorul NATO sunt de înțeles: violența constituie atuul Washingtonului. Este necesară garantarea „credibilității NATO“ – adică a violenței SUA: ceilalți trebuie să se teamă cum se cuvine de puterea hegemonică planetară, care este America. „Un aspect deloc atractiv al aproape oricărei alternative la bombardamente“, remarca Barton Gellman într-o cronică din Washington Post a „evenimentelor care au dus la confruntările din Kosovo a fost umilirea NATO și a Statelor Unite“. Consilierul pentru Securitate Națională Samuel Berger „a enumerat printre principalele obiective ale bombardamentelor și demonstrarea faptului că NATO nu glumește“. Un diplomat european și-a exprimat acordul cu această opinie: „Lipsa de acțiune ar fi implicat costuri majore în privința credibilității, mai ales în această perioadă, când ne apropiem de summitul NATO care celebrează a cincizecea aniversare a înființării instituției“. „Dacă nu ne-am implica acum, am distruge credibilitatea NATO“, a informat premierul Tony Blair Parlamentul britanic. Blair nu este preocupat de credibilitatea Italiei sau a Belgiei și percepe „credibilitatea“ în maniera unui Don mafiot.

Acțiunile violente pot da greș, dar planificatorii pot fi încrezători că întotdeauna există rezerve de violență. Beneficiile secundare includ o creștere a producției și vânzărilor de arme – fenomen care, de multă vreme, reprezintă acoperirea pentru rolul masiv al statului în economia high tech. Așa cum bombardamentele îi unesc pe sârbi în jurul lui Milošević, ele îi unesc și pe americani în jurul liderilor noștri. Acestea sunt efectele standard ale violenței; ele nu pot dura multă vreme, dar sunt planificate pe termen scurt.

Acestea sunt cele două chestiuni fundamentale: (1) Care sunt „regulile ordinii mondiale“ aplicabile și acceptabile? (2) Cum se aplică aceste considerații sau altele în cazul Kosovo?

1) Există un regim de drept internațional și ordine internațională care unește toate statele, bazat pe Carta ONU și pe rezoluțiile și deciziile ulterioare ale Curții Penale Internaționale. Pe scurt, amenințarea cu forța și folosirea forței sunt interzise, cu excepția cazurilor când Consiliul de Securitate le autorizează, după ce a stabilit că utilizarea mijloacelor pașnice a eșuat, sau a celor în care se acționează în legitimă apărare, împotriva unui „atac armat“ (un concept îngust), până când Consiliul de Securitate acționează.

Aici sunt, desigur, mai multe de spus. Astfel, există cel puțin o tensiune, dacă nu chiar o contradicție directă între regulile ordinii mondiale expuse în Carta ONU și drepturile articulate în Declarația Universală a Drepturilor Omului (DUDO), un al doilea stâlp de rezistență al ordinii mondiale, stabilit la inițiativa SUA, după al Doilea Război Mondial. Carta interzice ca forța să încalce suveranitatea statală; DUDO garantează drepturile indivizilor împotriva statelor opresive. Chestiunea „intervenției umanitare“ decurge din această tensiune. Tocmai dreptul la „intervenție umanitară“ este avansat de SUA/NATO în Kosovo, cu susținerea generală a opiniilor editoriale și a știrilor din mass media.

Chestiunea a fost abordată la un moment dat într-un articol din New York Times, intitulat „Experții juridici susțin argumentele pentru folosirea forței“. Și este oferit un exemplu: Allen Gerson, fost consilier al misiunii SUA la ONU. Alți doi juriști de marcă sunt citați. Unul, Ted Galen Carpenter, „a ironizat argumentele Administrației“ și a respins pretinsul drept la intervenție militară. Al treilea este Jack Goldsmith, un specialist în drept internațional de la Școala de Drept din Chicago. Potrivit acestuia, criticii bombardamentelor NATO „dispun de argumente legale serioase“, dar „mulți oameni cred că poate exista [o excepție, în cazul intervențiilor umanitare], ca o chestiune de practică și de tradiție“. Aceasta însumează dovezile oferite pentru a justifica concluzia favorabilă expusă în titlul articolului.

Observația lui Goldsmith este rezonabilă, cel puțin dacă acceptăm că faptele sunt relevante pentru determinarea „practicii și tradiției“. Dar am putea avea în minte un truism: dreptul la intervenție umanitară, dacă există,

pornește de la premisa că forțele care intervin sunt „de bună-credință“ și că prezumția e bazată nu pe retorica lor, ci pe fapte concrete, în special pe faptele legate de atașamentul acestor forțe la principiile dreptului internațional, pe deciziile Curții Penale Internaționale și așa mai departe. Acest lucru este, într-adevăr, un truism, cel puțin în ceea ce-i privește pe alții. Să luăm, de pildă, ofertele iraniene de a interveni în Bosnia spre a împiedica masacrele, într-o perioadă când Occidentul nu s-ar fi implicat astfel. Aceste solicitări au fost ridiculizate (de fapt au fost, în general, ignorate); dacă a existat un motiv în afara subordonării în fața puterii, acela a fost că bună-credința iranienilor nu putea fi evaluată ca sigură. Și atunci, un om rațional își va pune niște întrebări evidente: este istoria intervențiilor și violențelor întreprinse de Iran mai rea decât cea a SUA? Și și-ar putea pune și alte întrebări, de pildă: Cum ar trebui să evaluăm „buna-credința“ singurei țări care s-a opus rezoluției Consiliului de Securitate ce prevedea că toate statele trebuie să se supună dreptului internațional? Dar cum ar trebui să evaluăm și faptele istorice? Dacă asemenea întrebări nu sunt proeminente pe agenda discursului, o persoană onestă va respinge discursul ca fiind o simplă supunere față de doctrină. Un exercițiu util este să determinăm cât din documentele scrise – din media sau din alte surse – rezistă în astfel de condiții elementare.

(2) Când s-a luat decizia bombardării Serbiei, criza umanitară din Kosovo dura deja de un an. În asemenea cazuri, comunitatea internațională are trei opțiuni:

(I) să acționeze pentru a amplifica și mai mult catastrofa;

(II) să nu facă nimic;

(III) să încerce să diminueze catastrofa.

Opțiunile sunt ilustrate de alte cazuri contemporane. Să ne menținem la câteva de aproximativ aceeași scară și să ne întrebăm dacă și Kosovo se încadrează în model.

(A) Columbia. În Columbia, potrivit estimărilor Departamentului de Stat, nivelul anual de asasinate politice comise de guvern și de asociații

paramilitari ai acestuia este aproximativ de nivelul întâlnit în Kosovo, iar numărul refugiaților care fug de atrocități a depășit un milion – alți 300 000 au fugit doar anul trecut. Columbia a devenit principalul destinatar din emisfera occidentală a armamentului și pregătirii militare din partea SUA, pe măsură ce violențele s-au intensificat, în anii 1990, iar această asistență militară este acum sporită sub pretextul „războiului contra drogurilor“, respins de aproape toți observatorii serioși. Administrația Clinton a fost deosebit de entuziastă în laudele aduse președintelui Gaviria, sub al cărui mandat au fost atinse „niveluri de violență șocante“, potrivit organizațiilor pentru apărarea drepturilor omului, depășind chiar manifestările violente din mandatele predecesorilor săi. Detaliile sunt disponibile foarte ușor.

În acest caz, reacția SUA a fost (I): amplificarea atrocităților.

(B) Turcia. De ani de zile, represiunile turcești asupra populației kurde au stârnit un imens scandal. Apogeul lor a fost atins în anii 1990; un indiciu îl reprezintă fuga a peste un milion de kurzi din zonele rurale, unde armata turcă a acționat devastator, în capitala neoficială kurdă Diyarbakir, între 1990 și 1994. Potrivit ministrului turc de stat pentru drepturile omului, peste 2 milioane de kurzi au rămas fără adăpost, ca urmare, în parte, a „terorismului de stat“, a recunoscut el. Doar „asasinatele misterioase“ asupra kurzilor (care se presupune că ar fi fost săvârșite de „echipe ale morții“) au provocat 3 200 de victime în 1993 și 1994, ele fiind însoțite de torturi, distrugerea a mii de sate, bombardamente cu napalm și un număr necunoscut de victime, estimate în general la câteva zeci de mii; nimeni nu le-a numărat. În propaganda turcă, adoptată, în general, și de SUA, asasinatele sunt atribuite însă „teroriștilor kurzi“. Se presupune că și propaganda sârbă urmează aceeași practică. În 1994 s-au consemnat două recorduri în Turcia: a fost „anul cu cele mai sângeroase represiuni în provinciile kurde“, după cum raporta, de la fața locului, Jonathan Randal, și anul când Turcia a devenit „cel mai mare importator de tehnică militară americană și astfel cel mai mare cumpărător de arme din lume. Arsenalul său, 80% american, a inclus tancuri M-60, avioane de vânătoare și bombardament F-16, mitraliere Cobra și elicoptere invizibile Blackhawk, toate folosite ulterior împotriva kurzilor“. Când organizațiile care luptă pentru drepturile omului au expus utilizarea de către Turcia a avioanelor

americane pentru a bombarda satele kurzilor, administrația Clinton a găsit modalități de a eluda legile prin care se impunea suspendarea livrărilor de armament, așa cum s-a procedat și în cazul Indoneziei și al altor țări. Avioanele turcești au început să bombardeze Serbia, în vreme ce Turcia este lăudată pentru umanitarismul său.

Columbia și Turcia își explică atrocitățile (sprijinite de SUA) motivând că se apără astfel împotriva gherilelor teroriste. Așa cum face și guvernul din Iugoslavia.

Din nou, exemplul ilustrează (I): acționează pentru a amplifica și mai mult catastrofa.

(C) Laos. În fiecare an, mii de oameni, în special copii și fermieri săraci, sunt uciși în Câmpia Ulcioarelor din nordul Laosului, care este, se pare, scena celor mai masive și, probabil, crude bombardamente asupra unor ținte civile din istorie: asaltul furios al Washingtonului asupra unei societăți rurale sărace nu are aproape nici o legătură cu războaiele din regiune. Cea mai dificilă perioadă a fost cea de după 1968, când americanii s-au văzut nevoiți să demareze negocieri (sub presiunea populară și a mediilor de afaceri), punând capăt bombardamentelor regulate asupra nordului Vietnamului. Cuplul Nixon-Kissinger și-a îndreptat apoi avioanele către bombardarea Laosului și a Cambodgiei.

Decesele sunt cauzate de „bombițe“, minuscule arme antipersonal, mult mai letale decât minele terestre: ele sunt făcute special să ucidă și să sfârtece și nu au efect asupra camioanelor, clădirilor etc. Câmpia a fost saturată cu sute de milioane de asemenea dispozitive criminale, care au un procent de rateuri de 20-30%, potrivit producătorului, Honeywell. Cifrele sugerează fie un control al calității remarcabil de slab, fie o politică rațională de ucidere a civililor, prin acțiune întârziată. Aceasta a fost doar o mică parte din tehnologia desfășurată, cuprinzând și rachete avansate, care pot penetra peșterile unde familiile localnicilor și-au căutat refugiu. Numărul anual al victimelor „bombițelor“ variază de la câteva sute la „o rată de 20 000, la nivelul întregii țări“ – peste jumătate dintre victime fiind ucise, potrivit experimentatului reporter Barry Wain, de la ediția pentru Asia a Wall Street Journal. Așadar, o estimare conservatoare ar fi că anul trecut aici s-a produs

o criză comparabilă cu cea din Kosovo, deși numărul morților este mult mai ridicat în rândul copiilor (care reprezintă peste jumătate dintre cei uciși în „câmpiile ucigașe“, potrivit studiilor Mennonite Central Committee, organizație care acționează aici încă din 1977 în încercarea de a atenua atrocitățile persistente.

S-au depus eforturi pentru a prezenta lumii această catastrofă umanitară și de a o rezolva. Grupul Consultativ în domeniul Minelor (GCM) din Marea Britanie încearcă să îndepărteze obiectele letale, dar SUA „absentează vizibil din rândul statelor occidentale care au urmat exemplul GCM“, raportează presa britanică, deși în cele din urmă americanii au acceptat să instruiască o serie de civili din Laos în acest sens. Tot presa britanică raportează, cu o oarecare indignare, afirmațiile specialiștilor GCM, potrivit cărora SUA refuză să le ofere „proceduri considerate nedăunătoare“, care le-ar face munca „mult mai sigură și mult mai rapidă“. Aceste proceduri rămân un secret de stat, ca și întreaga afacere. Presa din Bangkok raportează o situație foarte asemănătoare în Cambodgia, mai ales în regiunea estică a acestei țări, unde la începutul anului 1969 s-au desfășurat cele mai intense bombardamente americane.

În acest caz, reacția SUA a fost (II): nu a făcut nimic. Reacția media și a comentatorilor a fost să păstreze tăcerea, urmând normele potrivit cărora războiul împotriva Laosului a fost desemnat „un război secret“, însemnând bine cunoscut, dar trecut sub tăcere, cum a fost și cazul conflictului din Cambodgia, din martie 1969. Nivelul autocenzurii a fost atunci extraordinar, cum este și în faza curentă. Relevanța acestui exemplu șocant ar trebui să fie evidentă, fără alte comentarii.

Președintele Clinton a explicat națiunii că „există momente când să privești în altă parte nu este, pur și simplu, o opțiune“; „nu putem răspunde fiecărei tragedii, produse în fiecare colț al lumii“, dar asta nu înseamnă că „ar trebui să nu mai facem nimic, pentru nimeni“.[116] Dar președintele și comentatorii n-au reușit să adauge că „momentele“ sunt bine definite. Principiul se aplică „crizelor umanitare“, în sensul tehnic discutat anterior: când interesele oamenilor bogați și privilegiați sunt primejduite. Ca atare, exemplele abia menționate nu se califică drept „crize umanitare“, de aceea

să privești în altă parte și să nu răspunzi la ele sunt în mod clar opțiuni, dacă nu chiar obligații. Din motive similare, politicile lui Clinton în Africa sunt înțelese de diplomații occidentali ca reducându-se la „să lăsăm Africa să-și rezolve propriile crize“. De pildă, în Republica Congo, scena unui sângeros război și a unor atrocități uriașe potrivit trimisului special al ONU în Africa, reputatul diplomat Mohamed Sahnoun, Clinton a refuzat o solicitare ONU de a aproba alocarea unei sume infime pentru a trimite în zonă un batalion de menținere a păcii, refuz care a „torpilat“ propunerea ONU. În cazul Sierra Leone, „Washingtonul a tărăgănat discuțiile pe marginea propunerii britanice de a desfășura trupe de menținere a păcii“ în 1997, pavând astfel calea pentru un alt dezastru major, dar tot unul pentru care „să privești în alte parte“ este opțiunea preferată. Și în alte cazuri, Statele Unite s-au implicat activ în zădărnicirea eforturilor depuse de ONU pentru întreprinderea de operațiuni de menținere a păcii care ar fi prevenit unele dintre conflictele din Africa, potrivit diplomaților europeni și ai ONU“, raporta corespondentul Colum Lynch, pe când planurile de bombardare a Serbiei atingeau stadiile finale.

Voi trece peste alte exemple din categoriile (I) și (II), care abundă, și peste atrocități contemporane de diferite tipuri, cum ar fi masacrarea civililor irakieni printr-o formă vicioasă de război biologic. Neimplicarea a fost, în acel caz, „o alegere dificil de luat“, comenta Madeleine Albright la postul național american de televiziune, în 1996, când i s-a cerut o reacție legată de uciderea a jumătate de milion de copii irakieni în cinci ani, adaugând „dar care, considerăm noi, merită luată“. Estimările curente vehiculează cifra de 5 000 de copii uciși în fiecare lună, dar prețul „merită încă plătit“. Acestea și alte exemple ne-ar putea veni în minte atunci când citim relatări admirative despre cum „busola morală“ a administrației Clinton a ajuns, în sfârșit, să funcționeze normal în Kosovo (potrivit profesorului de diplomație preventivă de la Universitatea Columbia, David Phillips).

Kosovo este o altă ilustrare a tipului (I): acționează în așa fel încât să amplifice violența, având exact aceeași așteptare.

Să găsim exemple ilustrând tipul (III) este foarte ușor, cel puțin dacă ne menținem în retorica oficială. Cel mai vast studiu academic recent privind

„intervențiile umanitare“ aparține profesorului de drept Sean Murphy, de la Universitatea George Washington. El trece în revistă datele existente după pactul Kellogg-Briand, din 1928, care scotea războiul în afara legii și apoi după emiterea Cartei ONU, care întărea și articula aceste prevederi. În prima fază, scrie el, cele mai proeminente exemple de „intervenție umanitară“ apar în cazul atacului japonez asupra Manciuriei, al invaziei Ethiopiei de către Mussolini și al ocupării de către Hitler a unor părți din Cehoslovacia, toate însoțite de o înălțătoare retorică umanitară și de justificări factuale. Japonia promitea să pună bazele unui „paradis terestru“, apărându-i pe manciurieni de „bandiții chinezi“, cu sprijinul unui important naționalist chinez, o figură mult mai credibilă decât orice personaj pe care SUA au putut să-l scoată în față în timpul atacului asupra Vietnamului de Sud. Mussolini pretindea că eliberează mii de sclavi, văzându-se purtătorul „misiunii civilizatoare“ occidentale. Hitler anunța intenția Germaniei de a pune capăt tensiunilor etnice și violențelor, „protejând individualitatea națională a popoarelor german și ceh“, în cadrul unei operațiuni „pline de cea mai sinceră dorință de a servi adevăratele interese ale oamenilor care locuiesc în regiune“, în acord cu voința acestora; președintele slovac i-a cerut lui Hitler să declare Slovacia protectorat.

Un alt exercițiu intelectual util este compararea acestor justificări obscene cu cele oferite pentru intervenții, inclusiv „intervenții umanitare“, în perioada de după emiterea Cartei ONU. În acea perioadă, poate cel mai convingător exemplu de tipul (III) îl reprezintă invazia vietnameză în Cambodgia, din decembrie 1978, care a pus capăt atrocităților lui Pol Pot, aflate atunci la apogeu.

Vietnamul și-a susținut dreptul la autoapărare împotriva atacului armat, unul dintre puținele exemple post-Cartă când pledoaria a fost plauzibilă: regimul Khmerilor Roșii (Kampuchia Democrată, KD) desfășura atacuri sângeroase împotriva Vietnamului, în regiunile de graniță. Reacția SUA este instructivă. Presa a condamnat „prusacii Asiei“ pentru scandaloasa încălcare a dreptului internațional. Vietnamezii au fost aspru pedepsiți pentru „vina“ de a fi pus capăt măcelurilor comise de Pol Pot, mai întâi printr-o invazie chineză (susținută de SUA), apoi prin impunerea de către SUA de sancțiuni extrem de dure. SUA i-au recunoscut pe liderii alungați

ai KD ca fiind guvernul oficial al Cambodgiei, datorită „continuității“ cu regimul Pol Pot, a explicat Departamentul de Stat. Nu prea subtil, SUA i-au susținut pe Khmerii Roșii în atacurile continue întreprinse de aceștia în Cambodgia. Exemplul ne dezvăluie multe despre „practica și tradiția“ care stau la baza „normelor legale emergente privind intervenția umanitară“.

O altă ilustrare a tipului (III) este invadarea Pakistanului de Est de către India, în 1971, care a pus capăt unui uriaș masacru și unei crize a refugiaților (peste zece milioane, potrivit estimărilor de la acea vreme). SUA au condamnat India pentru agresiune; în special Kissinger a fost înfuriat de acțiunea Indiei, în parte, se pare, fiindcă ea a interferat cu o vizită secretă a lui, atent plănuită, în China. Poate că acesta este unul dintre exemplele la care s-a gândit istoricul John Lewis Gaddis, în lingușitoarea sa cronică făcută celui mai recent volum din memoriile lui Kissinger, când el scrie, admirativ, că politicianul american „recunoaște aici, mai clar decât în trecut, influența creșterii sale în Germania nazistă, exemplele date de părinții lui și, în consecință, imposibilitatea de a acționa în afara unui cadru moral“.[117] Logica este copleșitoare, ca și ilustrările, prea cunoscute pentru a mai fi menționate.

Din nou, aceleași lecții.

În ciuda eforturilor disperate ale ideologilor de a dovedi că și cercurile sunt pătrate, nu există aproape nici un dubiu că bombardamentele NATO nu fac altceva decât să submineze și mai mult ceea ce rămâne din fragila structură a dreptului internațional. SUA au subliniat clar acest lucru în cursul dezbaterilor care au dus la decizia NATO, cum am arătat deja. Astăzi, cu cât cineva se apropie mai mult de o zonă de conflict, cu atât mai mare va fi opoziția sa față de insistența Washingtonului de a recurge la forță – iar acest lucru e valabil și în interiorul NATO (vezi exemplele Greciei și Italiei). Dar, repet, acesta nu este un fenomen neobișnuit: un alt exemplu curent este bombardarea Irakului de către americani și britanici întreprinsă în luna decembrie, după neobișnuite și nerușinate gesturi de dispreț față de Consiliul de Securitate, până și momentul stabilit pentru bombardamente coincizând cu cel al desfășurării unei sesiuni de urgență destinate rezolvării crizei. Iar o altă ilustrare, minoră în context, este distrugerea a jumătate din

producția farmaceutică a unei mici țări africane, cu câteva luni în urmă, un alt eveniment care nu relevă că „busola morală“ deviază de la calea dreptății, deși distrugerile comparabile ale unor facilități americane de către teroriștii musulmani ar putea evoca o reacție ușor diferită. Nu este necesar să subliniem că există consemnări mult mai numeroase, care ar putea fi trecute în revistă chiar acum, dacă faptele ar fi considerate relevante pentru determinarea „practicii și tradiției“.

S-ar putea susține că distrugerea și mai accentuată a regulilor ordinii mondiale este, la acest moment, total nesemnificativă, așa cum a fost și la finele anilor 1930. Disprețul marilor puteri ale lumii pentru cadrul ordinii mondiale a devenit atât de extrem încât aproape că nu mai e nimic de discutat. O trecere în revistă a consemnărilor documentare interne demonstrează că poziția datează din primele zile postbelice, chiar de la primul memorandum al proaspăt înființatului Consiliul de Securitate Națională, în 1947. Sub administrația Kennedy, poziția a început să se manifeste fățiș, ca de pildă atunci când reputatul om de stat și consilier al lui Kennedy, Dean Acheson, a justificat blocada împotriva Cubei, din 1962, informând Societatea Americană pentru Drept Internațional că o situație în care „puterea, poziția și prestigiul“ țării noastre sunt implicate nu poate fi tratată ca „o chestiune legală“.

Principala inovație a epocii Reagan-Clinton este că sfidarea dreptului internațional și a obligațiilor solemne a devenit în întregime deschisă. De asemenea, ea a fost susținută prin explicații interesante, care s-ar afla pe primele pagini ale ziarelor și în programele de învățământ ale școlilor și universităților dacă onestitatea și consecințele ei în plan uman ar fi considerate valori semnificative. Cele mai înalte autorități au explicat că dreptul și agențiile internaționale deveniseră irelevante, deoarece nu mai urmau ordinele SUA, așa cum o făcuseră în primii ani postbelici, când puterea SUA era copleșitoare. Când Curtea Penală Internațională a început să ancheteze ceea ce ulterior avea să condamne drept „folosirea ilegitimă a forței“ de către Washington împotriva Nicaragua, secretarul american de stat George Shultz i-a luat în derâdere pe cei care susțineau „metode legaliste, utopice, precum medierea internațională, Națiunile Unite și Curtea Penală Internațională, ignorând elementul puterii din ecuație“. Clar,

direct, dar nici pe departe original. Consilierul juridic al Departamentului de Stat, Abraham Sofaer, a explicat că pe membrii ONU „nu mai putem conta, fiindcă nu ne mai împărtășesc viziunea“ și „majoritatea lor se opun adesea Statelor Unite în chestiuni internaționale importante“ și de aceea trebuie „să ne rezervăm puterea de a stabili“ cum vom acționa.

Am putea să urmăm practica standard și să ignorăm „practica și tradiția“ sau am putea-o respinge pe baza unor temeiuri absurde („schimbare de curs“, „Războiul Rece“ și alte pretexte familiare). Sau am putea lua în serios practica, tradiția și doctrina explicită, îndepărtându-ne de normele respectabile, dar cel puțin deschizând posibilitatea înțelegerii situației de pe glob.

În vreme ce adepții lui Reagan au atins noi frontiere, sub Clinton sfidarea ordinii mondiale a devenit atât de extremă încât a ajuns să le stârnească îngrijorarea chiar și celor mai agresivi analiști politici. În cel mai recent număr al principalei publicații, Foreign Affairs, Samuel Huntington avertizează că Washingtonul urmează un curs periculos. El sugerează că, în ochii multora de pe planetă – probabil ai majorității oamenilor – America „devine o superputere malefică“, considerată „cea mai mare amenințare externă la adresa societăților lor“. O „teorie realistă a relațiilor internaționale“, afirmă el, prezice că, spre a contrabalansa pericolul reprezentat de o unică superputere malefică, se pot naște coaliții de state. Așadar, din motive pragmatice, poziția SUA ar trebui reconsiderată. Americanii care preferă o imagine diferită a societății lor ar putea avea alte motive de îngrijorare din cauza unor astfel de tendințe, dar probabil că aceste tendințe nu-i preocupă în mod deosebit pe planificatorii lor, care sunt cufundați în ideologie și se focalizează pe interese tot mai înguste.

Dar cum răspunde această abordare la întrebarea „Ce e de făcut în Kosovo?“ Problema este că nu oferă nici un răspuns. SUA au ales un curs al acțiunii care, așa cum guvernul american recunoaște implicit, amplifică atrocitățile și violențele; un curs care aplică încă o lovitură regimului ordinii internaționale, singura care mai oferă celor slabi cel puțin o protecție limitată în fața statelor prădătoare; un curs care subminează, poate

chiar distruge, evoluțiile democratice din Iugoslavia și, probabil, din Macedonia. Iar pe termen mai lung, consecințele sunt imprevizibile.

O observație plauzibilă ar fi aceea că „fiecare bombă căzută asupra Serbiei și fiecare crimă etnică din Kosovo sugerează că va fi aproape imposibil ca sârbii și albanezii să mai trăiască alături unii cu alții, într-un fel de pace“ (Financial Times). Iar contemplarea și a altor rezultate pe termen lung nu este deloc plăcută. Recurgerea la violență a îngustat, din nou în mod previzibil, opțiunile. Poate cea mai nedorită opțiune rămasă este o eventuală împărțire a provinciei Kosovo, cu Serbia luând zonele nordice, bogate în resurse și unde există principalele monumente istorice, iar sectorul sudic devenind un protectorat NATO, unde o parte dintre albanezi pot trăi în mizerie. O altă posibilitate este ca, în condițiile plecării unei mari părți a populației, SUA să recurgă la soluția „cartagineză“. Dacă se va întâmpla așa ceva, iarăși nu va fi ceva nou, așa cum suprafețe întinse din Indochina stau mărturie.

Un argument standard este că a trebuit să facem ceva; că nu puteam, pur și simplu, privi cum atrocitățile continuă. Argumentul este atât de absurd încât pare mai degrabă surprinzător că l-am auzit exprimat. Să presupunem că asiști la o infracțiune pe stradă și simți că nu poți rămâne tăcut, așa că iei o pușcă de asalt și îi ucizi pe toți cei implicați: pe criminal, pe victimă, pe trecători. Să înțelegem că acesta trebuie să fie răspunsul moral și rațional?

O opțiune întotdeauna disponibilă este urmarea principiului hipocratic: „Mai întâi să nu faci rău“. Dacă nu-ți poți imagina o modalitate de a adera la acest principiu, e mai bine să nu faci nimic; cel puțin o asemenea atitudine e de preferat, decât să faci rău. Dar există întotdeauna și alte căi care pot fi luate în considerare. Diplomația și negocierile nu-și epuizează niciodată resursele. Acest lucru a fost valabil chiar și înainte de bombardamente, când Parlamentul sârb, răspunzând ultimatumului lui Clinton, a chemat la negocieri privind „o prezență internațională în Kosovo imediat după semnarea unui acord de autoadministrare a acestei provincii, acord care va fi acceptat de toate comunitățile naționale“ care trăiau acolo. Această propunere a fost raportată de marile canale mediatice din întreaga lume, dar abia de a fost luată în seamă. Ce ar fi putut însemna un asemenea

acord nu putem ști, de vreme ce ambele state războinice au preferat să respingă calea diplomatică, în favoarea violenței.

Un alt argument, dacă îl poate cineva numi astfel, a fost avansat în special de Henry Kissinger. Acesta crede că intervenția a fost o eroare („o operațiune cu final nedeterminat", „o împotmolire"). În plus, a fost inutilă. „De-a lungul secolelor, aceste conflicte [din Balcani] s-au desfășurat cu o ferocitate fără egal, fiindcă nici una dintre populațiile de aici nu a experimentat și nu crede, în mod esențial, în conceptul occidental al toleranței." În sfârșit, înțelegem de ce europenii s-au tratat unii pe alții cu o asemenea delicată solicitudine „de-a lungul veacurilor" și au încercat atât de intens, în multe secole de istorie, să aducă și altora mesajul lor de nonviolență, toleranță și dragoste frățească. Dacă vrei să te destinzi, râzând puțin, poți conta oricând pe Kissinger, deși în realitate el nu este singurul care gândește astfel. I se alătură cei care afirmă existența unei „logici balcanice", aflate în contrast cu experiența occidentală a raționalității umane. Și cei care ne reamintesc de „dezgustul față de război sau față de intervenția în afacerile altora" care este „inerenta noastră slăbiciune", de disprețul nostru față de „repetatele încălcări ale normelor și regulilor stabilite prin tratatele internaționale și convențiilor privind drepturile omului" (istoricul Tony Judt). Suntem îndemnați să considerăm Kosovo „o nouă coliziune între Est și Vest", după cum titrează o analiză din ziarul Times, ca o clară ilustrare a „ciocnirii civilizațiilor", imaginată de Samuel Huntington: „un Occident democratic, ale cărui instincte umanitare sunt respinse de barbara lipsă de umanitate a sârbilor ortodocși", toată această situație fiind „evidentă pentru americani", dar nu și pentru alții, lucru pe care americanii nu reușesc să îl înțeleagă (Huntington, interviu).

Sau am putea asculta cuvintele însuflețite ale secretarului american al Apărării, William Cohen, în prezentarea făcută de acesta președintelui la baza aero-navală Norfolk. El și-a deschis discursul citându-l pe Theodore Roosevelt care vorbea „în zorii acestui secol, când America devenea conștientă de noul său loc în lume". Președintele Roosevelt spunea atunci: „dacă nu vei dori să lupți pentru mari idealuri, acele idealuri vor dispărea", iar Cohen a adăugat: „astăzi, în zorii următorului secol, nouă ni se alătură președintele Bill Clinton", care a înțeles la fel de bine ca și Teddy

Roosevelt că „a sta pe margine... ca un martor privind în tăcere cum au loc atrocități de nedescris, care vor afecta, de fapt, pacea și stabilitatea țărilor NATO era, pur și simplu, inacceptabil“.[118] Ne-am putea întreba ce este în mintea cuiva care-l invocă pe acest faimos fanatic rasist și șovin înverșunat ca model al valorilor americane, împreună cu evenimentele care au ilustrat „marile idealuri“ lăudate de el: măcelărirea a sute de mii de filipinezi care năzuiau la independența față de Spania, la puțin timp după ce tot Roosevelt contribuise din plin ca și cubanezii să fie împiedicați să atingă același deziderat.

Comentatori mai abili vor aștepta până când Washingtonul se va axa pe o poveste oficială. După două săptămâni de bombardament, povestea este că ambii agresori știau și în același timp nu știau ce catastrofă va urma. Pe 28 martie, „când un reporter l-a întrebat dacă nu cumva bombardamentele accelerează atrocitățile, [președintele Clinton] a replicat «absolut deloc»“ (Adam Clymer). El a reiterat poziția adoptată în discursul din 1 aprilie, de la Norfolk: „Dacă nu am fi acționat, ofensiva sârbă s-ar fi desfășurat în continuare, fără a fi pedepsită“. A doua zi, purtătorul de cuvânt al Pentagonului, Kenneth Bacon, a anunțat că tocmai reciproca era adevărată: „Nu cred că ar fi putut anticipa cineva dimensiunile acestei barbarii“, prima recunoaștere din parte Administrației că aceasta „nu era pe deplin pregătită pentru criză“, a raportat presa; o criză pe care comandantul suprem al forțelor militare americane o anunța, în fața presei, cu o săptămână înainte, ca fiind „pe deplin predictibilă“. Încă de la început, rapoartele de la fața locului susțineau că „Administrația a fost prinsă cu garda jos“ de riposta militară sârbă (Jane Perlez și mulți alții).

Este foarte probabil ca dreptul la „intervenție umanitară“ să fie mai frecvent invocat în următorii ani, poate pe deplin justificat, poate nu, de vreme ce acum pretextele Războiului Rece și-au pierdut eficacitatea. Într-o astfel de epocă, ar merita poate să acordăm atenție viziunilor unor comentatori foarte respectați – asta ca să nu mai vorbim de opiniile Curții Penale Internaționale, care a analizat chestiunea intervenției și a „ajutorului umanitar“, luând o decizie care a fost respinsă de SUA și ale cărei idei esențiale nici măcar n-au fost difuzate de presă.

În eruditele discipline ale afacerilor internaționale și dreptului internațional ar fi dificil să găsim niște voci mai respectate decât cele ale lui Hedley Bull sau Louis Henkin. Bull a avertizat, în urmă cu 15 ani, că „anumite state sau grupuri de state care își arogă postura de judecători autoritari ai binelui comun al omenirii, în disprețul opiniilor altor țări, reprezintă, de fapt, o amenințare la adresa ordinii internaționale și astfel la adresa acțiunii eficiente, în acest domeniu“. Într-o lucrare standard asupra ordinii mondiale, Henkin scrie:

Presiunile care erodează prohibiţia asupra folosirii forţei sunt deplorabile, iar argumentele vizând legitimarea folosirii forţei în aceste circumstanţe sunt neconvingătoare şi primejdioase... Chiar şi „intervenţia umanitară“ poate fi utilizată cu prea multă uşurinţă ca ocazie sau pretext pentru agresiune. De fapt, încălcările drepturilor omului sunt foarte comune şi, dacă ar fi permisă remedierea lor prin folosirea unor forţe externe, n-ar mai exista nici o lege care să interzică folosirea forţei de către aproape orice stat împotriva aproape oricărui alt stat. În opinia mea, drepturile omului vor trebui să fie susţinute şi alte nedreptăţi corectate prin alte mijloace, paşnice, nu prin deschiderea porţilor către agresiune şi prin distrugerea principalului avantaj al dreptului internaţional, care este scoaterea în afara legii a războiului şi interzicerea folosirii forţei.[119]

Principiile recunoscute ale dreptului internațional și ordinii mondiale, obligațiile impuse de tratate, deciziile Curții Penale Internaționale, afirmațiile pertinente făcute de cei mai respectați comentatori, nu generează, în mod automat, soluții la anumite probleme. Fiecare dintre aceste elemente trebuie să fie luat în considerare în funcție de propriile sale merite. Cei care nu adoptă standardele lui Saddam Hussein trebuie să aducă probe convingătoare atunci când lansează amenințări sau folosesc forța, încălcând principiile ordinii internaționale. Poate că aceste probe există, dar acest lucru trebuie demonstrat, nu doar proclamat prin retorici pasionale.

Consecințele unor asemenea încălcări trebuie evaluate cu grijă – în special ceea ce considerăm a fi „predictibil“. Pentru cei care manifestă o minimă seriozitate, motivele acțiunii trebuie, de asemenea, să fie bazate pe temeiuri raționale, acordând atenție faptelor istorice și datelor documentare, nu pur și simplu adulând liderii și „busola morală“ a acestora.

*Publicat inițial ca: „Noam Chomsky, „Crisis in the Balkans“, Z Magazine, mai 1999

Înăbușirea mișcării democratice

Termeni precum „masacru“ și „genocid“ sunt adesea folosiți cu multă ușurință. Acest lucru se aplică și actualului conflict din Balcani.

Să aruncăm o privire la ce anume pretind SUA și NATO că se întâmplă în Kosovo și să presupunem că tot ce spun ele este adevărat. Iar ceea ce spun ele este că până în februarie sau martie 1999, când au început bombardamentele, circa 2 000 de oameni au fost uciși în Kosovo, cei mai mulți – probabil majoritatea din cei 2 000 – fiind albanezi. Au existat, probabil, și aproximativ 200 000 de refugiați. Aceasta în special în viziunea SUA.

Violențele s-au declanșat odată cu atacurile întreprinse de AEK asupra poliției sârbe din Kosovo (o provincie a RFI). Aceste atacuri au fost sprijinite din exterior. Armata și poliția sârbe au reacționat foarte brutal la atacuri, într-un mod cu care suntem familiarizați, de pildă, din Liban. Acolo, Israelul a reacționat la atacurile îndreptate împotriva soldaților săi prin represalii la adresa civililor, reacție care a generat, la rândul său, alte represalii.

Avem o situație similară în Kosovo cu atacurile AEK. Acolo există o criză umanitară, dar, din nefericire, este cea repetată în multe, foarte multe părți ale lumii.

De exemplu, ea este aproape identică cu cea pe care Departamentul de Stat o descrie ca având loc în Columbia, unde aproximativ același număr de oameni au fost uciși și unde anul trecut au fost 300 000 de refugiați (potrivit datelor Departamentului de Stat). Cifra se adaugă celor peste un milion de crime atribuite armatei și asociaților săi paramilitari care sunt finanțați de SUA, crescând fluxul de arme pe glob.

Acum, ce s-a întâmplat pe 23 și 24 martie anul acesta? SUA au prezentat guvernului iugoslav un ultimatum – Acordul de la Rambouillet. Deși nu a fost raportat aici, adunarea națională sârbă a respins ultimatumul, dar a făcut o contraofertă. Reprezentantul Departamentului de Stat, James Rubin, a fost întrebat, în cadrul unei conferințe de presă desfășurate pe 24 martie despre această propunere a adunării sârbe și a declarat: „Nu am văzut nici un aspect pozitiv în ea, așa că am decis să începem bombardamentele“. Acesta este sfârșitul diplomației.

Înainte de toate, guvernul sârb a condamnat vehement retragerea observatorilor internaționali. Aceștia s-au retras deoarece guvernul american le-a spus să părăsească regiunea. Guvernul sârb s-a opus puternic acestei decizii. Sârbii au dorit ca observatorii să revină și au sugerat o rezoluție, afirmând ceva de genul: după ce este negociată autonomia între diferitele comunități etnice, vom lua în considerare problema unei prezențe internaționale, pentru a garanta securitatea. Poate a fost o ofertă bună, poate că nu a fost, dar cu siguranță exista loc pentru soluții diplomatice. SUA pur și simplu au refuzat.

Aici, ca și în alte cazuri similare, conceptul „comunității internaționale“ a fost adesea evocat pentru a justifica anumite poziții ca fiind poziția comunității internaționale. Sintagma „comunitate internațională“ este una propagandistică – aparținând SUA. Nu există nici o implicare a comunității internaționale aici, ca și în Europa; SUA nu ar permite așa ceva. Adevărata comunitate internațională este ONU. Comunitatea internațională nu este NATO. Puterile NATO, cu grade diferite de implicare, urmează direcția indicată de SUA. Ele nu constituie însă comunitatea internațională. Această sintagmă este folosită aici pentru a face referire la SUA și aliații lor. În realitate, India este parte a comunității internaționale, China este parte a ei, Africa de Sud este parte a ei, America Latină este parte a ei – și cele mai multe dintre aceste state s-au opus acțiunilor SUA.

Clasa intelectuală

Este, de asemenea, interesant de privit cum a reacționat clasa intelectuală la război. Majoritatea oamenilor educați, de fapt majoritatea copleșitoare, tind să susțină atrocitățile comise de stat. Ei au susținut, de pildă, războiul purtat de SUA în Vietnam. În Vietnam s-a desfășurat un război al liberalilor. El a început cu atacul agresiv împotriva Vietnamului de Sud, lansat de John F. Kennedy. El este cel care a trimis aviația militară americană să bombardeze civili sud-vietnamezi, el a autorizat folosirea napalmului, a inițiat distrugerea recoltelor, a demarat alungarea a milioane de oameni în lagăre de concentrare. Comunitatea educată, liberală, a susținut pe deplin aceste măsuri, până când mediul de afaceri s-a întors împotriva lor. America corporatistă a început să se opună războiului din rațiuni pragmatice – conflictul devenise prea costisitor. Dacă vrei să vezi care a fost atitudinea liberalilor, citește principalul editorial de ieri din New York Times, care întâmplător reflectă foarte precis situația. Acolo se spune că n-ar trebui să fim stânjeniți de analogia cu Vietnamul în bombardarea provinciei Kosovo și poate în invadarea ei. Motivele expuse sunt că, în cazul Vietnamului, sacrifiicile SUA au fost prea mari, iar câștigurile au fost incerte. Au existat oameni din conducerea militară germană care au spus același lucru despre Hitler, după Stalingrad. Aceasta nu este opoziție față de război.

Dacă problema aici este una umanitară, există modalități foarte simple de a stopa crize umanitare mult mai grave, de fapt chiar în acea regiune. Se poate observa că bombardamentele SUA și NATO n-au făcut altceva decât să amplifice radical atrocitățile, exact cum era de așteptat. Au existat atrocități, dar acestea s-au situat la un nivel comparabil cu cel întâlnit în multe alte zone ale lumii. De îndată ce bombardamentele s-au declanșat, atrocitățile au început să devină comparabile cu alte cazuri, mai grave. Un articol dintr-un important ziar israelian sublinia că provincia Kosovo a devenit un fel de Palestina anului 1947 sau 1948, doar că acum există și camere de televiziune. Comparația e precisă, de vreme ce numărul persoanelor alungate din locurile lor de baștină este similar, iar numărul celor uciși este, de asemenea, apropiat.

Propaganda SUA a reușit să prezinte bombardamentele ca pe o acțiune umanitară și mulți oameni care se declară în favoarea acțiunilor umanitare sunt prinși în mrejele propagandei. Dar, dacă analizezi bine situația, devine clar că nu așa stau lucrurile. Din simplul motiv că bombardamentele au amplificat puternic catastrofa umanitară, exact cum fusese de așteptat. De fapt, permiteți-mi să îl citez pe comandantul NATO, americanul Wesley Clark. La două zile după declanșarea bombardamentelor, el afirma că este întru totul previzibil ca Serbia să riposteze alungând localnicii și săvârșind mai multe atrocități, de asemenea, pe deplin predictibile. Și chiar asta s-a întâmplat. În Kosovo, bombardamentele au amplificat enorm dezastrul umanitar. Mai mult, știm că guvernului SUA nu îi pasă de catastrofele umanitare și celor mai mulți oameni care sunt incitați de acest lucru în SUA nu le pasă, de asemenea. Se poate observa lesne acest lucru privind nu foarte departe de Kosovo, în Turcia, unde americanii au susținut masiv atrocități și mai cumplite și nu fac nimic să înceteze această susținere. Să înceteze trimiterea de avioane, de bombe cu napalm și de arme antipersonal. Asta este tot ceea ce e necesar.

Media

Acoperirea mediatică a evenimentelor este, de asemenea, grăitoare și urmează șablonul clasei intelectuale. De pildă, CNN este călăuzit de politica externă a SUA și cei de acolo știu asta foarte bine. Nu a fost alegerea CNN de a-și concentra atenția exclusiv asupra Kosovo și a ignora ce se petrece în Turcia. A fost alegerea guvernului SUA. Câte imagini ați văzut cu miile de sate kurde distruse în sud-estul Turciei? Dar câte imagini ați văzut cu zecile de mii de oameni uciși, cu cei 2,5 milioane de refugiați și așa mai departe? Ei bine, răspunsul este simplu: nici o imagine.

Desigur, sunt unii jurnaliști foarte buni, dar nu mulți. De exemplu, Jonathan Randal, un corespondent veteran în Orientul Mijlociu al ziarului Washington Post. Recent, el a publicat o carte foarte valoroasă despre

atrocitățile comise în Turcia și susținerea lor de către SUA. Apoi, există jurnaliștii ocazionali, care încearcă să fie independenți, dar le e foarte greu. Dacă vrei să-ți păstrezi slujba, ar fi bine să urmezi linia oficială.

Problema „ultrajului moral“

Trebuie să facem o diferențiere între majoritatea populației americane și sectoarele elitei educate, implicate în planificare și management. Sunt tipuri total diferite. Să ne întoarcem la Războiul din Vietnam. Am menționat felul în care acesta este analizat de New York Times și care este destul de tipic pentru sectoarele educate. Războiul a fost nedrept pentru că a devenit prea costisitor pentru noi. Aceasta este viziunea generală. Dar să privim și viziunea populației americane. Este o întrebare care a fost pusă, în cadrul sondajelor, cu regularitate, de la finele anilor 1960 încoace: Ce credeți despre Războiul din Vietnam? Cum aceasta este o întrebare deschisă, nu te-ai aștepta la cifre ridicate, dar aproximativ 70% dintre respondenți, încă de prin 1970, au declarat că războiul „a fost fundamental nedrept și imoral“ și nicidecum „o greșeală“. În rândul populației educate, procentul celor care manifestă această opinie este, din punct de vedere statistic, insignifiant – poate 1%. Ei bine, aceasta este o diferență dramatică între populația de rând și sectoarele educate, diferență întâlnită și într-o mulțime de alte privințe. Din punctul de vedere al populației, se poate vorbi de un ultraj moral. Dar nu uitați că oamenii nu au cum să simtă un ultraj moral în privința Turciei, deoarece ei n-au auzit niciodată de ce se petrece acolo. Și aceasta este semnificativ, deoarece noi, cei de aici, contribuim masiv și direct la atrocitățile comise acolo.

De exemplu, în ediția de ieri a ziarului New York Times a fost publicat un important articol privitor la suveranitate și la drepturile omului. Articolul este semnat de una dintre figurile intelectuale de acolo, Judith Miller, care atestă, pur și simplu, faptul că SUA au fost un lider agresiv în lupta pentru apărarea drepturilor omului. Oricine care acordă atenție chiar și celor mai

elementare date știe că acest lucru nu este adevărat. Priviți rapoartele internaționale. Dar acesta este genul de lucruri pe care le spui dacă ești o persoană intelectuală, cu educație aleasă. Aceste persoane înțeleg care este poziția pe care trebuie să și-o asume. Și se presupune că toți ceilalți oameni trebuie să accepte acest cadru și să nu-l pună sub semnul întrebării. Nu e nimic nou în această privință.

Acest lucru reiese încă din scrierile lui George Orwell. Practic oricine a citit Ferma animalelor[120], dar întrebați-vă câți oameni au citit și introducerea la această carte. Răspunsul va fi foarte puțini, poate chiar nici unul. Motivul ar fi acela că, inițial, introducerea nu a fost publicată. Dar de ce n-a fost publicată? Ei bine, s-a presupus, în general, că Ferma animalelor este o satiră despre inamicii totalitari ai Occidentului, precum Uniunea Sovietică. Acest lucru, desigur, a fost minunat, deci toată lumea a lăudat cartea. Însă, în introducere, Orwell spunea că scrisese această carte gândindu-se la Anglia, nu la altă țară. El a avertizat că poporul britanic n-ar trebui să se creadă atât de neprihănit, deoarece situația din Anglia nu era deloc diferită de cea descrisă în carte. Introducerea lui s-a intitulat „Libertatea presei". Orwell a descris felul în care în Anglia liberă ideile nepopulare erau suprimate, marginalizate și nu se făceau niciodată auzite – nu prin aceleași mijloace folosite în Rusia, dar cu un rezultat final nu foarte diferit. El a oferit chiar și unele cauze ale acestei stări de fapt. A spus că populația cu educație aleasă ajunsese să înțeleagă că erau anumite lucruri care pur și simplu nu trebuiau rostite (și nici măcar gândite). Și aceasta face parte din procesul de educație.

Așadar, da, vei ajunge la rezultatele despre care am discutat. Pentru o persoană cu educație aleasă, ideea că SUA ar putea să nu aibă motivații chiar onorabile este, pur și simplu, de neimaginat. Poți avea această idee despre orice altă țară din istorie sau din lumea contemporană, și de fapt chiar o ai. Dar nu despre statul nostru și despre statele care îl susțin, cu o dedicare care i-ar fi impresionat și pe comisarii sovietici. Aceasta face parte tot din procesul de educație.

De ce suntem acolo?

Cineva și-ar putea pune o întrebare simplă: De ce SUA s-au implicat în criza din Kosovo? Putem exclude posibilitatea preocupării umanitare, deoarece aceasta este, pur și simplu, absurdă. Dar putem face speculații. Turbulențele din Balcani, indiferent de ce fel sunt, reprezintă o amenințare la adresa oamenilor bogați și puternici. Ele reprezintă un gen de pericol pentru Europa și, prin urmare, și pentru SUA, care este profund implicată în investițiile economice europene. Asta înseamnă că orice fel de turbulențe în Balcani devin ceea ce este numit „o criză umanitară". Aceasta este o sintagmă tehnică și se referă la orice ar putea amenința interesele celor bogați și puternici. Dimpotrivă, când oamenii se măcelăresc unii pe alții în Sierra Leone sau în sud-estul Turciei, în Columbia sau în oricare altă parte a planetei, nu se vorbește despre o criză umanitară, deoarece nu sunt amenințate interesele celor bogați și puternici. De fapt, SUA sunt foarte adesea parte în amplificarea acelor conflicte.

S-ar putea pune întrebarea: Ce faci dacă te confrunți cu o criză și vrei să o rezolvi? Primul și cel mai evident lucru de făcut este să încerci să reduci turbulențele. Astăzi există o cale de a face asta, prin intermediul ONU, ceea ce ar fi în acord cu ordinea mondială, dreptul internațional și obligațiile noastre, stabilite prin tratate. Dar SUA refuză complet să facă asta. De cel puțin 30 de ani, SUA s-au opus vehement comunității internaționale, dreptului internațional, ONU și Curții Penale Internaționale. E suficient să numeri de câte ori SUA s-au opus prin veto rezoluțiilor Consiliului de Securitate ca să înțelegi asta. Într-un clasament al opozanților, SUA se află în frunte încă din anii 1960, urmate de Marea Britanie, apoi vine, la mare distanță, Franța, iar Rusia este pe poziția a patra, ultima fiind China. Același lucru este valabil și în cazul Curții Penale Internaționale. SUA nu vor să permită ONU să preia rolul conducător.

Ca atare, ce ai putea face într-o asemenea situație? Dacă nu poți permite comunității internaționale să se implice, atunci recurgi la NATO. Acolo cel puțin SUA au o poziție dominantă. Și în cadrul NATO există dezacorduri.

SUA și Marea Britanie sunt, în mod esențial, state războinice. Ele au un monopol copleșitor în privința forței și de aceea apelează în mod natural la utilizarea acestuia, ca fiind calea cea mai firească pentru a rezolva orice fel de problemă.

Comparațiile cu Holocaustul

Violențele din Kosovo au fost comparate cu Holocaustul. Aceasta este, pur și simplu, o insultă cumplită adusă victimelor lui Hitler. Dacă criza din Kosovo este Holocaust, înseamnă că au fost mii de holocausturi după 1945, începând, de exemplu, cu ce s-a întâmplat în Palestina, în 1947 și 1948, și alte evenimente, mult mai grave, petrecute în același timp. Ce s-a întâmplat până la bombardamente a fost o criză umanitară de tipul celor care, din nefericire, există în toată lumea. Ce se întâmplă chiar acum începe să semene cu alte cazuri precum Palestina în 1947 și 1948. Nici măcar nu se apropie însă de ce s-a întâmplat în Turcia, în anii 1990. Nu se compară cu ce se întâmplă în Africa. De ce este folosit termenul „Holocaust“ de oameni pe care ar trebui să-i numim „revizioniști ai Holocaustului“? Aceștia sunt oameni care neagă, de fapt, realitatea Holocaustului. De ce acești oameni folosesc acum termenul pentru a se referi la ce se întâmplă în Kosovo? Ei bine, el este folosit tocmai pentru a justifica violența SUA – asta e tot.

Conflictul dintre islam și creștinism

Criza din Kosovo a fost descrisă, de asemenea, ca fiind un conflict între islam și creștinism. Putem găsi această idee la Emil Harding, decanul de la Harvard, care o tot vehiculează de câțiva ani. Mie, personal, ideea mi se pare complet absurdă. Dacă examinezi interacțiunile dintre creștinism și

islamism, vezi că ele merg în orice direcție posibilă. Cel mai fundamentalist stat islamic din lume – Arabia Saudită – este, întâmplător, un aliat al SUA. În anii 1980, SUA au desfășurat un război virtual împotriva Bisericii Catolice din America Centrală. Iată de ce acel deceniu a început cu asasinarea unui arhiepiscop și a șase intelectuali iezuiți de marcă de către forțele armate pe care noi, americanii, le susțineam.[121] De fapt, există numeroase complicații în toată lumea, dar în acest context global ostilitatea dintre Islam și Creștinism este doar un element foarte mărunt.

Întrebări legate de al Doilea Război Mondial

Multe dintre problemele existente azi în Balcani își au originea în războiul împotriva lui Hitler, de la începutul anilor 1940. Greul acestui război a fost dus de ruși. SUA și Marea Britanie au fost implicate în special în alte părți ale planetei. La sfârșitul conflictului, regiunea a fost împărțită, în mare, în funcție de zonele unde armatele învingătoare se aflau, iar SUA au revenit la ceea ce fusese poziția lor în anii 1930, când SUA și Marea Britanie susțineau, în general, structurile tradiționale, care erau majoritatea profasciste, suprimând rezistența antifascistă. Iată de ce indivizi precum Klaus Barbie, pentru a alege un caz faimos, au trecut direct de la a lucra pentru naziști la a lucra pentru forțele americane de ocupație.

Poate cel mai dramatic exemplu este cel al lui Reinhard Gehlen, un important criminal de război nazist care a condus operațiunile spionajului militar german pe Frontul de Est. Oricine cunoaște istoria știe ce înseamnă asta. El a fost capturat imediat după război de către SUA și CIA, fiind numit șef al operațiunilor secrete americane din Est. Același lucru s-a întâmplat și în Japonia. De pildă, japonezii au desfășurat un terifiant program de război biologic, condus de medici care au fost echivalentul perfect al lui Mengele și au făcut experimente pe subiecți umani vii. Acești medici au fost capturați de SUA și au primit imunitate, fiind protejați de orice procese privitoare la crime de război. Au fost duși în SUA și au

format baza programului american de război biologic. Când rușii au judecat o parte din medicii japonezi pentru crime de război, decizia a fost ridiculizată ca fiind un „proces-spectacol“ tipic comunist.

Astăzi, unii oameni pun o întrebare interesantă: și atunci cine a câștigat cel de-al Doilea Război Mondial? Permiteți-mi să citez un important lider democrat din America Latină, Juan José Arévalo, care a fost primul conducător al Guatamalei ales democratic. Pe la mijlocul anilor 1950, el a scris o carte în care afirma că, judecând după ce se întâmpla în America Centrală, Roosevelt a pierdut, din păcate, războiul, iar Hitler a câștigat.

Cum să oprim masacrele?

În Turcia este ușor să ne oprim, pur și simplu, să mai contribuim la masacre. Dar în Kosovo este mai dificil. În opinia mea, bombardamentele au fost o catastrofă. În mod previzibil, ele au agravat situația. Aproape au anihilat mișcarea democratică, foarte promițătoare și curajoasă, apărută la Belgrad și în restul Iugoslaviei, care constituia cea mai mare speranță că țara va scăpa de Milošević. Dacă vreți un exemplu impresionant în acest sens, priviți ediția din această dimineață a ziarului New York Times, cu articolul de prima pagină care descrie noua strategie a NATO. Unul dintre lucrurile discutate acolo este atacarea economiei iugoslave, pentru a-i dăuna lui Milošević. Iar unul dintre principalele exemple care ne sunt oferite vizează atacarea industriei producătoare de autovehicule, fapt care-l va afecta cu adevărat, se spune, pe Milošević. Ceea ce ziarul nu precizează este că muncitorii din acea uzină se constituiseră într-un sindicat foarte decent și curajos, care declanșase câteva greve majore, protestând astfel împotriva lui Milošević. De fapt, NATO pe acei oameni i-a distrus, nu pe Milošević. Și cred că acesta este un dezastru, indiferent din ce unghi am privi lucrurile. Așadar, primul lucru care trebuie făcut este să oprim conflictul. Când întreprinzi o acțiune care se dovedește a fi dezastruoasă, primul lucru pe care trebuie să-l faci este să oprești acea acțiune. Apoi trebuie să urmezi

orice opțiune de negocieri diplomatice care mai exista încă, pe 23 martie 1999. Dar nu cred că SUA și NATO vor să fie implicate în așa ceva și să se discrediteze, dar există alți oameni, pe glob, care ar putea juca acest rol. Ar fi putut fi adus, de pildă, Nelson Mandela să intermedieze negocierile.

Noi, americanii, susținem dictatori și criminali care sunt mult mai sângeroși decât Milošević. Dar Milošević va fi un avertisment pentru ei – de vreme ce ei văd felul cum acționăm în privința lui. Ei vor descoperi că SUA au continuat să susțină dictatorii planetei atâta vreme cât aceștia au urmat ordinele. În 1995, Acordul de pace de la Dayton a fost o înțelegere cu Milošević. Noi i-am vândut pe albanezii din Kosovo. Acesta este unul dintre motivele pentru care mișcarea lor nonviolentă din Kosovo a devenit ulterior violentă. Ei și-au dat seama că SUA nu înțeleg altceva în afara violenței.

Obiectivul este întotdeauna asigurarea dominației SUA asupra regiunii. În acest scop, a fost făcută o propunere specifică, care a implicat forțele terestre din interiorul Iugoslaviei. Ei știu că nu-și vor atinge scopurile prin bombardamente, prin urmare, și-au îndreptat atenția către problemele forțelor terestre. Ei gândesc, în mod evident, „în regulă, să înarmăm acest grup pe care până de curând l-am considerat o armată teroristă“. În definitiv, SUA au procedat adesea astfel. Au făcut la fel în Nicaragua. Au înarmat criminali, o brutală armată teroristă, și au trimis-o să atace ținte civile din Nicaragua. Iată de ce SUA au fost condamnate de Curtea Penală Internațională.

Se pare că NATO nu produce daune armatei iugoslave. Corespondenții americani din teren au declarat că n-au observat o presiune deosebită asupra armatei iugoslave, ceea ce n-ar fi surprinzător să fie adevărat. La urma urmei, nu uitați că timp de 40, aproape 50 de ani, armata iugoslavă s-a pregătit pentru un atac terestru. Ea s-a așteptat să fie atactă de URSS și de aceea acum este perfect pregătită să riposteze. Acest gen de atac nu va avea, probabil, un impact prea mare asupra ei, așa cum jurnaliștii americani raportează chiar acum. Pe de altă parte, dacă bombardamentele continuă și situația chiar devine similară celei din Indochina, atunci poate o armată –

cea bazată pe albanezi și susținută de trupe NATO – ar putea reuși să acționeze la sol. Acest lucru s-ar solda însă cu un dezastru total.

*Material bazat pe interviul lui Noam Chomsky cu Erik Siljak, pentru The A-Infos Radio Project, 19 aprilie 1999

Adevărul despre Kosovo

Patrick Cain: Haideţi să definim o parte a limbajului pe care îl auzim vehiculat în jurul acestui conflict. Puteţi comenta asupra folosirii unor sintagme precum „criză umanitară“, „genocid“ şi „purificare etnică“, aşa cum sunt ele aplicate situaţiei din Kosovo?

Noam Chomsky: Pentru neiniţiaţi ar trebui să spun că un concept precum „criză umanitară“ posedă un sens tehnic care nu are prea mult de-a face cu ceea ce am putea presupune, în mod rezonabil, că ar fi criteriile rezonabile pentru definirea acestei sintagme. Sensul tehnic al crizei umanitare este că undeva exista o problemă care afectează interesele celor bogaţi şi puternici. Aceasta este esenţa a ceea ce face din această chestiune o criză. Acum, orice perturbare din Balcani ameninţă interesele celor bogaţi şi puternici, adică ale elitelor din Europa şi din SUA. Aşadar, când apar probleme umanitare în Balcani, ele devin o „criză umanitară“. Pe de altă parte, dacă oamenii se măcelăresc între ei în Sierra Leone sau în Congo nu se vorbeşte despre o criză umanitară. De fapt, Clinton a refuzat, pur şi simplu, să ofere suma relativ insignifiantă de 100 000 de dolari pentru înfiinţarea unei forţe de menţinere a păcii în Republica Congo, forţă care ar fi putut preveni un uriaş masacru. Dar acele morţi nu sunt considerate o criză umanitară. Nici numeroasele alte morţi şi tragedii la care SUA contribuie direct: de exemplu masacrele din Columbia sau măcelărirea şi alungarea localnicilor din sud-estul Turciei, acţiuni întreprinse cu un suport crucial din partea administraţiei Clinton. Acelea nu sunt privite drept crize umanitare. Dar criza din Kosovo este privită astfel, fiindcă ea are loc în Balcani.

Acum, termenul „genocid“, aplicat situației din Kosovo, este o insultă adusă victimelor lui Hitler. De fapt, aici avem de-a face cu o atitudine

revizionistă, dusă la extrem. Dacă acela este un genocid, atunci înseamnă că avem genocide în toată lumea, iar Bill Clinton implementează în mod decisiv o mulțime dintre ele. Dacă acesta este un genocid, atunci cum mai poți numi ce se întâmplă în sud-estul Turciei? Numărul refugiaților de acolo este imens; deja a atins aproape jumătate din numărul palestinienilor expulzați din Palestina.

Dacă va crește mai mult, ar putea atinge numărul refugiaților din Columbia, unde numărul oamenilor uciși în fiecare an de armată și de grupurile paramilitare înarmate și antrenate de SUA este aproximativ același cu numărul celor uciși în Kosovo anul trecut.

Pe de altă parte, „purificarea etnică“ este un fenomen real. Și, din nefericire, este un fenomen care continuă de multă vreme. Nu este o mare inovație. Cum am ajuns eu să trăiesc unde trăiesc azi, în locul populațiilor aborigene, care trăiau cândva aici? Au plecat ele de bună voie de aici?

PC: Prin urmare, abuzurile la adresa drepturilor omului comise în Kosovo sunt numite „criză umanitară“ de cel mai puternic stat al planetei. Dar cum de am ajuns de la asta la un război în toată regula?

NC: Ei bine, haideți să privim situația din punctul de vedere al SUA: există o criză, ce facem în privința ei? O posibilitate ar fi să acționăm prin intermediul Națiunilor Unite, care este instituția responsabilă, potrivit obligațiilor stabilite prin tratate și prevederilor dreptului internațional, cu rezolvarea unor asemenea chestiuni. Dar SUA au dovedit clar, cu multă vreme în urmă, că manifestă un dispreț total față de instituțiile însărcinate cu ordinea mondială – ONU, Curtea Penală Internațională și așa mai departe. De fapt, SUA au fost foarte explicite în acest sens. Lucrurile nu au stat întotdeauna așa. În primele zile ale ONU, majoritatea țărilor lumii au susținut America, datorită copleșitoarei sale forțe politice. Dar situația a început să se schimbe odată cu extinderea decolonizării și atunci când organizarea și distribuirea puterii globale s-a schimbat. Astăzi, SUA nu mai pot conta pe faptul că majoritatea țărilor lumii se vor situa de partea solicitărilor

făcute de americani. ONU nu mai este o instituţie maleabilă şi prin urmare nu mai este nici relevantă pentru America. Această realitate a devenit foarte evidentă în timpul administraţiei Reagan şi apoi, mai pregnant, în era Clinton. Atât de evidentă încât chiar şi analiştii de dreapta sunt îngrijoraţi din pricina ei. Există un articol interesant în cel mai recent număr din Foreign Affairs, o publicaţie din SUA, care avertizează Washingtonul că multe ţări ale lumii privesc SUA ca pe o „superputere malefică“ şi cea mai mare ameninţare singulară la adresa lor. De fapt, SUA s-au plasat total deasupra dreptului internaţional şi a instituţiilor mondiale.

NATO are, cel puțin, avantajul de a fi într-o mare măsură sub dominația SUA. În cadrul Alianței există diferențe de opinii, de aceea când, în septembrie anul trecut, s-a pus problema trimiterii de observatori NATO neînarmați în Kosovo, fiecare țară NATO (cu posibila excepție a Marii Britanii) a dorit ca operațiunea să aibă autorizarea Consiliului de Securitate al ONU, așa cum specifică obligațiile tratatului.

Dar SUA s-au opus fățiș. Americanii nu doreau să permită folosirea termenului „autorizare“. Ei au insistat că ONU nu are dreptul de a autoriza vreo acțiune a SUA. Când problema s-a mutat către negocieri și folosirea forței, SUA și Marea Britanie, cele două state care manifestă, în mod obișnuit, o atitudine războinică, s-au arătat nerăbdătoare să apeleze la forță și să renunțe la negocieri. De fapt, diplomații din Europa continentală au declarat presei că au fost deranjați de mentalitatea agresivă a Washingtonului. Așadar, NATO ca întreg a fost determinat, în parte forțat, să apeleze la forță. De fapt, această atitudine reticentă crește pe măsură ce te apropii de regiune. Așadar, Marea Britanie și SUA sunt destul de entuziaste în privința folosirii forței, alte state sunt destul de reticente, iar unele sunt într-o postură neutră.

PC: De ce au fost SUA atât de dornice să recurgă la forţă?

NC: Motivul este evident. Când eşti implicat într-o confruntare, îţi foloseşti atuurile şi încerci să dirijezi disputa către zona în care te simţi

cel mai puternic. Atuul SUA este folosirea forţei. Aceasta reprezintă, poate, singurul domeniu al relaţiilor internaţionale în care SUA deţin aproape un monopol. Consecinţele folosirii forţei în Iugoslavia au fost, într-o mai mică sau mai mare măsură, anticipate. Comandantul suprem al NATO, generalul Wesley Clark, a declarat că a fost pe deplin previzibil că bombardamentele vor creşte masiv nivelul atrocităţilor şi al expulzărilor. Şi într-adevăr aşa s-a întâmplat. Conducerea NATO a ştiut, cu siguranţă, că bombardamentele vor distruge curajoasa şi promiţătoarea mişcare democratică din Serbia, aşa cum, de asemenea, s-a întâmplat, şi că vor provoca haos în ţările învecinate, cum chiar au produs, deşi nu la acelaşi nivel al crizei ca în Turcia sau în alte ţări.

Cu toate acestea, a fost necesară, așa cum echipa de politică externă a administrației Clinton a tot subliniat, menținerea credibilității NATO. Trebuie spus însă că, atunci când acești oameni vorbesc despre credibilitate, ei nu se referă la credibilitatea Danemarcei sau a Franței. Administrației Clinton nu îi pasă de credibilitatea acestor țări. Ei îi pasă exlusiv de credibilitatea Americii. Iar credibilitate înseamnă frică: administrația Clinton este preocupată să mențină frica generală față de jandarmul global, care este America. Și asta e mult mai important pentru ei decât soarta a sute de mii de kosovari sau de oricare alte consecințe produse. Așadar, SUA și NATO au contribuit la crearea unei catastrofe umanitare, escalând cu bună știință o criză deja serioasă, până când aceasta a dobândit proporții catastrofale.

PC: Unii oameni afirmă că, până când nu se va ajunge ca soldaţii americani să fie transportaţi acasă în saci de plastic pentru cadavre, nu se va manifesta nici un efort antirăzboinic serios în SUA. Care este opinia dumneavoastră în acest sens?

NC: Nu sunt deloc de acord cu această viziune. Vreau să spun... uitaţi-vă la istorie. În anii 1980 a existat o opoziţie covârşitoare faţă de atrocităţile comise de SUA în America Centrală. De fapt, opoziţia a fost atât de puternică încât administraţia Reagan a trebuit să dea înapoi şi

să recurgă la folosirea de reţele teroriste internaţionale, precum grupările Contras, spre a-şi pune în practică politicile. Şi atunci n-au existat cadavre de soldaţi americani în saci. Astăzi, vedem o puternică opoziţie faţă de sprijinul acordat de SUA masacrelor comise de Indonezia în Timorul de Est şi nici acolo nu există cadavre de soldaţi americani în saci. Dacă priveşti opoziţia faţă de războiul din Vietnam, vezi că au existat, fără îndoială, soldaţi americani ucişi, dar acest lucru nu a fost în nici un caz factorul decisiv pentru care s-a pus capăt conflictului. Cred că noţiunea potrivit căreia doar moartea unor soldaţi americani va inspira o mişcare pacifistă – cu alte cuvinte, că oamenii sunt motivaţi doar de interesul propriu – este propagandă a SUA. Este intolerabil pentru sistemul de propagandă să admită că oamenii ar putea acţiona mânaţi de un instinct moral, aşa cum, de fapt, ei chiar fac.

PC: Cum reconciliaţi această viziune cu faptul că, potrivit sondajelor, cel puţin, majoritatea americanilor ar susţine o amplificare a războiului, de pildă prin desfăşurarea de trupe terestre ale NATO?

NC: Nu trebuie să uităm ce aud permanent aceşti oameni. Publicul primeşte ordinele de marş de la Washington. Iar acele ordine susţin desconsiderarea tuturor celorlalte atrocităţi, chiar şi pe cele mult mai grave decât cele petrecute în Kosovo, mai ales din zone unde SUA sunt implicate. Ideea este că trebuie să te concentrezi doar asupra acestui dezastru şi să te prefaci că tot ce înseamnă criză are legătură cu un singur om diabolic, care comite genocid. Asta ni se spune de media, zi şi noapte. Şi este o metodă eficientă. Majoritatea cetăţenilor acceptă aceste ordine de marş. Apoi, ei afirmă că trebuie făcut ceva, ca de pildă trimiterea de trupe terestre.

Pentagonul și forțele europene se opun categoric unei asemenea măsuri, în special, din rațiuni tehnice. Vreau să spun că acest lucru ar fi o catastrofă. Sună ușor să trimiți în zona de conflict trupe terestre, dar trebuie să ne gândim ce înseamnă asta. Mai întâi de toate, nu ar fi prea lesne să le trimitem acolo și ar dura probabil luni întregi ca aceste trupe să fie pregătite

de luptă. Ar putea însemna ca ele să fie confruntate cu un război de gherilă care probabil ar distruge întreaga regiune. Asta se întâmplă când trimiți trupe terestre și provoci catastrofe și mai mari. O asemenea măsură va amplifica, pur și simplu, atrocitățile.

PC: Care credeţi că sunt paşii pe care adversarii acestui război ar trebui să-i facă acum?

NC: Nu există nici o îndoială că oamenii cu conştiinţă trebuie să acţioneze împotriva acestui război. Ce putem face pentru a-l opri? Acelaşi lucru ca întotdeauna, nu există nici un truc magic. Este nevoie de educare, explicare, organizare, demonstraţii, exercitarea de presiuni... toate lucrurile pe care le ştim. Şi aceasta este foarte dificil de făcut; nu este ca şi cum ai apăsa pe un întrerupător de lumină. Necesită muncă.

*„Kosovo: Noam Chomsky, interviewed by Patrick Cain“, The Activist, iunie 1999

Acordurile de pace privind Kosovo

Pe 24 martie 1999, forțele NATO, conduse de SUA, au început să bombardeze Republica Federală Iugoslavia (RFI), inclusiv Kosovo, pe care NATO o consideră o provincie a Serbiei. Pe 3 iunie, NATO și Serbia au încheiat un acord de pace. SUA și-au proclamat victoria, după ce au reușit să încheie „o luptă care a durat zece săptămâni, obligându-l pe domnul Milošević să se dea bătut“, după cum scria Blaine Harden în New York Times. Prin urmare, ar fi fost necesară folosirea forțelor terestre pentru „a curăța Serbia“, așa cum același Harden recomanda, într-un editorial purtând titlul „Cum să curățăm Serbia“. Recomandarea părea firească, din perspectiva istoriei americane, care este dominată de tema purificării etnice de la origini și până în prezent, acțiune celebrată prin denumirile date elicopterelor americane de atac și altor arme de distrugere. Dar o anumită individualizare se cuvine a fi făcută: sintagma „purificare etnică“ nu este chiar adecvată: operațiunile americane de „curățare“ au vizat populații din toată lumea – Indochina și America Centrală sunt două exemple recente.

Dar, în timp ce-și proclama victoria, Washingtonul încă nu declara pacea: bombardamentele au continuat până când învingătorii au stabilit impunerea propriei lor interpretări în privința acordului privind Kosovo. Încă de la început, bombardamentele fuseseră prezentate drept o chestiune de semnificație cosmică, un test al Noului Umanism, în care „statele luminate“ (Foreign Affairs) deschid o nouă epocă a istoriei umane, călăuzite de „un nou internaționalism, în care reprimarea brutală a unor întregi grupuri etnice nu va mai fi tolerată“ (Tony Blair). Statele luminate sunt SUA și asociatul lor britanic, poate și alții care se alătură cruciadei lor pentru justiție.

Aparent, rangul de „state luminate“ este conferit prin definiție. Dar nu există nici o tentativă de a oferi dovezi sau argumente care să susțină

această categorisire – și asta cu atât mai puțin dacă privim istoria țărilor respective. Și oricum, istoria este considerată irelevantă de către doctrina „schimbării de curs“, doctrină invocată cu regularitate de instituțiile ideologice, pentru a arunca trecutul în cele mai adânci cotloane ale memoriei, alungând astfel amenințarea că, la un moment dat, cineva și-ar putea pune întrebarea firească: cu structurile instituționale și distribuția puterii neschimbate în esență, de ce ar trebui să ne așteptăm la o schimbare radicală în politică – sau măcar la o schimbare cât de mică, în afară de ajustări tactice?

Dar asemenea întrebări nu sunt pe agendă. „Încă de la început, problema Kosovo a vizat modul în care ar trebui să reacționăm atunci când se întâmplă lucruri rele în zone lipsite de importanță“, explica analistul global Thomas Friedman în New York Times, după anunțarea acordului. El laudă statele luminate pentru că acestea se conformează principiului său moral, potrivit căruia „de îndată ce a început alungarea refugiaților, ar fi fost greșit să ignorăm ce se petrece în Kosovo... și, prin urmare, recurgerea la un masiv atac aerian, cu obiective limitate, era singurul lucru care avea sens“.[122]

O dificultate minoră ar fi însă că grija față de „alungarea refugiaților“ n-ar fi putut fi un motiv pentru „un masiv atac aerian“. UNHCR a raportat primii refugiați înregistrați în afara provinciei Kosovo pe 27 martie (4 000 de oameni), la trei zile după începerea bombardamentelor. Numărul refugiaților a crescut până pe 4 iunie, atingând un total raportat de 670 000 de oameni în țările vecine (Albania, Macedonia), împreună cu aproximativ 70 000 de oameni (potrivit estimărilor) în Muntenegru (adică în cadrul RFI) și 75 000 în alte țări. Cifrele, care din nefericire sunt prea familiare, nu includ și persoanele al căror număr este necunoscut, care au fost strămutate în interiorul provinciei Kosovo – potrivit NATO 200 000–300 000 în anul premergător bombardamentelor și mult mai multe după aceea.

Așa cum era de așteptat, „masivul atac aerian“ a precipitat amplificarea rapidă a purificărilor etnice și a altor atrocități. Acestea au fost raportate consistent de către corespondenții aflați la fața locului și în analizele retrospective ale presei. Aceleași tablou este prezentat în două documente

majore, care caută să înfățișeze bombardamentele ca pe o reacție la criza umanitară din Kosovo. Cel mai extins, oferit de Departamentul de Stat în luna mai, se intitulează, corespunzător, „Ștergerea istoriei: purificarea etnică din Kosovo“; al doilea prezintă punerea sub acuzare a lui Milošević și a asociaților săi de către Tribunalul Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie, după ce SUA și Marea Britanie „au deschis calea pentru ceea ce s-a dovedit a fi o remarcabil de rapidă punere sub acuzare, prin accesul acordat procuroarei Louise Arbour la informații secrete și la alte informații pe care până atunci guvernele occidentale refuzaseră multă vreme să le ofere“, scria New York Times, care a dedicat două pagini actului de acuzare. Ambele documente susțin că atrocitățile au început „pe 1 ianuarie sau în jurul acestei date“; oricum, în ambele cronologia detaliată relevă că atrocitățile au continuat aproximativ ca mai înainte, până când începerea bombardamentelor au dus la o extindere foarte rapidă a acestora. Acest lucru nu a fost, cu siguranță, o surpriză. Comandantul suprem al NATO, generalul Wesley Clark, a descris, la un moment dat, aceste consecințe ca fiind „pe deplin previzibile“ – desigur, o exagerare, de vreme ce nimic în problemele umane nu este atât de previzibil, deși acum sunt disponibile dovezi ample, relevând că și consecințele au fost corect anticipate, din motive ușor de înțeles chiar și fără acces la documente secrete.

Un mic index al efectelor provocate de „masivul atac aerian“ a fost oferit de Robert Hayden, directorul Centrului pentru Studii Ruse și Est-europene al Universității Pittsburgh: „numărul civililor sârbi uciși în primele trei săptămâni de război este mai mare decât cel al tuturor victimelor din ambele tabere din Kosovo, în cele trei luni premergătoare acestui război, dar tocmai cele petrecute în aceste trei luni au fost considerate a fi o catastrofă umanitară“. Este adevărat, aceste consecințe particulare nu au fost luate în calcul în contextul isteriei șoviniste declanșată pentru demonizarea sârbilor și atingând cote șocante, odată ce bombardamentele au început să țintească în mod fățiș societatea civilă și de aceea necesitau o susținere mai fervентă.

Întâmplător, cel puțin un indiciu al unui răspuns mult mai credibil la întrebarea retorică a lui Friedman, a apărut în aceeași zi în ziarul Times, într-un raport din Ankara, semnat de Stephen Kinzer. Acesta scrie că „a fost

întemnițat cel mai cunoscut susținător al drepturilor omului din Turcia“, care urmează să execute o sentință pentru că „îndemnase autoritățile să ajungă la un acord pașnic cu rebelii kurzi“.[123] Cu câteva zile mai devreme, Kinzer dăduse de înțeles că povestea e mult mai complicată: „Unii kurzi susțin că au fost oprimați sub dominația turcă, dar guvernul de la Ankara insistă că lor li se acordă aceleași drepturi ca tuturor celorlalți cetățeni“. Ne-am putea întreba dacă acest lucru chiar face dreptate în cazul unora dintre cele mai sângeroase operațiuni de purificare etnică de la mijlocul anilor 1990, cu zeci de mii de oameni uciși, 3 500 de sate distruse, 2,5–3 milioane de refugiați și atrocități oribile, lesne comparabile cu cele consemnate zilnic pe primele pagini, în cazul unor inamici desemnați cu grijă, raportate în detaliu de marile organizații care luptă pentru drepturile omului, dar ignorate la nivel înalt. Asemenea acțiuni reprobabile au fost desfășurate cu ajutorul unui important sprijin militar din partea SUA, sprijin intensificat sub administrația Clinton, când atrocitățile au atins apogeul, și concretizat prin avioane de luptă, elicoptere de atac, echipament contra insurgenților și alte mijloace de teroare și distrugere, împreună cu oferirea de instruire și informații secrete pentru unii dintre cei mai răi ucigași.

Și reamintiți-vă că aceste crime s-au desfășurat în anii 1990 chiar într-o țară membră a NATO și sub jurisdicția Consiliului Europei și a Curții Europene pentru Drepturile Omului, care continuă să amâne judecarea Turciei pentru atrocitățile comise cu susținerea SUA. A fost nevoie ca participanții și comentatorii să dea dovadă de o reală disciplină pentru „a nu observa“ nici unul dintre aceste aspecte delicate la celebrarea a cinci decenii de existență a NATO, în aprilie. Disciplina a fost impresionantă în special din prisma faptului că sărbătorirea a fost umbrită de temeri sumbre legate de purificarea etnică – comisă de inamicii desemnați oficial și nu de statele luminate, care trebuie să se dedice din nou misiunii lor tradiționale de a aduce dreptatea și libertatea populațiilor oprimate din întreaga lume și de a apăra drepturile omului, prin forță dacă este necesar, potrivit principiilor Noului Umanism.

De fapt, aceste crime constituie doar o ilustrare a răspunsului dat de statele luminate la o întrebare profundă: „cum ar trebui să reacționăm când se

întâmplă lucruri rele în zone lipsite de importanță“. Ar trebui să intervenim pentru a amplifica atrocitățile, fără să „privim în altă parte“ sub un „dublu standard“, scuza obișnuită când asemenea elemente marginale sunt nepoliticos adăugate. Și aceasta se întâmplă să fie și misiunea întreprinsă în Kosovo, așa cum desfășurarea evenimentelor a relevat clar – deși nu este vorba despre versiunea reflectată prin prisma ideologiei și a doctrinei, care nu tolerează de bună voie observația că o consecință a acestui „atac aerian masiv“ a dus la trecerea de la un an de atrocități de dimensiunea celor petrecute (cu susținerea SUA) în Columbia, în anii 1990, la un nivel care s-ar putea apropia de cel al atrocităților înregistrate în cadrul NATO și al Europei în anii 1990 dacă bombardamentele ar fi continuat.

Dar ordinele de marș date de la Washington sunt cele obișnuite: concentrați-vă atent asupra inamicului oficial de azi și nu vă lăsați atenția distrasă de crime comparabile sau chiar mai grave, care ar putea fi ușor atenuate sau încheiate grație rolului crucial al statelor luminate în perpetuarea lor sau în amplificarea lor atunci când forța intereselor le dictează astfel. Să ne supunem ordinelor, așadar, și să ne menținem atenția asupra Kosovo.

O investigație de o minimă seriozitate asupra Acordului privind Kosovo trebuie să analizeze și opțiunile diplomatice existente pe 23 martie, cu o zi înaintea lansării „atacului aerian masiv“ și să le compare cu acordul încheiat de NATO cu Serbia pe 3 iunie. Aici, trebuie să facem distincție între două versiuni: (1) faptele propriu-zise și (2) prezentarea lor propagandistică – adică versiunea SUA/NATO care încadrează transmiterea și comentarea lor în statele luminate. Chiar și la o privire superficială, observăm că faptele și felul cum ele au fost ambalate propagandistic diferă semnificativ. Astfel, New York Times a prezentat textul Acordului cu un insert intitulat „Două planuri de pace: cum diferă ele“. Cele două planuri de pace sunt Acordul (interimar) de la Rambouillet, prezentat Serbiei ca un ultimatum de genul „îl acceptați sau veți fi bombardați“, pe 23 martie, și Acordul de Pace privind Kosovo, din 3 iunie. Dar în lumea reală există trei „planuri de pace“, dintre care două s-au aflat pe masa tratativelor pe 23 martie: Acordul de la Rambouillet și Rezoluțiile Adunării Naționale Sârbe, venite ca răspuns la acesta.

Să începem cu cele două planuri de pace din 23 martie, întrebându-ne cum diferă și cum se compară ele cu Acordul de Pace privind Kosovo, din 3 iunie, apoi să revenim pentru puțin la ce ne-am putea aștepta, în mod rezonabil, dacă încălcăm reguilile și acordăm atenție și (amplelor) precedente.

Acordul de la Rambouillet pleda pentru ocuparea militară completă și controlul politic asupra Kosovo de către NATO și pentru ocuparea efectivă de către NATO a restului Iugoslaviei, care urma să depindă de voința NATO. Potrivit acordului, NATO urma „să constituie și să conducă o forță militară“ (FMPK) pe care „NATO o va înființa și o va desfășura“ în Kosovo și în jurul acestei provincii, „operând sub autoritatea și fiind condusă și controlată politic de Consiliul Nord-Atlantic (CNA), prin lanțul de comandă al NATO“; „comandantul NATO este autoritatea supremă din teatrul de operațiuni în privința interpretării acestui capitol [Implementarea Acordului Militar] și interpretările sale sunt impuse tuturor părților și persoanelor“ (cu o calificare irelevantă). În cadrul unui program implementat foarte rapid, toate forțele armate iugoslave și toate efectivele Ministerului de Interne trebuie relocate în „locuri de cazarmare aprobate“, apoi retrase în Serbia, în afara unor mici unități însărcinate cu păzirea granițelor și dotate cu un armament limitat (și specificat în detaliu). Aceste unități aveau drept misiune exclusiv apărarea granițelor în cazul unui atac și „controlarea trecerilor ilegale ale frontierei“, fiindu-le interzis să se deplaseze prin Kosovo, în afara acestor misiuni.

„La trei ani după intrarea în vigoare a acestui Acord, va fi convocată o întrunire internațională, care să stabilească un mecanism pentru încheierea unui acord definitiv privind Kosovo.“ Acest paragraf a fost interpretat cu regularitate ca pledând în favoarea unui referendum pentru independență, nemenționat în Acord.

În privința restului Iugoslaviei, termenii ocupației sunt stabiliți în Anexa B: Statutul Forței Militare Multi-Naționale de Implementare a Acordului. Paragraful esențial stipulează: „8. Personalul NATO va beneficia, împreună cu vehiculele, navele, avioanele și echipamentul, de trecere liberă și nerestricționată și de acces neîngrădit prin toată RFI, inclusiv prin spațiul

aerian și apele teritoriale asociate acestei țări. Aceasta va include, dar nu va fi limitată la dreptul de a campa, manevra, rezerva și utiliza orice zonă sau facilitate necesară pentru suport, instruire și operațiuni.“[124]

Restul pasajelor se referă la condițiile care permit forțelor NATO și angajaților acestora să acționeze cum doresc pe întreg teritoriul RFI, fără obligația de a respecta legile acestei țări sau jurisdicția autorităților ei, cărora li se cere însă să urmeze ordinele NATO „în mod prioritar și cu toate mijloacele adecvate“. O altă prevedere stipulează că „tot personalul NATO trebuie să respecte legile aplicabile în RFI“, dar conține și o adăugire care face măsura lipsită de conținut – „fără însă ca privilegiile și imunitățile acordate personalului NATO prin această Anexă să fie prejudiciate“.

S-a speculat că folosirea unor asemenea termeni a fost astfel plănuită încât respingerea Acordului, de către sârbi, să fie garantată. Poate că lucrurile chiar astfel stau. Este greu de crezut că vreo țară ar putea lua în considerare asemenea termeni umilitori, cu excepția uneia aflată în postura acceptării capitulării necondiționate.

În cadrul acoperirii mediatice uriașe de care a beneficiat războiul vom găsi însă puține referiri la Acord care să fie măcar apropiate de informațiile exacte – notabil fiind în acest sens articolul esențial despre Anexa B, mai sus citat. Dar această Anexă a fost citată doar după ce devenise irelevantă pentru alegerea democratică. Pe 5 iunie, după semnarea acordului de pace din 3 iunie, New York Times scria că, potrivit anexei din Acordul de la Rambouillet, „o forță compusă exclusiv din trupe NATO a primit permisiunea deplină de a se deplasa oriunde în Iugoslavia, fiind imună la orice proces ilegal“, citând, de asemenea, termenii folosiți. Evident, în absența unei explicații clare și repetate a termenilor de bază ai Acordului de la Rambouillet – „procesul de pace“ oficial – opiniei publice i-a fost imposibil să dobândească o înțelegere serioasă asupra a ceea ce se întâmpla sau să estimeze acuratețea versiunii preferate a Acordului privind Kosovo.

Al doilea plan de pace a fost prezentat în rezoluțiile Adunării Naționale Sârbe, pe 23 martie. Adunarea a respins cererea referitoare la ocuparea militară de către trupele NATO și a solicitat OSCE (Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa) și ONU să faciliteze încheierea unui

acord diplomatic pașnic. Ea a condamnat retragerea Misiunii de Verificare a OSCE din Kosovo, cerută de SUA pe 19 martie, în cadrul pregătirilor pentru bombardamentele din 24 martie. Rezoluțiile pledau pentru negocieri care să ducă la „încheierea unui acord politic privind acordarea unei largi autonomii pentru Kosovo și Metohia (denumirea oficială a provinciei), cu asigurarea egalității depline între toți cetățenii și toate comunitățile etnice și cu respectarea suveranității și integrității teritoriale a Republicii Serbia și a Republicii Federale Iugoslavia“. Mai mult, se spunea că deși „Parlamentul sârb nu acceptă prezența trupelor militare străine în Kosovo și Metohia“, „Parlamentul sârb este gata să analizeze dimensiunile și caracterul prezenței internaționale în Kosmet (Kosovo/Metohia), pentru punerea în practică a acordului stabilit, imediat după semnarea acordului politic privind autonomia, convenit și acceptat de reprezentanții tuturor comunităților naționale care trăiesc în Kosovo și Metohia“.[125]

Ideile esențiale ale acestor decizii au fost raportate de marile agenții de presă din întreaga lume și, ca atare, erau cu siguranță știute în toate redacțiile de știri. Câteva căutări în bazele de date au dus la găsirea unor menționări sărace, nici una însă în presa națională și în publicațiile importante.

Cele două planuri de pace din 23 martie rămân astfel necunoscute marelui public, care nu știe nici măcar că au existat două planuri de pace, nu unul singur. Linia standard este că „refuzul lui Milošević de a accepta... sau chiar de a discuta un plan internațional de menținere a păcii (adică Acordul de la Rambouillet) a dus la declanșarea bombardamentelor NATO, pe 24 martie“ (Craig Whitney, New York Times), potrivit unuia dintre numeroasele articole criticând propaganda sârbă – cu acuratețe, fără îndoială, dar și cu câteva scăpări.

În privința a ceea ce au însemnat rezoluțiile Adunării Naționale Sârbe, fanaticii sunt convinși că ei cunosc răspunsurile – răspunsuri diferite, în funcție de tipul de fanatici. Pentru ceilalți oameni, ar fi existat o cale de a găsi răspunsuri – aceea de a explora posibilitățile existente. Dar statele luminate au preferat să nu urmeze această opțiune, ci, mai curând, să recurgă la bombardamente, cu consecințele anticipate.

Și alți pași din cadrul procesului democratic și refracția lor în instituțiile doctrinare merită atenție, dar nu-i voi mai aminti aici, îndreptându-mi, în schimb, atenția către Acordul privind Kosovo, din 3 iunie. Așa cum ar fi fost, poate, de așteptat, el reprezintă un compromis între cele două planuri de pace din 23 martie. Cel puțin în teorie, SUA/NATO au abandonat solicitările lor majore, citate mai sus, care duseseră la respingerea ultimatumului de către Serbia. La rândul ei, Serbia a acceptat „o prezență internațională de securitate, cu participarea substanțială a NATO, care trebuie desfășurată sub un comandament de control unic... sub auspiciile ONU“. O completare la text preciza: „Poziția Rusiei, prin care se solicită ca detașamentul rusesc să nu se afle sub comanda NATO, ca și relațiile acestui detașament cu unitatea internațională vor fi stabilitate prin acorduri adiționale relevante“.[126] Nu există termeni prin care să se permită accesul în restul RFI pentru forțele NATO sau pentru „prezența internațională de securitate“, în general. Controlul politic al provinciei Kosovo urma să nu se afle în mâinile NATO, ci ale Consiliului de Securitate al ONU, care urma să desemneze „o administrație interimară în Kosovo“. Retragerea forțelor iugoslave nu este specificată în detaliu în Acordul de la Rambouillet, dar este similară, deși accelerată. Restul dispozițiilor se încadrează în marja acordului din cele două planuri din 23 martie.

Rezultatul sugerează că inițiativele diplomatice ar fi putut fi continuate pe 23 martie, evitând o teribilă tragedie umană, cu consecințe care vor avea ecou în Iugoslavia și în alte părți ale globului și care sunt, în multe privințe, de rău augur.

Evident, situația curentă diferă de cea din 23 martie. Titlul unui articol apărut în Times în ziua semnării Acordului privind Kosovo reflectă precis această situație: „În Kosovo, problemele abia încep“. Printre „problemele stringente“ ale viitorului apropiat, remarca Serge Schemann, se numără repatrierea refugiaților „pe teritoriul plin de cenușă și morminte care a fost cândva căminul lor“ și provocarea extrem de costisitoare reprezentată de reconstruirea economiilor devastate ale provinciei Kosovo, restului Serbiei și vecinilor lor“. El o citează pe Susan Woodward, specialistă în istoria Balcanilor, de la Brookings Institution, care adaugă că „toți oamenii alături de care am dori să construim un Kosovo stabil au fost distruși de efectele

bombardamentelor“, lăsând controlul în mâinile grupării AEK. SUA au condamnat vehement AEK, numind-o „fără îndoială o grupare teroristă“ când aceasta a lansat primele atacuri organizate, în februarie 1998. Acele acțiuni au fost condamnate „foarte puternic“ de către Washington, ca „activități teroriste“, fapt care i-a dat probabil „undă verde“ lui Milošević pentru declanșarea represaliilor dure care au dus la violențe ca în Columbia, înainte ca bombardamentele să precipite o escaladare și mai rapidă a situației.

Aceste „probleme stringente“ sunt noi. Ele constituie „efectele bombardamentelor“ și ale reacției dure a Serbiei față de atacul NATO, deși problemele care au precedat recurgerea la violență din partea statelor luminate au fost suficient de înfricoșătoare.

Prezentând în mod propagandistic faptele, titlurile din ziare au salutat marea victorie a statelor luminate și a liderilor acestora, care îl obligaseră pe Milošević „să capituleze“, „să se recunoască învins“, să accepte prezența „unei forțe conduse de NATO“ și să capituleze „aproape necondiționat“[127], supunându-se „unui acord mult mai defavorabil decât planul de la Rambouillet, pe care el l-a respins“. Nu a fost chiar o reflectare exactă a realității, ci una mult mai utilă decât faptele. Singura chestiune serioasă dezbătută a fost dacă acțiunea a dovedit că doar forța aeriană poate atinge obiective morale superioare sau dacă, așa cum pretind criticii cărora li s-a permis să participe la dezbatere, reușita totală a atacului aerian nu a fost încă dovedită. Abordând o semnificație mai largă, „eminentul istoric militar britanic“ John Keegan „vede războiul ca pe o victorie nu doar pentru forța aeriană, ci și pentru Noua Ordine Mondială, proclamată de președintele Bush după Războiul din Golf“, este de părere expertul militar Fred Kaplan. Keegan a scris: „Dacă Milošević este, într-adevăr, un om înfrânt, toți ceilalți potențiali Milošević de pe planetă vor trebui să-și reconsidere planurile, recunoscând că nu mai există locuri pe Pământ care să nu poată fi supuse acelorași atacuri nimicitoare, neîncetate, pe care sârbii le-au avut de îndurat în ultimele șase săptămâni“.[128]

Estimarea este realistă, deși nu în termenii la care s-a gândit, probabil, Keegan, ci mai curând în lumina actualelor obiective și a semnificației Noii

Ordini Mondiale, așa cum este relevată de o importantă bază documentară din anii 1990, care rămâne neraportată, și de o mulțime de dovezi concrete, care ne ajută să înțelegem adevăratul sens al sintagmei „toți ceilalți potențiali Milošević de pe planetă“. Menținându-se doar în regiunea Balcanilor, constrângerile nu vizează și uriașele operațiuni de purificare etnică și teribilele atrocități comise chiar în interiorul NATO, sub jurisdicție europeană și cu susținerea decisivă și sporită a SUA, atrocități care n-au fost desfășurate în replică la un atac din partea celei mai înfricoșătoare puteri militare a planetei și nici sub amenințarea iminentă a unei invazii. Aceste crime sunt, potrivit regulilor Noii Ordini Mondiale, legitime, poate chiar meritorii, ca și atrocitățile comise în alte părți, atrocități care se conformează intereselor liderilor statelor luminate și sunt implementate cu regularitate atunci când aceștia le consideră necesare. Aceste fapte, deloc obscure, relevă că în „noul internaționalism... represiunea brutală a unor întregi grupuri etnice“ va fi nu doar „tolerată“, ci chiar accelerată – exact ca în cazul „vechiului internaționalism al Concertului Europei, al Statelor Unite și al multor altor distinși predecesori.

Deși faptele și prezentarea lor propagandistică diferă flagrant, s-ar putea afirma că media și comentatorii sunt realiști când prezintă versiunea SUA/NATO ca și cum ar fi faptele în sine. Această versiune se va transforma în fapte ca o simplă consecință a distribuirii puterii și a dorinței ca o opinie articulată să servească nevoilor celor puternici. Fenomenul se întâmplă cu regularitate. Printre exemplele recente se numără Tratatul de Pace de la Paris, din ianuarie 1973 și Acordurile Esquipulas, din august 1987. În primul caz, SUA au fost obligate să semneze pacea după ce bombardamentele de Crăciun nu reușiseră să determine Hanoiul să abandoneze acordul americano-vietnamez din octombrie, anul precedent. De îndată, Kissinger și Casa Albă au anunțat, cu toată seninătatea, că vor încălca orice element semnificativ al Tratatului pe care îl semnaseră, prezentând o versiune diferită, care a fost adoptată în articole și comentarii de presă, astfel încât atunci când Vietnamul de Nord a ripostat în sfârșit în fața încălcărilor flagrante ale acordului de către americani, el a devenit agresorul incorigibil, care trebuia pedepsit din nou – ceea ce s-a și întâmplat. Aceeași tragicomedie a avut loc când președinții din America Centrală au semnat Acordul Esquipulas (adesea numit „Planul Arias“), în

ciuda unei opoziții îndârjite din partea SUA. Imediat, Washingtonul și-a extins implicarea militară, încălcând un „element indispensabil“ al Acordului, apoi a continuat să dezmembreze, prin forță, și celelalte prevederi ale acestuia, reușind în câteva luni și continuând să submineze toate eforturile diplomatice ulterioare, până la victoria finală. Versiunea americană a Acordului, care devia flagrant de la cea inițială în unele aspecte cruciale, a devenit în cele din urmă versiunea acceptată. Ca atare, rezultatul a putut fi anunțat în presă ca o „Victorie pentru fair-play-ul american“, cu americanii „uniți în bucurie“, trecând peste distrugeri și vărsări de sânge și copleșiți de extaz „într-o epocă romantică“ (Anthony Lewis, titluri din ziarul New York Times, toate reflectând euforia generală provocată de o misiune îndeplinită).

Este inutil să analizăm urmările acestor cazuri și ale altora, similare. Și nu avem motive să ne așteptăm ca în cazul de față să se desfășoare o poveste diferită – cu condiția uzuală și crucială: dacă lăsăm să se întâmple asta.

*Publicat inițial ca: Noam Chomsky, „Kosovo Peace Accord“, Z Magazine, iulie 1999

Lecții din Kosovo

Criza din Kosovo a stârnit pasiuni și o exaltare vizionară de un tip rareori întâlnit. Evenimentele au fost înfățișate ca „o piatră de hotar în sfera relațiilor internaționale“, deschizând porți către un stadiu fără precedent al istoriei omenirii, către o nouă epocă de corectitudine morală, sub brațul călăuzitor al unei „Noi Lumi idealiste, decise să pună capăt barbariei“. Acest Nou Umanism, sincronizat, întâmplător, cu un nou mileniu, va înlocui interesele politice crase și înguste ale unui trecut malefic și hulit. Sunt făurite noi concepții privind ordinea mondială, ele fiind înlănțuite cu lecții inspiraționale despre problemele umane și societatea globală. Dacă acest tablou este adevărat, dacă el conține măcar o fărâmă de adevăr, atunci înaintea noastră se deschid perspective remarcabile. Cu siguranță avem la îndemână resurse materiale și intelectuale pentru a depăși tragedii teribile cu costuri mici, doar cu puțină bunăvoință. Nu e nevoie de prea multă imaginație sau cunoaștere pentru a compila o listă de dorințe cu sarcinile care trebuie asumate și îndeplinite pentru a conferi beneficii enorme oamenilor aflați în suferință. În special crime de natura și dimensiunile celor comise în Kosovo sunt foarte ușor de identificat și multe ar putea fi depășite sau cel puțin atenuate semnificativ, cu o foarte mică parte din efortul și zelul depuse pentru cauza care a mistuit puterile occidentale și culturile lor intelectuale, la începutul anului 1999.

Dacă spiritul exaltat al eliberării provinciei Kosovo conține măcar frânturi de autenticitate, dar într-un final liderii acționează „în numele unor principii și valori“ care sunt cu adevărat umane, așa cum proclama, încrezător, Vaclav Havel, atunci vor exista oportunități incitante de a pune chestiuni extrem de importante pe agenda acțiunii practice și imediate. Și chiar dacă realitatea nu se va ridica la înălțimea acestui autoportret flatant, efortul are totuși meritul de a îndrepta atenția către ceea ce ar trebui întreprins de cei care privesc cuvintele frumoase drept ceva mai mult decât oportunism cinic.

Pe 24 martie, forțele NATO, conduse de SUA, au lansat rachete de croazieră și bombe asupra unor ținte de pe teritoriul Republicii Federale Iugoslavia (RFI), „aruncând America într-un conflict militar despre care Clinton a declarat că este necesar pentru a stopa purificarea etnică și a aduce stabilitate în Europa de Est“, susțineau articolele de primă pagină din presa mondială. Clinton a informat națiunea americană că, bombardând RFI, „ne respectăm valorile, ne protejăm interesele și susținem cauza păcii“. „Nu putem riposta pretutindeni la asemenea tragedii“, a spus el, „dar, când conflictul etnic se transformă în purificare etnică, dacă putem face diferența trebuie să încercăm să o facem și acesta este, în mod clar, cazul în Kosovo.“ „Dacă am fi ezitat“, în ceea ce titlul discursului său numește „un război just și necesar“, „rezultatul ar fi fost un dezastru moral și strategic. Albanezii kosovari ar fi devenit o populație fără patrie, trăind în condiții dificile în unele dintre cele mai sărace țări din Europa“, un destin pe care SUA nu-l pot tolera pentru oamenii aflați în suferință.

Aliații europeni ai lui Clinton au fost de acord cu această abordare. Sub titlul „O nouă generație trage linia“, premierul britanic Tony Blair a declarat că acesta era un nou tip de război, în care noi luptam „pentru valori“, pentru „un nou internaționalism, în cadrul căruia represiunea brutală îndreptată împotriva unor întregi grupuri etnice nu va mai fi tolerată“, „pentru o lume în care cei responsabili pentru asemenea crime să nu se poată ascunde nicăieri“.

„Noul Intervenționism“ a fost salutat de intelectualitate și de specialiștii în drept, care au proclamat apariția unei noi ere în afacerile internaționale, o eră în care „statele luminate“ vor fi, în sfârșit, capabile să folosească forță acolo unde „ele cred că ar fi just să o facă“, renunțând la „vechile reguli restrictive“ și supunându-se „noțiunilor moderne de justiție“ pe care ei le creează. „Criza din Kosovo ilustrează... noua dorință a Americii de a face ceea ce consideră just, fără a mai ține seama de dreptul internațional“, scria profesorul de drept de la Universitatea California, Michael Glennon, în Foreign Affairs. Eliberate acum din chingile Războiului Rece și ale demodatelor constrângeri ale ordinii mondiale, statele luminate se pot dedica, în sfârșit, cu toată vigoarea, misiunii susținerii drepturilor omului și

aducerii dreptății și libertății pentru oamenii oprimați de pretutindeni, chiar și prin forță, dacă este necesar.

Statele luminate sunt SUA și asociatul lor britanic, poate și alte țări care se înscriu în cruciada acestora pentru justiție și drepturile omului. Misiunii lor li se opun, notează Glennon, doar acele elemente din lume care sunt „ostile ordinii, sfidătoare, indolente și eretice". Rangul de „stat luminat" se acordă, aparent, prin definiție. Am căuta zadarnic tentative credibile de a asigura dovezi sau argumente pentru o diferențiere critică între statele luminate și cele „ostile ordinii", iar aceste dovezi cu siguranță nu apar în istorie. Oricum, istoria este considerată irelevantă de către doctrina familiară a „schimbării cursului", care susține că da, în trecut am fost induși în eroare de naivitate sau informații eronate, dar acum ne întoarcem pe calea tradițională a corectitudinii și justeții. Ca atare, nu există nici un motiv să ne întrebăm ce-am putea învăța din poveștile vechi și prăfuite ale trecutului, chiar dacă structura luării deciziilor și baza sa instituțională rămân intacte și neschimbate.

Pe 3 iunie, NATO și Serbia au ajuns la un acord de pace. SUA și-au declarat, triumfătoare, victoria, deși nu încă pacea: pumnul de fier rămâne strâns, până când învingătorii vor stabili că interpretarea dată de ei acordului de pace va fi impusă. Un larg consens a fost articulat de analistul de politică internațională al ziarului New York Times, Thomas Friedman: „Încă de la început, problema Kosovo a vizat modul în care ar trebui să reacționăm atunci când se întâmplă lucruri rele în zone lipsite de importanță". Statele luminate au deschis noul mileniu oferind un răspuns la această întrebare critică a epocii moderne, urmând principiul moral potrivit căruia, „de îndată ce a început alungarea refugiaților, ar fi fost greșit să ignorăm ce se petrece în Kosovo... și, prin urmare, recurgerea la un masiv atac aerian, cu obiective limitate, era singurul lucru care avea sens".

În vreme ce propriul (și convenționalul) răspuns al lui Friedman la întrebarea sa retorică este nesustenabil, un răspuns credibil apare în aceeași publicație și în aceeași zi, deși el este doar insinuat. Transmițând din Ankara, corespondentul Stephen Kinzer scrie că „[Akin Birdal], cel mai cunoscut susținător al drepturilor omului din Turcia, a fost întemnițat" și

urmează să execute o sentință pentru că „a îndemnat autoritățile să ajungă la un acord pașnic cu rebelii kurzi“. Privind dincolo de știrile și de comentariile sporadice și în general neinformative sau înșelătoare, descoperim că întemnițarea curajosului președinte al Asociației pentru Drepturile Omului din Turcia este doar un episod dintr-o campanie de intimidare și hărțuire a susținătorilor drepturilor omului care investighează și raportează atrocități groaznice și pledează pentru rezolvarea pașnică a unui conflict marcat de una dintre cele mai sălbatice campanii de purificare etnică și terorism de stat din anii 1990. Campania a continuat cu o furie tot mai accentuată, din cauza implicării active a SUA, care au căutat „respectarea valorilor, protejarea intereselor noastre și susținerea cauzei păcii“ (ca să-l citățm pe președintele Clinton) într-un mod prea familiar celor care nu preferă ignorarea intenționată. Aceste evenimente, care continuă chiar acum și au loc chiar în interiorul NATO și sub jurisdicție europeană, oferă o ilustrare mai degrabă șocantă – și departe de a fi singura – a răspunsului dat de statele luminate la întrebarea „cum ar trebui să reacționăm atunci când se întâmplă lucruri rele în zone lipsite de importanță“: ar trebui să ripostăm prin a contribui la amplificarea atrocităților, o misiune dusă la îndeplinire în Kosovo.

Asemenea elemente ale lumii reale de azi ridică unele serioase semne de întrebare în legătură cu Noul Umanism. În războiul desfășurat în 1999 în Balcani, aceste întrebări au rămas în afara unghiului de vedere – cel puțin în „statele luminate“. În alte părți, ele au fost percepute rapid, într-un spectru larg. Vom selecta câteva puncte de vedere menite să ilustreze acest lucru. Amos Gilboa, un important comentator israelian în domeniul militar și al problemelor strategice, vede statele luminate ca fiind „un pericol pentru omenire“. El descrie noile lor reguli ale jocului drept o revenire la era colonială, cu recurgerea la forță „învelită într-o justețe moralistă“, de vreme ce oamenii bogați și puternici fac „ceea ce li se pare lor justificat să facă“.

La capătul celălalt al spectrului, Aleksandr Soljenițîn (un idol al Occidentului când spune lucruri adevărate) oferă o definiție succintă a Noului Umanism: „Agresorii s-au poziționat în afara ONU, deschizând o nouă epocă, în care cel puternic are dreptate“.[129] Ei și mulți alții ca ei, din toată lumea, ar putea fi de acord cu observația făcută de un influent și

proeminent – chiar dacă puțin apreciat – pacifist radical, A.J. Muste: „Problema după război o constituie învingătorul. El crede că tocmai a dovedit că războiul și violența și-au meritat prețul și că va fi răsplătit. Cine-i va mai da lui lecții acum?“[130] Problemele mai ample, puse în evidență de cele mai recente dintre războaiele secesioniste din Iugoslavia, au intrat în atenția generală odată cu atenuarea Războiului Rece. Un loc central, între aceste probleme, este pretinsul drept la intervenție din partea statelor sau a alianțelor, pe motive umanitare, care extinde perspectiva folosirii legitime a forței. Există un consens general asupra momentului ales pentru acțiune, dar concluziile legate de „intervenția umanitară“ sunt frazate în moduri diferite, reflectând evaluarea intenției și posibilele consecințe ale „normelor emergente ale intervenției justificate“.[131] Opțiunile mai largi sunt de două tipuri: acțiuni desfășurate sub auspiciile ONU și în conformitate cu Carta ONU, care este recunoscută ca fiind fundamentul dreptului internațional în perioada postbelică; și acțiuni desfășurate unilateral, fără autorizarea Consiliului de Securitate, de către state sau alianțe (de pildă, SUA și NATO sau Pactul de la Varșovia, într-o perioadă mai timpurie). Dacă sunt suficient de puternice, arogante și bine disciplinate pe plan intern, asemenea alianțe își pot aroga, ele însele, rolul de „comunitate internațională“.

Pot fi ridicate întrebări privind prima categorie, dar nu acesta reprezintă subiectul analizat aici. Mai curând suntem preocupați de statele sau alianțele care nu solicită sau cărora nu li se acordă autorizarea din partea comunității internaționale, ci folosesc forța fiindcă „ele cred că așa este just“. În practică, acest lucru se reduce la „noua dorință a Americii de a face ce crede că este just“, în afara operațiunilor din „țări neimportante“, care nu constituie o preocupare pentru superputerea globală dominantă (de pildă intervențiile de menținere a păcii ale statelor vest-africane, care au primit retrospectiv autorizare din partea Națiunilor Unite). Dintr-o anumită perspectivă, obiectivul extins al intervenției a fost întotdeauna legitim, chiar merituos, dar a fost obstrucționat în timpul Războiului Rece din cauză că elementele „ostile ordinii, sfidătoare, indolente și eretice“ care se opuneau misiunii erau, pe atunci, capabile să se bazeze pe sprijinul puterilor comuniste, dedicate subversiunii și insurecției, în dorința lor de a cuceri lumea. Când Războiul Rece a luat sfârșit, „turbulenții“ nu au mai putut

împiedica bunele eforturi ale statelor luminate și, prin urmare, Noul Umanism a înflorit, sub conducerea înțeleaptă și justă a acestora.

Dintr-o perspectivă contrastantă, „noul intervenționism“ reia o experiență veche. El reprezintă o variantă actualizată a practicilor tradiționale, care au fost obstrucționate într-un sistem mondial bipolar, ce lăsa un oarecare spațiu mișcării de nealiniere – un concept care dispare, efectiv, când unul dintre cei doi poli își încetează existența. Uniunea Sovietică și, într-o oarecare măsură, China au impus limite acțiunilor puterilor occidentale, în ceea ce privește domeniile lor tradiționale – nu doar prin intermediul intimidării militare, ci și prin dorința lor ocazională, oricât de oportunistă, de a acorda sprijin țintelor subversiunii și agresiunii occidentale. Acum, după ce amenințarea sovietică a intrat în declin, învingătorii din Războiul Rece sunt mult mai liberi să-și exercite voința, sub paravanul bunelor intenții, dar urmărind, de fapt, interese care sună foarte familiar în afara domeniului iluminării. Cei care se intitulează purtători ai iluminării se întâmplă să fie tocmai cei bogați și puternici, moștenitori ai sistemelor coloniale și neocoloniale ale dominației globale: ei sunt Nordul, lumea întâi. Ereticii turbulenți care-i sfidează reprezintă celălalt capăt al spectrului: ei sunt Sudul, Lumea a Treia.

Divizarea nu este profundă și clară; nimic nu este astfel în domeniul problemelor umane. Dar nu putem trece cu vederea tendințele, iar ele sugerează unele dintre motivațiile diferențelor de perspectivă în interpretarea normelor emergente ale intervenției justificate. Conflictul privind interpretarea este dificil de rezolvat dacă istoria este declarată irelevantă și scena prezentă este zărită doar prin filtre stabilite de statele luminate, care transmit faptele rele ale inamicilor oficiali, dar blochează imaginile nedorite. Pentru a aborda cea mai evidentă ilustrare curentă, imaginile atrocităților trec nestânjenite, ba chiar sunt amplificate, dacă ele pot fi atribuite Belgradului, dar nu și dacă Washingtonul și Ankara sunt responsabile de ororile prezentate în asemenea imagini. Dacă sperăm să înțelegem ceva despre lume, ar trebui să ne întrebăm de ce deciziile privind intervenția forțată sunt făcute, într-un fel sau altul, de state cu puterea de a-și exercita voința și judecata.

În 1993, la Conferința Academiei Americane privind Normele Emergente, una dintre cele mai distinse personalități din cadrul disciplinei academice a relațiilor internaționale, Ernest Haas, a ridicat o întrebare simplă și convingătoare. El a remarcat că NATO intervenea, la acel moment, în Irak și în Bosnia spre a-i proteja pe kurzi și pe musulmani și a întrebat: „Oare NATO va păstra aceeași viziune intervenționistă și când Turcia va începe să reprime mai dur insurgenții kurzi de pe teritoriul ei?“ Întrebarea reprezintă un test clar pentru Noul Umanism: Este acesta ghidat de interese de putere sau de o sinceră preocupare umanitară? Recurgerea la forță este întreprinsă „în numele principiilor și valorilor“, așa cum s-a susținut? Sau suntem martori la un fenomen mult mai cras și mai familiar? Testul a fost unul bun, iar răspunsul nu s-a lăsat mult timp așteptat. Chiar când Haas punea această întrebare, Turcia acționa cu tot mai multă violență împotriva populației kurde din sud-estul țării, respingând ofertele pentru o soluționare pașnică a conflictului, care să permită acordarea de drepturi culturale și lingvistice pentru kurzi. Foarte curând după aceea, operațiunea a escaladat, ajungând la extremele purificării etnice și a terorismului de stat. NATO și în special liderul acestei organizații a adoptat o „viziune intervenționistă“ foarte clar definită, care a contribuit decisiv la amplificarea atrocităților.

Implicațiile vizând chestiuni mai largi par clare, mai ales când comparăm această „viziune intervenționistă“ cu cea adoptată în criza din Kosovo, una mai scăzută pe temeiuri morale, nu doar din rațiuni de scară (în mod crucial și dramatic, înainte de decizia bombardării RFI), ci și fiindcă regiunea Kosovo se află în afara granițelor și jurisdicției puterilor NATO și a instituțiilor acestora, spre deosebire de Turcia, care este direct în interiorul acestora. Cele două cazuri diferă radical însă și din punctul de vedere al dimensiunii: Serbia este unul dintre acele elemente „sfidătoare și indolente“ care stânjenesc instituțiile sistemului global, dominat de SUA, în vreme ce Turcia este un stat clientelar loial, care contribuie substanțial la acest proiect. Încă o dată, factorii care dirijează politica nu par greu de identificat, iar diviziunile Nord-Sud în privința chestiunilor mai ample și a interpretării acestora par să se potrivească. Chiar și o examinare superficială relevă că proclamațiile Noului Umanism sunt, în cel mai bun caz, profund dubioase. O analiză mai atentă asupra intervenției NATO în Kosovo este suficientă pentru a submina proclamațiile elevate.

O privire mai largă asupra lumii contemporane reîntărește ferm concluzia și scoate în evidență, cu o claritate deosebită, „valorile“ care sunt, de fapt, susținute. Dacă ne îndepărtăm și mai mult de la ordinele de marș emise de Washington și la Londra și permitem luarea în discuție a trecutului, descoperim rapid că noua generație este, de fapt, vechea generație și că „noul internaționalism“ înlocuiește consemnări vechi și neplăcute. Acțiunile distinșilor înaintași, ca și justificările oferite și valorile acestora, ar trebui să ne facă să reflectăm. Să începem prin a ne conforma regulilor și a ne îndrepta atenția asupra cazului desemnat: atrocitățile sârbe din Kosovo, care sunt reale și adesea îngrozitoare. Descoperim imediat că bombardamentele nu au fost întreprinse ca „ripostă“ la purificarea etnică și pentru a o „contracara“, cum au pretins liderii. Conștient pe deplin de consecințele probabile ale măsurilor luate de ei, Clinton și Blair s-au decis în favoarea unui război care a dus la o escaladare radicală a purificării etnice și la alte efecte nocive. Potrivit surselor NATO, în anul premergător bombardamentelor circa 2 000 de oameni fuseseră uciși în Kosovo și câteva sute de mii deveniseră refugiați interni. Catastrofa umanitară a fost atribuită, în mod copleșitor, forțelor militare și poliției iugoslave, principalele victime fiind etnicii albanezi, despre care se presupunea că ar constitui circa 90% din populația provinciei. Înainte de începerea bombardamentelor și timp de două zile după declanșarea lor, Înaltul Comisariat ONU pentru Refugiați (ÎCNUR) raporta că nu posedă date privind refugiații, deși mulți kosovari – albanezi și sârbi, deopotrivă – părăsiseră, de ani întregi, provincia și intraseră în ea, de asemenea, ca o consecință a războaielor din Balcani, alteori din motive economice sau de altă natură. După trei zile de bombardamente, ÎCNUR raporta, pe 27 martie, că 4 000 de oameni fugiseră din Kosovo în Albania și Macedonia, cele două țări învecinate. Pe 5 aprilie, ziarul New York Times scria că „peste 350 000 de persoane au plecat din Kosovo, după 24 martie“, bazându-se pe cifre comunicate de ÎCNUR, în vreme ce un număr necunoscut de sârbi din regiune au fugit spre nord, în Serbia, pentru a scăpa de atacurile violente, intensificate, atât de cele aeriene, cât și de cele de la sol. După război, s-a raportat că jumătate din populația sârbă „a plecat atunci când au început bombardamentele NATO“. Au existat diferite estimări ale numărului de refugiați din Kosovo, înainte de bombardamentele NATO. Mark Weller, profesor de drept la Universitatea Cambridge și consilier juridic al

delegației albanezilor din Kosovo la Conferința de la Rambouillet, raportează că după retragerea observatorilor internaționali, pe 19 martie, „în doar câteva zile, numărul celor strămutați crescuse din nou, la peste 200 000“. Președintele Comitetului de Informații al Camerei Reprezentanților a SUA, Porter Gross, a estimat un număr de 250 000 de persoane strămutate pe plan intern. La momentul semnării acordului de pace, pe 3 iunie, ÎCNUR raporta prezența a 671 500 de refugiați dincolo de granițele RFI, pe lângă cei 70 000 din Muntenegru și cei 75 000 care fugiseră în alte țări. Acestora le putem adăuga un număr necunoscut de refugiați strămutați în interiorul provinciei Kosovo – poate până la 300 000 în anul premergător bombardamentelor și mult mai mulți după aceea, cu diferite estimări; și, potrivit Crucii Roșii Iugoslave, un număr de peste un milion de persoane strămutate în Serbia după bombardamente, împreună cu mulți care părăsiseră Serbia. Cifrele raportate în Kosovo sunt, din nefericire, foarte familiare. Pentru a menționa doar două cazuri care ilustrează flagrant „valorile noastre“ în anii 1990, numărul total al refugiaților, înainte de bombardamentele NATO, este similar cu numărul estimat de Departamentul de Stat pentru Columbia, în același an; iar totalul dat de ÎCNUR la sfârșitul războiului este aproximativ egal cu numărul palestinienilor care au fugit sau au fost expulzați în 1948, un alt subiect politic care este încă foarte actual. În acel caz, au existat aproximativ 750 000 de refugiați, adică 85% din populația palestiniană totală, peste 400 de sate fiind distruse și înregistrându-se numeroase violențe. Comparația nu a fost trecută cu vederea în presa israeliană, unde Gideon Levi de la cotidianul Ha’aretz, a descris Kosovo ca pe o Palestină a anului 1948, dar unde agresiunile au fost filmate cu camere video. Ministrul de externe israelian, Ariel Sharon, a avertizat că, dacă „agresiunea NATO“ este „legitimizată“, următorul pas ar putea fi cererea de autonomie din partea Autorității Palestiniene pentru Galileea. În altă publicație, Ian Williams, un fervent susținător al bombardamentelor NATO, comenta: „Aproape putem spune că sârbii au studiat tacticile folosite de Israel în 1948, în campania sa de distrugere a satelor, desigur, cu excepția faptului că palestinienii nu au avut atunci un NATO care să-i sprijine“.

Diferențierea dintre victimele care merită și cele care nu merită să fie salvate este tradițională, ca și fundamentele sale, care se îndepărtează de

orice principiu moral și respectă doar drepturile obținute prin forță și privilegiu. Concomitent, Washingtonul respinge principiile Declarației Universale a Drepturilor Omului (pentru victimele considerate nedemne, ca palestinienii și mulți alții), dar pe de altă parte le susține pătimaș (pentru victimele considerate demne – acum albanezii din Kosovo). Deși ușor de înțeles în termenii intereselor politice, diferențierile sunt portretizate – atunci când sunt observate – ca „standarde duble“ sau „erori“, în comentariile respectabile. Atenția față de fapte relevă însă că există un singur standard, cel pe care marile puteri îl respectă de obicei și deși planurile pot da greș (agresorii fiind învinși sau putând apărea alte situații), „erorile“ sunt, de cele mai multe ori, măsuri tactice.

Revenind la Kosovo, refugiații au raportat că, imediat după începerea bombardamentelor, teroarea a lovit capitala provinciei, Priština, cruțată în mare parte până atunci, și au oferit relatări credibile privind distrugerea pe scară largă a satelor, comiterea de atrocități și o creștere radicală a numărului refugiaților, poate într-un efort de a alunga populația albaneză. Rapoarte similare, în general destul de credibile, au fost prezentate în mod proeminent în media, cu detalii extinse și oripilante, practica uzuală în cazul în care victimele considerate „demne“ sunt atacate de inamicii oficiali.

Un index al efectelor provocate de „masivul atac aerian“ a fost oferit de Robert Hayden, directorul Centrului pentru Studii Ruse și Est-europene al Universității Pittsburgh: „Numărul civililor sârbi uciși în primele trei săptămâni de război este mai mare decât cel al tuturor victimelor din ambele tabere din Kosovo, în cele trei luni premergătoare acestui război, deși ce s-a petrecut în acele trei luni nu a fost considerată o catastrofă umanitară“. Este adevărat, numărul victimelor înregistrate în rândul civililor sârbi a fost luat prea puțin în calcul, în contextul isteriei șoviniste stârnite pentru a susține un război contra sârbilor. Însă numărul victimelor albaneze, după primele trei săptămâni de bombardamente, estimat la acel moment ca fiind de câteva sute, deși probabil era mult mai mare, îl depășea, cu siguranță, foarte mult pe cel din anterioarele trei luni și poate chiar din anii precedenți.

Pe 27 martie, comandantul suprem al NATO, generalul Wesley Clark, a anunțat că era „pe deplin previzibil“ că teroarea și violențele sârbilor aveau să se intensifice după bombardamente. În aceeași zi, purtătorul de cuvânt al Departamentului de Stat, James Rubin, spunea că „Statele Unite sunt extrem de alarmate de rapoartele privind o escaladare a atacurilor sârbe asupra civililor albanezi din Kosovo“, atribuite acum în principal forțelor paramilitare. Curând după aceea, Clark susținea iar că nu este surprins de escaladarea bruscă și intensă a terorii sârbe, după bombardamente: „Autoritățile militare au anticipat pe deplin abordarea perfidă pe care Milošević avea să o adopte, precum și eficiența îngrozitoare cu care el va acționa“.[132] Sintagma lui Clark, „pe deplin previzibil“, este o exagerare. Nimic din domeniul problemelor umane nu este „pe deplin previzibil“, și, în mod cert, nu efectele violenței extreme. Dar ce s-a întâmplat imediat a fost foarte probabil să se întâmple. „Inamicii reacționează adesea când sunt atacați“, observa Carnes Lord, fost consilier pentru Securitate Națională în administrația Bush. „Deși oficialii occidentali continuă să nege, nu există aproape nici o îndoială că acea campanie de bombardament a oferit atât motivul, cât și oportunitatea pentru o operațiune sârbă mai amplă și mai sălbatică decât se anticipase inițial.“

Rezultatul a fost anticipat la Washington. Președintele Comitetului de Informații al Camerei Reprezentanților, Goss, a informat media că „serviciile noastre de informații ne-au avertizat cu multe zile și luni înaintea bombardamentelor că am putea avea o explozie de refugiați, cu mult peste cei 250 000 la care ne-am așteptat anul trecut, că îndârjirea sârbilor va crește, că se va extinde conflictul și că vor urma acțiuni de purificare etnică“. Încă din 1992 observatorii europeni din Macedonia „anticipaseră un influx masiv și brusc de refugiați de etnie albaneză, dacă ostilitățile se vor extinde în Kosovo“.[133]

Motivele acestor așteptări sunt suficient de clare. Oamenii „reacționează când sunt atacați“ nu împodobindu-l pe agresor cu ghirlande de flori și nu contraatacând acolo unde agresorul este puternic, ci acolo unde ei sunt puternici: în acest caz, la sol, nu trimițând avioane să bombardeze Washingtonul și Londra. Pentru a ajunge la aceste concluzii nu trebuie să fii un geniu și nici nu e nevoie să ai acces la informații secrete. Amenințarea

fățișă, cu invazia directă, lansată de NATO a făcut ca reacția brutală să fie și mai probabilă, din motive care, de asemenea, e imposibil să le fi scăpat lui Clinton și Blair. Amenințarea cu bombardamente dusese, probabil, deja la o intensificare a atrocităților, deși nu sunt multe dovezi în acest sens. Retragerea observatorilor internaționali, pe 19 martie, în cadrul pregătirilor pentru declanșarea bombardamentelor, a avut, probabil, aceeași consecință, din nou în mod previzibil. „Observatorii erau văzuți de mulți ca singura piedică în fața trupelor iugoslave“, observa ziarul Washington Post într-o analiză retrospectivă; și ar fi trebuit să fie de presupus că, îndepărtând piedica, un dezastru ar fi urmat, indubitabil. Și alte relatări sunt în acord cu aceasta. O retrospectivă ulterioară foarte detaliată, publicată în New York Times, ajungea la concluzia că „sârbii au început să atace avanposturile Armatei de Eliberare din Kosovo pe 19 martie, dar asaltul lor a devenit general abia pe 24 martie, în noaptea în care NATO a început bombardamentele asupra Iugoslaviei“. Ar fi fost nevoie de o doză uriașă de ignoranță internațională pentru a interpreta toate aceste fapte ca simple coincidențe.

Serbia s-a opus oficial retragerii observatorilor. Rezoluția votată de Adunarea Națională a Serbiei nu a fost raportată în media internațională, care, de asemenea, nu a publicat nici termenii Acordului de la Rambouillet, deși acesta a fost identificat, pe parcursul războiului, ca fiind corect și just. „Procesul de pace“ – cu accent pe „procesul“, un termen folosit adesea reflexiv, pentru a face referire la poziția Washingtonului, oricare ar fi fost aceasta (adesea constând în eforturi pentru subminarea măsurilor diplomatice), a fost o practică deosebit de instructivă în ceea ce privește Orientul Mijlociu și America Centrală. Bombardamentele au început la cinci zile după retragerea observatorilor, cu așteptarea logică și rațională că „rezultatul“ va consta în atrocități și purificare etnică și într-o fugă „subită, masivă“ și o alungare a albanezilor. Aceste lucruri s-au întâmplat în realitate, cu toate că dimensiunea lor avea să-i surprindă pe unii – deși, aparent, comandamentul general al NATO chiar la așa ceva se așteptase.

*Publicat inițial în: Noam Chomsky, The New Military Humanism (Monroe, ME: Common Courage Press, 1999)

O trecere în revistă asupra războiului NATO din Kosovo

Acum, când tumultul s-a potolit, ar trebui să putem întreprinde o analiză și o cronică relativ nepărtinitoare a războiului purtat de NATO în Kosovo. Ne-am putea aștepta ca tema să fi dominat milenarismul sfârșitului de an, dată fiind exuberanța pe care războiul a stârnit-o în cercurile intelectuale occidentale și valul mareic al autoadulării, ridicat de vocile unor personalități reputate care lăudau primul conflict din istorie desfășurat „în numele principiilor și valorilor“, primul pas îndrăzneț către o „nouă eră“ în care „statele luminate“ vor proteja drepturile omului pe întreaga planetă, sub brațul călăuzitor al unei Noi Lumi idealiste, decise să pună capăt barbariei“, eliberată din lanțurile străvechilor concepte ale ordinii mondiale. Dar tema abia dacă a fost menționată.

O excepție rarisimă a constituit-o Wall Street Journal, care a dedicat editorialul din 31 decembrie 1999 unei analize profunde a celor petrecute. Ziarul titra: „Războiul din Kosovo a fost crud, dur, sălbatic; genocidul care nu a fost“. Concluzia articolului contrastează mai curând profund cu propaganda din timpul războiului. O căutare în bazele de date a referirilor la „genocidul“ din Kosovo, doar pentru prima săptămână de bombardamente, a fost întreruptă când a ajuns la limita de 1 000 de documente.

Când forțele NATO au pătruns în Kosovo au fost depuse eforturi uriașe pentru descoperirea de crime de război, „un model de viteză și eficiență“, menit să asigure că nici o dovadă nu va fi pierdută sau trecută cu vederea. Eforturile „s-au construit pe baza lecțiilor învățate din greșelile precedente“. Ele reflectă „o concentrare internațională tot mai mare asupra tragerii la răspundere a criminalilor de război“. Mai mult, adaugă analiștii, „dovedirea dimensiunilor crimelor este, de asemenea, importantă pe plan

politic pentru NATO, spre a demonstra de ce au fost necesare 78 de zile de lovituri aeriene împotriva infrastructurii și forțelor sârbe“.

Această logică, acceptată pe scară largă, este scandaloasă. Nimeni nu contestă că o mulțime de crime și orori au avut loc după începerea bombardamentelor: ele nu au fost o cauză, ci o consecință. Prin urmare, e nevoie de o considerabilă îndrăzneală să folosești aceste crime pentru justificarea retrospectivă a acțiunilor care au contribuit la provocarea lor.

Una dintre „lecțiile învățate“ și aplicate rapid a fost necesitatea de a evita o investigație serioasă asupra crimelor din Timorul de Est. Aici nu a existat un „model de viteză și eficiență“. Puțini experți legiști au fost trimiși în zonă, în ciuda solicitărilor misiunii ONU de menținere a păcii, iar cei care au ajuns au fost împiedicați să ajungă la fața locului timp de patru luni, până când sezonul ploios a șters toate urmele esențiale. Misiunea însăși a fost amânată chiar și după ce țara fusese practic distrusă, iar cea mai mare parte a populației ei alungată. Diferențierea nu e greu de înțeles. În Timorul de Est, de crime se făceau vinovați înșiși teroriștii de stat, care au fost sprijiniți de Occident chiar până în ultimele zile ale atrocităților lor. Ca atare, chestiuni privind responsabilitatea sau împiedicarea crimelor nu au cum să se regăsească pe agendă. Dimpotrivă, în Kosovo dovezile crimelor înfiorătoare au putut fi adăugate spre a oferi NATO justificarea retrospectivă pentru război, pe baza interesantului principiu stabilit de sistemul doctrinar.

În ciuda eforturilor intense, rezultatele „obsesiei pentru gropile comune“, cum o numesc analiștii de la WSJ, au fost dezamăgitor de slabe. În locul „uriașelor câmpuri ucigașe la care unii investigatorii ajunseseră să se aștepte... modelul este cel al unor crime răzlețe“, o formă de „purificare etnică la scară redusă“. „Majoritatea uciderilor și incendierilor s-au produs în zone unde separatiștii din Armata de Eliberare din Kosovo (AEK) fuseseră activi“ sau s-ar fi putut infiltra, au raportat unii cercetători în domeniul drepturilor omului, o tentativă „de a elimina susținerea AEK din aceste zone, folosind teroarea selectivă, jafuri și crime sporadice“. Aceste concluzii dobândesc susținere și din ancheta detaliată întreprinsă de Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), anchetă

publicată în decembrie și care „sugerează un tip de raționament militar pentru expulzări, care au fost concentrate în zone controlate de insurgenți și de-a lungul probabilelor rute de invazie“.

Analiza WSJ ajunge la concluzia că „NATO a recurs la afirmațiile despre câmpiile sârbe ale morții“ atunci când „a văzut un corp de presă obosit, gata să îmbrățișeze povestea contrară: civilii uciși de bombele NATO“. Purtătorul de cuvânt al NATO, Jamie Shea, a prezentat „informații“ care își au originea în surse AEK. Multe dintre cele mai șocante și mai mediatizate rapoarte privind atrocitățile, atribuite refugiaților sau altor surse, s-au dovedit neadevărate, concluzionează WSJ. Între timp, NATO a căutat să nege propriile atrocități, de exemplu difuzând o înregistrare video falsificată „derulată la o viteză de trei ori mai mare decât cea normală“, pentru a face să pară că „uciderea a cel puțin 14 civili aflați într-un tren, pe un pod din Serbia, în aprilie anul trecut“ a fost de neevitat, deoarece „trenul se deplasa prea rapid pentru ca traiectoria proiectilelor să se fi schimbat la timp“.

Cu toate acestea, analiștii WSJ concluzionează că „monstruoasele“ crime, inclusiv uriașa campanie de expulzare, „ar putea fi suficiente pentru justificarea“ campaniei de bombardamente a NATO, pe principiul justificării retrospective.

Studiul OSCE este a treia sursă majoră privitoare la crimele sârbilor. Prima o reprezintă acuzațiile aduse de Departamentul de Stat al SUA lui Slobodan Milošević și asociaților lui, în mai; al doilea, punerea sub acuzare oficială, de către Tribunalul pentru Crime de Război, la scurt timp după aceea. Cele două documente sunt foarte asemănătoare, probabil deoarece „punerea sub acuzare, remarcabil de rapidă“ de către Tribunal, s-a bazat pe „informațiile secrete și alte informații culese de americani și de britanici, pe care guvernele occidentale refuzaseră multă vreme să le înmâneze Tribunalului“. Puțini se așteaptă ca asemenea informații să fie eliberate și unui Tribunal pentru Crime de Război în Timorul de Est, în eventualitatea puțin probabilă să existe unul. Departamentul de Stat și-a reînnoit acuzațiile în decembrie 1999, cu ceea ce se intenționează a fi justificarea definitivă a bombardamentelor, adăugând orice informație s-a putut obține de la refugiați și din investigațiile efectuate după război.

În cele două rapoarte ale Departamentului de Stat și în actul de acuzare al Tribunalului, cronologiile detaliate sunt restrânse, aproape în întregime, la perioada care a urmat campaniei de bombardament inițiată pe 24 martie. Astfel, raportul final al Departamentului de Stat, din decembrie 1999, se referă vag la „sfârșitul lui martie“ sau „după martie“, în afara unei singure referiri la rapoartele refugiaților privind o execuție desfășurată pe 23 martie, ziua declarației oficiale prin care NATO informa că va începe operațiunile aeriene anunțate pe 22 martie.

Singura excepție semnificativă este masacrarea, pe 15 ianuarie, a 45 de oameni la Račak. Însă aceasta nu ar fi putut fi motivația pentru bombardamente, din două motive suficiente: mai întâi, observatorii OSCE și alți observatori internaționali (inclusiv cei ai NATO) raportează că acesta a fost un incident izolat, care nu a fost urmat de nimic similar în lunile următoare, până la bombardamente; vom reveni asupra acestui caz. În al doilea rând, asemenea atrocități nu preocupă prea mult SUA și aliații lor. Dovezile în sprijinul acestei din urmă afirmații sunt copleșitoare, și faptul a fost confirmat încă o dată, curând după masacrul de la Račak, când forțele militare indoneziene și grupările paramilitare subordonate lor au ucis cu brutalitate aproximativ 50 de oameni care se refugiaseră de teroarea indoneziană într-o biserică din izolatul sat timorez Liquica. Spre deosebire de Račak, acesta a fost doar unul dintre numeroasele masacre comise în Timorul de Est la vremea respectivă, numărul victimelor depășindu-l cu mult pe cel atribuit lui Milošević în Kosovo: 3 000 până la 5 000 de oameni uciși după ianuarie 1999 (după cum raportau pe 6 august surse credibile ale bisericii locale) – adică de aproape două ori mai mulți decât numărul victimelor din toate taberele implicate în Kosovo în anul premergător bombardamentelor, potrivit NATO. Istoricul John Taylor estimează numărul victimelor la 5 000 sau 6 000, între ianuarie și referendumul din 30 august.

SUA și aliații lor au reacționat la masacrele din Timorul de Est în modul familiar: continuând să acorde sprijin militar și alte ajutoare ucigașilor și menținând alte aranjamente militare, inclusiv exerciții de instruire militară comune chiar până în luna august, în vreme ce insistau că securitatea din Timorul de Est „reprezintă responsabilitatea guvernului indonezian și nu vrem să îi răpim această responsabilitate“.

Pe scurt, Departamentul de Stat și Tribunalul Internațional nu au depus eforturi serioase ca să justifice campania de bombardamente și retragerea observatorilor OSCE pe 20 martie, în pregătirea acestei campanii.

Ancheta OSCE se conformează îndeaproape acuzațiilor ridicate de Departamentul de Stat și de Tribunalul Internațional. Ea consemnează „modelul expulzărilor și creșterea masivă a jafurilor, crimelor, violurilor, răpirilor și furturilor imediat după începerea atacurilor aeriene ale NATO, pe 24 martie". „Cea mai vizibilă schimbare în cursul evenimentelor s-a produs după ce NATO a lansat primele atacuri aeriene", pe 24 martie, raportează OSCE. „Pe de o parte, situația a părut întrucâtva să scape de sub controlul oricărei autorități, fărădelegea domnind sub forma uciderilor și jefuirii caselor. Pe de altă parte, expulzarea masivă a mii de locuitori din oraș, cei mai mulți fiind alungați în ultima săptămână din martie și la începutul lui aprilie, a urmat un anumit model și teoretic se poate spune că fost bine organizată, în avans."

Termenul „teoretic" nu reflectă nici pe departe realitatea. Chiar și fără dovezile documentare, cu greu se poate îndoi cineva că Serbia avea planuri de urgență, dinainte concepute, pentru expulzarea populației și că era probabil să le pună în aplicare sub bombardamentul NATO, când s-ar fi văzut confruntată cu perspectiva invaziei directe. În general se argumentează că bombardamentele sunt justificate prin planurile de urgență ale sârbilor care au fost implementate ca ripostă la asalturile aeriene. Din nou, logica este interesantă. Adoptând aceleași principiu, atacurile teroriste asupra unor ținte americane erau justificate dacă ele provocau un atac nuclear, în acord cu planurile de urgență – care există pentru prima lovitură, fie ea chiar și o lovitură preventivă împotriva statelor non-nucleare care au semnat tratatul de neproliferare a armelor atomice. Un atac iranian cu rachete asupra Israelului, în condițiile unei amenințări credibile cu invazia, era justificat dacă Israelul riposta implementând planurile sale detaliate de urgență – care probabil există – privind expulzarea populației palestiniene.

Ancheta OSCE mai raportează că „de îndată ce observatorii OSCE-MVK au părăsit zona, pe 20 martie 1999, și în special după începerea bombardamentelor asupra RFI, pe 24 martie, poliția sârbă și/sau unitățile AI (armata), adesea însoțite de trupe paramilitare, au mers din sat în sat, iar

în orașe din cartier în cartier, amenințând și alungâng populația albaneză din Kosovo“.

Plecarea observatorilor a precipitat, totodată, și o creștere a numărului ambuscadelor întreprinse de AEK, ambuscade care-i vizau pe ofițerii de poliție sârbi, „provocând o reacție puternică“ din partea poliției, o escaladare a violențelor față de „atmosfera premergătoare războiului, când forțele sârbe se confruntau cu rebeli care răpeau civili sârbi și atacau prin surprindere ofițeri de poliție și militari“.

Pentru a înțelege motivele care au determinat NATO să declanșeze războiul, trebuie să știm că perioada cea mai importantă au reprezentat-o lunile anterioare deciziei. Desigur, ce știa NATO în acea perioadă constituie o problemă cu o semnificație crucială pentru orice încercare serioasă de a evalua decizia bombardării Iugoslaviei fără autorizarea Consiliului de Securitate. Din fericire, aceasta este perioada din care avem cele mai detaliate dovezi directe: mai precis, rapoartele observatorilor MVK și ale altor observatori internaționali. Din nefericire, ancheta OSCE trece rapid peste aceste luni, prezentând puține dovezi și concentrându-se mai degrabă asupra perioadei ulterioare retragerii observatorilor. Dar este disponibilă o selecție a rapoartelor observatorilor MVK, împreună cu alte mărturii ale observatorilor internaționali independenți și chiar ai NATO. Aceste mărturii merită examinate mai atent.

Perioada relevantă începe în decembrie 1998, odată cu încălcarea armistițiului care permisese reîntoarcerea la casele lor a multor oameni alungați de lupte. De-a lungul acestor luni, observatorii raportează că „în general, agențiile umanitare au acces nestingherit la toate zonele din Kosovo“, confruntându-se doar cu hărțuiri ocazionale din partea forțelor de securitate sârbe și a unităților paramilitare ale AEK, așadar putem presupune că informațiile sunt destul de vaste.

„Cele mai serioase incidente“ raportate de Comitetul Internațional al Crucii Roșii în decembrie sunt ciocnirile semnalate de-a lungul frontierei dintre RFI și Albania și „ceea ce par a fi primele atacuri deliberate asupra locurilor publice din zonele urbane“. Raportul actualizat Inter-Agenții al

ONU (din 24 decembrie) identifică toate acestea ca fiind o tentativă a albanezilor înarmați de a trece din Albania în Kosovo, acțiune soldată cu uciderea a cel puțin 36 de oameni înarmați și a șase adolescenți sârbi de către indivizi mascați, care au tras într-o cafenea din orașul Peć, cu majoritate sârbă. Următorul incident îl reprezintă răpirea și asasinarea viceprimarului din Kosovo Polje, acțiune atribuită de NATO rebelilor din AEK. Urmează un raport despre „răpirile atribuite AEK“. Raportul secretarului-general al ONU (din 24 decembrie) trece în revistă aceleași dovezi, citând cifra de 282 de civili și polițiști răpiți de AEK până pe 7 decembrie (date aparținând RFI). Imaginea de ansamblu este că după armistițiul din octombrie „unitățile paramilitare ale albanezilor din Kosovo au profitat de încetarea temporară a luptelor pentru a-și reimpune controlul asupra multor sate din Kosovo, ca și asupra unor regiuni din preajma centrelor urbane și a autostrăzilor... fapt care a determinat autoritățile sârbe să declare că dacă MVK nu poate controla aceste unități, guvernul sârb o va face“.

Raportul actualizat Inter-Agenții al ONU din 11 ianuarie este similar. El descrie lupte între forțele de securitate sârbe și AEK. În plus, „în cel mai serios incident de la declararea încetării focului, în octombrie 1998, perioada analizată a fost martora unei creșteri a numărului de omucideri (aparent comise de AEK), care au declanșat viguroase acțiuni de represalii din partea forțelor de securitate guvernamentale. „Violențele întâmplătoare“ au dus la uciderea a 21 de persoane, în cele 11 zile anterioare. Este citat doar un exemplu: o bombă care a explodat în afara „unei cafenele din Priština, rănind trei tineri sârbi și declanșând atacuri de răzbunare din partea civililor sârbi asupra albanezilor“ – primul asemenea incident produs în capitală. Celelalte incidente majore enumerate sunt capturarea de către AEK a opt soldați, uciderea unui civil sârb și uciderea raportată a trei polițiști sârbi. Trecerea în revistă efectuată de NATO asupra aceleiași perioade este similară, fiind însoțită de alte detalii: bombardarea de către AI a facilităților AEK și a civililor albanezi, soldată cu „uciderea a cel puțin 15 albanezi din Kosovo“, uciderea de către AEK a unui judecător sârb, dar și a unor polițiști și civili sârbi etc.

Apoi, pe 15 ianuarie se produce masacrul din Račak, după care rapoartele revin, în general, la evenimente precedente. Raportul lunar al OSCE din 20 februarie descrie situația ca „volatilă". „Ciocnirile armate directe dintre sârbi și AEK... au scăzut semnificativ", dar atacurile AEK asupra polițiștilor sârbi și „schimburile sporadice de focuri" au continuat, „incluzând uneori folosirea armamentului greu de către AI". „Principala trăsătură a ultimei părți din perioada analizată a fost o creștere alarmantă a terorismului urban, cu o serie de bombardamente și atacuri cu arme de foc comise la întâmplare, împotriva unor civili aflați în locuri publice, în orașe de pe tot teritoriul Kosovo"; aceste atacuri „nu pot fi atribuite cu certitudine" și sunt „fie acte criminale propriu-zise, fie asasinate motivate politic". Urmează o trecere în revistă a confruntărilor dintre poliție și AEK, descrierea răpirii de către AEK a „cinci civili sârbi în vârstă" și a refuzului AEK și AI de a se conforma rezoluțiilor Consiliului de Securitate. Cinci civili au fost uciși „odată cu intensificarea semnificativă a violențelor urbane", inclusiv uciderea a trei persoane în urma unui atentat cu bombă comis lângă o băcănie albaneză. „Au fost primite mai multe rapoarte relevând acțiunile polițienești ale AEK în cadrul comunității albaneze și administrarea, de către grupările paramilitare, de pedepse albanezilor acuzați de colaborare cu sârbii", dar și crime și răpiri ale unor polițiști sârbi și civili albanezi acuzați de colaboraționism. „Ciclul confruntărilor poate fi în general descris" ca o serie de atacuri AEK împotriva polițiștilor și civililor sârbi, urmate de „o ripostă disproporționată din partea autorităților RFI" și „o recrudescență a activităților AEK în alte zone".

În raportul său lunar din 17 martie, al ONU scrie că înfruntările dintre forțele de securitate sârbe și AEK „au continuat la un nivel relativ mai scăzut", dar civilii „devin tot mai des principalele ținte ale actelor violente" – incluzând crime, execuții, rele tratamente și răpiri. ÎCNUR (agenția ONU pentru refugiați) „a înregistrat peste 65 de decese violente" ale civililor sârbi și albanezi (și ale câtorva romi) între 20 ianuarie și 17 martie. Acestea sunt raportate ca fiind asasinate izolate, comise de trăgători sau cauzate de atacuri cu grenade asupra unor cafenele sau magazine. Printre victime s-au numărat pretinși albanezi colaboraționiști și „civili cunoscuți pentru deschiderea și flexibilitatea lor în relațiile comunitare". Răpirile au continuat, victimele fiind aproape de fiecare dată sârbi, în

majoritate civili. Raportul OSCE din 20 martie a oferit un tablou similar, descriind „atacuri neprovocate, comise de AEK împotriva polițiștilor sârbi“ și o creștere a numărului victimelor în rândul forțelor de securitate sârbe, alături de „operațiuni militare afectând populația civilă“, „atacuri teroriste urbane, comise la întâmplare și vizând civili“, „crime care nu pot fi atribuite cuiva anume“ împotriva albanezilor și răpiri ale unor civili albanezi, comise aparent de către o „forță de securitate controlată la nivel central de AEK“. Sunt apoi enumerate incidente specifice.

Ultimul raport al NATO (16 ianuarie–22 martie) citează câteva zeci de incidente, aproximativ jumătate din ele declanșate de AEK, cealaltă jumătate de forțele de securitate sârbe, pe lângă câteva riposte ale forțelor de securitate sârbe și ciocniri ale acestora cu AEK, inclusiv „atacuri sârbe agresive asupra satelor bănuite că ar adăposti forțe sau centre de comandă UCK“. Victimele raportate sunt în special militari, numărul lor situându-se la nivelurile din lunile precedente.

Ca standard de comparație, am putea lua în considerare operațiunile distructive și criminale regulate ale armatei israeliene, sprijinite de SUA în Liban, atunci când forțele israeliene care ocupă sudul Libanului, prin încălcarea ordinelor Consiliului de Securitate ONU sau mercenarii locali ai israelienilor sunt atacați de rezistența libaneză. În anii 1990, ca și înainte, aceste acte criminale au depășit cu mult orice atrocitate atribuită forțelor de securitate ale RFI în ceea ce NATO insistă că ar fi teritoriul său.

În Kosovo nu au fost semnalate schimbări semnificative de la încălcarea armistițiului din decembrie și până la decizia din 22 martie vizând declanșarea bombardamentelor. Chiar și făcând abstracție de (aparent izolatul) masacru de la Račak, nu poate exista nici un dubiu că autoritățile și forțele de securitate ale RFI s-au făcut vinovate de crime serioase. Dar consemnările raportate nu oferă nici o credibilitate afirmației că aceste crime ar fi fost motivul pentru care bombardamentele au fost declanșate; în cazuri de atrocități comparabile sau chiar mai grave din aceeași perioadă, SUA și aliații lor fie nu au reacționat, fie – mai semnificativ – și-au menținut, ba chiar și-au sporit susținerea pentru autorii atrocităților.

Exemplele sunt ușor de enumerat – Timorul de Est, în aceleași luni, spre a menționa doar cel mai evident caz.

Expulzările masive s-au declanșat în Kosovo imediat după începerea campaniei de bombardamente, pe 24 martie. Pe 27 martie, ÎCNUR a raportat că 4 000 de oameni au fugit din Kosovo, iar pe 1 aprilie afluxul de refugiați a devenit suficient de ridicat pentru ca ÎCNUR să înceapă să ofere cifre zilnice. Programul de Evacuare Umanitară al ÎCNUR a fost declanșat pe 5 aprilie. Din ultima săptămână a lunii martie și până la sfârșitul războiului, în iunie, „unități armate din RFI și Serbia au alungat cu forța din Kosovo circa 863 000 de albanezi kosovari“, raportează OSCE, iar sute de mii de alte persoane au fost strămutate în interiorul provinciei, în vreme ce un număr necunoscut de sârbi, țigani (romi) și alte etnii au fugit, de asemenea.

SUA și Marea Britanie plănuiau de multe luni campania de bombardamente și este aproape imposibil să nu fi anticipat aceste consecințe. La începutul lui martie, premierul italian Massimo D'Alema l-a avertizat pe Bill Clinton asupra uriașului aflux de refugiați care avea să fie declanșat de bombardamente; consilierul pentru Securitate Națională al lui Clinton, Sandy Berger, a răspuns că în acel caz „NATO va continua să bombardeze“, cu rezultate și mai groaznice. De asemenea, serviciile de informații americane au avertizat că vor urma „practic, o explozie de refugiați“ și o campanie de purificare etnică, reiterând predicțiile anterioare ale observatorilor europeni.

Când campania de bombardamente a început, generalul Wesley Clark, aflat la comanda trupelor SUA-NATO, a declarat că era „pe deplin previzibil“ că teroarea și violențele sârbilor aveau să se intensifice după bombardamentele NATO. Curând după aceea, Clark a explicat din nou că „autoritățile militare au anticipat pe deplin abordarea perfidă pe care Milošević avea să o adopte, ca și eficiența îngrozitoare cu care el va acționa“. Elaborând, câteva săptămâni mai târziu, el a remarcat că operațiunea NATO planificată de „conducerea politică... nu a fost menită ca o modalitate de a bloca purificările etnice comise de sârbi. Nu a fost menită ca o modalitate de a purta război contra forțelor sârbe și forțelor de poliție

internă din Kosovo. Nici pe departe. Nu a existat niciodată vreo intenție de a face asta. Nu aceasta a fost ideea.“[134]

Generalul Clark a mai declarat că planurile pentru Operațiunea Potcoava „nu mi-au fost niciodată împărtășite“, referindu-se la pretinsul plan sârb de a expulza populația, care a fost publicat de NATO după ce șocanta reacție a sârbilor față de bombardamente devenise clară.

Agenția care poartă principala responsabilitate pentru refugiați este ÎCNUR. „La sfârșitul războiului, premierul britanic Tony Blair a solicitat lămuriri, în privat, acestei agenții, din cauza a ceea ce el considera a fi performanța ei problematică.“ Evident, performanța ÎCNUR ar fi fost mai puțin problematică dacă agenția nu ar fi fost văduvită de fonduri de către marile puteri. Din acest motiv, ÎCNUR a trebuit să-și reducă personalul cu peste 15% în 1998. În octombrie, în timp ce planurile de bombardament erau formulate, ÎCNUR a anunțat că va trebui să renunțe la o cincime din personalul rămas, până în ianuarie 1999, din cauza crizei bugetare create de „statele luminate“.

Rezumând, observatorii MVK au fost mutați și a fost inițiată o campanie de bombardamente cu așteptarea, pe deplin îndeplinită, că inevitabila consecință va fi o escaladare bruscă și puternică a purificărilor etnice și a altor atrocități, după ce organizația responsabilă de îngrijirea refugiaților a fost lăsată fără finanțare. Potrivit doctrinei justificării retrospective, crimele oribile care au urmat sunt acum considerate poate „suficiente ca să justifice“ campania de bombardamente a NATO.

Individul care comite o crimă poartă principala responsabilitate pentru aceasta; cei care îl incită, anticipând consecințele, au o responsabilitate secundară, care nu face decât să sporească, dacă ei acționează pentru a amplifica suferința victimelor. Singurul argument posibil pentru o acțiune care să incite la crime este acela că aceste crime ar fi fost mult mai grave dacă acțiunea nu ar fi fost întreprinsă. Această afirmație, una dintre cele mai remarcabile din istoria sprijinului acordat violenței de stat, necesită însă dovezi substanțiale. În cazul de față, am căuta în zadar dovezile – chiar și recunoașterea faptului că acțiunea ar fi fost necesară.

Să presupunem totuși că luăm în serios argumentul. Dar el își pierde, pur și simplu, tăria, atunci când analizăm dacă crimele ulterioare sunt grave. Dacă albanezii din Kosovo n-ar fi suferit în urma campaniei de bombardamente a NATO, decizia de a bombarda ar fi putut fi justificată în baza faptului că atrocitățile comise împotriva lor ar fi fost împiedicate. Forța argumentului se diminuează pe măsură ce dimensiunea crimelor crește. Este, prin urmare, mai degrabă curios că susținătorii bombardamentelor caută să înfățișeze cea mai groaznică imagine a crimelor de care și ei se fac responsabili; lucrurile ar trebui să se petreacă exact invers. Bizara poziție reflectă, probabil, succesul insuflării doctrinei potrivit căreia crimele incitate de bombardamentele NATO oferă o justificare retrospectivă pentru aceste bombardamente.

Aceasta nu este însă nici pe departe singura trăsătură impresionantă a managementului doctrinar. O alta este dezbaterea privind presupusul „dublu standard“ al NATO, relevat de faptul că organizația „s-a prefăcut că nu vede“ alte crize umanitare sau că „a făcut prea puțin“ spre a le împiedica. Participanții la dezbatere trebuie să fie de acord că NATO a fost călăuzită de principii umanitare în Kosovo – ceea ce reprezintă exact chestiunea în discuție. Lăsând asta deoparte, administrația Clinton nici nu „s-a prefăcut că nu vede“ și nici nu „a făcut prea puțin“ în cazul atrocităților din Timorul de Est, Columbia sau multe alte locuri. Dimpotrivă, împreună cu aliații săi, ea a ales să amplifice atrocitățile, adesea în mod viguros și decisiv. Poate cazul Turciei – țară din cadrul NATO și aflată sub jurisdicție europeană – este cel mai relevant, în conexiunea de față. Operațiunile de purificare etnică și alte crime întreprinse la o scară uriașă de guvernul turc au fost comise și grație unui uriaș aflux de ajutor militar oferit de administrația Clinton, ajutor care a crescut pe măsură ce atrocitățile se acumulau. Totodată, aceste atrocități au dispărut, efectiv, din istorie. N-au fost menționate absolut deloc la reuniunea prilejuită de aniversarea a 50 de ani de la înființarea NATO, în aprilie 1999, ținută în umbra purificării etnice – o crimă care nu poate fi tolerată lângă granițele NATO, au declamat participanții și comentatorii; ci doar în interiorul granițelor organizației, unde crimele sunt trecute sub tăcere. Cu rare excepții, presa s-a abținut de la laude ocazionale, deși participarea forțelor turce la campania din Kosovo a fost foarte apreciată. Dezbateri mai recente privind problemele

„intervenției umanitare“ eludează rolul crucial jucat de SUA în atrocitățile comise în Turcia sau ignoră total subiectul.

Faptul că doctrinele sistemului de propagandă sunt adoptate ca înseși puncte de pornire ale dezbaterii constituie o realizare rarisimă a acestuia. Este una dintre „lecțiile învățate“ și care urmează să fie aplicate în viitoarele exerciții deghizate sub masca intențiilor umanitare.

Absurditatea principiului justificării retrospective este, desigur, recunoscută la un anumit nivel. Prin urmare, multe încercări de a justifica bombardamentele NATO adoptă o abordare diferită. O versiune tipică susține că „Serbia a luat cu asalt provincia Kosovo pentru a zdrobi o mișcare de gherilă albaneză, separatistă, dar a ucis 10 000 de civili și a forțat 700 000 de oameni să se refugieze în Macedonia și în Albania. NATO a atacat pe cale aeriană Serbia pentru a proteja albanezii de purificările etnice, (dar) a ucis mii de civili sârbi și a provocat exodul altor zeci de mii din orașe în zonele rurale.“[135] Pornind de la această ordine a evenimentelor poate fi construit un raționament pentru bombardamente. Dar, indiscutabil, ordinea reală este, de fapt, inversă.

Metoda este una comună în media și, adesea, analiștii și experții adoptă o poziție similară. Într-o foarte apreciată carte despre război, istoricul David Fromkin afirmă, fără să aducă argumente, că SUA și aliații lor au acționat doar din „altruism“ și din „fervoare morală“, creând „un nou tip de abordare pentru folosirea puterii în politica mondială“, atunci când „au reacționat la deportarea a peste un milion de kosovari din căminele lor“, bombardându-i pentru a-i salva „de ororile suferinței sau de moarte“. El se referă la cei expulzați ca o consecință anticipată a campaniei de bombardament. În deschiderea pledoariei sale legale în favoarea războiului, profesoara de drept Ruth Wedgwood afirmă, tot fără a argumenta, că obiectivul bombardamentelor NATO a fost „să stopeze expulzarea de către regimul de la Belgrad a etnicilor albanezi din Kosovo“ – adică expulzarea precipitată de bombardamente și un obiectiv necunoscut de comandantul militar și respins categoric de el. Specialistul în securitate și afaceri internaționale Alan Kuperman scrie că în Timorul de Est și în Kosovo „amenințarea cu sancțiuni economice sau bombardamente a provocat o reacție tragică“ și „intervenția occidentală s-a produs prea târziu pentru a

împiedica atrocitățile comise pe scară largă“. În Kosovo, bombardamentele nu s-au produs „prea târziu pentru a împiedica atrocitățile comise pe scară largă“, ci le-au precedat și, așa cum se anticipase, le-au incitat. În Timorul de Est, lipsa unei acțiuni a Occidentului „a provocat o reacție tragică“. Folosirea forței nu a fost propusă și chiar și amenințarea cu sancțiuni a fost amânată până după producerea atrocităților. „Intervenția“ a fost făcută de o forță ONU de menținere a păcii care a pătruns în teritoriul administrat de Portugalia, aflat, în principiu, sub jurisdicție ONU, după ce puterile occidentale și-au retras, în sfârșit, sprijinul direct pentru invazia indonezienilor și masivele atrocități comise de aceștia, iar armata indoneziană a părăsit rapid zona.

O asemenea revizuire a datelor factuale a reprezentat mereu procedura standard. Într-o versiune timpurie tipică, expertul în politică externă al ziarului New York Times, Thomas Friedman, scria, la sfârșitul războiului, că „de îndată ce refugiații au început să fie alungați, ignorarea lucrurilor care se întâmplau în Kosovo ar fi fost greșită... și, prin urmare, folosirea unui asalt aerian masiv, cu un obiectiv limitat, a fost singurul lucru care avea sens“. Dar alungarea refugiaților la care se referă el a avut loc după „asaltul aerian masiv“, cum se anticipase, de altfel. Din nou avem de-a face cu o inversiune familiară a evenimentelor, ceea ce este de înțeles: fără ea, apărarea violenței de stat devine chiar dificilă.

O justificare retrospectivă frecvent rostită este că recurgerea la forță a făcut posibilă revenirea albanezilor kosovari la casele lor; o realizare semnificativă, dacă trecem cu vederea faptul că aproape toți fuseseră alungați din căminele lor tocmai ca urmare a bombardamentelor. Conform acestui raționament, o alternativă preferabilă – grotescă, dar nu într-așa măsură ca politica urmată – ar fi fost să se aștepte pentru a vedea dacă sârbii aveau să-și ducă la îndeplinire presupusele amenințări, iar dacă aceștia le-ar fi transpus în practică, să se treacă la bombardarea RFI pentru a asigura revenirea kosovarilor, care ar fi suferit astfel mult mai puțin decât au făcut-o fiind alungați sub bombele NATO.

O variantă interesantă apare în introducerea semnată de profesorul de drept la Universitatea Cambridge, Marc Weller, la un volum de documente despre

Kosovo, pe care el l-a editat. Weller recunoaște că bombardamentele NATO, pe care le-a susținut puternic, reprezintă o clară încălcare a dreptului internațional și ar putea fi justificate doar pe baza unui presupus „drept la intervenție umanitară“. La rândul ei, această justificare se bazează pe presupunerea că refuzul RFI „de a accepta un acord foarte detaliat asupra chestiunii Kosovo (ultimatumul de la Rambouillet) avea să constituie o circumstanță care a declanșat o urgență umanitară copleșitoare“. Dar felul cum avea să se desfășoare situația în teren „a scutit NATO de necesitatea de a da un răspuns în această privință“, scrie el cu referire la „declanșarea unei campanii masive și dinainte planificate de deportare forțată a ceea ce părea a fi întreaga populație de etnie albaneză din Kosovo, chiar înainte de începerea campaniei de bombardamente“.

Aici, apar două probleme. Mai întâi, înregistrările documentare, inclusiv volumul editat de Weller, nu oferă nici o dovadă în sprijinul crucialei sale afirmații factuale, dimpotrivă, o respinge (dată fiind absența dovezilor, în ciuda eforturile intense depuse pentru a le scoate la iveală). În al doilea rând, chiar dacă s-ar fi descoperit mai târziu că expulzarea începuse înainte de bombardamente, acest lucru n-ar fi putut justifica, în mod logic, nici pe departe recurgerea la forță. Mai mult, așa cum am arătat, chiar dacă despre declanșarea expulzărilor se știa dinainte de bombardamente (deși așa ceva lipsește, în mod misterios, din înregistrările documentare), ar fi fost de preferat să se permită continuarea expulzărilor și abia apoi să se inițieze bombardamentele, pentru a asigura revenirea acasă a celor alungați; din nou, o soluție grotescă, dar mult mai puțin grotescă decât ce s-a întreprins în realitate. Însă, în lumina dovezilor disponibile, toate acestea sunt speculații academice, relevând, pur și simplu, ce eforturi disperate au fost depuse pentru a justifica războiul.

Erau oare mai puțin grotești opțiunile disponibile în martie 1999? Desigur, obligația de a face dovada revine celor care predică violența de stat; este o misiune dificilă, pentru îndeplinirea căreia nu s-au făcut încercări serioase. Dar să lăsăm deoparte acest lucru și să examinăm gama de opțiuni disponibile.

O întrebare importantă ridicată de Eric Rouleau este dacă „atrocitățile comise de sârbi atinseseră asemenea proporții încât să justifice întreruperea

procesului diplomatic pentru a-i salva pe kosovari de la genocid“. După cum observă el, „refuzul continuu al OSCE de a publica un raport (privind concluziile observatorilor MVK din noiembrie și până la retragerea lor) nu poate decât să întărească îndoielile privind adevărul acestei acuzații“. După cum am observat mai devreme, rechizitoriile făcute de Departamentul de Stat american și de Tribunalul Penal Internațional nu oferă un sprijin convingător pentru acuzație – fapt semnificativ, de vreme ce ambele instituții au căutat să-și construiască un caz cât mai plauzibil. Dar raportul OSCE dat publicității după ce a scris Rouleau? Cum de asemenea am observat, raportul nu depune nici un efort serios de a susține acuzația, ci oferă puține informații despre perioada crucială. De fapt, referirile din cuprinsul lui confirmă mărturia membrului francez al MVK, Jacques Prod'homme, pe care Rouleau îl citează, potrivit căreia „în luna premergătoare izbucnirii războiului, perioadă în care el s-a deplasat liber prin regiunea Peć, nici el și nici colegii lui nu au observat nimic din ce ar fi putut fi catalogat drept persecuții sistematice, asasinate colective sau individuale, deportări sau incendieri de locuințe“. Rapoartele detaliate ale MVK și ale altor observatori, care au fost omise în analiza OSCE, subminează și mai mult acuzația, cum deja am discutat.

Acuzația crucială rămâne nesusținută, deși ea reprezintă componenta centrală a cazului construit de NATO, așa cum și cei mai înfocați susținători ai bombardamentelor o recunosc, de exemplu Weller. Din nou, ar trebui subliniat că o grea sarcină a probei apasă pe aceia care au avansat aceste acuzații, spre a-și justifica recurgerea la violență. Discrepanța dintre ceea ce ar fi fost necesar pentru a justifica bombardamentele și dovezile prezentate este, pur și simplu, izbitoare; termenul „contradicție“ ar fi mai potrivit, mai ales dacă luăm în considerare și alte evidențe pertinente, cum ar fi mărturia directă a comandantului militar al NATO, generalul Clark.

Kosovo fusese un loc extrem de periculos în anul precedent. Potrivit NATO, circa 2 000 de oameni, majoritatea albanezi, fuseseră uciși aici în cursul unor ciocniri sângeroase, începute în februarie, prin acțiunile AEK pe care SUA le denunțaseră ca „terorism“ și o brutală ripostă sârbă. În vară, AEK ocupase circa 40% din teritoriul provinciei, declanșând o reacție violentă din partea forțelor de securitate și a unităților paramilitare sârbe, care au

vizat populația civilă. Potrivit consilierului juridic al albanezilor din Kosovo, Marc Weller, „în doar câteva zile (după retragerea observatorilor, pe 20 martie), numărul celor alungați din casele lor crescuse din nou la peste 200 000“, cifră care corespunde, în mare, rapoartelor serviciilor de informații americane.

Să presupunem că observatorii nu ar fi fost retrași, în cadrul pregătirilor făcute pentru bombardamente, și ar fi fost continuate eforturile diplomatice. Erau fezabile asemenea opțiuni? Ar fi dus ele la un rezultat și mai rău sau poate la o soluție mai bună? Cum NATO a refuzat să ia în calcul această posibilitate, nu putem ști. Dar cel puțin putem lua în considerare faptele cunoscute și ne putem întreba ce sugerează ele.

Ar fi putut observatorii MVK să fie lăsați pe loc, chiar întăriți cu contingente suplimentare? Acest lucru pare posibil, mai ales în lumina condamnării imediate a retragerii lor de către Adunarea Națională a Serbiei. Nu a fost avansat nici un argument care să sugereze că sporirea raportată a atrocităților după retragerea observatorilor ar mai fi avut loc, dacă aceștia rămâneau, cu atât mai puțin escaladarea uriașă a violențelor, care a fost consecința anticipată a bombardamentelor semnalate de retragerea lor. Totodată, NATO a depus puține eforturi pentru a urmări alte mijloace pașnice; chiar și un embargou petrolier, nucleul oricărui regim serios de sancțiuni, nu a fost luat în considerare până după bombardament.

Dar cea mai importantă întrebare vizează opțiunile diplomatice. Pe masa negocierilor se aflau, în ajunul bombardamentelor, două propuneri. Una era Acordul de la Rambouillet, prezentat Serbiei ca un ultimatum. A doua era poziția Serbiei, formulată în „Planul de acord revăzut“, redactat de autoritățile de la Belgrad pe 15 martie și prezent în Rezoluția Adunării Naționale din 23 martie. O preocupare serioasă față de protejarea kosovarilor ar fi putut pune pe tapet și alte opțiuni, inclusiv, poate, ceva similar propunerii făcute în 1992–1993 de președintele sârb al Iugoslaviei, Dobrica Ćosici, care prevedea împărțirea provinciei Kosovo și separarea acesteia de Serbia, cu excepția „unui număr de enclave sârbe“. La acel moment, propunerea a fost repinsă de Republica Kosovo, condusă de Ibrahim Rugova, care își proclamase independența și înființase un guvern

paralel; dar propunerea ar fi putut servi ca bază de negociere, în circumstanțele diferite de la începutul anului 1999. Să ne rezumăm însă la cele două poziții oficiale existente la sfârșitul lui martie: ultimatumul de la Rambouillet și rezoluția sârbă.

Cu unele excepții marginale, conținuturile esențiale ale ambelor poziții au fost ținute departe de ochii opiniei publice, în afară de media disidentă, pe care puțini oameni au accesat-o, iar acest lucru este important și relevant. Rezoluția Adunării Naționale a Serbiei, deși anunțată de îndată pe agențiile de presă, a rămas practic un secret. Au existat puține indicii privind însăși existența ei, și chiar și mai puține privind conținutul ei. Rezoluția condamna retragerea observatorilor OSCE și solicita ONU și OSCE să faciliteze un acord diplomatic prin negocieri, „pentru ajungerea la o înțelegere politică privind o largă autonomie pentru Kosovo, cu asigurarea deplinei siguranțe a tuturor cetățenilor și comunităților etnice și cu respectarea suveranității și a integrității teritoriale a Republicii Serbia și a Republicii Federale Iugoslavia“.

Ea ridica posibilitatea unei „prezențe internaționale“ cu „o mărime și un caracter“ care urmau să fie determinate, prezență menită să facă „acordul politic privind autonomia stabilit și acceptat de reprezentanții tuturor comunităților naționale care trăiesc în Kosovo“. Acordul RFI „de a discuta dimensiunea și caracterul prezenței internaționale în Kosovo, pentru implementarea acordului care va fi acceptat la Rambouillet“ fusese transmis oficial negociatorilor pe 23 februarie și anunțat de RFI la o conferință de presă în aceeași zi. Dacă aceste propuneri aveau vreo substanță nu putem ști, deoarece ele nu au fost niciodată luate în considerare și rămân necunoscute.

Poate și mai șocant este faptul că ultimatumul de la Rambouillet, deși universal descris ca o propunere de pace, a fost, de asemenea, ascuns publicului, în special prevederile introduse aparent în momentele finale ale convorbirilor de pace de la Paris, în martie, după ce Serbia își exprimase acordul față de principalele propuneri politice și aceasta a garantat, practic, respingerea acordului. De o deosebită importanță sunt termenii Anexelor de implementare, care acordau NATO dreptul „la trecere liberă și

nerestricționată și la acces neîngrădit prin RFI, inclusiv prin spațiul aerian și apele teritoriale asociate“, fără limite, obligații sau preocupări de a respecta legile țării sau jurisdicția autorităților ei, care erau însă obligate să urmeze ordinele NATO „pe bază prioritară și cu toate mijloacele corespunzătoare“ (Anexa B).

Anexa nu a fost prezentată jurnaliștilor acreditați la tratativele de la Rambouillet și Paris, raportează Robert Fisk. „Sârbii spun că ei au denunțat acordul la ultima lor conferință de presă desfășurată la Paris – un eveniment cu puțini jurnaliști participanți, care a avut loc la la ambasada Iugoslaviei, pe 18 martie, la ora 11 PM.“ Disidenții sârbi care au luat parte la negocieri pretind că li s-au dat aceste condiții în ultima zi a convorbirilor de la Paris și că rușii nu au știut despre ele. Aceste prevederi n-au fost comunicate Camerei Comunelor din Marea Britanie decât pe 1 aprilie, în prima zi a vacanței parlamentare, la o săptămână după începerea bombardamentelor.

În cursul negocierilor care au urmat bombardamentelor, NATO a abandonat în întregime aceste solicitări, împreună cu altele, la care Serbia se opusese, iar ele nu sunt menționate deloc în acordul final de pace. Pe bună dreptate, Fisk se întreabă: „Care a fost scopul real al solicitării de ultimă oră a NATO? A fost un cal troian? A fost această solicitare menită să salveze pacea? Sau să o saboteze?“ Indiferent care ar fi răspunsul, dacă negociatorii NATO ar fi fost preocupați de soarta albanezilor din Kosovo, ei ar fi căutat să determine dacă diplomația ar fi putut reuși în cazul în care cele mai provocatoare și, evident, mai irelevante solicitări ar fi fost retrase; dacă supravegherea de către observatori ar fi fost îmbunătățită, în loc ca aceștia să fie cu totul retrași, iar sancțiunile semnificative ar fi fost retrase.

Când au fost ridicate aceste întrebări, liderii echipelor de negociatori americană și britanică au pretins că erau dornici să renunțe la solicitările exagerate, pe care mai târziu chiar le-au retras, dar că sârbii i-au refuzat. Această afirmație cu greu poate fi crezută. Negociatorii ar fi avut toate motivele să facă asemenea lucruri publice de îndată. Este interesant că ei n-au fost chemați să dea socoteală pentru această prestație șocantă.

Și susținătorii proeminenți ai bombardamentelor au făcut afirmații similare. Un important exemplu îl reprezintă comentariul privind acordul de la Rambouillet, semnat de Marc Weller. Weller ridiculizează „pretențiile exagerate“ privind Anexele de implementare, despre care pretinde că „au fost publicate împreună cu acordul“, referindu-se la Planul de acord datat 23 februarie. Unde au fost publicate, el nu specifică, după cum nici nu explică de ce reporterii acreditați la convorbirile de la Rambouillet și Paris nu aveau cunoștință de ele. Așa cum, se pare, nici Parlamentul britanic nu avea cunoștință. Faimoasa „Anexă „, declară el, stabilea „termenii standard ai unui statut privind acordul de forțe pentru FMPK (forțele de ocupație NATO plănuite“. El nu explică de ce NATO a renunțat la solicitare după începerea bombardamentelor, iar solicitarea nu este, evident, făcută de forțele care au intrat, sub comanda NATO, în Kosovo, în luna iunie, forțe mult mai numeroase decât cele estimate la Rambouillet și prin urmare ar fi trebuit să depindă și mai mult de statutul acordului de forțe. De asemenea, neexplicat rămâne răspunsul dat, pe 15 martie, de RFI la Planul de acord din 23 februarie. Răspunsul RFI parcurge planul de acord până la cele mai mici detalii, paragraf cu paragraf, propunând, pe parcursul lui, schimbări extinse și chiar respingeri ale prevederilor, dar nu include nici o menționare a Anexelor – acordurile de implementare care, așa cum subliniază Weller, au fost în mod clar partea cea mai importantă, constituind subiectul negocierilor de la Paris, aflate în curs la acel moment. Am putea privi relatarea lui cu oarecare scepticism, chiar și făcând abstracție de atitudinea lui obișnuită față de faptul crucial, deja notat, și de implicarea sa clară. Deocamdată, aceste chestiuni importante rămân îngropate în obscuritate.

În ciuda eforturilor oficiale de a împiedica opinia publică să conștientizeze ce se întâmplase, documentele erau disponibile pentru orice canal de știri care alegea să urmărească problema. În SUA, extrema (și la drept vorbind irelevanta) solicitare pentru ocuparea, practic, de către NATO a RFI a fost menționată pentru prima oară cu prilejul unei întruniri a NATO din 26 aprilie, când a fost ridicată o întrebare în această privință, întrebare respinsă rapid și nereluată ulterior. Faptele au fost raportate de îndată ce solicitările fuseseră retrase formal și deveniseră irelevante pentru alegerea democratică. Imediat după anunțarea acordurilor de pace din 3 iunie, presa a citat pasaje cruciale din ultimatumul „acceptați sau respingeți“ de la

Rambouillet, notând că ele solicitau ca o „forță militară compusă exclusiv din trupe NATO să primească permisiunea deplină de a se deplasa oriunde dorea în Iugoslavia, imună față de orice proces legal“ și că „trupele conduse de NATO să aibă practic un acces neîngrădit în toată Iugoslavia, nu doar în Kosovo“.[136]

Pe parcursul celor 78 de zile de bombardamente, negocierile au continuat, fiecare parte făcând compromisuri – descrise în SUA ca o înșelătorie sau o capitulare a sârbilor, sub presiunea bombardamentelor. Acordul de pace din 3 iunie a fost un compromis între cele două abordări aflate pe masa negocierilor la sfârșitul lui martie. NATO a renunțat la cele mai extreme solicitări, inclusiv cele care subminaseră, aparent, negocierile în ultimul moment, și la termenii care fuseseră interpretați ca pledând pentru un referendum asupra independenței. Serbia a acceptat o „prezență internațională de securitate, cu participarea substanțială a NATO“, singura menționare a NATO în acordul de pace sau în Rezoluția 1244 a Consiliului de Securitate ONU, care afirma acest acord. NATO nu a manifestat însă nici o intenție de a respecta peticul de hârtie pe care-l semnase și a trecut de îndată la încălcarea prevederilor, implementând o ocupație militară a provinciei Kosovo, sub comanda NATO. Când Serbia și Rusia au insistat asupra termenilor acordurilor formale, ele au fost criticate sever pentru „înșelătoria“ lor și bombardamentul a fost reluat, pentru a le supune. Pe 7 iunie, avioanele NATO au bombardat din nou rafinăriile de petrol din Novi Sad și Pančevo, ambele centre ale opoziției față de Milošević. Rafinăria de la Pančevo a fost cuprinsă de flăcări, eliberând un nor uriaș de gaze toxice, prezentat într-o fotografie care însoțește un articol publicat în New York Times, pe 14 iulie, în care se discutau efectele severe asupra economiei și sănătății. Bombardamentul nu a fost raportat în presă, deși subiectul a fost acoperit de agențiile de știri.

S-a afirmat că, dacă în martie s-ar fi încheiat un acord, Milošević ar fi încercat să eludeze termenii acestuia. Înregistrările susțin puternic această concluzie, așa cum susțin aceeași concluzie și în privința NATO – întâmplător nu doar în acest caz; descompunerea forțată a acordurilor formale constituie regula, nu excepția, când vorbim de marile puteri. Așa cum tardiv a fost recunoscut acum, evidențele sugerează și că „ar fi fost

posibilă implementarea [în martie] unui set autentic de negocieri – și nu a dezastruosului dictat american, prezentat lui Milošević la conferința de la Rambouillet – și desfășurarea în teren a unui larg contingent de observatori internaționali, capabili să-i protejeze pe civilii albanezi și pe cei sârbi, deopotrivă".

Cel puțin aceste lucruri par clare. NATO a ales să respingă opțiunile diplomatice, care nu fuseseră epuizate, și să lanseze o campanie militară care a avut consecințe dezastruoase pentru albanezii din Kosovo, așa cum se anticipase. Alte consecințe nu constituie o preocupare prea mare în Occident – inclusiv distrugerea economiei civile a Serbiei prin operațiuni militare care au încălcat flagrant legile războiului. Deși problema a fost adusă în atenția Tribunalului pentru Crime de Război, este greu de crezut că ea va fi abordată cu seriozitate. Din motive similare, există la fel de puține șanse ca Tribunalul să acorde atenție documentului de 150 de pagini intitulat „Punerea sub acuzare a Operațiunii Furtuna: un caz la prima vedere", în care se trec în revistă crimele de război comise de forțele croate care au alungat circa 200 000 de sârbi din Krajina, în august 1995, cu implicarea crucială a SUA, fapt care a generat „o lipsă aproape totală de interes în presa americană și în Congresul SUA", după cum observă corespondentul New York Times în zona balcanică, David Binder.

Suferințele kosovarilor nu au luat sfârșit odată cu sosirea armatei de ocupație a NATO (FMPK) și a misiunii ONU. Deși au fost disponibile foarte ușor miliarde de dolari pentru bombardamente, în luna octombrie „SUA încă nu plătiseră suma de 37,9 milioane de dolari destinată demarării operațiunii civile a ONU din Kosovo". În noiembrie, „Departamentul SUA pentru ajutor extern în caz de dezastre trebuie încă să distribuie vreo trusă de ajutor și abia acum aduce lemnul" necesar programului de construire de adăposturi pentru iarnă în Kosovo; ÎCNUR și agenția umanitară a UE, ECHO, „s-au confruntat, de asemenea, cu critici din cauza întârzierilor și a lipsei de viziune pe termen lung". Actualul deficit al misiunii ONU reprezintă „echivalentul a jumătate de zi de bombardament", spune, cu amărăciune, un înalt oficial ONU, și fără el „acest loc va intra în colaps", spre marea satisfacție a lui Milošević. O conferință a donatorilor, organizată în noiembrie sub egida guvernelor occidentale, a promis acordarea a doar

88 de milioane de dolari pentru a acoperi bugetul misiunii ONU în Kosovo, dar a garantat 1 miliard de dolari pentru reconstrucția din anul următor – fonduri publice care urmau să fie transferate în buzunarele contractorilor privați, dacă vor fi rezolvate controversele din cadrul NATO, privind modul de distribuire a contractelor. La mijlocul lui decembrie, misiunea ONU a solicitat iar fonduri pentru profesori, polițiști și alți funcționari civili, dar nu a obținut mare lucru.

În ciuda ajutorului financiar limitat, atracția unui dezastru care poate fi atribuit unui inamic oficial și exploatat (pe temeiuri curioase) „spre a demonstra de ce au fost necesare 78 de zile de lovituri aeriene împotriva infrastructurii și forțelor sârbe“ a fost suficientă pentru a genera și reduceri severe ale ajutoarelor alocate în alte părți. Senatul SUA intenționează să taie zeci de milioane de dolari din programele de asistență destinate Africii. Danemarca și-a redus cu 26% fondurile umanitare pentru alte țări decât Kosovo. Corpul Medical Internațional, care a strâns 5 milioane de dolari pentru Kosovo, își suspendă programul din Angola, unde nu a reușit să adune 1,5 milioane de dolari pentru această țară, în care 1,6 milioane de refugiați riscă să moară de foame. Programul Alimentar Mondial a anunțat că-și va reduce finanțările pentru cele 2 milioane de refugiați din Sierra Leone, Liberia și Guineea, după ce a primit mai puțin de 20% din fondurile solicitate. Aceeași soartă îi așteaptă și pe cei 4 milioane de oameni afectați de inaniție din regiunea Marilor Lacuri africane, ale căror condiții mizerabile de trai sunt cauzate, în parte, și de acțiunile occidentale de pe parcursul multor ani și de refuzul Occidentului de a acționa în momente critice. Cheltuielile ÎCNUR per refugiat, în Balcani, sunt de 11 ori mai mari decât cele dedicate refugiaților din Africa. „Sutele de milioane de dolari cheltuite pe refugiații din Kosovo și înghesuiala agențiilor umanitare care s-au grăbit să-i cheltuiască a fost aproape o obscenitate, a declarat Randolph Kent“, care a părăsit programele ONU din Balcani, dedicându-se celor din Africa de Est. Președintele Clinton a organizat o întrunire cu principalele agenții umanitare „pentru a sublinia propriul său entuziasm pentru ajutorarea Kosovo“.

Și toate aceste lucruri se desfășoară pe fundalul unor reduceri masive ale ajutoarelor umanitare acordate de SUA, țară aflată acum „la apogeul gloriei

sale“ (David Fromkin), liderii americani răsfățându-se cu laudele aduse „altruismului“ lor fără precedent în istorie, într-o perioadă în care practic ei dispar din lista de donatori pentru cei săraci și aflați în suferință.

Ancheta OSCE oferă o consemnare detaliată a crimelor comise sub ocupația militară a NATO. Deși acestea nu se compară cu crimele comise de Serbia sub bombardamentele NATO, ele nu sunt nesemnificative. Provincia ocupată este dominată de „o lipsă de aplicare a legii, care a făcut ca violențele să nu poată fi ținute sub control“, mare parte a lor fiind atribuite AEK, raportează OSCE, în vreme ce „în locul justiției s-a impus impunitatea“. Adversarii albanezi ai „noii ordini“ impuse de „dominația AEK“, inclusiv oficiali ai principalilor rivali politici ai grupului rebel“, au fost răpiți, asasinați, vizați de atacuri cu grenade sau hărțuiți în alte moduri și obligați să se retragă din politică. Prima selecție din rapoartele OSCE publicate de New York Times se referă la orașul Prizren, situat în apropierea granței cu Albania. Acesta a fost atacat de sârbi pe 28 martie, dar „rezultatul final a fost că mai multe pagube au fost înregistrate aici... după război, nu în timpul acestuia“. Poliția militară britanică raportează implicarea mafiei albaneze în atacurile cu grenade și alte crime, între care uciderea unor femei în vârstă de către „bărbați care se proclamă reprezentanți ai AEK“.

Minoritatea sârbă a fost, în mare măsură, expulzată. Robert Fisk raportează că „numărul sârbilor uciși în primele cinci luni după terminarea războiului se apropie de cel al albanezilor uciși de sârbi în cele cinci luni precedente debutului bombardamentelor NATO, în martie“, indică dovezile disponibile; să ne reamintim că ONU raporta „65 de morți violente“ ale civililor (în special albanezi și sârbi) în cele două luni care au precedat retragerea observatorilor internaționali și bombardamentele. Crimele nu sunt anchetate, nici măcar uciderea unui angajat sârb al Tribunalului Internațional. Comunitatea croată „a părăsit în masă zona“, în octombrie. În noiembrie, „liderul unei mici comunități evreiești din Priština, Cedra Prlincevici, a plecat la Belgrad după ce a denunțat un pogrom împotriva populației non-albaneze“. Amnesty International raporta, la sfârșitul anului, că „violențele comise asupra sârbilor, romilor, slavilor musulmani și albanezilor moderați din Kosovo au crescut dramatic în ultima lună“,

incluzând „crime, răpiri, atacuri violente, intimidări, incendieri de locuințe... în fiecare zi“, ca și torturi și violuri și atacuri împotriva organizațiilor politice și a media albaneze independente, în ceea ce pare a fi „o campanie organizată de reducere la tăcere a vocilor moderate din societatea etnică albaneză“, totul sub privirile forțelor NATO.

Ofițerii FMPK raportează că au primit ordine să nu ia în considerare crimele: „Firește că este o nebunie“, spunea un comandant francez, „dar acestea sunt ordinele venite de la NATO, de la eșaloanele superioare“. Forțele NATO par, totodată, „complet indiferente“ la atacurile comise de „etnicii albanezi înarmați în scop de jaf“, de-a lungul graniței dintre Serbia și Kosovo, atacuri care au ca scop „terorizarea așezărilor de frontieră, furtul de lemne sau vite și, în unele cazuri, asasinatele“, ducând la abandonarea așezărilor.

Datele existente relevă că, sub ocupația NATO, Kosovo a revenit la situația dezvoltată la începutul anilor 1980, după moartea lui Tito, când forțele naționaliste au încercat să creeze „o republică albaneză pură din punct de vedere etnic“, ocupând pământurile sârbilor, atacând bisericile și angajându-se în „fapte continue de violență“ pentru a atinge scopul obținerii unei regiuni albaneze „pură din punct de vedere etnic“, cu „incidente aproape săptămânale de violuri, incendieri, jafuri și sabotaj industrial, cel mai probabil destinate alungării din provincie a slavilor nativi rămași în Kosovo“. Această „problemă aparent irezolvabilă“, o altă fază dintr-o istorie sângeroasă de violențe locale, a dus la riposta brutală, specifică, a lui Milošević, care a anulat autonomia Kosovo și a tăiat masivele fonduri federale de care provincia depindea, impunând un regim de „apartheid“. Kosovo ar putea, de asemenea, ajunge să semene cu Bosnia, „un bârlog de hoți și evazioniști“, fără o economie funcțională, dominată de o „bogată clasă criminală, care posedă o enormă influență politică și deturnează, în folosul propriu, sute de milioane de dolari din potențialele venituri din taxe“. Situația s-ar putea agrava și mai mult, pe măsură ce obținerea independenței Kosovo se împletește cu presiunile pentru „o Albanie Mare“, semnele prevestitoare fiind sumbre.

Țările mai sărace din regiune au suferit pierderi economice uriașe din cauza blocării Dunării în urma bombardamentelor asupra orașului Novi Sad, un alt centru al opoziției față de Milošević. Aceste state sufereau deja din cauza barierelor protecționiste care „împiedică navele să desfășoare comerț în UE“, ca și din cauza „unui baraj de tarife și cote impuse de occidentali pe exporturile acestor țări“. Dar „blocarea Dunării a fost, de fapt, un avantaj“ pentru Europa Occidentală, în special pentru Germania, care beneficiază de pe urma creșterii activității comerciale de pe Rin și din porturile europene de la Oceanul Atlantic.

Există și alți învingători. La finalul războiului, presa economică a descris „adevărații câștigători“ ca fiind industria militară occidentală, adică în general industria high-tech. Moscova se așteaptă „la un an excepțional de bun pentru exporturile rusești de armament“, deoarece „lumea se reînarmează pe scară largă, grație în mare parte aventurii balcanice a NATO“, căutând un factor de intimidare, așa cum mulți prevăzuseră, în timpul războiului. Mai important, SUA au reușit să-și impună dominația asupra regiunii strategice a Balcanilor, înlocuind, cel puțin temporar, inițiativele UE, un motiv principal pentru insistența cu care s-a pledat ca operațiunea să se deruleze sub egida NATO, o subsidiară a SUA. O Serbie sărăcită rămâne ultimul avanpost care se opune americanilor, probabil nu pentru multă vreme.

O consecință suplimentară este o altă lovitură dată principiilor fragile ale ordinii mondiale. Acțiunea NATO reprezintă o amenințare „pentru însuși nucleul sistemului internațional de securitate“, bazat pe Carta ONU, observa secretarul-general al organizației, Kofi Annan, în raportul său anual față de ONU, în septembrie. Dar acest lucru contează prea puțin pentru cei bogați și puternici, care vor acționa după bunul plac, respingând deciziile Curții Penale Internaționale și opunându-se rezoluțiilor Consiliului de Securitate, dacă așa ceva devine necesar; este util să ne amintim aici că, deși există o mitologie modernă care susține contrariul, SUA sunt statul care s-a opus de cele mai multe ori rezoluțiilor Consiliului de Securitate al ONU într-o gamă largă de probleme, inclusiv teroarea și agresiunea, chiar dacă a pierdut controlul asupra ONU în cursul decolonizării, în acest clasament Marea Britanie ocupând locul al doilea, urmată, la mare distanță,

de Franța. Dar victimele tradiționale iau mult mai în serios aceste probleme, așa cum a indicat reacția globală față de războiul din Kosovo.

Punctul esențial – deloc obscur – este că lumea are în fața ei două opțiuni în privința folosirii forței: (1) să păstreze o aparență de ordine mondială, fie prin intermediul Cartei ONU, fie prin intermediul altui document, mai bun, dacă acesta poate obține un grad de legitimitate; (2) să permită, la fel ca în trecut, statelor puternice, ghidate de putere și profit, să facă ce vor, dacă nu sunt constrânse din interior. Are sens să luptăm pentru o lume mai bună, dar în același timp nu trebuie să ne facem iluzii în privința celei în care trăim.

Arhivele și alte surse ar trebui să ofere mult mai multe informații despre cele mai recente războaie balcanice. Orice concluzie la care s-a ajuns azi este, în cel mai bun caz, parțială și preliminară. Deocamdată, însă, „lecțiile învățate“ nu par să fie deosebit de atractive.

* Publicat inițial ca: Noam Chomsky, „A Review of NATO’s War over Kosovo“, Z Magazine, aprilie–mai 2001

Imperialism umanitar: noua doctrină a dreptului imperial

Conceptul de „imperialism umanitar“, avansat de Jean Bricmont, surprinde succint o dilemă cu care liderii occidentali și comunitatea intelectuală occidentală s-au confruntat după colapsul Uniunii Sovietice. Încă de la începuturile Războiului Rece a existat o justificare reflexivă pentru orice recurgere la forță și teroare, la subversiune și sufocare economică: acțiunile erau întreprinse ca reacții defensive la ceea ce John F. Kennedy numea „nemiloasa conspirație de monolit“, având sediul la Kremlin (sau uneori în Beijing), o forță malefică absolută, dedicată extinderii dominației sale brutale asupra întregii lumi. Formula acoperea practic fiecare caz imaginabil de intervenție, indiferent care ar fi fost faptele. Dar, odată ce Uniunea Sovietică a dispărut, a devenit necesar ca fie politicile să fie schimbate, fie să se născocească noi justificări. A devenit clar foarte repede care curs va fi urmat, fapt care a aruncat o nouă lumină asupra priorităților și a bazelor instituționale ale politicii.

Sfârșitul Războiului Rece a dezlănțuit un flux impresionant de retorici care asigurau lumea că Occidentul era de acum liber să-și urmeze dedicarea tradițională către libertate, democrație, justiție și drepturile omului, nestânjenit de rivalitatea altei superputeri, deși au existat unii oameni – numiți „realiști“ în teoria relațiilor internaționale – care au avertizat că „garantând idealismului o dominație aproape exclusivă asupra politicii noastre externe“, am putea merge prea departe și ne-am putea vătăma propriile interese.[137] Noțiuni precum „intervenție umanitară“ și „responsabilitatea de a proteja“ au ajuns să fie curând trăsături proeminente ale discursului politic occidental, descrise în mod comun ca stabilind „o nouă normă“ în relațiile internaționale.

Mileniul s-a încheiat cu o extraordinară manifestare de automulțumire din partea intelectualilor occidentali, uimiți de încântare la vederea „noii lumi idealiste, decisă să pună capăt barbariei“, care intrase într-o „fază nobilă“ în politica externă, cu „o aură divină“, fiind pentru prima dată în istorie când un stat se dedica „principiilor și valorilor“, acționând exclusiv din „altruism“ și „fervoare morală“, ca lider al „statelor luminate“ și prin urmare liber să folosească forța ori de câte ori conducătorii săi „considerau a fi justificat“ – am citat doar o mică mostră dintr-un potop de opinii ale respectatelor voci liberale.[138]

Imediat ne vin în minte câteva întrebări. Mai întâi, cum se conformează imaginea despre sine cu datele istorice anterioare sfârșitului celui de-al Doilea Război Mondial? Și, dacă nu se potrivește, atunci ce motive am avea să ne așteptăm la o dedicare subită față de „garantarea dominației aproape exclusive a idealismului asupra politicii noastre externe“ sau a oricărui grad de dominație? Și cum se schimbă, de fapt, politicile atunci când superputerea inamică a dispărut? O întrebare care ar trebui pusă înaintea tuturor altora este dacă asemenea considerații ar trebui măcar ridicate.

Există două viziuni legate de semnificația datelor istorice. Atitudinea celor care celebrează „normele emergente“ este exprimată clar de unul dintre cei mai distinși intelectuali, profesorul de relații internaționale Thomas Weiss: examinarea critică a datelor istorice, scrie el, nu reprezintă altceva decât „fragmente irelevante și invective legate de politica externă a Washingtonului, considerată de istorie drept malefică“ și ca atare „ușor de ignorat“.[139]

O abordare contrară afirmă că deciziile politice izvorâsc în mod substanțial din structurile instituționale și, de vreme ce acestea rămân stabile, examinarea datelor istorice oferă puncte de vedere prețioase asupra „normelor emergente“ și a lumii contemporane. Aceasta este abordarea adoptată de Bricmont în studiul său despre „ideologia drepturilor omului“ și pe care o voi adopta, la rândul meu, aici.

Nu avem spațiu suficient pentru a trece în revistă datele istorice, însă doar ca o simplă ilustrare haideți să analizăm situația din timpul administrației

Kennedy, extrema liberală de stânga a spectrului politic, cu o componentă neobișnuit de vastă de intelectuali politici în poziții-cheie ale politicii americane. În acei ani, formula standard a fost invocată pentru a justifica invadarea Vietnamului de Sud în 1962, măsură care a pus bazele uneia dintre marile crime ale secolului XX.

La acea dată, regimul clientelar impus de SUA nu mai putea controla rezistența indigenă evocată prin masiva teroare de stat, care ucisese până atunci zeci de mii de oameni. Așadar, Kennedy a trimis aviația militară americană să înceapă bombardarea Vietnamului de Sud, a autorizat utilizarea napalmului și a altor arme chimice pentru a distruge recoltele și vegetația de la sol și a inițiat programe care au alungat milioane de țărani sud-vietnamezi către maghernițele urbane sau către lagăre unde au fost înconjurați cu sârmă ghimpată pentru a fi „protejați“ de forțele de rezistență sud-vietnameze pe care le susțineau, așa cum știa Washingtonul. Totul, ca o măsură de apărare contra celor doi mari demoni, Rusia și China sau „axa sino-sovietică“.[140]

În domeniile tradiționale ale puterii SUA, aceeași formulă a dus la modificarea, de către administrația Kennedy, a misiunii clasei militare din America Latină de la „defensivă emisferică“ – o reminiscență a celui de-al Doilea Război Mondial – la „securitate internă“. Consecințele au fost imediate. Așa cum se exprima Charles Maechling – care a condus planificarea operațiunilor de apărare internă și luptă contra insurgenților în perioada Kennedy și în primii ani ai administrației Johnson – politica SUA a trecut de la tolerarea „rapacității și cruzimii clasei militare latino-americane“ la „complicitatea directă“ a crimelor acesteia și apoi la sprijinirea de către SUA a „metodelor echipelor de exterminare ale lui Heinrich Himmler“.

Un caz de o importanță critică a fost pregătirea, de către administrația Kennedy, a puciului militar din Brazilia, prin care s-a urmărit răsturnarea regimului ușor social-democrat al lui Goulart. Puciul planificat a avut loc la puțin timp după asasinarea lui Kennedy, fiind primul dintr-o serie de acte comise în numele doctrinei „securității naționale“ și declanșând, pe întreg continentul american, un val de represiune care a durat până la războaiele

teroriste ale lui Reagan, care au devastat America Centrală în anii 1980. Prin aceeași justificare, misiunea militară trimisă de Kennedy în Columbia, în 1962, a sfătuit guvernul acestei țări să recurgă la activități paramilitare, teroriste și/sau de sabotaj împotriva adversarilor comuniști cunoscuți“, acțiuni care „aveau să fie sprijinite de Statele Unite“. În context latino-american, sintagma „oponenți comuniști cunoscuți“ se referea la lideri de sindicat, preoți care îi organizau pe țărani, activiști pentru drepturile omului – de fapt, orice persoană dedicată schimbărilor sociale în niște societăți violente și represive.

Aceste principii au fost rapid încorporate în instruirea și pregătirea forțelor armate. Reputatul președinte al Comitetului columbian permanent pentru drepturile omului, fost ministru al afacerilor externe, Alfredo Vasquez Carrizosa scria că administrația Kennedy „a depus eforturi uriașe pentru a transforma armatele noastre regulate în brigăzi de luptă împotriva insurgenților, acceptând noua strategie a echipelor morții“ și lansând „ceea ce este cunoscut în America Latină drept doctrina securității naționale... nu o apărare contra unui inamic extern, ci un mod de a transforma reprezentanții clasei militare în stăpâni ai jocului, cu dreptul de a combate adversarii interni, așa cum se specifică în doctrina braziliană, doctrina argentiniană, doctrina uruguayană și doctrina columbiană: este dreptul de a lupta contra activiștilor sociali, a sindicaliștilor, a bărbaților și femeilor care nu susțin sistemul și care sunt considerați extremiști comuniști, și de a-i extermina. Și aceasta ar putea însemna, practic, exterminarea oricui, inclusiv a activiștilor pentru drepturile omului, ca mine.“

În 2002, o misiune a Amnesty International dedicată protejării apărătorilor drepturilor omului din lumea întreagă a început printr-o vizită în Columbia, țară aleasă din cauza îndelungatei și sângeroasei istorii de violență sprijinită de stat și îndreptată împotriva acestor activiști curajoși, dar și a liderilor sindicali (în Columbia au fost asasinați mai mulți lideri sindicali decât în tot restul lumii laolaltă), pentru a nu mai vorbi de campesinos, populația indigenă, și afro-columbieni, cele mai vizate ținte. Ca membru al delegației, m-am putut întâlni cu un grup de activiști pentru drepturile omului, în casa, puternic apărată, din Bogota, a lui Vasquez Carrizos,

ascultând dureroasele lor experiențe și ulterior culegând mărturii din teren, fapt care a constituit o experiență zguduitoare.

Aceeași formulă a fost folosită în cadrul campaniei de subversiune și violență care a plasat Guyana, țară proaspăt independentă, sub dominația sângerosului dictator Forbes Burnham. Formula a fost invocată și ca justificare a campaniilor lui Kennedy împotriva Cubei, după eșecul invaziei din Golful Porcilor. În biografia lui Robert Kennedy, eminentul istoric liberal și consilier al lui Kennedy, Arthur Schlesinger, scrie că sarcina „terorizării“ Cubei a fost încredințată de președinte fratelui său, Robert Kennedy, care a considerat-o cea mai înaltă prioritate a sa. Campania teroristă a continuat cel puțin până în anii 1990, deși în ultima vreme guvernul SUA nu a mai întreprins el însuși operațiunile teroriste, ci doar a oferit sprijin pentru ele și un adăpost pentru teroriști și comandanții lor, printre care faimosul Orlando Bosch și, mai recent, Luis Posada Carriles. Comentatorii au fost suficient de politicoși să nu ne reamintească de Doctrina Bush: „cei care adăpostesc teroriști sunt la fel de vinovați ca și teroriștii înșiși“ și trebuie să fie tratați în consecință, prin bombardamente și invazie. Această doctrină „a revocat unilateral suveranitatea statelor care oferă adăpost teroriștilor“, observă specialistul în relații internaționale de la Harvard, Graham Allison, și „deja a devenit o regulă de facto a relațiilor internaționale“ – cu excepțiile obișnuite.

Documente interne din perioada administrațiilor Kennedy și Johnson dezvăluie că o preocupare principală în cazul Cubei era „sfidarea cu succes a politicilor SUA“, întreprinsă de această țară încă de la Doctrina Monroe, în 1823, care declara (dar nu a putut implementa) controlul total al SUA asupra emisferei vestice. A existat temerea că „sfidarea“ reușită de Cuba, mai ales dacă era însoțită de succesul dezvoltării independente, ar fi putut încuraja și alte state care sufereau din cauza unor condiții comparabile să urmeze o cale similară, versiunea rațională a teoriei dominoului, care reprezintă o trăsătură persistentă a formării politicii. Din acest motiv, dezvăluie datele documentare, era necesară pedepsirea severă a populației civile până când aceasta răsturna guvernul care-i ofensa pe americani.

Acesta este doar un exemplu de intervenție minoră, pe parcursul a doar câțiva ani, întreprinsă sub cea mai liberală dintre administrațiile SUA, justificată în termeni defensivi față de opinia publică. Datele la scară mai extinsă, în această privință, arată aproximativ la fel. Sub pretexte similare, dictatura sovietică și-a justificat controlul sever exercitat asupra țărilor din lagărul est-european.

Motivele intervenției, subversiunii, terorii și represiunii nu sunt ascunse. Ele sunt consemnate precis de Patrice McSherry în cel mai atent documentat studiu privitor la Operațiunea Condor, operațiunea teroristă internațională pusă la punct cu susținerea SUA în statul Chile, condus dictatorial de Pinochet: „regimurile militare din America Latină, acționând în mod normal cu sprijinul guvernului american, au răsturnat guvernele civile și au distrus alte centre ale puterii democratice din societățile lor (partide, sindicate, universități și sectoare constituționaliste ale forțelor armate) chiar atunci când orientarea socială a statului era pe cale să se schimbe sau în curs de schimbare, trecând puterea în mâinile unor sectoare sociale care nu făceau parte din rândul elitelor... Împiedicarea unor asemenea transformări ale statului a constituit un obiectiv-cheie pentru elitele latino-americane, pe care oficialii SUA l-au considerat, la rândul lor, ca fiind de un interes vital pentru securitatea națională.“[141]

Este ușor de demonstrat că așa-numitele „interese de securitate națională“ au doar o relație accidentală cu securitatea națiunii, deși au o legătură foarte strânsă cu interesele sectoarelor dominante din cadrul statului imperial și cu interesul general al statului de a asigura obediența cetățenilor lui.

SUA reprezintă o societate neobișnuit de deschisă. De aceea, documentarea principalelor principii ale strategiei globale, după al Doilea Război Mondial, nu reprezintă o dificultate. Chiar înainte ca SUA să intre în război, analiștii și planificatorii de nivel înalt au ajuns la concluzia că în lumea postbelică SUA ar trebui să caute „să dețină o putere indiscutabilă“, acționând pentru asigurarea „limitării oricărei exercitări a suveranității“ din partea statelor care ar fi putut interfera cu proiectele globale ale guvernului american. Acești analiști mai recunoșteau că „necesitatea de prim rang“ în atingerea acestor scopuri era „dezvoltarea rapidă a unui program de

reînarmare totală“, atunci, ca și acum o componentă esențială a „unei politici integrate menite să obțină supremația militară și economică a Statelor Unite“. La vremea respectivă, aceste ambiții erau limitate la „lumea non-germană“, care trebuia să fie organizată sub auspiciile SUA ca o „Mare Zonă“, incluzând emisfera vestică, fostul Imperiu Britanic și Extremul Orient. Pe măsură ce sovieticii au început să-i respingă pe naziști, după Stalingarad, și a devenit tot mai clar că Germania urma să fie înfrântă, planurile au fost extinse, spre a include o parte cât mai mare din Eurasia.

O versiune mai extremă a acestei strategii grandioase și în general constante prevede că nu poate fi tolerată nici o provocare la adresa „puterii, poziției și prestigiului Statelor Unite“, așa cum era instruită Societatea Americană de Drept Internațional de către proeminentul politician liberal Dean Acheson, unul dintre principalii arhitecți ai lumii postbelice. El vorbea astfel în 1963, la puțină vreme după ce Criza rachetelor cubaneze adusese lumea în pragul războiului nuclear. S-au produs puține schimbări de bază în concepțiile călăuzitoare după ce am trecut la doctrina Bush II, care a generat neobișnuite proteste în majoritatea mediilor, nu atât din cauza conținutului ei fundamental, cât a aroganței și stilului îndrăzneț, așa cum evidenția secretarul de Stat al lui Clinton, Madeleine Albright, care cunoștea prea bine și doctrina similară a lui Clinton.

Colapsul „nemiloasei conspirații de monolit“ a dus la o schimbare a tacticilor, dar nu și a politicii fundamentale. Acest lucru a fost clar înțeles de analiștii politici. Dimitri Simes, asociat senior la fundația Carnegie pentru Pace Internațională, observa că inițiativele lui Gorbaciov aveau să „elibereze politica externă a Americii din cămașa de forță impusă de ostilitatea dintre superputeri“.[142] El identifica trei componente majore ale „eliberării“. În primul rând, SUA aveau să treacă asupra competitorilor lor europeni costurile NATO, ca o modalitate de a evita îngrijorarea tradițională a Washingtonului că Europa ar putea căuta o cale independentă. În al doilea rând, SUA puteau pune capăt „manipulării Americii de către țările din Lumea a Treia“. Manipularea bogaților de către săracii nedemni a constituit întotdeauna o problemă serioasă, acută în special în privința Americii Latine, care în ultimii cinci ani transferase circa 150 de miliarde de dolari Occidentului industrializat, pe lângă o migrație de capital de 100

de miliarde de dolari, adică de 25 de ori mai mult ca valoarea totală a Alianței pentru Progres și de 15 ori mai mult ca valoarea Planului Marshall.

Această uriașă hemoragie reprezintă o parte dintr-un sistem complicat, prin care băncile occidentale și elitele latino-americane se îmbogățesc, în dauna populației de rând din America Latină, care este apoi împovărată cu „criza debitelor“, rezultată din aceste manipulări.

Dar, grație capitulării lui Gorbaciov, SUA pot rezista acum „solicitărilor inadecvate de ajutor venite din partea Lumii a Treia“, putând adopta o poziție mai tranșantă când se confruntă cu „sfidătorii debitori din Lumea a Treia“.

A treia și cea mai semnificativă componentă a „eliberării“, continuă Simes, este aceea că declinul „amenințării sovietice... face forța militară mai utilă ca instrument al politicii externe a SUA... împotriva celor care ar dori să sfideze importantele interese americane“. Mâinile Americii vor fi acum „dezlegate“ și Washingtonul poate beneficia de pe urma „unei încrederi sporite în forța sa militară, în cazul unei crize“.

Administrația Bush I, atunci în funcție, a explicat clar, de îndată, felul cum înțelegea ea sfârșitul amenințării sovietice. La câteva luni după căderea Zidului Berlinului, administrația a emis o nouă Strategie de Securitate Națională. Pe frontul intern, aceasta pleda pentru întărirea „bazei industriei de apărare“, creând stimulente „pentru investirea în noi facilități și echipamente, ca și în cercetare și dezvoltare“. Sintagma „baza industriei de apărare“ este un eufemism, făcând referire la economia high-tech, care se bazează în mod crucial pe dinamicul sector de stat pentru a socializa costurile și riscurile și a privatiza, în cele din urmă, profitul – uneori după multe decenii, ca în cazul computerelor și al internetului. Guvernul înțelege bine că economia SUA este departe de modelul pieței libere proslăvit în doctrină și impus celor prea slabi să se opună, o temă tradițională a istoriei economice, recent analizată în amănunt de specialistul în economie mondială Ha-Joon Chang.[143]

În domeniul internațional, Strategia de Securitate Națională Bush I recunoștea că „este mult mai probabil ca solicitările pentru utilizarea

forțelor noastre militare să nu implice Uniunea Sovietică, ci să provină din Lumea a Treia, unde ar putea fi necesare noi capacități și abordări“. SUA trebuie să-și concentreze atenția asupra „amenințărilor de ordin inferior, precum terorismul, subversiunea, mișcările insurgente și traficul de droguri care amenință în noi moduri Statele Unite, cetățenii lor și interesele lor“. „Forțele militare americane vor fi obligate să se acomodeze cu mediul auster, cu structura imatură a bazei militare și cu variațiile semnificative întâlnite adesea în Lumea a Treia.“ „Instrucția, cercetarea și dezvoltarea“ vor trebui „puse mai bine în acord cu necesitățile conflictelor de intensitate scăzută“, în mod esențial cele declanșate de mișcările de insurgență din Lumea a Treia. În condițiile dispariției de pe scena politică a Uniunii Sovietice, lumea „a evoluat acum de la «un mediu bogat în armament» [Rusia] la «un mediu bogat în ținte» [Sudul].“ SUA se vor confrunta cu „amenințări tot mai periculoase din partea Lumii a Treia“, au avertizat planificatorii militari.

Ca atare, explica Strategia de Securitate Națională, SUA trebuie să mențină un uriaș sistem militar și abilitatea de a-și proiecta forța rapid oriunde în lume, bazându-se în primul rând pe arsenalul nuclear care, explicau planificatorii lui Clinton, „aruncă o umbră amenințătoare asupra oricărei crize sau a oricărui conflict“ și permite utilizarea nestingherită a forțelor convenționale. Motivul nu mai este amenințarea sovietică, dispărută deja, ci mai curând „sofisticarea tehnologică tot mai crescută a conflictelor din Lumea a Treia“. Acest lucru este valabil mai ales în Orientul Mijlociu, unde „amenințările la adresa intereselor noastre“ care au necesitat implicarea militară directă „nu mai pot fi puse pe seama Kremlinului“, în mod contrar pretextelor utilizate timp de decenii și care, după prăbușirea URSS, nu mai sunt utile. În realitate, „amenințarea la adresa intereselor noastre“ a fost întotdeauna naționalismul indigen. Acest fapt a fost uneori recunoscut, ca de pildă atunci când Robert Komer, creatorul Forței de Reacție Rapidă (ulterior Comandamentul Central) al președintelui Carter, care viza în primul rând Orientul Mijlociu, a depus mărturie în fața Congresului, în 1980, că, de fapt, cel mai probabil rol al său nu era să reziste unui atac sovietic (extrem de puțin plauzibil), ci să țină sub control tulburările locale și regionale, în special „naționalismul radical“ care a fost întotdeauna o sursă principală de îngrijorare, în toată lumea.

Termenul „radical“ se încadrează în aceeași categorie cu „oponent comunist cunoscut“. El nu înseamnă radical. Mai curând, înseamnă „care nu se află sub controlul nostru“. Astfel, la momentul respectiv Irakul nu era radical. Dimpotrivă, Saddam a continuat să fie un prieten favorizat și un aliat multă vreme după ce a comis cele mai cumplite atrocități (la Halabja, al-Anfal și în alte locuri) și după sfârșitul războiului cu Iranul, pentru care a primit un sprijin substanțial din partea administrației Reagan, între altele. În acord cu aceste relații cordiale, în 1989 președintele Bush a invitat ingineri irakieni, specialiști în fizică nucleară, în SUA, pentru un stadiu de pregătire avansată în dezvoltarea armelor atomice, iar la începutul anului 1990 a trimis o delegație senatorială la nivel înalt în Irak, pentru a-i transmise salutările sale personale prietenului său, Saddam. Delegația a fost condusă de liderul majorității din Senat, Bob Dole, ulterior candidat republican la președinție, și a inclus senatori importanți. Ei au transmis salutările personale ale lui Bush, l-au sfătuit pe Saddam să ignore criticile pe care le-ar putea auzi din partea unor segmente ale iresponsabilei prese americane și l-au asigurat că guvernul va face tot posibilul pentru a pune capăt acestor practici nefericite.

Câteva luni mai târziu, Saddam a invadat Kuwaitul, ignorând ordinele sau poate înțelegând greșit semnalele ambigue venite din partea Departamentului de Stat. Aceasta a fost considerată o adevărată crimă și el a devenit instantaneu, dintr-un prieten respectat, întruchiparea răului.

Este instructiv să considerăm reacția față de invadarea Kuwaitului de către Saddam – atât ultrajul retoric, cât și riposta militară – o lovitură devastatoare dată societății civile irakiene, lovitură care a permis menținerea tiraniei pe poziții ferme. Evenimentele și interpretarea lor relevă multe aspecte legate de continuitățile politice ulterioare prăbușirii URSS și de cultura intelectuală și morală care susține deciziile politice.

Invadarea Kuwaitului de către Saddam, în august 1990, a fost al doilea caz de agresiune postbelică. Primul fusese invazia în Panama, decisă de prima administrație Bush, la câteva săptămâni de la prăbușirea Zidului Berlinului, în noiembrie 1989. Invazia în Panama n-a fost însă decât o banală notă de subsol, la capătul unei istorii lungi și sordide, dar a diferit de exercițiile anterioare, în unele privințe.

O diferență fundamentală a fost explicată de Elliott Abrams, pe atunci un înalt oficial responsabil de problemele Orientului Mijlociu și ale Africii de Nord, însărcinat cu „promovarea democrației“, în special în Orientul Mijlociu, sub administrația Bush II. Făcându-se ecoul spuselor lui Simes, Abrams observa că „evoluțiile de la Moscova au diminuat perspectiva ca o mică operațiune să degenereze într-un confict între superputeri“.[144] Recurgerea la forță, ca în Panama, a devenit mult mai fezabilă ca înainte, grație dispariției amenințării sovietice. Motive similare au fost aplicate și în cazul reacției la invazia irakiană în Kuwait. Dacă amenințarea sovietică ar fi existat, este foarte puțin probabil că SUA și Marea Britanie ar fi riscat trimiterea de uriașe efective în deșert și desfășurarea de operațiuni militare în maniera în care au făcut-o.

Scopul invaziei din Panama a fost răpirea lui Manuel Noriega, un bandit mărunt care a fost adus în Florida și condamnat pentru trafic de droguri și alte infracțiuni comise, în cea mai mare parte, când acesta se afla pe statul de plată al CIA. Însă el devenise nesupus – de exemplu refuzând să sprijine cu suficient entuziasm războiul terorist al Washingtonului contra Nicaragua – așa că a trebuit să fie alungat de la putere. Amenințarea sovietică nu mai putea fi invocată în maniera standard, așa încât acțiunea a fost prezentată opiniei publice drept o defensivă a SUA în fața traficului de droguri hispanic, trafic aflat, în proporție covârșitoare, în mâinile aliaților columbieni ai Washingtonului. În vreme ce prezida invazia, președintele Bush a anunțat noi împrumuturi către Irak, pentru a atinge „obiectivul creșterii exporturilor SUA și al asigurării unei poziții americane mai favorabile în negocierile legate de respectarea drepturilor omului în Irak“ – astfel a răspuns Departamentul de Stat celor câteva solicitări făcute în Congres, aparent fără ironie. Dovedind înțelepciune, media americană a ales să tacă.

Agresorii victorioși nu-și investighează crimele și de aceea numărul victimelor invaziei lui Bush în Panama nu este cunoscut cu precizie. Se pare, însă, că invazia a fost mult mai sângeroasă decât invazia lansată de Saddam în Kuwait, câteva luni mai târziu. Potrivit grupărilor panameze care militau pentru drepturile omului, bombardamentul american asupra maghernițelor din El Chorillo și a altor ținte civile a ucis câteva mii de

oameni săraci, mult mai mult decât cifra estimată a victimelor din Kuwait. Chestiunea nu prezintă nici un fel de interes pentru Occident, dar panamezii nu au uitat-o. În decembrie 2007, Panama a declarat din nou o zi de doliu național pentru a comemora victimele invaziei americane; decizia nu i-a făcut pe factorii de decizie din SUA nici măcar să clipească.

De asemenea, este șters din istorie faptul că teama cea mai mare a Washingtonului, atunci când Saddam a invadat Kuwaitul, a fost că acesta va imita invazia americană în Panama. Colin Powell, pe atunci șef al Marelui Stat-Major Interarme, a avertizat că Saddam „se va retrage, lăsând o marionetă în locul lui. Toată lumea arabă va fi mulțumită.“ Dimpotrivă, atunci când Washingtonul s-a retras parțial din Panama, după ce a lăsat la putere o marionetă, locuitorii Americii Latine n-au fost nici pe departe mulțumiți.

Invazia a stârnit o imensă furie în toată regiunea, într-atât de mare încât noul regim panamez a fost exclus din Grupul celor Opt democrații latino-americane ca fiind o țară sub ocupație militară. Washingtonul era pe deplin conștient, observa expertul în America Latină Stephen Ropp, „că îndepărtarea mantiei protectoare a Statelor Unite va duce rapid la răsturnarea, de către militari sau civili, a lui Endara și a suporterilor acestuia“ – adică regimul de bancheri, oameni de afaceri și narcotraficanți instalat în urma invaziei decise de Bush.

Însăși Comisia pentru Drepturile Omului a guvernului american a acuzat, patru ani mai târziu, că dreptul la autodeterminare și la suveranitate al poporului panamez continuă să fie încălcat „prin starea de ocupație de către o armată străină.“ Teama că Saddam ar putea imita invazia din Panama pare să fie principalul motiv pentru care Washingtonul a blocat eforturile diplomatice și a insistat pentru război, cu cooperarea aproape totală a mass-media – și, așa cum se întâmplă adesea, cu ignorarea opiniei publice, care, în ajunul invaziei, susținea, în proporție copleșitoare, organizarea unei conferințe regionale menite să pună capăt confruntării pe cale pașnică și să rezolve și alte probleme stringente ale Orientului Mijlociu. Aceasta a fost la momentul respectiv propunerea făcută de Saddam, deși doar cei care citesc publicații disidente sau care au întreprins propriile proiecte de cercetare ar fi putut afla de ea.

Adevăratul grad de preocupare al Washingtonului față de respectarea drepturilor omului în Irak a fost relevat în mod dramatic, încă o dată, la puțin timp după invazie, când Bush l-a autorizat pe Saddam să zdrobească o rebeliune șiită în sudul țării, care probabil l-ar fi răsturnat de la putere pe dictatorul irakian. Motivația oficială a fost subliniată de Thomas Friedman, pe atunci principalul corespondent diplomatic al ziarului New York Times. Washingtonul năzuia la „cea mai bună dintre lumile posibile“, explica Friedman: „adică o juntă cu pumn de fier, fără Saddam Hussein“, care să restabilească acel status quo ante, când „pumnul de fier al lui Saddam... ținea Irakul unit, spre satisfacția aliaților Americii – Turcia și Arabia Saudită“ – și, desigur, a șefilor de la Washington. Dar acest deznodământ fericit nu s-a dovedit fezabil, așa încât stăpânii regiunii au fost nevoiți să recurgă la un al doilea scenariu: menținerea la putere a lui Saddam, același „pumn de fier“ pe care-l întăriseră mereu. Veteranul corespondent al ziarului Times pentru Orientul Mijlociu, Alan Cowell, adăuga că rebelii au eșuat deoarece „foarte puțini oameni din afara Irakului voiau ca ei să triumfe“: SUA și „partenerii lor din coaliția arabă“ au ajuns la „o șocantă concluzie unanimă – aceea că, indiferent de păcatele liderului irakian, el oferea Occidentului și regiunii o speranță mai bună pentru stabilitatea țării sale decât cei care au suferit în urma represiunii dictate de el“.

Termenul de „stabilitate“ este folosit aici în sensul lui tehnic standard: acela de subordonare totală față de voința Washingtonului. De exemplu, nu există nici o contradicție atunci când comentatorul liberal James Chace, fost editor al Foreign Affairs, explică faptul că SUA au căutat „să destabilizeze guvernul marxist din Chile, ajuns la putere în urma unor alegeri libere“ deoarece „noi, americanii, eram determinați să păstrăm stabilitatea“ (sub dictatura lui Pinochet).

În condițiile dispariției pretextului sovietic, numărul cazurilor de intervenții criminale a continuat, în mare parte, ca și mai înainte. Un indice util îl reprezintă ajutorul militar. Așa cum este cunoscut în cercurile intelectuale, sprijinul american „a avut tendința de a fi livrat în mod disproporționat către guvernele latino-americane care își torturează cetățenii... către violatorii relativ stridenți ai drepturilor fundamentale ale omului din emisfera vestică“. Acest sprijin include ajutor militar, este independent de

necesități și s-a desfășurat de-a lungul întregii perioade Carter.[145] Studii mai extinse, realizate de economistul Edward Herman, au relevat o corelație similară și în alte țări ale planetei, sugerând, de asemenea, o explicație plauzibilă. El a descoperit, deloc surprinzător, că sprijinul este corelat cu îmbunătățiri ale climatului de investiții.

Asemenea îmbunătățiri sunt adesea obținute prin asasinarea preoților și a liderilor sindicali, prin masacrarea țăranilor care încearcă să se organizeze, prin distrugerea presei independente și așa mai departe. Rezultatul este o corelație secundară între ajutor și violarea stridentă a drepturilor omului. Ar fi, așadar, greșit să concluzionăm că liderii SUA (ca și omologii lor de pretutindeni) preferă tortura; mai degrabă aceasta are un rol scăzut, în comparație cu valori mult mai importante. Aceste studii preced epoca Reagan, când întrebările nici n-au meritat a fi puse, deoarece corelațiile erau copleșitor de evidente.

Modelul a continuat să existe și după încheierea Războiului Rece. În afară de Israel și de Egipt, o categorie separată, principalul destinatar al ajutorului american, când Războiul Rece s-a sfârșit, a fost El Salvador care, împreună cu Guatemala, a fost locul de desfășurare a celor mai extreme violențe teroriste din oribilii ani Reagan, în America Centrală, situație care poate fi atribuită aproape în întregime forțelor teroriste armate, aflate în slujba statului și instruite de Washington, după cum au relevat „Comisiile pentru Adevăr“, înființate ulterior. Congresul a împiedicat administrația de la Casa Albă să ofere ajutor direct criminalilor guatemalezi. Aceștia au fost lăudați, cu mult entuziasm, de Reagan, dar președintele american a fost nevoit să recurgă la o rețea teroristă internațională de state intermediare pentru a umple golul. Însă, în El Salvador, SUA au putut derula un război terorist nestânjenite de asemenea interferențe.

O primă țintă a fost Biserica Catolică. Aceasta comisese un păcat grav: începuse să ia în serios Evangheliile și să adopte „opțiunea preferențială pentru săraci“. Drept urmare, a trebuit să fie distrusă prin violențe susținute de SUA, cu puternicul sprijin al Vaticanului. Deceniul a început cu asasinarea, în 1980, a arhiepiscopului Romero, în timpul liturghiei, la doar câteva zile după ce acesta îi trimisese președintelui Carter o scrisoare prin

care îi solicita să taie ajutorul acordat juntei criminale, ajutor care „cu siguranță va spori nedreptățile de aici și va intensifica represiunea dezlănțuită împotriva organizațiilor cetățenești care luptă pentru apărarea drepturilor fundamentale ale omului“.

Curând, ajutoarele au început să sosească, pavând calea pentru „un război de exterminare și genocid împotriva unei populații civile lipsite de apărare“, cum a fost descris deznodământul de către succesorul arhiepiscopului Romero. Deceniul s-a sfârșit printr-o altă crimă abominabilă, când brigada de elită Atlacatl, înarmată și instruită de Washington, i-a împușcat în cap pe șase importanți intelectuali și preoți iezuiți din America Latină, după ce în prealabil ucisese și alte victime din categoriile vizate în mod obișnuit. Nici una dintre aceste fapte nu pătrunde în conștiința elitelor occidentale, prin virtutea „agenției greșite“.

La momentul când Clinton a preluat puterea, în El Salvador fusese încheiat un acord politic, astfel încât guvernul acestei țări își pierduse poziția de principal destinatar al ajutorului militar american. Locul său a fost luat de guvernul turc, care desfășura pe atunci unele dintre cele mai groaznice atrocități comise în anii 1990 vizând populația kurdă, oprimată dur. Zeci de mii de oameni au fost uciși, 3 500 de orașe și sate au fost distruse, mulțimi uriașe de refugiați au fugit (trei milioane, potrivit analizelor organizațiilor kurde pentru respectarea drepturilor omului), regiuni întinse au fost pustiite, disidenții au fost întemnițați, iar torturile sângeroase și alte atrocități au devenit o normă. Clinton a asigurat guvernului turc 80% din armamentul necesar, inclusiv echipament high tech folosit la săvârșirea unor crime sălbatice. Doar într-un singur an, 1997, Clinton a trimis Turciei mai mult ajutor militar decât primise aceasta pe toată durata Războiului Rece, înainte de începerea campaniei contra insurgenților kurzi. Media și comentatorii politici au tăcut, cu extrem de rare excepții.

Până în 1999 teroarea de stat își atinsese, în general, obiectivele, așa încât Turcia a fost înlocuită, ca principal destinatar al ajutorului militar american, de Columbia, care avea de departe cea mai groaznică reputație din întreaga emisferă vestică în privința respectării drepturilor omului, căci programele

de teroare coordonată, de stat și paramilitară, inaugurate de Kennedy, au făcut un număr șocant de mare de victime.

În acest timp și alte atrocități majore continuau să se bucure de susținerea deplină a SUA. Una dintre cele mai extreme au constituit-o sancțiunile îndreptate împotriva civililor irakieni după distrugerea pe scară largă a Irakului, în bombardamentele din 1991, care au distrus, de asemenea, centralele electrice și facilitățile de alimentare cu apă și canalizare, constituind, efectiv, o formă de război biologic. Impactul oribil al sancțiunilor americano-britanice, implementate formal de către ONU, a stârnit atât de mult îngrijorarea opiniei publice încât în 1996 a fost introdusă o modificare umanitară: programul „petrol pentru hrană“, care permitea Irakului să folosească profiturile obținute din exporturile de petrol pentru necesitățile populației înfometate.

Primul director al programului, distinsul diplomat internațional Denis Halliday, a demisionat în semn de protest după doi ani, declarând că programul este „un adevărat genocid“. El a fost înlocuit de un alt distins diplomat internațional, Hans von Sponeck, care a demisionat doi ani mai târziu, acuzând încălcarea de către acest program a Convenției privind genocidul. Demisia lui Sponeck a fost urmată imediat de cea a Juttei Burghardt, aflată la conducerea Programului Alimentar al ONU, care s-a alăturat declarației de protest a lui Halliday și Sponeck.

Pentru a menționa doar câteva cifre „în perioada cât sancțiunile au fost impuse, între 1990 și 2003, a existat o creștere puternică a ratei mortalității, de la 56 la mie la copiii sub cinci ani, la începutul anilor 1990, la 131 la mie la copiii sub cinci ani, la începutul noului secol“ și „oricine poate lesne înțelege că acest lucru a fost cauzat de sancțiunile economice“ (Sponeck). Masacrele la o asemenea scară sunt rare și recunoașterea acestuia ar fi dificilă din punct de vedere doctrinar. Ca atare, au fost depuse eforturi intense pentru a devia vinovăția asupra incompetenței ONU, „cea mai mare fraudă înregistrată vreodată în istorie“ (Wall Street Journal). „Frauda“ frauduloasă a fost dată rapid în vileag; s-a dovedit că, de fapt, principalii vinovați erau administrația de la Washington și mediul de afaceri american. Dar acuzațiile erau prea valoroase pentru a li se permite să dispară, pur și simplu.

Halliday și Sponeck au avut numeroși investigatori pe întreg teritoriul irakian, fapt care le-a permis să știe mai multe despre această țară decât oricăror alți cetățeni occidentali. Ei au fost însă ocoliți de atenția mass-media americane în timpul pregătirilor pentru război. Totodată, administrația Clinton l-a împiedicat pe Sponeck să informeze Consiliul de Securitate al ONU, care era responsabil din punct de vedere tehnic, în privința efectelor sancțiunilor asupra populației. „Tipul ăsta din Bagdad este plătit să muncească, nu să vorbească“, a explicat purtătorul de cuvânt al Departamentului de Stat, James Rubin. Evident, media americano-britanică a fost de acord. Relatarea, atent documentată, asupra impactului sancțiunilor americano-britanice, realizată de Sponeck, a fost publicată în 2006, într-o tăcere deplină.[146]

Sancțiunile au devastat societatea civilă, ucigând sute de mii de oameni, dar întărind simultan poziția tiranului, obligând populația să devină dependentă de el pentru a supraviețui și probabil salvându-l de la soarta altor torționari și criminali în masă, care au fost susținuți până la sfârșitul regimurilor lor sângeroase de către SUA, Marea Britanie și aliații lor: Ceaușescu, Suharto, Mobutu, Marcos și o întreagă galerie malefică, la care noi și noi nume sunt adăugate cu regularitate. Refuzul intenționat de a oferi irakienilor o șansă de a-și lua soarta în propriile lor mâini, diminuând sancțiunile, cum recomandau Halliday și Sponeck, elimină orice justificare, cât de mică, a invaziei pe care apologeții violenței de stat ar putea-o concepe.

La fel a continuat, fără nici o schimbare, și sprijinul acordat de-a lungul anilor 1990 de către americano-britanici generalului indonezian Suharto – „genul nostru de tip“ după cum anunța, bucuroasă, administrația Clinton atunci când el a fost primit cu onoruri la Washington. Suharto fusese un favorit deosebit al Occidentului încă de când preluase puterea, în 1965, prezidând „un șocant masacru în masă“ care a fost „un licăr de lumină în Asia“, raporta New York Times, lăudând Washingtonul pentru că păstra tăcerea în privința rolului său crucial, pentru a nu-i stânjeni pe „moderații indonezieni“ care au preluat ulterior puterea.

Reacția generală în Occident a fost una de euforie fățișă după masacrul în masă, pe care CIA îl compara cu crimele lui Hitler, Stalin și Mao. Suharto a

permis ca bogățiile țării să fie exploatate de occidentali, a avut una dintre cele mai proaste reputații din lume în privința respectării drepturilor omului și, de asemenea, a stabilit un record mondial în ceea ce privește corupția, surclasându-i de departe pe Mobutu și pe alți preferați ai Occidentului. În plus, el a invadat fosta colonie portugheză Timorul de Est, în 1975, săvârșind unele dintre cele mai monstruoase crime de la sfârșitul secolului XX, în urma căreia un sfert din populație și-a pierdut viața, iar țara a fost devastată.

Încă din primul moment, el a beneficiat de o susținere hotărâtoare, pe plan diplomatic și militar, din partea Statelor Unite, cărora li s-a adăugat și Marea Britanie când atrocitățile au atins apogeul, în 1978, în vreme ce alte puteri occidentale au căutat zadarnic să obțină ceva sprijinind ceea ce era, practic, un genocid comis în Timorul de Est. Fluxul de armament dinspre SUA și Marea Britanie și instruirea acordată celor mai crude unități de luptă contra insurgenților au continuat nestingherite în 1999, pe măsură ce atrocitățile din Indonezia se intensificau iarăși, depășindu-le cu mult pe cele săvârșite, în aceeași perioadă în Kosovo, înainte de bombardamentele NATO. Australia, care deținea cele mai detaliate informații legate de atrocități, a participat totuși activ la antrenarea celor mai sângeroase unități de elită.

În aprilie 1999 s-au produs o serie de masacre deosebit de brutale, precum cel de la Liquica, unde cel puțin 60 de oameni au fost uciși când au căutat să se refugieze într-o biserică. SUA au reacționat de îndată. Amiralul Dennis Blair, comandantul flotei americane din Pacific, s-a întâlnit cu comandantul armatei indoneziene, generalul Wiranto, care supervizase atrocitățile, asigurându-l de susținerea și asistența SUA și propunând o nouă misiune americană de instruire, unul dintre cele câteva astfel de contacte la acea vreme. Surse bisericești deosebit de credibile au estimat că între lunile februarie și iulie au fost asasinați 3 000–5 000 de oameni.

În august 1999, în cadrul unui referendum organizat de ONU, populația a votat în mod covârșitor pentru independența Timorului de Est, un remarcabil act de curaj. Armata indoneziană și asociații săi paramilitari au reacționat distrugând capitala Dili și alungând sute de mii de

supraviețuitori în regiunile deluroase din apropiere. SUA și Marea Britanie nu au fost impresionate. Washingtonul a lăudat „valoarea anilor de instruire acordată viitorilor lideri militari indonezieni în SUA și a milioanelor de dolari acordați Indoneziei ca ajutor militar“, a raportat presa, solicitând mai multe asemenea ajutoare pentru Indonezia și alte țări de pe glob. Un important diplomat din Jakarta a explicat succint că „Indonezia contează, dar Timorul de Est, nu“. Pe când ruinele orașului Dili încă fumegau, iar populația alungată murea pe dealurile din împrejurimi, secretarul Apărării, William Cohen, a reiterat, pe 9 septembrie, poziția oficială a SUA, potrivit căreia Timorul de Est ocupat „reprezintă responsabilitatea guvernului indonezian și nu vrem să luăm această responsabilitate de la el“.

Câteva zile mai târziu, sub o intensă presiune internă și internațională (în mare parte generată de influente personalități catolice de dreapta), Clinton i-a informat discret pe generalii indonezieni că jocul a luat sfârșit, iar ei s-au retras instantaneu, permițând intrarea nestingherită în Timorul de Est a forțelor ONU de menținere a păcii, sub comandă australiană. Lecția a fost cât se poate de clară. Pentru a pune capăt agresiunii și genocidului virtual din precedentul sfert de secol nu a fost nevoie să fie bombardată Jakarta, să se impună sancțiuni – de fapt a fost suficient să se stopeze participarea activă la crime. Dar de aici nu se poate desprinde nici o lecție, din motive doctrinare evidente. În mod uimitor, evenimentele au fost prezentate ulterior, în septembrie 1999, ca o intervenție umanitară de un remarcabil succes, o dovadă a încântătoarelor „norme emergente“ inaugurate de „statele luminate“. Ne-am putea întreba dacă un stat totalitar ar putea obține vreodată ceva comparabil.

Experiența britanică este și mai grotescă. Guvernul laburist a continuat să livreze Indoneziei avioane Hawk până pe 23 septembrie 1999, la două săptămâni după ce Uniunea Europeană impusese un embargo, la trei zile după ce forțele australiene de menținere a păcii debarcaseră, mult după ce se dezvăluise că aceste aeronave fuseseră desfășurate din nou împotriva Timorului de Est, de astă dată ca parte a unei operațiuni de intimidare pre-referendum. Sub noul guvern laburist, Marea Britanie a devenit principalul furnizor de armament către Indonezia, în ciuda vehementelor proteste ale Amnesty International, disidenților indonezieni și victimelor timoreze.

Motivele au fost explicate de secretarul Apărării, Robin Cook, autorul noii „politici externe etice“.

Transporturile de arme erau adecvate, deoarece „guvernul este dedicat menținerii unei puternice industrii de apărare, care constituie o parte strategică a bazei noastre industriale“, la fel ca în SUA și în alte țări. Din motive similare, premierul Tony Blair a aprobat mai târziu vânzarea către Zimbabwe de piese de schimb pentru avioanele de vânătoare britanice Hawk folosite de Mugabe într-un război civil care a făcut zeci de mii de victime umane. Cu toate acestea, noua politică etică a reprezentat o îmbunătățire față de perioada Thatcher, când ministrul apărării, Alan Clar, a anunțat: „Singura responsabilitate pe care o am este față de propriul meu popor. Chiar nu-mi bat capul ce-și fac străinii unii altora.“[147]

Pe acest fundal, exemplificat doar pe scurt aici, corul apreciaților intelectuali occidentali se lăuda pe sine și lăuda „statele luminate“ pentru deschiderea unei noi epoci inspiraționale a intervenției umanitare, ghidată de „responsabilitatea de a proteja“, acum dedicată exclusiv „principiilor și valorilor“, acționând doar din „altruism“ și „fervoare morală“, sub conducerea unei „noi lumi idealiste, decisă să pună capăt barbariei“, intrată acum într-o „fază nobilă“ a politicii sale externe, cu „o aură divină“.

Corul autoadulării a creat chiar și un nou gen literar, criticând Occidentul pentru eșecul de a riposta corespunzător crimelor altora (dar evident, cu scrupulozitate, orice referință la propriile crime). El a fost lăudat ca îndrăzneț și curajos. Puțini și-au permis să perceapă că un efort comparabil ar fi fost întâmpinat cu căldură la Kremlin, în perioada pre-Perestroika.

Cel mai izbitor exemplu a fost extrem de lăudata lucrare, distinsă cu Premiul Pulitzer A Problem from Hell: America and the Age of Genocide de Samantha Power, de la Centrul Carr pentru Politici pentru Drepturile Omului din cadrul Kennedy School, Universitatea Harvard. Este nedrept să spunem că Power evită să amintească absolut toate crimele SUA. Câteva sunt menționate în treacăt, dar explicate ca rezultate ale altor probleme.

Power aduce în discuție un caz clar: Timorul de Est, unde, scrie ea, Washingtonul „s-a făcut că privește în altă parte“ – adică a autorizat, tacit,

invazia, a oferit imediat Indoneziei echipamente pentru a lupta contra insurgenților, a denunțat ONU ca fiind „total ineficientă“ în eforturile de a stopa agresiunile și masacrele, așa cum își amintea cu mândrie ambasadorul ONU, Daniel Patrick Moynihan, în memoriile sale privind serviciul în slujba organizației, și apoi continuând să acorde un sprijin militar și diplomatic decisiv în următorul sfert de secol, în maniera indicată pe scurt.

Concluzionând, după prăbușirea Uniunii Sovietice, politicile au continuat să fie aplicate la fel, cu excepția unor minore ajustări tactice. Însă erau necesare noi pretexte. Noua normă de intervenție umanitară se potrivește foarte bine acestor solicitări. A fost necesar doar să se dea deoparte istoria rușinoasă a crimelor anterioare, ca fiind, cumva, irelevantă pentru înțelegerea societăților și culturilor care nu se schimbaseră prea mult și să se ascundă faptul că aceste crime continuau, în mare măsură, ca și mai înainte. Aceasta este o dificultate care apare frecvent, chiar dacă nu atât de dramatic cum a făcut-o după colapsul pretextelor găsite în mod obișnuit pentru crime. Reacția standard este respectarea unei maxime a lui Tacitus: „Crima, odată dezvăluită, nu are alt refugiu decât îndrăzneala“. Cu alte cuvinte, nu trebuie să negăm crimele din trecut și din prezent; ar fi o gravă eroare să deschidem această poartă. Mai curând trecutul trebuie șters, iar prezentul – ignorat, în timp ce mărșăluim spre un nou viitor glorios. Aceasta este, în mod regretabil, o interpretare concretă a principalelor trăsături ale culturii intelectuale în era post-sovietică.

Cu toate acestea, era imperativ să se găsească sau cel puțin să se născocească unele exemple care să ilustreze noua grandoare. Unele dintre alegeri au fost cu adevărat uimitoare. Una, invocată cu regularitate, este intervenția umanitară de la jumătatea lunii septembrie 1999 pentru a salva locuitorii din Timorul de Est. Termenul „îndrăzneală“ nu pare potrivit pentru a caracteriza acest exercițiu, dar el a continuat cu puțină dificultate, relevând încă o dată ceea ce Hans Morgenthau, fondatorul teoriei relațiilor internaționale realiste, numea cândva „subordonarea noastră conformistă față de cei aflați la putere“. Nu este necesar să ne pierdem vremea cu această faptă.

Au fost încercate alte câteva exemple, de asemenea impresionante prin îndrăzneala lor. Unul dintre favorite a fost intervenția militară dictată de Clinton în Haiti, în 1995, care a pus capăt, în mod concret, unui groaznic regim de teroare, dezlănțuit când un puci militar l-a răsturnat de la putere pe primul președinte ales democratic în Haiti, Jean-Bertrand Aristide, în 1991, la doar câteva luni după preluarea funcției. Pentru a susține imaginea pozitivă față de sine a fost însă necesară suprimarea unor fapte neconvenabile.

Administrația Bush I a dedicat eforturi substanțiale subminării hulitului regim Aristide și pregătirii terenului pentru anticipata lovitură de stat. Aceste eforturi s-au transformat instantaneu în sprijin pentru junta militară și bogații ei susținători, încălcând embargoul OAS – sau, așa cum New York Times a preferat să descrie faptele – „reglând fin“ embargoul, pentru a excepta afacerile americane, în beneficiul poporului haitian. Relațiile comerciale cu junta militară s-au intensificat sub administrația Clinton, care a autorizat, de asemenea, ilegal, compania Texaco să furnizeze petrol juntei. Texaco a reprezentat o alegere firească. Aceeași companie furnizase petrol regimului lui Franco în anii 1930, încălcând embargoul și legile americane, în vreme ce Washingtonul se prefăcea că nu avea habar de această situație, descrisă pe larg în presa de stânga – și abia mai târziu recunoscând că, desigur, știuse adevărul tot timpul.

În 1995, Casa Albă a acceptat că tortura haitienilor durase suficient de mult, iar Clinton a trimis unitățile de pușcași marini să răstoarne de la putere junta militară și să restabilească guvernul ales, dar cu condiția să se asigure că tot ce rămăsese din economia haitiană fusese distrus. Guvernul repus în funcție a fost obligat să accepte un aspru program neoliberal, fără restricții în privința exporturilor și investițiilor americane. Fermierii haitieni care cultivă orez sunt destul de eficienți, dar nu pot concura cu companiile agricole americane, puternic subvenționate, fapt care i-a făcut să dea faliment. O mică afacere de succes din Haiti producea părți de pui. Dar americanilor nu le plac pulpele, astfel încât uriașele conglomerate alimentare din SUA care produceau carne de pui voiau să vândă părțile nedorite sub prețul de producție. Au încercat să o facă în Mexic și Canada, dar acolo există societăți funcționale care au declarat dumpingul ilegal.

Haiti a fost, ca atare, obligată să accepte aceste produse venite din exterior, astfel încât până și mica ei industrie producătoare de carne de pui a fost distrusă. Povestea continuă, devenind și mai urâtă, dar nu este necesar să o detaliem aici.[148]

Pe scurt, Haiti se încadrează în șablonul familiar, o ilustrare deosebit de dizgrațioasă în lumina faptului că haitienii au fost torturați, mai întâi de Franța, apoi de SUA, în parte ca pedeapsă pentru că au îndrăznit să fie prima țară independentă, cu oameni liberi, nu sclavi, din emisfera vestică.

Alte tentative de autojustificare nu au decurs mai bine, până când, în cele din urmă, situația din Kosovo a venit în ajutor, în 1999, deschizând stăvilarele. Torentul retoricii de autofelicitare a devenit un potop imposibil de controlat.

Cazul Kosovo prezintă, în mod clar, o importantă semnificație în susținerea autoglorificării care a ajuns la un crescendo la sfârșitul mileniului și în justificarea pretențiilor occidentale la dreptul de intervenție unilaterală. Deloc surprinzător așadar, există o strictă linie oficială în bombardarea Kosovo de către NATO.

Doctrina a fost articulată cu elocință de Vaclav Havel, când bombardamentele au luat sfârșit. Principala publicație intelectuală americană, revista liberală de stânga New York Review of Books, i s-a adresat lui Havel, solicitându-i „o explicație rațională“ a motivului pentru care trebuie sprijinite bombardamentele NATO, publicând discursul acestuia adresat Parlamentului canadian – „Kosovo și sfârșitul statului național“ (10 iunie 1999). Pentru Havel, remarca Review, „războiul din Iugoslavia reprezintă o piatră de hotar în relațiile internaționale: este prima oară când drepturile umane ale unui popor – albanezii din Kosovo – au dobândit, fără echivoc, întâietate“.[149] Discursul lui Havel a început prin evidențierea semnificației și importanței extraordinare ale intervenției în Kosovo.

Discursul arată că, în sfârșit, omenirea ar putea intra într-o epocă de adevărat iluminism, care va fi martora „sfârșitului statului național“ – acesta nu va mai reprezenta „apogeul istoriei fiecărei comunități naționale

și cea mai înaltă valoare concretă a ei“, așa cum s-a întâmplat de fiecare dată în trecut. „Eforturile luminate a generații de democrați, experiența terifiantă a două războaie mondiale... și evoluția civilizației au determinat, într-un final, omenirea să recunoască faptul că ființele umane sunt mai importante decât statul“[150] – lucru relevat de intervenția din Kosovo.

„Explicația rațională“ prin care Havel pledează pentru caracterul just al bombardamentelor este următoarea:

Există un lucru pe care nici o persoană raţională nu-l poate nega: acesta este, probabil, cel dintâi război care nu a fost purtat în numele „intereselor naţionale“, ci mai degrabă în numele principiilor şi valorilor... [NATO] luptă din preocupare faţă de soarta altor oameni. Alianţa luptă fiindcă nici o persoană onorabilă nu poate sta să privească uciderea sistematică, dirijată de către stat, a altor oameni... Alianţa a acţionat din respect pentru drepturile omului, aşa cum dictează atât conştiinţa, cât şi documentele legale. Acesta constituie un important precedent pentru viitor. S-a spus clar că pur şi simplu nu se poate permite să ucizi oameni, să-i alungi de la casele lor, să-i torturezi şi să le confişti proprietăţile.[151]

Cuvinte răscolitoare, deși câteva considerații s-ar cuveni, poate, făcute: ca să menționăm doar una, rămâne permisibil, de fapt chiar obligatoriu, nu doar să tolerezi asemenea acțiuni, ci și să contribui masiv la ele, asigurându-te că ele ating culmi încă și mai ridicate ale furiei – în țările din cadrul NATO, de pildă – și, desigur, să le întreprinzi pe cont propriu, fără permisiunea nimănui, când este necesar.

Havel a fost un comentator al politicii externe deosebit de admirat încă din 1990, când s-a adresat Congresului american, reunit în sesiune comună, imediat după ce confrații săi disidenți au fost asasinați cu brutalitate în El Salvador (iar trupele americane invadaseră Panama, ucigând și distrugând). El a primit ovații și aplauze furtunoase din partea congresmenilor pentru că

a lăudat America, „apărătoarea libertății“, care înarmase și instruise asasinii celor șase importanți intelectuali iezuiți și alte zeci de mii de persoane, proslăvind-o pentru că „a înțeles responsabilitatea care decurgea“ din putere și îndemnând-o să pună „moralitatea înaintea politicii“ – așa cum o făcuse în cursul războaielor teroriste purtate de administrația Reagan în America Centrală ori atunci când sprijinise Africa de Sud în timp ce aceasta masacra 1,5 milioane de oameni în țările învecinate, ca și în privința multor altor fapte „glorioase“. Coloana vertebrală a acțiunilor Americii trebuie să fie „responsabilitatea“, a instruit Havel Congresul: „responsabilitatea pentru ceva mai presus de familia mea, de țara mea, de compania mea și de succesul meu personal“.

Prestația lui Havel a fost aclamată cu entuziasm de intelectualii liberali. Captând atmosfera generală de laudă și fascinație, editorii de la Washingon Post au proclamat, în cuvinte alese, că laudele lui Havel pentru aristocrația americană ofereau „dovada clară“ că țara lui era „o sursă de prim rang“ a „tradiției intelectuale europene“, întrucât „vocea conștiinței“ lui vorbise „în mod convingător despre responsabilitățile pe care micile și marile puteri le au unele față de altele“. Situat la extrema liberală stângă, Anthony Lewis scria că vorbele lui Havel ne reamintesc că „trăim într-o epocă romantică“. Un deceniu mai târziu, aflat încă la limitele exterioare ale disidenței, Lewis se arăta impresionat și convins de argumentele pe care Havel „le exprimase cu atâta elocvență“ în privința bombardării Serbiei, argumente care, considera el, eliminaseră toate îndoielile rămase cu privire la cauza Washingtonului și semnalaseră „un punct de reper în relațiile internaționale“.

Linia oficială a fost păzită cu vigilență. Pentru a cita doar câteva exemple actuale, cu ocazia zilei independenței Kosovo, Wall Street Journal scria că armata și poliția sârbe au fost „alungate din provincie de campania de bombardament din 1999, condusă de SUA și menită să împiedice tentativa brutală a dictatorului Slobodan Milošević de a alunga majoritatea etnică albaneză din provincie“ (25 februarie 2008). Francis Fukuyama sugera în New York Times (17 februarie 2008) că, „în contextul colapsului Irakului“, nu trebuie să uităm lecția importantă a anilor 1990, aceea că „țările puternice, ca Statele Unite, ar trebui să-și folosească forța pentru a apăra

drepturile omului sau a promova democrația“: dovada crucială este că „purificarea etnică întreprinsă împotriva albanezilor din Kosovo a fost stopată doar prin bombardarea de către NATO a Serbiei înseși“.

Editorii publicației liberale New Republic au scris că Milošević „și-a propus să pacifice Kosovo folosind instrumentele sale preferate: expulzările în masă, violurile sistematice și crimele“, dar din fericire Occidentul nu avea să tolereze asemenea fapte „și astfel, în martie 1999, NATO a început campania de bombardament“, pentru a pune capăt „măcelului și crimelor sadice“. „Coșmarul are un sfârșit fericit dintr-un motiv simplu: Occidentul și-a folosit forța militară pentru a-i salva pe kosovari“ (12 martie 2008). Editorii adăugau că „ar fi trebuit să ai inima unui funcționar de la Kremlin ca să nu fii mișcat de scenele desfășurate în capitala Kosovo, Priština“, celebrând „un epilog firesc și just la ultima crimă în masă a secolului XX“. În termeni convenționali, mai puțin exaltați, Samantha Power scrie că „desigur, atrocitățile comise de Serbia au provocat acțiunea NATO“.

Citarea exemplelor poate induce însă în eroare, deoarece doctrina este susținută, practic, în unanimitate și cu o considerabilă patimă – dacă nu cumva „disperare“ ar fi un termen mai potrivit. Referirea la „funcționarii de la Kremlin“, făcută de editorii New Republic, este adecvată într-un mod pe care ei nu l-au intenționat. Rarele eforturi de a cita date necontroversate și bine documentate provoacă impresionante crize de nervi atunci când nu sunt, pur și simplu, ignorate.

Iar datele sunt neobișnuit de ample, în timp ce faptele prezentate în surse occidentale impecabile sunt explicite, consistente și extrem de bine documentate. Printre surse se numără două compilații majore ale Departamentului de Stat, publicate pentru a justifica bombardamentele și o bogată gamă de documente de la OSCE, NATO, ONU și alte organizații. De asemenea, ele includ o investigație parlamentară britanică. Și, de remarcat, includ și rapoartele foarte instructive ale observatorilor Misiunii OSCE de Verificare în Kosovo, înființată la momentul acordului de încetare a focului din octombrie, negociat de ambasadorul SUA, Richard Holbrooke. Observatorii au raportat cu regularitate din teren, începând cu câteva

săptămâni mai târziu și până pe 19 martie, când ei au fost retrași (în pofida obiecțiilor Serbiei), fiindcă se pregăteau bombardamentele din 24 martie.

Dovezile documentare sunt tratate cu ceea ce antropologii numesc „evitare rituală“. Și există motive întemeiate pentru asta. Dovezile, care sunt fără echivoc, zguduie din temelii linia oficială. Afirmația standard potrivit căreia „desigur, atrocitățile comise de Serbia au provocat acțiunea NATO“ contrazice direct faptele incontestabile: acțiunea NATO a provocat Serbia să recurgă la atrocități, exact cum se anticipase.[152]

Documentația occidentală relevă că provincia Kosovo era un loc periculos înainte de bombardamente – deși, din nefericire, nu și după standardele internaționale. Potrivit rapoartelor, circa 2 000 de oameni ar fi fost uciși în anul anterior bombardamentelor NATO. Atrocitățile au fost comise de gherilele Armatei de Eliberare din Kosovo (AEK), care atacau din Albania, și de forțele de securitate ale Republicii Federale Iugoslavia (RFI). Un raport OSCE reflectă precis datele existente: „ciclul confruntărilor poate fi, în general, descris“ ca debutând prin atacuri ale AEK asupra civililor și polițiștilor sârbi, „o ripostă disproporționată a autorităților RFI“ și „o reînnoită activitate a AEK“.

Guvernul britanic, cel mai agresiv element al alianței, atribuie majoritatea atrocităților din perioada relevantă AEK, care fusese condamnată în 1998 de SUA drept „organizație teroristă“. Pe 24 martie, când bombardamentele au început, ministrul britanic al Apărării, George Robertson, mai târziu secretar-general al NATO, a informat Camera Comunelor că până la mijlocul lunii ianuarie 1999, „Armata de Eliberare din Kosovo s-a făcut responsabilă de mai multe decese în Kosovo decât autoritățile sârbe“. Citând mărturia lui Robertson în lucrarea A New Generation Draws the Line, scriam că el trebuie să fi greșit; dată fiind distribuția forțelor, raționamentul nu era, pur și simplu, credibil. Dar ancheta parlamentară britanică relevă că raționamentul său a fost confirmat de ministrul de externe, Robin Cook, care a declarat în Cameră, pe 18 ianuarie 1999, că AEK „a comis mai multe încălcări ale încetării focului și până în acest weekend a fost responsabilă de mai multe crime decât forțele de securitate (iugoslave)“.[153]

Robertson și Cook se referă la masacrul de la Račak, din 15 ianuarie, în care s-a raportat moartea a 45 de persoane. Documentarea occidentală nu relevă schimbări notabile de model față de masacrul de la Račak până la retragerea observatorilor Misiunii de Verificare în Kosovo, pe 19 martie. Așadar, chiar dacă iau în calcul acest masacru (și trec cu vederea întrebările legate de ce s-a întâmplat), concluziile lui Robertson și Cook, dacă erau, în general, valide la mijlocul lui ianuarie, au rămas astfel până la anunțarea bombardamentelor NATO. Unul dintre puținele studii serioase care au luat măcar în considerare aceste chestiuni, studiu atent și judicios realizat de Nicholas Wheeler, estimează că sârbii au fost responsabili de uciderea a 500 dintre cele 2 000 de victime produse, potrivit rapoartelor, în anul anterior bombardamentelor. Pentru comparație, Robert Hayden, un specialist în regiunea Balcanilor, care este directorul Centrului pentru Studii Ruse și Est-Europene al Universității Pittsburgh, observă că: „numărul civililor sârbi uciși în primele trei săptămâni de război este mai mare decât cel al tuturor victimelor din ambele tabere din Kosovo, în cele trei luni premergătoare acestui război, dar tocmai cele petrecute în aceste trei luni au fost considerate a fi o catastrofă umanitară“.[154]

Serviciile secrete americane au raportat că AEK „intenționa să atragă NATO în lupta sa pentru independență provocând atrocități sârbe“. AEK se înarma și „făcea pași foarte provocatori într-un efort de a atrage vestul în criză“, în speranța unei reacții brutale a sârbilor, a comentat Holbrooke. Liderul AEK, Hashim Thaçi, acum prim-ministrul din Kosovo, a informat anchetatorii BBC că, atunci când AEK a ucis polițiștii sârbi, „știam că punem în pericol și vieți civile, un număr mare de vieți“, dar previzibila răzbunare a sârbului a făcut ca acțiunile să merite. Principalul comandant militar al AEK, Agim Çeku, s-a lăudat că AEK a împărtășit victoria, deoarece „până la urmă AEK a adus NATO în Kosovo“, efectuând atacuri pentru a provoca represalii violente.

Așadar, problemele au continuat până când NATO a inițiat bombardamentele, știind că era „pe deplin previzibil“ că RFI va riposta cu violență în teren, după cum generalul Wesley Clark a informat presa; anterior el îi informase pe cei mai înalți oficiali guvernamentali ai SUA că bombardamentele ar putea duce la crime majore și că NATO nu putea face

nimic pentru a preveni aceste crime. Detaliile se conformează predicțiilor lui Clark. Presa a raportat că „sârbii au început să atace avanposturile Armatei de Eliberare din Kosovo, pe 19 martie“, când observatorii au fost retrași, în cadrul pregătirii bombardamentelor, „dar atacul lor a atins apogeul pe 24 martie, în noaptea când NATO a început să bombardeze Iugoslavia“. Numărul refugiaților interni, care cunoscuse un declin, a crescut din nou la 200 000 de persoane după retragerea observatorilor. Înainte de bombardamente și timp de două zile de la declanșarea lor, Înaltul Comisariat ONU pentru Refugiați (ÎCNUR) nu a mai raportat nici un fel de date privind refugiații. La o săptămână de la începerea bombardamentelor, ÎCNUR a început să contorizeze fluxul zilnic de refugiați.

Pe scurt, conducerea NATO a înțeles foarte bine că bombardamentele n-au constituit o ripostă la uriașele atrocități comise în Kosovo, ci cauza acestora, exact așa cum se anticipase. Mai mult, la momentul când bombardamentele au fost inițiate, existau încă două opțiuni diplomatice pe masă: propunerea făcută de NATO și cea făcută de RFI (suprimată, aproape fără nici o excepție, în Occident). După 78 de zile de bombardamente, între cele două tabere s-a ajuns la un compromis, sugerând că ar fi fost posibil un acord de pace care să fi putut împiedica groaznicele crime – reacția anticipată la bombardamentele NATO.

Punerea sub acuzare a lui Milošević, pentru crimele de război din Kosovo, emisă în cursul bombardamentelor NATO, nu pretinde contrariul. Acuzarea, bazată pe informațiile serviciilor secrete americano-britanice, vizează doar crimele comise în timpul bombardamentelor NATO. Există o singură excepție: masacrul de la Račak, din ianuarie. „Înalții oficiali din administrația Clinton au fost revoltați și indignați“, scrie Samantha Power, repetând povestea convențională. E greu de crezut că oficialii lui Clinton au fost revoltați ori indignați sau că măcar le-a păsat. Chiar și lăsând deoparte susținerea acordată de ei în trecut pentru crime și mai grave, este suficient să luăm în considerare reacția lor la masacrele din Timorul de Est curând după aceea – de pildă, cele comise la Liquica, mult mai grave decât masacrul de la Račak, care i-au determinat pe aceiași oficiali să crească participarea americană la continuarea atrocităților.

În ciuda concluziilor sale privind distribuția crimelor, Wheeler susține bombardamentele NATO, afirmând că, dacă acestea nu ar fi avut loc, atrocitățile ar fi fost și mai cumplite. Argumentul său este că, prin bombardamente lansate cu anticiparea faptului că ele vor provoca atrocități, NATO a împiedicat, de fapt, atrocitățile. Faptul că acestea sunt cele mai solide argumente care pot fi aduse de analiști serioși ne spune mult despre decizia de a recurge la bombardamente, mai ales dacă ne amintim că la acel moment existau opțiuni diplomatice și că acordul încheiat după bombardamente a fost, de fapt, un compromis între propunerile făcute de cele două tabere.

Unii au încercat să susțină acest fir argumentativ apelând la Operațiunea Potcoava, un pretins plan sârb ce viza expulzarea albanezilor din Kosovo. Comandamentul NATO nu avea cunoștință despre un asemenea plan, așa cum a recunoscut, de altfel, generalul Clark, și este irelevant fie și din acest motiv: recurgerea criminală la violență nu poate fi justificată printr-un fapt descoperit ulterior. Planul a fost expus ca fiind, probabil, o minciună lansată de serviciile de informații, dar nici acest lucru nu are vreo relevanță. Este aproape sigur că Serbia a avut asemenea planuri de urgență, la fel cum orice alt stat, inclusiv SUA, are planuri de urgență absolut înfiorătoare, chiar și pentru cele mai neverosimile eventualități.

Un efort încă și mai uimitor de a justifica bombardamentele NATO ține să demonstreze că decizia ar fi fost luată ca un ecou al masacrelor de la Srebrenica și al celorlalte atrocități de la începutul anilor 1990. Dar, în acord cu această argumentare, rezultă că NATO ar fi trebuit să ceară și bombardarea Indoneziei, a Statelor Unite și Marii Britanii, ca ecou al atrocităților mult mai groaznice comise de aceste țări în Timorul de Est și care se intensificau din nou atunci când decizia de bombardare a Serbiei a fost luată – constituind, pentru SUA și Marea Britanie, doar o mică parte a antecedentelor lor criminale. Un ultim și disperat efort de a găsi o justificare a fost afirmația că Europa nu putea tolera atrocitățile anterioare bombardamentelor, chiar lângă granițele ei – deși NATO nu doar că a tolerat, ci a și sprijinit intens atrocități și mai cumplite, desfășurate în aceeași perioadă chiar în cadrul unei țări membre a Organizației, cum am arătat deja.

Fără să mai parcurgem și restul datelor sumbre, este greu de găsit un alt caz în care justificările pentru recurgerea la violență criminală să fie atât de fragile. Dar justețea pură și caracterul nobil al acțiunilor au devenit o doctrină de credință religioasă, lucru de înțeles: ce altceva ar putea să justifice corul de autoglorificare care a marcat sfârșitul mileniului? Ce altceva mai poate fi adăugat în sprijinul „normelor emergente“ care autorizează Noua Lume idealistă și aliații săi pentru a folosi forța ori de câte ori liderii „consideră a fi justificat“?

Unii au speculat adevăratele motive ale bombardamentelor NATO. Apreciatul istoric militar Andrew Bacevich respinge teoria „intervenției umanitare“ și afirmă că, alături de intervenția în Bosnia, bombardarea Serbiei a fost o măsură întreprinsă pentru a asigura „coeziunea NATO și credibilitatea puterii americane“ și pentru „a susține supremația Americii“ în Europa. Un alt reputat analist, Michael Lind, scrie că „un obiectiv strategic major al războiului din Kosovo a fost acela de a liniști Germania, astfel încât această țară să nu dezvolte o politică de apărare independentă față de alianța NATO, dominată de SUA“. Nici un autor nu prezintă însă vreo bază pentru aceste concluzii.[155]

Dar dovezile există și ele vin de la cel mai înalt nivel al administrației Clinton. Strobe Talbott, responsabil cu diplomația în timpul războiului, a scris o prefață la o carte despre conflict a asociatului său, John Norris. Talbott afirmă că oamenii care vor să știe „cum au arătat lucrurile și cum au fost ele simțite de către aceia dintre noi care au fost implicați“ în război ar trebui să se îndrepte către relatarea lui Norris, scrisă cu „nerăbdarea ce poate fi oferită doar de cineva care a fost martor la o acțiune atât de intensă, care a intervievat în profunzime mulți dintre participanți, cât timp amintirile acestora erau proaspete și care a avut acces la o vastă bază de date diplomatice“. Norris afirmă că „opoziția Iugoslaviei față de curentele mai ample de reformă economică și politică – și nu suferința albanezilor din Kosovo – ar putea să explice cel mai bine războiul declanșat de NATO“. Că motivul bombardamentelor NATO ar fi putut să nu fie „suferința albanezilor din Kosovo“ era deja clar, din bogatele consemnări documentare occidentale. Dar este interesant să auzim de la un om aflat la cel mai înalt nivel al deciziei politice că adevăratul motiv al

bombardamentelor a fost că Iugoslavia era un avanpost singuratic în Europa, opunându-se programelor politice și economice ale administrației Clinton și aliaților acesteia. Inutil de adăugat, această importantă revelație este, de asemenea, exclusă din dogma oficială.[156]

Deși „noua normă a intervenției umanitare“ se prăbușește la o examinare atentă, mai există cel puțin încă un reziduu: „responsabilitatea de a proteja“. Aplaudând declarația de independență a Kosovo, comentatorul liberal Roger Cohen scrie că „la un nivel mai profund, povestea micului Kosovo este povestea schimbării definiției suveranității și a deschiderii lumii“ (International Herald Tribune, 20 februarie 2008). Bombardarea Kosovo de către NATO a demonstrat că „drepturile omului au depășit pretențiile înguste ale suveranității statale“ (citat din Thomas Weiss).

Această performanță, continuă Cohen, a fost ratificată în urma Summitului mondial din 2005, care a adoptat „responsabilitatea de a proteja“, cunoscută ca R2P, care „oficializa teoria potrivit căreia, atunci când un stat se dovedește incapabil sau nu dorește să-și protejeze cetățenii, iar crimele contra umanității sunt continuate, comunitatea internațională are obligația de a interveni – dacă este necesar și ca ultimă soluție – prin forță militară“. Ca atare, „un Kosovo independent, recunoscut de marile puteri occidentale, reprezintă, în efect, prima fructificare majoră a ideilor aflate la baza R2P“. Cohen concluzionează: „Deschiderea lumii este o activitate lentă, dar de la Kosovo la Cuba ea continuă“. Bombardamentele NATO sunt răzbunate, iar „noua lume idealistă, decisă să pună capăt barbariei“, chiar a intrat într-o „fază nobilă“ a politicii sale externe, cu „o aură divină“. După cum spune profesorul de drept internațional Michael Glennon, „criza din Kosovo ilustrează... noua dorință a Americii de a face ceea ce consideră just, fără a mai ține seama de dreptul internațional“, deși câțiva ani mai târziu dreptul internațional a fost pus în acord cu poziția „statelor luminate“, prin adoptarea R2P.

Din nou, există o mică problemă: acele fapte deranjante. Summitul mondial al ONU din septembrie 2005 a respins explicit pretenția puterilor NATO de a avea dreptul de a folosi forța în scopul unei pretinse apărări a drepturilor omului. Opunându-se acestei pretenții, Summitul a reafirmat „că reglementările relevante ale Cartei ONU (care interziceau explicit acțiunile

NATO) sunt suficiente pentru rezolvarea unei game largi de amenințări la adresa păcii și securității internaționale“. Summitul a reafirmat, de asemenea, „autoritatea Consiliului de Securitate de a mandata acțiuni coercitive pentru menținerea și restabilirea păcii și securității internaționale... acționând în concordanță cu scopurile și principiile Cartei“ și rolul Adunării Generale în această privință, „în concordanță cu reglementările relevante ale Cartei“. Așadar, fără autorizarea Consiliului de Securitate, NATO nu are mai mult dreptul de a bombarda Serbia decât a avut Saddam de a „elibera“ Kuwaitul. Summitul nu a acordat nici un nou „drept la intervenție“ statelor individuale sau alianțelor regionale, indiferent de motivele – umanitare sau de altă natură – invocate de acestea.

Summitul a susținut concluziile Reuniunii la nivel înalt a ONU din decembrie 2004, întrunire la care au participat multe personalități occidentale proeminente. Reuniunea a reiterat principiile Cartei cu privire la folosirea forței: aceasta poate avea loc doar când măsura este autorizată de Consiliul de Securitate sau potrivit Articolului 51, ca formă de apărare împotriva unui atac armat până când Consiliul de Securitate acționează. Orice altă recurgere la forță constituie o crimă de război, de fapt este „suprema crimă internațională“, cuprinzând toate atrocitățile care urmează, după cum s-a spus la Tribunalul de la Nürnberg. Reuniunea a ajuns la concluzia că „Articolul 51 nu are nevoie nici de o extindere, nici de o restricționare a obiectivelor sale, de mult înțelese... el nu ar trebui nici rescris, nici reinterpretat“. Probabil luând în calcul situația din Kosovo, Reuniunea a adăugat că „pentru cei neliniștiți de o asemenea abordare, răspunsul trebuie să fie că, într-o lume plină de amenințări potențiale percepute, pericolele față de respectarea ordinii globale și a normei de nonintervenție pe care ea continuă să se bazeze sunt, pur și simplu, prea mari pentru ca legalitatea unei acțiuni preventive unilaterale, diferită de acțiunea sprijinită colectiv, să fie acceptată. A-i permite unui stat să acționeze astfel înseamnă a le permite tuturor.“ Cu greu s-ar fi putut afirma o respingere mai explicită a poziției autointitulatelor „state luminate“.

Atât Reuniunea, cât și Summitul mondial ONU au sprijinit poziția lumii non-occidentale, care respinsese ferm „așa-numitul drept la intervenție umanitară“, prin Declarația Summitului Sudului, din 2000, cu siguranță sub

impresia recentelor bombardamente întreprinse de NATO în Serbia. Aceasta a fost reuniunea la cel mai înalt nivel organizată vreodată statele din fosta Mișcare de Nealiniere, reprezentând 80% din populația planetei. Ea a fost aproape complet ignorată, iar rarele și scurtele referiri la concluziile sale în privința intervenției umanitare au declanșat reacții aproape isterice. Astfel, profesorul de relații internaționale de la Universitatea din Cambridge, Brendan Simms, scriind în Times Higher Education Supplement (25 mai 2001) s-a declarat înfuriat de o asemenea „reverență bizară și deloc critică față de proclamațiile așa-numitului Summit de Sud G-77 – desfășurat la Havana! –, o adunătură lipsită de clarviziune, în ale cărei rânduri sunt reprezentați, evident, criminali, torționari și jefuitori“ – atât de diferiți față de oamenii civilizați care au fost binefăcătorii lor în secolele trecute și care abia își pot controla furia când apare o cât de mică aluzie, fără alte comentarii, la percepția despre lume a victimelor tradiționale, percepție puternic sprijinită de Reuniunea la nivel înalt și de Summitul mondial ONU, în explicită contradicție cu afirmațiile autojustificatoare ale celor care încearcă să găsească scuze pentru recurgerea la violență de către Occident.

În final, ne-am putea întreba dacă intervenția umanitară chiar există. Desigur, sunt multe dovezi că ea ar exista. Dovezile se încadrează în două categorii. Prima o reprezintă declarațiile liderilor. Este foarte ușor de demonstrat că orice recurgere la forță este justificată printr-o retorică înălțătoare, lăudând nobilele intenții umanitare. Documentele contrainsurgenței japoneze proclamă intenția Japoniei de a crea „un paradis terestru“ în China de Nord și în Manciuria independentă, unde Japonia își varsă sângele și își cheltuiește, plină de altruism, bogățiile, pentru a apăra populația de „bandiții chinezi“ care o terorizează.

Cum acestea sunt documente interne, nu avem nici un motiv să ne îndoim de sinceritatea criminalilor în masă și a torționarilor care le-au produs. Poate am putea cocheta chiar cu posibilitatea ca împăratul japonez Hirohito să fi fost sincer în declarația de capitulare din august 1945, când el a spus supușilor săi că „am declarat război Americii și Marii Britanii din dorința noastră sinceră de a asigura supraviețuirea Japoniei și stabilizarea Asiei de Est, și n-a fost în intenția noastră nici să încălcăm suveranitatea altor

națiuni, nici să trecem la o extindere teritorială“. Afirmațiile lui Hitler nu au fost nici ele mai puțin nobile, atunci când dictatorul nazist a dezmembrat Cehoslovacia, ba au fost chiar acceptate ca atare de liderii occidentali. Confidentul apropiat al președintelui Roosevelt, Sumner Welles, l-a informat pe acesta că Acordurile de la München „reprezentau oportunitatea stabilirii de către națiunile lumii a unei noi ordini mondiale, pe baza justiției și a legii“, în care naziștii „moderați“ aveau să joace un rol important. Ar fi dificil să găsim o excepție la aceste afirmări ale bunelor intenții, chiar și în rândurile celor mai cruzi monștri.

A doua categorie de dovezi constă în intervențiile militare care au avut efecte benigne, indiferent de motivele lor: nu neapărat niște intervenții umanitare, dar cel puțin parțial apropiate de acestea. Și aici există exemple ilustrative. Cele mai semnificative din perioada postbelică sunt cele din anii 1970: invadarea de către India a Pakistanului de Est (astăzi Bangladesh), care a pus capăt unui uriaș masacru, și invazia vietnameză în Cambodgia, din decembrie 1978, care i-a alungat de la putere pe khmerii roșii, chiar când atrocitățile comise de aceștia atinseseră apogeul. Dar aceste două cazuri sunt excluse din dogma oficială din motive de principiu. Invaziile n-au fost întreprinse de Occident și deci nu servesc cauzei stabilirii dreptului Occidentului de a folosi forța, încălcând Carta ONU. Fapt și mai hotărâtor, ambelor intervenții li s-a opus „noua lume idealistă, decisă să pună capăt barbariei“. SUA au trimis un portavion în apele teritoriale indiene, pentru a-i amenința pe „nelegiuiți“. Washingtonul a sprijinit o invazie chineză destinată pedepsirii Vietnamului pentru „crima“ de a pune capăt atrocităților lui Pol Pot și, împreună cu Marea Britanie, a început imediat să-i sprijine, diplomatic și militar, pe khmerii roșii.

Departamentul de Stat a explicat chiar Congresului de ce susținea atât rămășițele regimului lui Pol Pot (Kampuchia Democrată), cât și agresorii indonezieni implicați în crimele din Timorul de Est, crime comparabile cu cele ale lui Pol Pot. Motivul pentru această remarcabilă decizie a fost următorul: „continuitatea“ Kampuchiei Democrate cu regimul khmerilor roșii îl face pe acesta „în mod incontestabil mai reprezentativ pentru poporul cambodgian decât este Fretilin (Rezistența est-timoreză) pentru

poporul timorez“. Explicația nu a fost raportată mediatic și a fost ștearsă dintr-o istorie igienizată corespunzător.

Poate puține cazuri autentice de intervenție umanitară pot fi descoperite. Există însă motive întemeiate de a lua în serios poziția „adunăturii lipsite de clarviziune“, reafirmată de comunitatea internațională autentică, la cel mai înalt nivel. Introspecția esențială a fost articulată prin votul unanim al Curții Internaționale de Justiție în privința uneia dintre primele sale decizii, în 1949: „Curtea poate considera presupusul drept la intervenție doar ca manifestare a unei politici de forță, precum acelea care, în trecut, au generat cele mai grave abuzuri și care, indiferent ce nu ar funcționa în organizarea internațională, nu-și mai pot găsi locul în dreptul internațional...; prin firea lucrurilor, intervenția ar fi rezervată celor mai puternice state și ar putea duce lesne la pervertirea administrării justiției în sine“.[157] Raționamentul nu împiedică „responsabilitatea de a proteja“, câtă vreme aceasta este interpretată în maniera Sudului, a Reuniunii la nivel înalt a ONU și a Summitului mondial ONU.

Șaizeci de ani mai târziu avem puține motive să punem sub semnul întrebării raționamentul curții. Fără îndoială, sistemul ONU suferă de defecte severe. Cel mai critic dintre acestea ar fi rolul covârșitor al principalilor violatori ai rezoluțiilor Consiliului de Securitate. Cel mai eficient mod de a le încălca este dreptul la veto, privilegiu acordat membrilor permanenți. De când ONU a ieșit de sub controlul american, acum 40 de ani. SUA se află în fruntea clasamentului națiunilor care s-au opus prin veto rezoluțiilor ONU, într-o gamă largă de chestiuni, urmate de aliatul lor, Marea Britanie și de nimeni altcineva în imediata apropiere. Dar, în ciuda acestor lucruri și a altor defecte serioase din sistemul ONU, actuala ordine mondială nu oferă altă soluție preferabilă decât încredințarea, către Națiunile Unite, a „responsabilității de a proteja“. În lumea reală, singura alternativă, așa cum explică în mod elocvent Bricmont, este „imperialismul umanitar“ al statelor puternice, care pretind dreptul de a folosi forța deoarece „ele îl cred just“, deși cu regularitate și previzibil „pervertesc însăși administrarea justiției“.

** Publicat inițial ca: Noam Chomsky, „Humanitarian Imperialism: The New Doctrine of Imperial Right“, Monthly Review, septembrie 2008*

Comentarii privind demiterea lui Miloševic

´

ć

O serie de persoane din sistemul forumului ZNet și din alte părți au pus întrebări legate de rolul proeminent pe care-l văd atribuit SUA-NATO, în potopul de comentarii legate de recentele evenimente din Iugoslavia, „savurând victoria opoziției din Iugoslavia – ca și cum aceasta ar valida bombardamentele NATO“ (așa cum se exprimă una dintre ele). Alții au remarcat o concentrare similară, dar cu un accent total diferit: denunțarea violenței și a subversiunilor SUA având ca scop răsturnarea unui guvern sârb independent, în favoarea clienților occidentali. Mi s-a cerut să am o reacție. Ceea ce urmează este un amalgam de câteva răspunsuri pe care le-aș putea da.

Este cu siguranță adevărat că în mod public administrațiile Clinton și Blair „savurează“ rezultatul și că obișnuiții suporteri entuziaști își fac, de asemenea, datoria. Așa se întâmplă de obicei, indiferent de deznodământ. Dar n-ar trebui să trecem cu vederea faptul că observatorii mai serioși – și cât se poate de ostili lui Milošević – spun o poveste total diferită. De exemplu, veteranul analist politic de la United Press International (UPI), Martin Sieff, a descris rezultatul alegerilor ca fiind „un șoc neplăcut atât pentru beneficiarul Slobodan Milošević, cât și pentru administrația Clinton“ (25 septembrie), subliniind că (Vojislav) Koštunica „denunță cu regularitate bombardamentele întreprinse anul trecut de NATO ca fiind criminale“, „se opune cu înverșunare ca Milošević sau oricare alt lider sârb important să fie judecat pentru crime de război“ și, mai grav din punctul de

vedere al lui Clinton și Blair, „pare să exprime cu acuratețe aspirațiile democratice ale poporului sârb“.

Aceste lucruri sunt corecte din toate punctele de vedere, iar Sieff nu este singurul care raportează asta. În campania sa electorală, desfășurată în întreaga țară și la televiziunea de stat, Koštunica a condamnat „bombardamentele criminale ale NATO asupra Iugoslaviei“ și a denunțat Tribunalul Internațional pentru crime de război din Iugoslavia (TPII) ca „un tribunal american – nu o curte judiciară, ci un instrument politic“ (Steven Erlanger și Carlotta Gall, New York Times, 21 septembrie). Vorbind la televiziunea de stat după preluarea funcției, el a reiterat că, deși urmărea normalizarea relațiilor cu Occidentul, „crimele comise în timpul agresiunii NATO și pagubele produse de război nu puteau fi uitate“ și a descris iar TPII ca „un instrument de presiune politică din partea administrației SUA“ (5–6 octombrie).

În presa britanică, unii corespondenți importanți (și vehement anti-Milošević) au subliniat că „autosatisfacția Occidentului nu poate ascunde realitatea din Balcani... nu bombardamentele, sancțiunile și pozițiile adoptate de politicienii NATO“ au dus la demiterea lui Milošević. Mai curând „el a fost răsturnat de la putere de un calcul greșit, de o greșeală autoprovocată în cadrul jocului democratic“ și mai curând prăbușirea lui a fost împiedicată de intervenția occidentală: situația putredă din Balcani „a fost agravată de intervenție... acțiunile NATO au amplificat experiența neplăcută, au amânat rezolvarea crizei și au crescut costurile“. „Ar trebui ca măcar cei din exterior, precum (ministrul britanic al apărării) domnul Cook, să înceteze să scrie istoria în propriul lor folos. Nu ei l-au răsturnat de la putere pe domnul Milošević. Ei nu au bombardat cu democrație ultima dictatură comunistă din Europa. Ei doar au blocat Dunărea și au trimis politica sârbă înapoi în timp, în evul mediu întunecat al autocrației. Nu sancțiunile au determinat armata sârbă să schimbe tabăra; generalii o duceau foarte bine, aprovizionându-se de pe piața neagră. Căderea domnului Milošević a început prin niște alegeri pe care el le-a convocat, pentru ca mai apoi să le respingă rezultatul, fapt care a determinat alegătorii să ceară ca armata să le respecte decizia și să le protejeze suveranitatea. Laudele pentru acest lucru le merită mișcarea democratică din Iugoslavia și

nu rachetele Tomahawk ale NATO“ (Simon Jenkins, London Times, 7 octombrie). „Genul de oameni care au făcut revoluția de joia trecută“ au fost aceia care „erau mâhniți în egală măsură de barbaria nepăsătoare a bombardamentelor NATO și de urâciunea totală a regimului Milošević“ (John Simpson, editor pentru probleme internaționale, BBC, Sunday Telegraph, 8 octombrie).

În măsura în care vocile lor pot fi auzite aici, disidenții sârbi spun, în mare, același lucru. Într-un comentariu tipic difuzat de BBC, un student la Universitatea Belgrad spunea: „Am făcut schimbarea prin propriile puteri. Vă rugăm, nu ne mai ajutați iar cu bombele voastre.“ Reafirmând aceste concluzii, o corespondentă a ziarului de opoziție Blic scrie că „serbii s-au simțit oprimați de regimul lor din interior și de Occident din exterior“; ea condamnă SUA pentru că „au ignorat mișcarea democratică din Iugoslavia și n-au reușit să ajute numeroșii refugiați sârbi“ – de departea cea mai numeroasă populație refugiată în regiune. Un important intelectual disident se întreba, într-o scrisoare de comemorare pentru un reputat activist în domeniul drepturilor omului, recent decedat, dacă „aceia care se laudă că au impus sancțiuni «împotriva lui Milošević» știu sau le pasă de cât de împovărat ești tu și ceilalți oameni ca tine sau de cum au făcut ca existența noastră să fie mizerabilă, în vreme ce Milošević și ciracii s-au îmbogățit și mai mult din contrabandă“, fapt care i-a permis „să facă tot ce voia“; și în loc să realizeze „stupiditatea măsurii de a izola o întreagă națiune, de a mânji toți oamenii cu aceeași pensulă lată, cu pretenția că de fapt aplică o lovitură unui lider tiranic“, acești oameni spun, plini de emfază, dar în mod absurd, „că tot ce se întâmplă astăzi în Serbia este rezultatul politicii lor înțelepte, al ajutorului lor“. (Ana Trbović și Jasmina Teodosijević, Boston Globe, 8 octombrie)

Aceste comentarii sunt, cred, foarte valide. Ce s-a întâmplat a fost o impresionantă demonstrație de curaj și mobilizare populară. Îndepărtarea de la putere a regimurilor corupte și brutale din Serbia și Croația (Milošević și Tuđman au fost în toată această perioadă parteneri de crime) reprezintă un important pas înainte pentru regiune, iar mișcările de masă din Serbia – ale minerilor, studenților și nenumăratelor altor categorii – merită o mare admirație și oferă un exemplu inspirațional despre ce pot

reuși oamenii uniți și dedicați. Chiar acum, comitete muncitorești preiau controlul multor companii și instituții de stat, „revoltându-se împotriva directorilor din epoca Milošević ai acestora și preluând posturile acestora, căci muncitorii profită pe deplin de tradițiile iugoslave de proprietate socială“. „În timp ce regimul Milošević se prăbușea, muncitorii au transformat în practică retorica comunistă și au preluat controlul asupra întreprinderilor lor“, intituind diferite forme de „conducere muncitorească“ (publicația londoneză Financial Times, 11 octombrie). Fenomenele care au avut loc și urmările lor reprezintă alegerea poporului sârb, deși, ca întotdeauna, susținerea și solidaritatea internațională – nu în ultimul rând din partea SUA – pot face diferența în mod substanțial.

Acest lucru s-ar fi putut întâmpla mai devreme. Există motive întemeiate pentru a lua în serios raționamentul istoricului specializat în Balcani Miranda Vickers (de asemenea, critic vehement al lui Milošević), potrivit căreia Milošević ar fi putut fi alungat de la putere mai devreme dacă albanezii din Kosovo ar fi votat împotriva lui în 1992 (ei speraseră că el va câștiga, așa cum au sperat și la alegerile din acest septembrie). Iar amplele demonstrații populare, după victoriile opoziției în alegerile locale din 1996 l-ar fi putut răsturna, dacă opoziția n-ar fi fost fărâmițată. Milošević a fost un lider rău, dar nu s-a putut compara cu conducătorii statelor totalitare sau cu gangsterii criminali pe care SUA i-au instalat și îi țin la putere de ani de zile, în toată lumea.

Dar eliberarea țării de sub regimul Milošević nu anunță prin ea însăși o victorie finală pentru poporul sârb, care este responsabil pentru acest succes. Există multe dovezi istorice care susțin contrariul, inclusiv dovezi foarte recente. Este greu de găsit un succes recent mai spectaculos decât răsturnarea groaznicului regim de apartheid din Africa de Sud, dar rezultatul este departe de a fi încântător, așa cum a arătat, prin documentarea lui impresionantă, Patrick Bond pentru ZNet, și cum este evident chiar și pentru un vizitator cu informații limitate. Fără îndoială că SUA și Europa își vor continua eforturile (acționând, până la un punct, în concurență) de a încorpora Serbia împreună cu restul Balcanilor în sistemul neoliberal derulat de Occident, cu cooperarea elementelor de elită care vor beneficia de legăturile cu puterile occidentale și cu probabilele efecte ale

subminării dezvoltării economice independente și democrației funcționale și ale afectării unei bune părți (probabil majoritatea considerabilă) a populației, cu țări așteptate să ofere resurse materiale și umane ieftine, piețe și oportunități de investiții subordonate intereselor puterilor occidentale. Lupte serioase abia încep aici, ca și în alte părți.

*Publicat inițial ca: Noam Chomsky, „On Milosevic Ouster, Etc“, ZNet, 12 octombrie 2000

Despre bombardamentul NATO asupra Iugoslaviei

Danilo Mandić: Ultima lună a marcat a șaptea aniversare a începutului bombardării Iugoslaviei. De ce a purtat NATO acel război? Sau mai curând spus de ce au purtat SUA acel război?

Noam Chomsky: Avem, pentru prima oară, un comentariu cu foarte multă autoritate asupra acestui subiect, de la cel mai înalt nivel al administrației Clinton – asemenea lucruri au fost, poate, doar bănuite în trecut, dar acum sunt afirmate clar. Acest comentariu îi aparține lui Strobe Talbott, omul aflat în fruntea Comitetului Comun de Informații al Pentagonului și Departamentului de Stat pe toată perioada vizată, inclusiv în timpul bombardamentelor. El se afla, așadar, la vârful administrației Clinton. Recent, Talbott a semnat prefața unei cărți scrise de directorul lui de comunicare, John Norris. În această prefață, el spune că, dacă vrei într-adevăr să înțelegi care era mentalitatea la vârful administrației Clinton, aceasta este cartea pe care ar trebui să o citești. El spune că adevăratul scop al războiului nu ar avea nimic de-a face cu grija față de soarta albanezilor din Kosovo. Motivul războiului a fost că Serbia nu întreprindea reformele economice și sociale solicitate, însemnând că ea era ultimul colț din Europa care nu se subordonase programelor neoliberale conduse de SUA. Prin urmare, regimul sârb trebuia eliminat. Iar această informație provine de la cel mai înalt nivel.

Repet, am fi putut intui că războiul nu a început din cauza dorinței de a-i proteja pe albanezii din Kosovo, dar n-am văzut rostit niciodată acest lucru până acum. Acesta este un element de fanatism religios despre care Occidentul nu poate vorbi, din motive interesante, care nu țin de cultura occidentală.

DM: Dată fiind această clară consemnare documentară, aş vrea să vă întreb despre opinia elitei intelectuale din SUA şi din Occident, în general. Se pare că orice critic al intervenţiei NATO a fost încadrat în două categorii – este considerat fie un „simpatizant al lui Milošević, fie o persoană căreia nu îi pasă de genocid.

NC: Mai întâi de toate, aceasta reprezintă o trăsătură comună a culturii intelectuale. Un bun critic din SUA, Harold Rosenberg, îi descria cândva pe intelectuali ca pe „o turmă de minţi independente“, şi acest lucru e adevărat. Ei cred că sunt foarte independenţi, dar de fapt se înghesuie într-o turmă. Când există o linie oficială, trebuie să aderi la ea, iar linia oficială este sistematică. Linia oficială reprezintă subordonare faţă de puterea statului şi faţă de violenţa de stat. Ţi se permite să critici puterea, dar numai din motive foarte înguste. Poţi să o critici fiindcă nu funcţionează sau pentru unele greşeli ori intenţii bune, care n-au fost însă materializate cum ar fi trebuit.

Acest lucru poate fi văzut chiar acum, în Războiul din Irak și în tonul dezbaterilor despre el. Este ceva foarte similar cu dezbaterile din ziarul sovietic Pravda în cursul invaziei din Afghanistan. De fapt, am ridicat această problemă recent, într-o discuție un un jurnalist polonez, și l-am întrebat dacă a citit Pravda. El a râs și mi-a răspuns: „Da, este același ton“. Dacă ai citi Pravda în anii 1980 ai vedea că lucrurile sunt prezentate la fel: „travaliul soldaților ruși care riscă să fie uciși și acum acești teroriști care ne împiedică să aducem afghanilor justiția și pacea“. Desigur, „noi nu i-am invadat“, noi am intervenit și „i-am ajutat, la solicitarea guvernului lor legitim“, iar „teroriștii ne împiedică să realizăm toate lucrurile bune pe care am dori să le realizăm“.

Am citit documente japoneze din anii 1930–1940 privind războiul contra insurgenților, care sunt similare: „Noi am încercat să-i aducem într-un paradis terestru, dar bandiții chinezi ne împiedică să facem asta“. Imperialismul britanic a fost la fel. De fapt, nu cunosc nici o excepție în istorie. Chiar și personalități de cea mai înaltă integritate morală, ca John Stuart Mill, discutau despre cum trebuie intervenit în India și cum trebuie

cucerită India, deoarece barbarii nu se pot controla singuri; au existat atrocități, dar ele aveau să le aducă nativilor binefacerile dominației și civilizației britanice și așa mai departe.

Acum, același lucru se întâmplă cu SUA. Să luăm, de pildă, bombardamentele din Kosovo. Acesta a fost un eveniment incredibil de important pentru intelectualii americani. Anii 1990 au constituit, probabil, cel mai scăzut punct din istoria intelectuală a Occidentului, nu doar în SUA, ci și în Franța și Marea Britanie. A fost ca o bandă desenată imitând o satiră a stalinismului. Dacă te uiți în New York Times sau citești presa franceză sau britanică, vei vedea o mulțime de articole despre „o revoluție normativă“ care a inundat Occidentul. Pentru „prima oară în istorie“, un stat, anume SUA, „liderul lumii libere“, a acționat „din pur altruism“. Urmând aceleași relatări, politica lui Clinton a intrat „într-o fază nobilă“, cu „o aură divină“ și așa mai departe. Citez aici din presa liberală.

DM: Printre alte motive oferite pentru justificarea intervenţiei NATO s-a numărat și afirmaţia că intervenţia a fost necesară pentru a împiedica un genocid. Într-un interviu din perioada apropiată bombardamentelor NATO, aţi afirmat că „termenul «genocid», aplicat situaţiei din Kosovo, este o insultă adusă victimelor lui Hitler. De fapt, aici avem de-a face cu o atitudine revizionistă, dusă la extrem.“ Ce aţi vrut să spuneţi prin asta?

NC: Ei aveau nevoie de un eveniment care să justifice această masivă autoadulare. Kosovo a venit, din fericire pentru ei, la timp, așa încât au avut motivaţia că trebuie să stopeze „un genocid“. Ce a fost genocidul din Kosovo? Ştim din documentaţia occidentală ce a fost. În anul anterior bombardamentelor, potrivit surselor occidentale, circa 2 000 de oameni au fost uciși. Potrivit guvernului britanic, care a fost cel mai agresiv element din cadrul Alianţei, până în ianuarie 1999, majoritatea crimelor au fost comise de gherilele AEK, care atacau pentru a provoca o ripostă sângeroasă din partea sârbilor, ceea ce au și obţinut, spre a putea apela la umanitariștii occidentali, cerându-le să-i bombardeze pe sârbi. Ştim din consemnările occidentale că nimic nu s-a schimbat între

lunile ianuarie și martie. Pe 20 martie, sursele indicau o creștere a atacurilor AEK. A fost o manevră mârșavă. Dar, după standardele internaționale, a fost aproape invizibilă și foarte dispersată.

DM: După cum s-a demonstrat mai târziu, AEK a primit sprijin militar și financiar.

NC: Gherilele AEK au fost susținute în acele luni de CIA. Să numești asta genocid înseamnă cu adevărat să insulți victimele Holocaustului. Dacă aceasta este genocid, înseamnă că întreaga lume este plină cu genocide. De fapt, se întâmplă un lucru șocant. În același moment în care intelectualii occidentali se laudă pentru magnificul lor umanism, atrocități mult mai cumplite au loc chiar în vecinătate, în Turcia. Adică nu la granițele NATO, ci într-o țară NATO. „Cum putem permite să se întâmple așa ceva la granițele NATO?“ a fost un argument standard menit să justifice bombardarea RFI de către NATO, dar ce putem spune despre crimele mult mai groaznice care se petrec în interiorul NATO, unde Turcia a alungat poate câteva milioane de kurzi de la casele lor, a distrus circa 3 500 de sate și a pustiit regiunea prin orice formă imaginabilă de tortură și masacre, ucigând un număr de oameni pe care nimeni nu-l poate cunoaște. Noi nu numărăm victimele propriilor noastre campanii militare, care în acest caz se ridică la zeci de mii de oameni. Cum au putut face turcii asta? Motivul este că ei au primit 80% din armamentul pe care-l posedă acum de la Clinton și, pe măsură ce atrocitățile s-au intensificat, și fluxul de armament a crescut. Într-un singur an, 1997, Clinton a trimis Turciei mai multe arme decât în toată perioada Războiului Rece! Până la declanșarea atacurilor contra insurgenților. Dar acest lucru nu a fost raportat în Occident. Nu-ți raportezi propriile crime.

Și chiar în toiul acestor masacre, apare întrebarea „cum să tolerăm ca vreo 2 000 de oameni să fie uciși în Kosovo?“ Răspunsul poate fi găsit, probabil, în a cincizecea aniversare a înființării NATO, care a avut loc chiar în mijlocul evenimentelor. Au apărut plângeri privind cele întâmplate chiar lângă granița NATO. Nu s-a spus nici un cuvânt despre lucrurile și mai

groaznice care se petreceau în interiorul granițelor NATO, grație fluxului masiv de armament din SUA. Și acesta e doar un caz. Lucruri comparabile s-au desfășurat în toată lumea, acolo unde SUA susțineau atrocități și mai cumplite – un alt subiect pentru „turma de minți independente“. Bombardamentele NATO au jucat un rol crucial în imaginea de sine a Alianței, fiindcă occidentalii trecuseră printr-o perioadă când se lăudau pentru grandoarea cu care realizau „revoluția normativă“ și „faza nobilă“ a existenței lor și așa mai departe. Era, așadar, o intervenție de-a dreptul divină, prin urmare nu aveai voie să pui întrebări în privința ei. Întâmplător, același lucru s-a petrecut într-o fază anterioară a războaielor din Balcani. A fost groaznic. Dar, dacă privești acoperirea mediatică, de pildă, vezi că a existat un incident faimos care a remodelat complet opinia occidentală – fotografia unui bărbat slab, în spatele unui gard de sârmă ghimpată.

DM: O fotografie trucată, s-a dovedit în cele din urmă.

NC: Fotografia unui bărbat slab, în spatele unui gard de sârmă ghimpată, a fost prezentată în media occidentală drept dovada „unui nou Auschwitz“ și, desigur, s-a spus că „nu putem permite un nou Auschwitz“. Intelectualii au luat foc. Francezii au luat cu asalt televiziunile, cu vechile lor obiceiuri. Cazul a fost investigat cu atenţie de principalul specialist occidental în domeniu, Phillip Knightley, un reputat analist media. El a realizat o analiză detaliată a lui și a stabilit că probabil reporterii erau cei aflaţi în spatele unui gard de sârmă ghimpată. Locul era urât, dar nu era un lagăr, ci doar o tabără de refugiaţi, de unde oamenii puteau pleca, dacă doreau. Lângă bărbatul slab se afla un bărbat gras. A existat un singur ziar minuscul din Marea Britanie, cu o redacţie formată poate din doar trei oameni, numit LM, care a abordat acest aspect. Apoi, ITN, marea corporaţie mediatică, a dat în judecată micul ziar pentru calomnie. După aplicarea absolut scandaloaselor legi britanice privind calomnia, persoanele acuzate au fost obligate să demonstreze că scriseseră articolul fără rele intenţii. Acum, când ai o corporaţie uriașă, cu cohorte de avocaţi care să desfășoare un proces împotriva a trei oameni care probabil n-au bani de cheltuială, este evident ce se va întâmpla,

mai ales sub imperiul acestor groteşti legi privind calomnia. Micul ziar n-a putut dovedi că articolul a fost scris fără rele intenţii, aşa că a ieşit complet de pe piaţă. Presa britanică liberală de stânga a jubilat. După ce au scos de pe piaţă ziarul prin acest absurd caz legal, publicaţiile liberale de stânga, precum The Guardian, au fost cuprinse de euforie, datorită acestei realizări minunate. Ele reuşiseră să distrugă un ziar minuscul deoarece pusese sub semnul întrebării o imagine pe care o prezentaseră şi erau foarte mândre de isprava lor. Phillip Knighley a scris o critică foarte aspră a presei britanice pentru că s-au comportat astfel şi a încercat să le dea o lecţie elementară despre libertarea de exprimare. De asemenea, a adăugat că fotografia fusese, probabil, interpretată greşit, dar nu a putut să-şi publice opinia. Atunci a intervenit problema Kosovo; a fost acelaşi lucru – nu se putea spune adevărarul despre evenimente.

DM: De asemenea, am asistat la o acoperire selectivă a bombardamentelor NATO în majoritatea presei occidentale. Între altele, Amnesty International a raportat că NATO ar fi comis „încălcări grave ale regulilor războiului“ în cursul bombardamentelor. De ce aceste crime nu au fost raportate absolut deloc în media convenţională? Şi există, din punctul dumneavoastră de vedere, vreo perspectivă ca de aceste crime să fie făcut cineva responsabil?

NC: Aş spune că au fost raportate crimele, dar au fost aplaudate. Nu este ca şi cum ele ar fi fost complet necunoscute – şi ca exemplu aş da bombardarea clădirii televiziunii sârbe.[158] Da, acest lucru a fost raportat, dar a fost considerată o măsură bună, deoarece televiziunea sârbă a fost descrisă ca un organ de propagandă şi, ca atare, era corect să fie bombardată. Asta se întâmplă tot timpul. S-a întâmplat şi în noiembrie 2004, la Fallujah.

Invazia de la Fallujah a fost similară cu cele petrecute la Srebrenica. Primul lucru pe care trupele americane de invazie l-au făcut a fost să ocupe spitalul general şi să arunce pacienţii pe podea. Pacienţii au fost scoşi din paturile lor, puşi pe podea cu mâinile legate la spate, medicii au fost aruncaţi pe

podea cu mâinile legate la spate. A apărut o imagine a acestui incident pe prima pagină din New York Times – și cei de acolo au spus că e minunată. Desigur, este o gravă încălcare a Convenției de la Geneva. George Bush ar trebui să primească pedeapsa capitală pentru asta, chiar potrivit legilor SUA. Dar acest incident a fost prezentat ca un lucru minunat, fără să se facă măcar o referire la Convenția de la Geneva. Spitalul general din Fallujah a fost etichetat drept „un centru de propagandă“, pentru că a îndrăznit să raporteze cifrele victimelor și, prin urmare, americanilor li s-a părut corect să comită o imensă crimă de război.

Bombardarea clădirii televiziunii sârbe a fost prezentată la fel. A existat o ofertă din partea NATO, potrivit căreia se putea evita bombardarea dacă televiziunea accepta să difuzeze șase ore de propagandă NATO. Acest lucru a fost considerat perfect justificat.

Un grup de experți internaționali a apelat la TPII. Ei au prezentat un caz, susținând că ar trebui să investigheze crimele de război ale NATO. Ei au citat rapoarte ale Human Rights Watch, Amnesty International și chiar declarații ale comandamentului NATO, prin care faptele erau recunoscute. Procurorul a răspuns că faptele nu vor fi investigate, deoarece „ei aveau încredere în NATO“. Acesta a fost răspunsul.

Un alt lucru interesant s-a întâmplat ulterior. Iugoslavia a adus cazul în fața Tribunalului Internațional. Acesta l-a acceptat și a deliberat aproximativ doi ani, dar interesant este faptul că SUA s-au scuzat, afirmând că nu pot participa la dezbaterea cazului, iar judecătorii au acceptat scuza. De ce? Fiindcă Iugoslavia menționase Convenția privind Genocidul, iar SUA au semnat această convenție (după 40 de ani). Au ratificat-o, dar cu o mențiune, spunând că este „inaplicabilă Statelor Unite“. Cu alte cuvinte, SUA sunt împuternicite să comită genocid. Acesta a fost cazul pe care Departamentul de Justiție al administrației Clinton l-a adus înaintea Tribunalului Internațional, care a fost nevoit să se declare de acord. Dacă o țară nu acceptă jurisdicția Tribunalului Internațional, ea trebuie exclusă, așa încât SUA au fost excluse de la judecată, pe motive că își acordă singură dreptul de a comite genocid. Credeți că acest lucru a fost raportat aici? Că vreuna dintre aceste situații este raportată?

Avem norocul de a nu ne confrunta cu cenzura dar, deși trăim într-o societate liberă, autocenzura este copleșitoare. Orwell scria cândva despre asta în Ferma animalelor, dar aproape nimeni nu a citit introducerea la Ferma animalelor. În introducere, el a spus că Ferma animalelor este satira unui stat totalitar. A spus că Anglia liberă nu e foarte diferită de statul prezentat în carte. În Anglia liberă ideile nepopulare pot fi suprimate fără recurgerea la forță și a dat exemple în acest sens. Ceva foarte similar se întâmplă aici. Nu contează cât de extreme devin lucrurile. Invazia din Irak reprezintă un exemplu perfect. Nu poți găsi nicăieri în media obișnuită măcar o sugestie că ar fi greșit să invadezi o altă țară. Dacă invadezi o altă țară, trebuie să plătești despăgubiri; trebuie să te retragi, iar conducerea țării tale trebuie pedepsită.

A existat o așa-numită Comisie Independentă de Anchetă pentru bombardamentele din Kosovo, condusă de un foarte respectat jurist sud-african, judecătorul Goldstone. Comisia a ajuns la concluzia că bombardamentele au fost „ilegale, dar legitime“. Faptul că au fost ilegale face din ele crime de război, dar s-a spus că au fost legitime fiindcă erau necesare pentru stoparea genocidului. Apoi vine obișnuita inversare a istoriei. Goldstone a recunoscut mai târziu că atrocitățile s-au produs după bombardamente și că, mai mult, ele au fost o consecință anticipată. El a recunoscut acest lucru într-o prelegere ținută la New York, acum câțiva ani. Atunci a declarat ceva de genul „ei bine, cu toate acestea, putem să ne simțim mai confortabil la gândul că Serbia plănuia oricum atrocitățile“. Mai mult, chiar dacă acest lucru era adevărat, el reprezenta un plan de urgență pentru sârbi. Acum, Israelul are planuri de urgență vizând alungarea tuturor palestinienilor din Cisiordania dacă se produce un conflict, prin urmare asta înseamnă că Iranul are dreptul de a bombarda Israelul? Și SUA au planuri de urgență pentru invadarea Canadei, deci asta înseamnă că orice altă țară are dreptul de a bombarda SUA? Aceasta este o ultimă justificare din partea unei persoane respectabile. Dar, pentru „turma minților independente“, nu contează.

DM: Aș vrea să vă întreb de unele dintre evoluțiile actuale. Slobodan Milošević a murit luna trecută. Care este semnificația morții lui, în opinia

dumneavoastră?

NC: Milošević a fost o persoană groaznică. El a comis multe crime, dar acuzaţiile TPII la adresa lui n-ar fi stat niciodată în picioare. El a fost pus sub acuzare, iniţial, pentru faptele din Kosovo. Actul de acuzare a fost emis chiar în toiul bombardamentelor, fapt care deja l-a anulat, practic. El a folosit rapoarte ale serviciilor secrete americane şi britanice din timpul bombardamentelor, deci nu se poate să îl luăm în serios. Dar, dacă te uiţi la acuzaţii, observi că ele se referă la crime comise după declanşarea bombardamentelor. A existat o singură excepţie – Račak. Unde nu există nici o dovadă că el ar fi fost implicat. Aproape întregul act de acuzare se referă la crime comise după începutul bombardamentelor. Cum ar putea sta în picioare asemenea acuzaţii, dacă Bill Clinton şi Tony Blair nu se află şi ei în boxa acuzaţilor, alături de Milošević? Apoi, acuzatorii şi-au dat seama că au un caz slab, aşa că au adăugat şi războaiele iugoslave anterioare. O mulţime de lucruri oribile se petrecuseră atunci. Dar cea mai mare crimă, cea pentru care procurorii aveau să-l acuze pe Milošević, a fost masacrul de la Srebrenica.

Acum, există o mică problemă în legătură cu acest masacru. Guvernul olandez, care este un guvern responsabil, a efectuat o anchetă extinsă şi detaliată în privinţa lui. În teren se aflau trupe olandeze, aşadar avem sute de pagini de investigaţii. Concluzia la care a ajuns ancheta este că Milošević n-a ştiut nimic despre masacru, şi când adevărul despre acesta s-a aflat la Belgrad, oamenii de acolo au fost oripilaţi. Ei bine, bănuiesc că acest lucru ar fi trebuit să fie acceptat ca mărturie?

DM: Asta înseamnă că sunteţi un „simpatizant al lui Milošević“?

NC: Nu, el e fost îngrozitor. De fapt, ar fi trebuit alungat de la putere. Probabil ar fi fost demis încă de la începutul anilor 1990 dacă albanezii ar fi votat împotriva lui. El a săvârşit tot felul de lucruri groaznice, dar nu a fost liderul unui stat totalitar. Au existat alegeri, a existat opoziţie. Multe lucruri în stat erau putrede, dar există lucruri putrede

pretutindeni. Cu siguranţă nu mi-ar fi plăcut să cinez cu el sau să discut cu el, şi el a meritat să fie judecat pentru crimele lui, dar procesul de la Haga n-ar fi trebuit să se desfăşoare nici dacă ar fi fost doar pe jumătate cinstit. A fost o farsă. Acuzatorii au avut noroc că Milošević a murit.

DM: În ce sens?

NC: Fiindcă n-au mai fost obligaţi să treacă prin tot procesul, până la sfârşit. Acum, ei pot construi o imagine despre cum ar fi fost condamnat Milošević, asemenea unui Hitler.

DM: Aș vrea să revenim la bombardarea clădirii televiziunii de stat sârbe. Unii au afirmat că anume acest gest al NATO din 1999 a impus precedente pentru atacarea media și pentru etichetarea lor ca propagandă, în așa fel încât SUA să aibă motive să le bombardeze – cum s-a întâmplat în războaiele din Afghanistan și din Irak. Puteți face vreo legătură aici?

NC: Ei bine, din punct de vedere cronologic este corect, dar nu cred că americanii au nevoie de scuze. Ideea este că ei pot bombarda pe cine vor. Să luăm de pildă anul 1998, adică înainte de declanşarea bombardamentelor asupra RFI. Voi spune aici un lucru pe care nu ai voie să îl spui în SUA şi, în general, în Occident, căci i-ar face pe mulţi să se isterizeze. În 1998, Clinton a dispus bombardarea unei mari fabrici de medicamente din Sudan. Cea mai mare parte din producţia de medicamente umane şi veterinare a fabricii era destinată acestei ţări africane sărace, aflate sub embargo. Ce urmări a avut această măsură? Firește, au fost uciși oameni – cifra exactă a victimelor nu se cunoaște. SUA au interzis o anchetă din partea ONU, de aceea nu putem şti numărul victimelor. Desigur că n-ai vrea să-ţi anchetezi propriile crime, dar au existat unele dovezi. Ambasadorul german, care este profesor la Universitatea Harvard, a scris un articol în Harvard International Review, estimând că numărul victimelor este de câteva

zeci de mii. Directorul Fundaţiei Orientului Apropiat, o instituţie foarte respectată, şi directorul regional al acesteia, care a realizat lucrări de cercetare în teren în Somalia şi în Sudan, au efectuat un studiu. Ei au ajuns la aceleaşi concluzii, inclusiv faptul că bombardamentele americane au făcut zeci de mii de morţi.

La doar câteva săptămâni după bombardamente, Human Rights Watch a emis un avertisment, anunțând că va urma o catastrofă umanitară și a dat exemple de activiști scoși din zonele unde oamenii mureau. Nu poți menționa însă acest lucru. Orice menționare generează aceeași isterie ca și cea provocată de bombardarea televiziunii sârbe. Este o crimă occidentală și prin urmare este legitimă.

Să presupunem că al-Qaida ar arunca în aer jumătate din rezervele farmaceutice ale Americii, Marii Britanii, Israelului ori altei țări în care trăiesc ființe umane – deci nu furnici, ci oameni. Vă puteți imagina reacția? Probabil am avea un război atomic! Dar, când noi facem același lucru unei țări africane sărace, lucrurile nici nu mai sunt discutate. De fapt, singura chestiune care este dezbătută – dacă va exista o discuție – este dacă informațiile serviciilor secrete au fost corecte atunci când s-a pretins că fabrica respectivă producea și arme chimice. Aceasta este singura întrebare. E suficient să menționezi și altceva și vor urma obișnuitele tirade și istericale. Cultura intelectuală occidentală este extrem de disciplinată și de rigidă. Nu poți trece dincolo de granițele fixate. Și nu este vorba de cenzură aici, totul se face voluntar. Țările din Lumea a Treia sunt diferite.

Să luăm cazul Turciei, o țară care este aproape de Lumea a Treia. În Turcia, intelectualii de prim rang, astăzi artiști, jurnaliști, universitari și scriitori renumiți, nu doar că protestează împotriva atrocităților legate de masacrarea kurzilor, dar o fac în mod constant. De asemenea, sunt constanți în afirmarea nesupunerii civice împotriva autorităților care comit asemenea atrocități. Am fost uneori alături de ei. Ei publică scrieri interzise, iar opoziția lor i-a adus în fața procurorilor, care au cerut ca ei să fie acuzați. Nu este o glumă. Uneori ei sunt trimiși la închisoare. Așa ceva nu se întâmplă în Occident. Când mă aflu în Europa de Vest și îi aud pe oamenii

de acolo spunându-mi că Turcia nu este îndeajuns de civilizată pentru a intra în Uniunea Europeană, izbucnesc în hohote de râs!

DM: Aţi menţionat mişcările democratice din diferite ţări. A existat o promiţătoare mişcare democratică în Serbia, înainte de bombardamentele NATO şi în cursul acestora. Oameni ca Wesley Clark au pretins că aceste bombardamente vor fi în beneficiul forţelor anti-Miloşević. Desigur, ele s-au dovedit a fi un dezastru. A fost aceasta o evaluare sinceră din partea NATO?

NC: Ei bine, nu pot pătrunde în minţile responsabililor NATO. Când comiţi o crimă, îţi este extrem de uşor să găseşti o justificare pentru ea. Acest lucru e valabil în viaţa personală şi este valabil şi în domeniul afacerilor internaţionale. Aşadar, da, poate că ei au crezut asta. Cred că există dovezi convingătoare că şi fasciştii japonezi erau de părere că fac doar bine în al Doilea Război Mondial. John Stuart Mill credea, cu siguranţă, că se purta onorabil şi nobil când pleda pentru cucerirea Indiei, chiar după ce acolo se petrecuseră unele dintre cele mai cumplite atrocităţi, aşa cum am menţionat. Poţi crede cu uşurinţă că eşti nobil. Era evident că bombardamentele aveau să dăuneze mişcării democratice. Aşa ceva se întâmplă chiar acum în Iran. În Iran există o mişcare democratică. Acei oameni imploră SUA să nu mai menţină un embargo aspru şi în mod cert să nu-i atace. Căci asemenea măsuri le dăunează lor, în schimb întăresc poziţiile celor mai violente şi mai reacţionare elemente din societate.

DM: Permiteţi-mi să vă adresez o ultimă întrebare, legată de viitor. În momentul de faţă se desfăşoară negocieri privind statutul final al Kosovo. SUA îl susţin pe Agim Çeku, un personaj implicat în purificările etnice, şi nu doar în Kosovo.

NC: Nu este „un personaj“ – este un criminal de război.

DM: Care credeţi că ar putea fi o soluţie adecvată şi realistă pentru statutul final al Kosovo şi cum diferă opinia dumneavoastră de ceea ce promovează în prezent SUA?

NC: De multă vreme sunt încredinţat că singura soluţie realistă este cea propusă de Dobrica Ćosić, prin 1993, anume un fel de partiţie, cu zonele sârbe devenind parte a Serbiei, iar restul a ceea ce ei numesc „independent“ alăturându-se Albaniei.

* Bazat pe „Despre bombardarea Iugoslaviei de către NATO: Noam Chomsky, intervievat de Danilo Mandić“, RTS Online, 25 aprilie 2006

Perspective

Davor Džalto: Cum vedeţi viitorul regiunii ex-iugoslave? Cum vedeţi procesul de integrare în UE?

Noam Chomsky: În ciuda tuturor provocărilor cu care continentul european se confruntă, o mulţime de lucruri bune s-au întâmplat odată cu integrarea statelor în UE. Cred că paşii către UE sunt foarte sensibili. Europa a devenit un loc civilizat, după standarde comparative. Desigur, există o luptă legată de influenţă, putere şi politicile UE, precum şi de alte aspecte şi acest lucru este ceva ce poate fi anticipat. Germania s-a comportat foarte respectabil în multe privinţe. Vreau să spun că a redevenit, în parte, ţara care a fost în anii 1920. La acea vreme, Germania era un vârf al civilizaţiei occidentale – de pildă în ştiinţă şi în artă. Mai mult, era considerată un model democratic. În multe aspecte, Germania este un loc foarte civilizat şi astăzi. De asemenea, economia germană funcţionează, tot după standarde comparative, foarte bine. Germania este singura societate occidentală care şi-a menţinut o economie de export şi o bază productivă reală şi funcţională; ea se îndreaptă, mai mult decât majoritatea ţărilor, către o energie sustenabilă, aşadar sunt o mulţime de lucruri favorabile de spus despre ea.

Dar Germania dorește, totodată, să mențină cât mai mult cu putință dominația sectorului industrial și financiar german asupra Europei și cred că acest lucru determină politica sa economică. Este o situație care probabil curând se va înrăutăți, generând o criză în Europa. Nu poți urmări austeritatea în mijlocul unei recesiuni, când ai nevoie de creștere economică. Acest lucru nu va face altceva decât să îngreuneze ieșirea din recesiune și plata datoriilor. Putem vedea deja că se întâmplă asta. Avem nevoie de un stimul. Europa are o abundență de resurse prin care să-și

stimuleze economiile, așadar este aproape comic să vezi că țările europene se împrumută de la China sau Rusia. Europa are resurse mult mai mari, dar europenii trebuie să vrea să le folosească, iar aceasta trebuie să fie decizia Băncii Centrale Europene și a liderilor politici. Însă ei sunt împietriți, parcă au un fel de mantra care le spune „trebuie să mențineți inflația sub 2%“, deoarece „vă amintiți ce s-a întâmplat în 1923“, de parcă asta are vreo relevanță. Iar menținerea inflației (adică a potențialei inflații) la cote scăzute devine o prioritate, de vreme ce inflația nu este bună pentru bancheri, firmele de investiții și așa mai departe. Însă inflația moderată este favorabilă debitorilor și producătorilor economici, însă nouă nu ne pasă prea mult de aceștia. Așa că vom menține această politică, vom impune o austeritate și mai mare, vom reduce posibilitatea ca țările mai sărace să iasă din recesiune – ceea ce se și întâmplă.

Există, desigur, diferențe între țările sărace ale Europei. Grecia reprezintă o problemă dificilă, dar să luăm cazul Spaniei, de pildă. Situația sa financiară a fost decentă până la colapsul bulei, iar această țară are o industrie producătoare; de fapt, este avansată în multe privințe. Spania este unul dintre liderii în dezvoltare și inovație tehnologică. Dar ea va fi probabil zdrobită de aceste măsuri de austeritate. Toate acestea sunt, cred eu, o parte a eforturilor depuse în special de sectoarele financiare germane de a extinde influența germană, dar și – într-un mod probabil mai semnificativ – de a purta o luptă de clasă. Bogaților nu le plac niciodată măsurile luate de statul social. Ei realmente nu doresc clase muncitoare puternice. Și, ca atare, politicile aplicate sunt modalități perfecte pentru a submina clasele muncitoare.

DD: Credeți că această criză economică, izbucnită în 2008, poate duce, așa cum au subliniat unii oameni, la un fel de Statele Unite ale Europei, în care va exista un guvern european central, mai puternic, diminuând suveranitatea statelor naționale?

NC: Ei bine, acest lucru s-a și întâmplat, într-o oarecare măsură. Acordurile Schengen au redus suveranitatea statelor individuale și au

condus la o societate mai civilizată. Este foarte bine să poţi merge din, să spunem, Belgia în Austria fără să mai traversezi frontiere. Au existat multe alte forme de integrare, precum cele de natură educaţională, culturală, comercială etc., care s-au dovedit de mare succes. Dacă ar fi să se meargă în această direcţie, cred că ar fi, probabil, o idee bună. Dar am putea asista la o situaţie cu totul opusă. De fapt, în Europa se întâmplă unele lucruri foarte neplăcute. Să nu uităm ce s-a întâmplat în Germania la începutul secolului XX. Am spus că în 1920 Germania era, probabil, apogeul civilizaţiei occidentale, dar în anii 1930 ţara ajunsese deja într-un punct foarte jos al istoriei umane. Aceiaşi indivizi. Aceeaşi cultură. Europa are o mulţime de forţe aflate în conflict şi unele dintre cele mai nocive ies astăzi la suprafaţă: în mod dramatic în Ungaria, destul de serios,m în Austria şi, într-o oarecare măsură, în restul ţărilor, chiar şi în ţări ca Danemarca, unde nu te-ai aştepta la aşa ceva. Nu este o perspectivă atrăgătoare.

*Noam Chomsky intervievat de Davor Džalto, 6 ianuarie 2012, Cambridge, MA

Vezi Kate Hudson, Breaking the South Slav Dream: The Rise and Fall of Yugoslavia (Londra: Pluto, 2003), pp. 66–68; Žil Trud (Gilles Troude), Etnički sukobi u Titovoj Jugoslaviji (1960–1980) (Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2010), pp. 228–237.

Momčilo Pavlović, Kosovo under Autonomy 1974–1990 (raport), p. 13, disponibil la https://www.cla.purdue.edu/si/Team1Reporte.pdf. Vezi Hudson, Breaking, p. 66.

Pavlović, Kosovo, p. 10; și Hudson, Breaking, p. 68

În 1981, Ali Shukriu, liderul comunist albanez din Kosovo, a rostit niște vorbe devenite celebre: „Ce națiune și ce persoană onorabilă poate fi mândră de faptul că fetele de naționalitate sârbă nu îndrăznesc să meargă la școală, că mormintele sunt profanate și ferestrele bisericilor sunt sparte? Cum s-ar simți familiile albaneze dacă mormintele lor ar fi profanate și artefactele lor religioase stricate?“ Citat în Benedikt Harzl, „Kosovo in Abkhazia or the Universality of De Facto States“, Minorities in South Asia

and in Europe: A New Agenda, ed. Samir Kumar Das (Kolkata: Samya, 2010), p. 206.

Vezi Hudson, Breaking, p. 66.

„Discursul lui Slobodan Milošević la Kosovo Polje“, 24–25 aprilie 1987, disponibil la http://www.slobodan-milosevic.org/news/milosevic-1987-3-eng.htm.

Comisia Internațională Independentă pentru Kosovo, The Kosovo Report (Oxford: Oxford University Press, 2000), p. 45.

Vezi Report, p. 52.

Report, p. 52.

Report, p. 52.

Report, p. 53.

Hudson, Breaking, p. 123.

La acel moment, guvernul sârb era compus din Partidul Socialist din Serbia, controlat de Milošević, Stânga Iugoslavă (condusă de soția lui Milošević, Mira Marković) și membri ai Partidului Radical Sârb, ultranaționalist.

Vezi Raportul Human Rights Watch, „Federal Republic of Yugoslavia: Abuses Against Serbs and Roma in the New Kosovo“, august 1999, disponibil la https://www.hrw.org/reports/1999/kosov2/.

Raportul Human Rights Watch, „The Violence: Ethnic Albanian Attacks on Serbs and Roma“, disponibil la https://www.hrw.org/reports/2004/kosovo0704/7.htm.

Dick Marty, „Inhuman Treatment of People and Illicit Trafficking in Human Organs in Kosovo“ (Doc. 12462 din 7 ianuarie 2011), disponibil la https://sitf.eu/images/110107CoEReport.pdf.

„International recognitions of the Republic of Kosovo“, disponibil la http://www.mfa-ks.net/?page=2,224.

Timothy Less, „Dysfunction in the Balkans: Can the Post-Yugoslav Settlement Survive?“, Foreign Affairs, 20 decembrie 2016, disponibil la https://www.foreignaffairs.com/articles/bosnia-herzegovina/2016-12-20/dysfunction-balkans.

Kevin Cullen și Anne Kornblut, „Crisis Swells at Closed Border as Macedonia Blocks Refugees; NATO Plans Albania Relief Force“, Boston Globe, 4 aprilie 1999, disponibil la https://www.highbeam.com/doc/1P2-8542025.html; „Clinton's Speech on Kosovo: «We Also Act to Prevent a Wider War»“, New York Times, 2 aprilie 1999, disponibil la http://www.nytimes.com/1999/04/02/world/crisis-balkans-clinton-s-speechkosovo-we-also-act-prevent-wider-war.html.

John Lewis Gaddis, „The Old World Order“, New York Times Book Review, 21 martie 1999, disponibil la http://www.nytimes.com/books/99/03/21/reviews/990321.21gaddist.html.

1999 Federal Information Systems Corporation, Federal News Service, 1 aprilie 1999.

Hedley Bull, Justice in International Relations (1983–84 Hagey Lectures) (Waterloo, ON: Universitatea Waterloo, 1984), pp. 1–35.

Editura Litera, 2021 (n.red.)

Chomsky se referă aici la asasinarea lui Oscar Romero, arhiepiscop de San Salvador în 1980, și la asasinarea preoților iezuiți Ignacio Ellacuría, Ignacio Martín Baró, Segundo Montes, Joaquín López y López, Amando López și Juan Ramón Moreno, ca și a menajerei lor, Julia Elba Ramos, și a fiicei acesteia, Celina Maricet Ramos, în 1989.

Thomas Friedman, „Foreign Affairs; Good News, Bad News“, New York Times, 4 iunie 1999, disponibil la http://www.nytimes.com/1999/06/04/opinion/foreign-affairsgood-news-bad-news.html.

Stephen Kinzer, „Top Activist for Rights In Turkey Is Imprisoned“, New York Times, 4 iunie 1999, disponibil la http://www.nytimes.com/1999/06/04/world/top-activistfor-rights-in-turkey-is-imprisoned.html.

Citat în Noam Chomsky, The New Military Humanism (Monroe, ME: Common Courage Press, 1999), p. 107.

Citat în Chomsky, New Military Humanism, p. 109.

Guy Dinmore, „Deal Met with Relief, Scepticism and Anger“, Financial Times, 4 iunie 1999, p. 2.

David Nyhan, „NATO Wins the War“, Boston Globe, 4 iunie 1999, disponibil la https://www.highbeam.com/doc/1P2-8546588.html; Fred Kaplan, „Milosevic's yield may disprove doubts on air war“, Boston Globe, 6 iunie 1999, disponibil la https://www.highbeam.com/doc/1P2-8546800.html; Editorial, „Summing up Kosovo“, Boston Globe, 8 iunie 1999, disponibil la https://www.highbeam.com/doc/1P2-8547034.html.

Citat în Chomsky, New Military Humanism, p. 120.

Citat în Noam Chomsky, A New Generation Draws the Line (Londra: Verso, 2000), p. 6.

A.J. Muste, „Crisis in the World and in the Peace Movement“, în The Essays of A.J. Muste, ed. Nat Hentoff (Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1967).

Sintagma este împrumutată din titlul unuia dintre primele și cele mai bune studii generale: Laura Reed și Carl Kaysen, editori, Emerging Norms of Justified Intervention (Cambridge, MA: American Academy of Arts and Sciences, 1993).

„Overview“, New York Times, 27 martie 1999; Sunday Times, 28 martie 1999; „The Nightmare“, Newsweek, 11 aprilie 1999.

Elaine Sciolino și Ethan Bronner, „How a President, Distracted by Scandal, Entered Balkan War“, New York Times, 18 aprilie 1999.

BBC, Panorama, „War Room“, 19 aprilie 1999; citat și în Noam Chomsky, „In Retrospect,“ Z Magazine, 1 aprilie 2000, disponibil și la https://zcomm.org/zmagazine/in-retrospect-by-noam-chomsky/.

Daniel Williams, „No Exit for the Chechens“, Washington Post, 30 octombrie 1999.

Sumarul transmisiunilor internaționale ale BBC, 25 martie 1999.

Thomas L. Friedman, „A New U.S. Problem: Freely Elected Tyrants“, New York Times, 12 ianuarie 1992, disponibil la http://www.nytimes.com/1992/01/12/weekinreview/the-world-a-new-us-problem-freely-elected-tyrants.html.

Pentru mai multe, inclusiv surse, vezi Chomsky, The New Military Humanism (Monroe, ME: Common Courage Press, 1999).

Thomas G. Weiss, „Letter to the Editor“, Boston Review, februarie–martie 1994.

Pentru examinarea detaliată a rolului atribuit Chinei în „virulența și agresivitatea globalismului vizionar american, subliniind politica strategică a Washingtonului“ în Asia, vezi James Peck, Washington’s China (Amherst: University of Massachusetts Press, 2006).

J. Patrice McSherry, Predatory States (Boulder, CO: Rowman & Littlefield, 2005).

Dimitri Simes, „If the Cold War Is Over, Then What?“, New York Times, 27 decembrie 1988.

Ha-Joon Chang, Bad Samaritans (New York: Bloomsbury, 2007).

Parafraza reporterilor; Stephen Kurkjian și Adam Pertman, „Unsettling Questions amid the High Spirits“, Boston Globe, 5 ianuarie 1990, disponibil la https://www.highbeam.com/doc/1P2-8154732.html.

Lars Schoultz, Human Rights and United States Policy toward Latin America (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1981).

Hans C. Von Sponeck, A Different Kind of War (New York: Berghahn, 2006). Despre frauda programului „petrol pentru hrană“, vezi Chomsky, Failed States (New York: Metropolitan Books, 2006), pp. 58–59, 61–63.

Pentru o cronică a tristului deznodământ, vezi Chomsky, A New Generation Draws the Line (Londra: Verso, 2000).

Vezi Peter Hallward, Damming the Flood (New York: Verso, 2007), pentru un studiu specializat și percutant asupra a ceea ce a urmat, până la puciul militar din 2004, care a răsturnat din nou guvernul legitim ales, puci sprijinit de torționarii tradiționali, Franța și SUA; și rezistența poporului haitian care a căutat să se ridice iarăși din ruine.

Paul Wilson, prezentând discursul ținut de Havel în fața Parlamentului canadian: „Kosovo and the End of the Nation-State“, New York Review of Books, 10 iunie 1999, disponibil la http://www.nybooks.com/articles/1999/06/10/kosovo-and-the-end-of-the-nation-state/.

„Speech: Tony Blair – A New Generation Draws the Line“, Newsweek, 19 aprilie 1999, disponibil la https://newimperialism.wordpress.com/2010/03/01/speech-tony-blaira-new-generation-draws-the-line/; Vaclav Havel, „Kosovo and the End of the Nation-State“, New York Review of Books, 10 iunie 1999, disponibil la http://www.nybooks.com/articles/1999/06/10/kosovo-and-theend-of-the-nation-state/.

Citat în Chomsky, New Military Humanism, p. 88.

Chomsky, A New Generation Draws the Line. Pentru ceea ce se știa odată, vezi Chomsky, New Military Humanism.

Chomsky, New Generation, pp. 106–107; Cook, Sesiunea Camerei Comunelor 1999–2000, Publicațiile Comitetului pentru Apărare, partea a II-a, p. 35.

Nicholas Wheeler, Saving Strangers: Humanitarian Intervention and International Society (Oxford: Oxford University Press, 2000). „A Very European War“, Robert Hayden intervievat de Doug Henwood, WBAI, New York, retipărit în Left Business Observer, nr. 89 (27 aprilie 1999), disponibil la http://www.leftbusinessobserver.com/Hayden.html.

Andrew J. Bacevich, American Empire (Cambridge, MA: Harvard, 2003); Michael Lind, „Beyond American Hegemony“, National Interest, nr. 152 (mai–iunie 2007), disponibil la http://nationalinterest.org/article/beyond-american-hegemony-1558.

John Norris, Collision Course (Westport, CT: Praeger, 2005).

Norris, Collision Course, p. 154.

Chomsky se referă aici la bombardarea de către NATO a clădirii Radioteleviziunii Sârbe (RTS) din centrul Belgradului, în noaptea de 23–24 aprilie 1999, când 16 angajați ai postului au fost uciși. Vezi Noam Chomsky, „We Are All... Fill in the Blank“, 10 ianuarie 2015, disponibil la https://chomsky.info/20150110/.